EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини

Захист власності

Оновлено 28 лютого 2026 року

Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов’язань на Суд.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: запит на відтворення або повторну публікацію перекладу для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. перелік очікуваних перекладів.

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення: 28 лютого 2026 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники із судової практики можна завантажити за посиланням: https://ks.echr.coe.int. Оновлення публікації відстежуйте на сторінці Суду в X за посиланням: https://x.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини і виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2026

Зміст

Передмова 5

I. Вступ 6

II. Загальні питання 7

A. Застосовність статті 1 Першого протоколу — «майно» 7
1. Поняття «майно» 7
a. Автономне значення 7
b. Захищене «майно» 8
i. Законні очікування 10
c. Різні типи «майна» та інші права власності 12
i. Вимоги та заборгованість за рішенням суду 12
ii. Акції компанії, інші фінансові інструменти та інші ділові активи 13
iii. Професійна клієнтура (клієнтська база) 16
iv. Ліцензії 16
v. Майбутні доходи 17
vi. Інтелектуальна власність 17
vii. Оренда майна та житлових прав 18
viii. Соціальні допомоги / пенсії 20
ix. Знищення майна в умовах міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту — необхідний рівень доказовості 21
x. Людські ембріони 22

B. Втручання у право мирного володіння власністю 22
1. Підхід «трьох правил» 22
a. Позбавлення власності 25
b. Контроль за користуванням 27
c. Загальне правило 29
2. Принцип законності 29
3. Інтереси суспільства або загальний інтерес 35
4. Пропорційність та пов’язані з нею питання (справедливий баланс, компенсація, свобода розсуду) 37
a. Процедурні фактори 39
b. Вибір заходів 40
c. Питання по суті, що стосуються перевірки справедливого балансу 41
d. Питання, які стосуються заявника 44
e. Компенсація за втручання у власність як елемент справедливого балансу . 45

C. Позитивні зобов’язання Держав-членів 48
1. Горизонтальний ефект — втручання з боку приватних осіб 51
2. Заходи правового захисту 53
3. Виконавче провадження 53

D. Зв’язок між статтею 1 Першого протоколу та іншими статтями Конвенції 56
1. Стаття 2 56
2. Стаття 3 57
3. Стаття 4 57
4. Стаття 6 57
5. Стаття 7 60
6. Стаття 8 61
7. Стаття 10 64
8. Стаття 11 65
9. Стаття 13 65

10.Стаття 14 66

III. Спеціальні питання 69

E. Оренда та контроль орендної плати 69

F. Справи про соціальне забезпечення 74

G. Банківські справи 78

H. Оподаткування 82

I. Земельне планування 84

J. Конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом 85

K. Повернення (реституція) власності 91

L. Державні компанії 95

M. Заходи жорсткої економії 97

N. Право Європейського Союзу 100

Перелік цитованих справ 102

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини (надалі — «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, від 18 січня 1978 року, § 154, Серія A № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, від 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 89, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Ширкеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ECHR 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№. 8675/15 та 8697/15, § 110, від 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, а державна влада та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство так, щоб забезпечити повну реалізацію прав та свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Ґженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в Переліку ключових слів, вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дає змогу здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. Посібник користувача HUDOC.

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, всі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлено Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

I. Вступ

Стаття 1 Першого протоколу — Захист власності

«1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

2. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право Держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів».

Ключові слова HUDOC

Позитивні зобов'язання (П1-1)

Власність (П1-1-1) – Мирне володіння майном (П1-1-1) – Втручання (П1-1-1) – Позбавлення власності (П1-1-1): Інтереси суспільства (П1-1-1) – Передбачені законом (П1-1-1): Доступність (П1-1-1); Передбачуваність (П1-1-1); Гарантії від зловживань (П1-1-1) – Загальні принципи міжнародного права (П1-1-1)

Контроль за користуванням майном (П1-1-2): Загальний інтерес (П1-1-2) – Забезпечення сплати податків (П1-1-2) – Забезпечення сплати зборів або штрафів (П1-1-2)

1. Цей Посібник має на меті надати практикуючим юристам інформацію щодо найважливіших рішень Європейського суду з прав людини (далі — Суд) з цього питання з моменту його виникнення і до сьогодні. Він встановлює ключові принципи, розроблені в практиці Суду, разом із відповідними прецедентами. Судову практику, що цитується, було відібрано з провідних, найбільш важливих та нещодавніх рішень та ухвал.

2. Призначення рішень Страсбурзького суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на розгляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті і розвитку норм, встановлених Європейською Конвенцією з прав людини (далі — Конвенція), що сприяє дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 154). Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини і поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Костянтин Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], 2012, § 89).

3. Стаття 1 Першого протоколу гарантує право на володіння та майно. У справі *«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, §§ 63-64, Суд уперше заявив, що:

«... Визнаючи, що кожна людина має право мирно володіти своїм майном, стаття 1 по суті гарантує право власності. Таке чітке враження справляють слова «майно» та «користування майном» (французькою мовою: *"biens", "propriété", "usage des biens");* а *"travaux préparatoires",* своєю чергою, недвозначно це підтверджують: автори постійно говорили про «право власності» або «право володіти майном», коли описували суть ряду проєктів, які були попередниками нинішньої статті 1. Дійсно, право розпоряджатися своїм майном становить традиційний і фундаментальний аспект права власності...

Однак другий абзац статті 1 уповноважує Договірну Державу «вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів». Таким чином, цей абзац визначає Договірні Держави як одноосібних суддів щодо «необхідності» такого закону… Що стосується «загальних інтересів», у певних випадках вони можуть спонукати законодавчу владу «контролювати використання власності» (...)

II. Загальні питання

A. Застосовність статті 1 Першого протоколу — «майно»

Стаття 1 Першого протоколу — Захист власності

«1. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. ...»

Ключові слова HUDOC

Власність (П1-1-1) – Мирне володіння майном (П1-1-1)

1. Поняття «майно»

4. Поняття «майно» у частині першій статті 1 Першого протоколу є автономним й охоплює як «наявне майно», так і активи, зокрема вимоги, щодо яких заявник може стверджувати про наявність у нього принаймні «законних очікувань». «Майно» включає права *«in rem»* (право на речі) та *«in personam»* (право на дії особи). Термін охоплює нерухоме та рухоме майно та інші інтереси власників.

a. Автономне значення

5. Поняття «майно» має автономне значення, яке не залежить від формальної класифікації у національному законодавстві та не обмежується правом власності на фізичні блага: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть розглядатися як «право власності», а отже, як «майно» для цілей цього положення. Питання, яке необхідно дослідити в кожній справі, полягає в тому, чи обставини справи, розглянуті в цілому, надали заявнику право на матеріальний інтерес, захищений статтею 1 Першого протоколу (*«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 63; *«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 124; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 129; *«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 100; *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 54; *«Сентро Європа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 171; *«Фабрі проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, §§ 49 і 51; *«Парріло проти Італії» (Parrillo v. Italy)* [ВП], 2015, § 211; *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 76; *«Еліф Кизил проти Туреччини» (Elif Kızıl v. Turkey)*, 2020, § 61).

6. Той факт, що національне законодавство Держави не визнає певний інтерес як «право» чи навіть «право власності», не обов'язково перешкоджає тому, щоб інтерес, про який йдеться, за деяких обставин вважався «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу (*«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 68, щодо нестабільного права на користування державною власністю, яке могло бути скасоване, у зв'язку із закінчення строку дії; *«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 129, щодо права власності заявника на його несанкціоноване житло; *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, § 264, щодо запрошення заявника, як поточного власника культурної цінності, до участі в національному провадженні). Тривала толерантність з боку органів влади також надала заявникам право власності на спірну земельну ділянку (*«Космас та інші проти Греції» (Kosmas and Others v. Greece)*, 2017, §§ 68-71; див. також *«Фонд Греко-православної церкви Арнавуткой Таксіархіс проти Туреччини» (Arnavutkoy Greek Orthodox Taksiarhis Church Foundation v. Türkiye)*, 2022, §§ 45-46, щодо майна релігійного фонду, на яке заявник не мав належного права власності, але яке згадувалося у його установчому документі; та *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, § 265, щодо часу, який минув, що наділяв заявника майновим інтересом, який був достатньо встановленим і вагомим для того, щоб вважатися твором мистецтва, що є «майном». Крім того, національне законодавство, яке санкціонує експропріацію земельної ділянки за певних обставин із правом на компенсацію, вважалося таким, що створило майновий інтерес (*«Кутлу та інші проти Туреччини» (Kutlu and Others v. Turkey)*, 2016, § 58).

7. Суд може взяти до уваги національне законодавство, яке діяло на момент стверджуваного втручання, якщо ніщо не свідчить про те, що це право суперечить об'єкту й меті статті 1 Першого протоколу (*«Прессос Компаніа Навіера С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium)*, 1995, § 31). Наприклад, за певних обставин незаконні споруди можна вважати «майном» (*«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 127; *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 85, див. попередній абзац; *«Броссет-Трібуле та інші проти Франції» (Brosset-Triboulet and Others v. France)* [ВП], 2010, § 71; *«Керіман Текін та інші проти Туреччини» (Keriman Tekin and Others v. Turkey)*, 2016, §§ 42-46), особливо якщо національне законодавство визнає, що вони виступають об'єктами права власності (*«Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria)*, 2016, § 68). Так, визнання майнового інтересу національними судами має велике значення для оцінки Судом (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, §§ 130-131), хоча й не є вирішальним.

8. Той факт, що право власності може бути скасоване за певних обставин, не перешкоджає тому, щоб воно розглядалося як «майно», яке захищається статтею 1, принаймні до його скасування (*«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 75; *«Крстіч проти Сербії» (Krstić v. Serbia)*, 2013, § 83; *«Чакаревич проти Хорватії» (Čakarević v. Croatia)*, 2018, § 52; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 40; *«Гробельний проти Польщі» (Grobelny v. Poland)*, 2020, § 58). Наприклад, у справі *«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 104-105, Суд визнав існування майнового інтересу, який захищається статтею 1 Першого протоколу, незважаючи на те, що національні органи влади визнали контракт на купівлю картини недійсним на тій підставі, що заявник володів картиною протягом кількох років, що органи влади вважали його де-факто особою, яка має майновий інтерес, і що він отримав компенсацію (див. також розділ нижче «Справи про соціальне забезпечення»). Аналогічно, Суд також постановив, що договір про купівлю може становити «майно» в розумінні Протоколу, навіть якщо договір згодом було анульовано (*«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, §§ 64-65; *«УАБ «Профарма» та УАБ «Бона Діагнозіс» проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania)*, 2025, §§ 173-174).

9. У випадку нефізичних активів Суд узяв до уваги, зокрема, чи правовий режим, про який ідеться, призвів до виникнення фінансових прав та інтересів, а отже, мав економічну цінність. Так, він розглядав, наприклад, інтелектуальну власність, таку як торговельні марки, авторські права та патенти (*«Мельничук проти України» (Melnychuk v. Ukraine)* (ухв.), 2005; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, §§ 72, 76 і 78; *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, § 56; *«АсДАК проти Республіки Молдова» (AsDAC v. the Republic of Moldova)*, 2020, § 24; *«Коротюк проти України» (Korotyuk v. Ukraine)*, 2023, § 33), або ліцензії на використання власності певним чином (наприклад, ліцензії на подачу алкогольних напоїв або права на риболовлю, *«Тре Трактьорер Актіболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden)*, 1989, § 53; *«Алатулккіла та інші проти Фінляндії» (Alatulkkila and Others v. Finland)*, 2005, § 66; *«О'Салліван Маккарті Массел Девелопмент Лтд. проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland)*, 2018, § 89) як «майно»; а також виключне право на використання інтернет-доменів, зареєстрованих на ім'я компанії (*«Паеффген ГмбХ проти Німеччини» (Paeffgen GmbH v. Germany)* (ухв.), 2007).

b. Захищене «майно»

10. Стаття 1 Першого протоколу застосовується лише до наявного «майна» особи (*«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, § 50; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 64).

11. Так, заявник може стверджувати про порушення статті 1 Першого протоколу лише тією мірою, якою оскаржувані рішення стосуються його «майна» в значенні цього положення. «Майно» може бути або «наявним майном», або активами, зокрема вимогами, щодо яких заявник може стверджувати про наявність принаймні «законного очікування» здійснити ефективне користування правом власності (*«Прессос Компаніа Навіера С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium)*, 1995, § 31; *«Джей А. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей А. Пай (Оксфорд) Ленд*

Лтд проти Сполученого Королівства» (J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom) [ВП], 2007, § 61; *«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany)* (ухв.) [ВП], 2005, § 74 (c); *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35 (c); *«Катона і Заварський проти Словаччини» (Katona and Závarský v. Slovakia)*, § 52).

12. На противагу цьому, надія на визнання права власності, яке було неможливо ефективно реалізувати, не може вважатися «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу, а також умовна вимога, яка втрачає силу внаслідок невиконання умови (*«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany)* [ВП], 2001, §§ 82-83; *«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, § 69; *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35 (c); *«Мальхоус проти Чеської Республіки» (Malhous v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2000; *«Нерва та інші проти Сполученого Королівства» (Nerva and Others v. the United Kingdom)*, 2002, § 43; *«Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom)*, 2003, § 32; *«Сентро Еропа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 172) (див. нижче в конкретному контексті реституції експропрійованого майна).

13. Не можна сказати, що законні очікування виникають, якщо виникає суперечка щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а доводи заявника згодом відхиляються національними судами (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 50; і *«Чіфтчілер Джойнт Сток Кампані та інші проти Туреччини» (Çiftçiler Joint Stock Company and Others v. Turkey)* (ухв.), 2020, § 82, у контексті колись законно експропрійованого майна, яке через значний проміжок часу більше не використовувалося в інтересах суспільства; *«Компанії «УАБ АмберКор ДС» і «УАБ Аркус Новус» проти Литви» (UAB AmberCore DC and UAB Arcus Novus v. Lithuania)*, 2023, §§ 130-131, щодо відмови з міркувань національної безпеки у видачі компаніям-заявникам дозволу на будівництво центру обробки даних).

14. Особа, яка скаржиться на порушення свого права на власність, повинна насамперед довести, що таке право існувало (*«Піторова проти Чеської Республіки» (Pištorova v. the Czech Republic)*, 2004, § 38; *«Дес Фоурс Вальдероде проти Чеської Республіки» (Des Fours Walderode v. the Czech Republic)* (ухв.), 2004; *«Жигальов проти Росії» (Zhigalev v. Russia)*, 2006, § 131). Спочатку присвоєння та ідентифікація прав власності належить національній правовій системі, і заявник зобов'язаний встановити точний характер права в національному законодавстві та своє право на використання такого права. Рішення, яким Конституційний суд визнав законодавчий акт неконституційним, але відклав його виконання, не створювало законних очікувань на період до того, як рішення набуло чинності (*«Добровольський та інші проти Польщі» (Dobrowolski and Others v. Poland)* (ухв.), 2008, § 28).

15. Якщо існує спір щодо того, чи має заявник майновий інтерес, який підлягає захисту згідно зі статтею 1 Першого протоколу, Суд повинен визначити правову позицію заявника (*«Джей А. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей А. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства» (J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom)* [ВП], 2007, § 61). Суд не визнав жодного майнового інтересу, достатнього для визначення «майна» у справі, де ліквідація спадщини батька заявниці відбулася задовго до встановлення її походження (*«Висовська проти Польщі» (Wysowska v. Poland)* (ухв.), 2018, §§ 51-52).

16. З іншого боку, якщо національні суди підтвердили заповіт чоловіка заявниці, заявниця згодом прийняла нерухомість свого чоловіка за нотаріально засвідченим актом, а потім зареєструвала нерухоме майно, передане їй, у Земельному кадастрі, Суд вважав, що майновий інтерес заявниці у спадкуванні від свого чоловіка мав характер і був достатньо визнаним, щоб становити поняття «володіння майном» (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, §§ 128-132).

17. Аналогічно, стосовно конфіскації отриманих законним шляхом ювелірних виробів, що належали дружині заявника, та накладення штрафу за недекларування цих виробів митним органам під час транзиту через країну, Суд зазначив, що не має підстав ставити під сумнів висновок Конституційного Суду про те, що браслети становили «майно» заявника. Тому він визнав статус потерпілого заявника (*«Яйлалі проти Сербії» (Yaylalı v. Serbia)*, 2024, §§ 31-33).

i. Законні очікування

18. За певних обставин «законні очікування» отримати активи також можуть користуватись захистом статті 1 Першого протоколу (*«Прессос Компаніа Навіера С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium)*, 1995, § 31; *a contrario* *«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки»* (*Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, § 73).

19. Щоб «очікування» було «законним», воно повинно мати більш конкретний характер, ніж проста надія, і ґрунтуватися на законодавчому положенні або правовому акті, такому як судове рішення, що стосується відповідного майнового інтересу (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, §§ 49-50; *«Сентро Еропа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 173; *«Сагхінадзе та інші проти Грузії» (Saghinadze and Others v. Georgia)*, 2010, § 103; *«Чені проти Італії» (Ceni v. Italy)*, 2014, § 39; *«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 75; *«Валверде Дігон проти Іспанії» (Valverde Digon v. Spain)*, 2023, § 49).

20. Поняття «законне очікування» в контексті статті 1 Першого протоколу було вперше розроблене Судом у справі *«Пайн Велі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland)*, 1991, § 51. У цій справі Суд встановив, що «законне очікування» виникло, коли було надано дозвіл на планування, на підставі якого компанії-заявники придбали землю з метою її розвитку. Дозвіл на планування, який не міг бути відкликаний органом з планування, був «складовою частиною майна компаній-заявників» (*там само*, § 51; *«Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom)*, 2003, § 35, щодо реалізації права на поновлення довгострокової оренди; та *«Чені проти Італії» (Ceni v. Italy)*, 2014, § 43, щодо підписаного попереднього договору про купівлю квартири, повної сплаченої ціни та вступу заявника у володіння квартирою). Так, у цій категорії справ «законне очікування» ґрунтується на розумно виправданому очікуванні на дію правового акту, який має надійну правову основу та стосується прав власності *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 47).

21. Інший аспект поняття «законне очікування» проілюстровано у справі *«Прессос Компаніа Навіера С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium)*, 1995, § 31. На підставі ряду рішень Касаційного суду Суд постановив, що заявники можуть стверджувати, що вони мали «законні очікування», що їхні вимоги, пов'язані з аваріями на судні, будуть вирішені відповідно до загального права про делікт, відповідно до якого виникли такі вимоги, щойно було завдано шкоди. Визначене тут «законне очікування» саме по собі не становить складову частину майнового інтересу. Воно стосувалося того, як вимога, яка кваліфікується як «актив», розглядатиметься згідно з національним законодавством (*«Драон проти Франції» (Draon v. France)* [ВП], 2005, § 70; *«Морік проти Франції» (Maurice v. France)* [ВП],2005, §§ 67-69; див. також *«Н.М. та інші проти Франції»* (*N.M. and Others v. France)*, 2002, §§ 49-50).

22. Аналогічно у справі *«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 193, Суд встановив, що неповнолітні заявники мали законні очікування, які підпадають під поняття «майно», оскільки національний суд визнав їхню здатність набувати певних прав шляхом успадкування та дарування. Справа *«Жарре проти Франції» (Jarre v. France)*, 2024, §§ 48-49, також стосувалася прав на спадщину і, зокрема, негайних наслідків рішення Конституційної ради, яке скасовувало положення закону, згідно з яким особам, що мали право на спадкування у Франції, але яким було відмовлено в правонаступництві відповідно до іноземного права, було дозволено вимагати частину майна, розташованого у Франції, у вигляді компенсації. Суд встановив, що заявники виконали чотири встановлені законом умови на момент смерті їхнього батька, а також на момент подання позову, тому вони мали законні очікування стосовно «майна».

23. Крім того, незважаючи на те, що у справі *«Алієва та інші проти Азербайджану»* (*Aliyeva and Others v. Azerbaijan*), 2021, §§ 109-111, Верховний суд відступив від своїх висновків у подібних справах про експропріацію для державних потреб, Суд постановив, що вимога заявників про те, що вони мали право на встановлену законом додаткову компенсацію, була достатньою мірою підтверджена чітко ідентифікованою лінією судової практики Верховного Суду. Таким чином, незважаючи на існуючі суперечності у підході національних судів, позов заявників являв собою «законне очікування», достатньо встановлене в національному законодавстві, щоб становити поняття «майно» (у порівнянні

там само, §§ 118-120).

24. Навпаки, не можна сказати, що законне очікування виникає, якщо існує суперечка щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства, а доводи заявника згодом відхиляються національними судами (*«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 65; *«Сентро Ероπа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 173; *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 75; *«Карачаліос проти Греції» (Karachalios v. Greece*) (ухв.), 2017, § 46; *«Радомілія та інші проти Хорватії» (Radomilja and Others v. Croatia)* [ВП], 2018, § 149). Подальші законодавчі поправки до відповідного положення також не демонструють самі по собі, що попереднє правове регулювання мало недоліки (*«Галаквошчіус проти Литви» (Galakvošcius v. Lithuania)* (ухв.), 2020, §§ 42 і 59-60). У цій справі йшлося про відмову органів влади повернути заявнику заставу, яку він сплатив, щоб балотуватися як кандидат на муніципальних виборах.

25. Жодних законних очікувань не виникає в ситуації, коли заявник покладається лише на той факт, що члени Уряду-відповідача зробили політичні заяви на користь вимог заявника щодо реституції (*«Бата проти Чеської Республіки» (Bata v. Czech Republic)* (ухв.), 2008, § 77), або на програмну заяву в статуті, посилаючись на майбутній статут, який зрештою не було прийнято (*«Замойський-Бріссон проти Польщі» (Zamoyski-Brisson v. Poland)* (ухв.), 2017, § 78), або стосовно вимог заявників щодо фінансової допомоги, оскільки відповідне національне законодавство чітко поставило «право» на отримання фінансової допомоги в залежність від наявності достатніх коштів на надзвичайні потреби, не передбачаючи жодних правил щодо сум, які мають бути надані, та розподілу обмежених фінансових ресурсів надзвичайного фонду (*«Траіна Берто і Альфонсетті проти Італії» (Traina Berto and Alfonsetti v. Italy)* (ухв.), 2022, §§ 45-46). Аналогічно, не виникає жодного законного очікування щодо державної допомоги, незаконно наданої приватним особам через будівельне товариство (*«Компанія «БКР Банк пентру локуінте С.А.» проти Румунії» (BCR Banca pentru locuințe S.A. v. Romania)* (ухв.), 2024, §§ 127-139). Також не існує законного очікування щодо відшкодування ПДВ, раніше сплаченого компанією-заявником своїм постачальникам, якщо компанія-заявник знала про невиконання ними своїх зобов'язань щодо ПДВ та мала можливість забезпечити дотримання ними цих зобов'язань, незалежно від того, чи повністю дотримувалася сама компанія-заявник своїх зобов'язань щодо ПДВ (*«Імморекс Македонія Доо Скоп'є проти Північної Македонії» (Immoreks Makedonija Doo Skopje v. North Macedonia)* (ухв.), 2024, §§ 32-35 та 41). Крім того, коли національне законодавство прямо передбачало, що застосовний пільговий тариф на електроенергію визначається на підставі дати надання тимчасового статусу пільгового виробника відновлюваної енергії, а не на підставі дати подання заяви, виробники сонячної енергії могли посилатися на законне очікування щодо того, що тариф буде фіксованим і не підлягатиме змінам або перегляду після надання такого статусу. Отже, у компанії-заявника не було законних очікувань щодо застосування тарифу, чинного на дату подання її заяви, або, іншими словами, щодо того, що тариф залишатиметься незмінним під час розгляду заяви (*«Гео Солар Доо Делчево проти Північної Македонії» (Geo Solar Doo Delchevo v. North Macedonia)* (ухв.), 2025, §§ 52-54).

26. Нарешті, Суд постановив, що в заявника не було законних очікувань щодо присудження йому грошової суми як компесанції витрат на правову допомогу, попри те, що він вважав, що це чітко випливало з положень національного законодавства, оскільки його вимогу не було підкріплено національною судовою практикою. Суд зазначив, що усталеною практикою Конституційного Суду є присудження єдиної спільної фіксованої грошової суми в разі об'єднання апеляційних скарг, коли всіх заявників представляє той самий адвокат (*«Калкан проти Туреччини» (Kalkan v. Türkiye)* (ухв.), 2025, §§ 30-34).

27. У заявах, які стосуються вимог, що відрізняються від тих, які стосуються наявного «майна», вимога про те, щоб обставини справи, розглянуті в цілому, надавали заявникові право власності на матеріальний інтерес, розглядалися в практиці Суду різними способами (*«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 76). Наприклад, у низці справ Суд досліджував, відповідно, чи подавали заявники «позов, який був достатньо обґрунтованим, щоб підлягати виконанню» (*«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, § 74); чи продемонстрували вони існування «утвердженого права

відповідно до національного законодавства на соціальну допомогу» (*«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* (ухв.) [ВП], 2005, § 51); або чи відповідні особи відповідають «юридичним умовам, встановленим національним законодавством для надання будь-якої конкретної форми допомоги» (*«Річардсон проти Сполученого Королівства» (Richardson v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, § 17).

28. Практика Суду не передбачає існування «справжнього спору» або «спірної вимоги» як критерію для визначення наявності «законного очікування», яке захищається статтею 1 Першого протоколу, на відміну від контексту визначення застосовності статті 6 Конвенції за її цивільно-правовою частиною до провадження у справі (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, §§ 50 і 52; (*«Драон проти Франції» (Draon v. France)* [ВП], 2005, § 68). Отже, немає необхідного взаємозв'язку між існуванням вимог, які охоплюються поняттям «майно» в значенні статті 1 Першого протоколу, та застосовністю пункту 1 статті 6 до оскаржуваного провадження. Той факт, що заявники не мали законних очікувань на повернення їм власності відповідно до основних положень національного законодавства, був достатнім для виключення застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції до обставин справи. Водночас недостатньо виключити висновок про те, що щойно виникає справжній та серйозний спір щодо існування прав власності, стають застосовними гарантії пункту 1 статті 6 (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 52; *«Я. С. та А. С. проти Польщі» (J.S. and A.S. v. Poland)*, 2005, § 51).

29. Отже, можна сказати, що попри різноманіття висловлювань у практиці, які стосуються вимоги національного законодавства, що створює майновий інтерес, їхній загальний зміст можна підсумувати так: для визнання «майна», яке полягає у «законному очікуванні», заявник повинен мати утверджене право, яке, застосовуючи принцип, викладений у пункті 52 рішення у справі *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, (див. наступний розділ «Вимоги та заборгованість за рішенням суду») може не відповідати належним чином встановленим, суттєвим правам власності згідно з національним законодавством (*«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 79).

c. Різні типи «майна» та інші права власності

i. Вимоги та заборгованість за рішенням суду

30. Щоб позов міг вважатися «активом», що підпадає під сферу дії статті 1 Першого протоколу, позивач повинен довести, що він має достатню підставу в національному законодавстві, наприклад, якщо є усталена практика національних судів, яка це підтверджує (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 52; «Плеханов проти Польщі» (*Plechanow v. Poland)*, 2009, § 83; *«Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland)* [ВП], 2007, § 94; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 65; *«Гаупт проти Австрії» (Haupt v. Austria)* (ухв.), 2017, § 47; *«Радомілія та інші проти Хорватії» (Radomilja and Others v. Croatia)* [ВП], 2018, § 142; *«Грбач проти Хорватії» (Grbac v. Croatia),* 2021, § 86). Якщо це було зроблено, може вступити в дію концепція «законних очікувань» (*«Драон проти Франції» (Draon v. France)* [ВП], 2005, § 65).

31. Якщо говорити про вимоги, концепція «законних очікувань» також стосується того, як вимога, яка кваліфікується як «актив», розглядатиметься згідно з національним законодавством і, зокрема, спирається на той факт, що усталена практика національних судів і надалі застосовуватиметься таким же чином (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 48).

32. Навпаки, Суд виключив застосовність поняття «законне очікування» до пред'явленого позову, який не міг бути задоволений через передбачуване законодавче втручання (*«Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom)*, 1997, § 69).

33. Умовна вимога, яка втрачає силу внаслідок невиконання умови, не становить майно для цілей статті 1 Першого протоколу (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35;

«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany) [ВП], 2001, § 83; *«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, § 69).

34. Заборгованість за рішенням суду, яку встановлено на достатньому рівні, щоб вона підлягала виконанню, становить «майно» (*«Стран Грік Рефайнеріс і Стратіс Андреадіс проти Греції» (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece)*, 1994, § 59; *«Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia)*, 2002, § 40; *«Герасимов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia)*, 2014, § 179; *«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine)*, 2009, § 45; *справи Стрельцова та інших «Новочеркаських військових пенсіонерів» проти Росії (Streltsov and other "Novocherkassk military pensioners" cases v. Russia),* 2010, § 58). На противагу, заборгованість за рішенням суду, яке не є остаточним і, отже, не призводить до негайної сплати, не може вважатися «достатньо встановленим, щоб підлягати виконанню» і, відповідно, не становить «майно».

35. Було також встановлено, що платіжні доручення на оплату судових витрат становлять достатньо обґрунтовану вимогу, яка підлягає примусовому виконанню, аби становити фінансовий інтерес, який може підпадати під поняття «майно» (*«Діако та Ленчі проти Італії» (Diaco and Lenchi v. Italy)*, 2025, §§ 50-54; порівняйте зі справою *«Калкан проти Туреччини» (Kalkan v. Türkiye)* (ухв.), 2025, §§ 30-34, у якій Суд визнав, що заявник не мав законного очікування щодо присудження йому грошової суми як компесанції витрат на правову допомогу, оскільки його вимогу не було підкріплено національною судовою практикою).

36. Порушення статті 1 Першого протоколу у поєднанні зі статтею 14 Конвенції може мати місце, де умова є дискримінаційною (*«Зайбек проти Греції» (Zeïbek v. Greece)*, 2009, §§ 45-46). Позови про спадщину та правонаступництво щодо відмінностей у поводженні розглядалися як «майно» (*«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, §§ 52-55; *«Фабрі проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, §§ 52-55).

ii. Акції компанії, інші фінансові інструменти та інші ділові активи

37. Загалом, акція компанії з економічною вартістю разом і з різноманітними правами, пов'язаними з нею, які дозволяють акціонеру впливати на компанію, можна вважати «майном» (*«Ольчак проти Польщі» (Olczak v. Poland)* (ухв.), 2002, § 60; *«Совтрансавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine)*, 2002, § 91; *«Шесті Май Енджиніринг ООД та інші проти Болгарії» (Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 77; *«Сєбєлєва та інші проти Росії» (Sebeleva and Others v. Russia)*, 2022, § 39). Це охоплює також непряму вимогу на активи компанії, включаючи право на частку в цих активах у разі її ліквідації, а також інші відповідні права, особливо права голосу та право впливати на поведінку та політику компанії (*«Кампані С. і Т. проти Швеції» (Company S. and T. v. Sweden*), рішення Комісії від 1986 року; *«Рейснер проти Туреччини» (Reisner v. Turkey)*, 2015, § 45; *«Маріні проти Албанії» (Marini v. Albania)*, 2007, § 165). У справі *«Пінтар та інші проти Словенії» (Pintar and Others v. Slovenia),* 2021, § 91, Суд встановив, що стаття 1 Першого протоколу застосовувалася до анулювання акцій заявників, навіть якщо припустити, що заперечення Уряду щодо їхньої сумнівної економічної вартості було обґрунтованим.

38. Однак, за загальним принципом, акціонери не можуть розглядатися як жертви дій і заходів, що впливають на їхні компанії (*«Агротексім та інші проти Греції» (Agrotexim and Others v. Greece)*, 1995, §§ 65-66; *«Ольчак проти Польщі» (Olczak v. Poland)* (ухв.), 2002, § 57); *«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 111; *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, § 124; *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, § 37), за виключенням виняткових обставин. Однак у справі *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203850[ВП], 2020, § 134, Суд підтвердив, що дії, які зачіпають права акціонерів, відрізняються від заходів або проваджень, які зачіпають компанію, оскільки як характер таких дій, так і їхні ймовірні наслідки впливають на законні права акціонерів як безпосередньо, так і особисто, і виходять за рамки простого порушення їхніх інтересів у компанії шляхом порушення їхньої позиції в структурі управління компанією (*«Ольчак проти Польщі» (Olczak v. Poland)* (ухв.), 2002, § 58; *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, §§ 131-133, де згадується ряд випадків, коли Суд непрямо визнав статус

потерпілого акціонера-заявника; див. також *«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, §§ 44-45).

39. Суд визначив дві ситуації, які становлять виняток із загального принципу, який виключає наявність статусу жертви акціонерів, якщо вважається, що захід впливає на компанію (*«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, § 124; *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, § 37). У таких ситуаціях Суд може прийняти рішення пробити корпоративну завісу «зсередини», говорячи мовою Міжнародного суду ООН (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 111; *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, § 138). Іншими словами, він може прийняти рішення про те, що акціонер може претендувати на статус потерпілого відповідно до статті 34 Конвенції внаслідок дій, спрямованих проти власності компанії.

40. Перший виняток — ситуація, коли компанія та її акціонери настільки тісно ототожнюються один з одним, що розрізнення між ними вважається штучним (*«КІПС ДОО і Дрекаловіч проти Чорногорії» (KIPS DOO and Drekalović v. Montenegro)*, 2018, § 87; *«Фіне Доо і Каноскі та інші проти Північної Македонії» (Fine Doo and Canoski and Others v. North Macedonia)* (ухв.), 2022, § 30). Це можна побачити у справах, ініційованих акціонерами малих компаній і кооперативів або компаній і кооперативів, які перебувають у сімейній власності чи якими керує сім'я, зокрема, коли одноосібний власник компанії скаржиться на заходи, вжиті щодо його/її компанії (*«Глас Надежда ЕООД і Анатолій Єлєнков проти Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Anatoliy Elenkov v. Bulgaria)*, 2007, § 40; *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, § 37), або тих, де всі акціонери малого кооперативу звернулися до Суду як заявники, або де один акціонер сімейної фірми подав заяву згідно з Конвенцією, тоді як решта акціонерів принаймні не заперечують проти цього. У цьому відношенні Суд підкреслив у справі *«Анкаркрона проти Швеції» (Ankarcrona v. Sweden)* (ухв.), 2020, що підставою для визнання статусу потерпілого в таких справах було те, що не існувало ризику розбіжностей у думках між самими акціонерами або між акціонерами та радою директорів щодо реальності порушення конвенційних прав або найбільш прийнятного способу реагування на таке порушення (*«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, §§ 136-137). Натомість у рішенні у справі *«Ерол Аксой проти Туреччини» (Erol Aksoy v. Türkiye)**, 2026, §§ 104-110, Суд дійшов висновку, що невиконання рішень Верховного адміністративного суду — про скасування рішень щодо оцінки вартості, оголошення тендеру та подальшого продажу телеканалу й радіостанції, що належали акціонерним товариствам, акціями яких володів заявник, — не мало безпосереднього впливу на права заявника як акціонера. Суд зазначив, що заявник не подав скаргу від імені відповідних акціонерних товариств, а його пряма участь у статутному капіталі була або мінімальною, або не розкривалася. Отже, заявника не можна було вважати єдиним або винятково значним власником та акціонером цих юридичних осіб. Крім того, сам лише той факт, що національні суди визнали заявника законним позивачем, сам по собі не надавав йому статусу потерпілого відповідно до Конвенції (§ 112).

41. Другий тип ситуацій, у яких Суд може знехтувати окремою правосуб'єктністю компанії та дозволити її акціонерам подавати скарги щодо заходів, які стосуються компанії, пов'язаний із наявністю виняткових обставин, зокрема, коли чітко встановлено, що компанія не може звертатися до установ Конвенції через органи, створені відповідно до її статуту або — у разі ліквідації — через ліквідаторів (*«Агротексім та інші проти Греції» (Agrotexim and Others v. Greece)*, 1995, § 66; *«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 111; *«СіДіАй Холдінг Акціенгезельшафт та інші проти Словаччини» (CDI Holding Aktiengesellschaft and Others v. Slovakia)* (ухв.), 2001, § 4; *«Мелтекс Лтд і Мовсесян проти Вірменії» (Meltex Ltd and Movsesyan v. Armenia)*, 2008, § 66; *«Весела і Лойка проти Словаччини» (Veselá and Loyka v. Slovakia)* (ухв.), 2005; *«Джі. Джей. Проти Люксембургу» (G.J. v. Luxembourg)*, 2000, § 24; *«Фельдман і банк «Слов'янський» (Feldman and Slovyanskyy Bank)*, 2017, §§ 28-29; *«Владімірова проти Росії» (Vladimirova v. Russia)*, 2018, §§ 40-41). У справах, які підпадають під цю групу, сама наявність заходів зовнішнього нагляду чи контролю щодо відповідної компанії зазвичай розглядалася як важливий, але не єдиний фактор (*«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, §§ 124, 138-139 і 143).

42. На акціонерах лежить тягар доказування того, що посадова особа, якій було доручено опікуватися інтересами компанії, не змогла або не захотіла порушити скарги, про які йдеться, на національному

рівні або на рівні Страсбурга (*«Агротексім та інші проти Греції» (Agrotexim and Others v. Greece)*, 1995, § 70; *«Весела і Лойка проти Словаччини» (Veselá and Loyka v. Slovakia)* (ухв.), 2005; *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, § 144). Як альтернативний варіант акціонер мав би довести, що скарга за Конвенцією стосувалась такого питання, як усунення звичайного керівника і призначення довіреної особи, щодо якої існувала розбіжність у думках між довіреною особою та акціонерами, або стосувалася різних дій довіреної особи, що зачіпають інтереси акціонерів (*«Кредіт і Індастріал Банк проти Чеської Республіки» (Credit and Industrial Bank v. the Czech Republic)*, 2003, § 51; *«Камберроу ММ5 АД проти Болгарії» (Camberrow MM5 AD v. Bulgaria)* (ухв.), 2004; *«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)* (ухв.), 2005; *«Міжнародний банк торгівлі та розвитку АД та інші проти Болгарії» (International Bank for Commerce and Development AD and Others v. Bulgaria)*, 2016, §§ 90-92; *«Джі. Джей. проти Люксембургу» (G.J. v. Luxembourg)*, §§ 23-24; *«Фельдман та банк «Слов'янський» проти України» (Feldman and Slovyanskyy Bank v. Ukraine)*, 2017, §§ 28-29). У кожному випадку справа була такою, що її потенційний вплив міг мати серйозні наслідки на ситуацію акціонерів безпосередньо (*«С.п.р.л. АНКА та інші проти Бельгії» (S.p.r.l. ANCA and Others v. Belgium)* (ухв.), 1984) або опосередковано (*«Джі. Джей. проти Люксембургу» (G.J. v. Luxembourg)*, § 24). Акціонери повинні надати вагомі й переконливі аргументи, які демонструють, що компанія практично чи фактично не може звернутися до установ у розумінні Конвенції через органи, створені відповідно до її статуту, а тому їм слід дозволити продовжити провадження за скаргою від імені компанії (*«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, §§ 144-145).

43. Застосовуючи ці загальні принципи, Суд постановив у справі *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, що акціонери, які нібито втратили контроль над своїми банками, коли Держава взяла їх під нагляд після фінансової кризи, не можуть вважатися жертвами оскаржуваних дій проти компаній. По-перше, хоча реформа суттєво вплинула на банки та їхні статутні органи, її вплив на права акціонерів-заявників був випадковим і непрямим. Штучного розмивання їхніх прав голосу чи прямого анулювання акцій не було. Розмір індивідуальних пакетів акцій заявників не дозволяв їм контролювати жоден із банків, а їхній вплив як групи, не консолідованої жодною угодою, був фрагментованим і слабким (*там само*, §§ 154-155). По-друге, державні банки, маючи численних акціонерів і повністю делеговане управління, не були визнані «так тісно ототожненими» із заявниками. Точний відсоток акцій, якими могли володіти заявники у двох банках, не був диспозитивним (*там само*, § 157). Нарешті, не було виняткових обставин, які перешкоджали б банкам звернутися до Суду від свого імені: банки продовжували працювати; заявники, які мали колективну більшість голосів, могли наказати банкам порушити судові процеси від свого імені; реформа і рішення органів контролю лишалися відкритими для судового перегляду; не було доказів будь-якого надмірного тиску на банки в цьому відношенні (*там само*, §§ 159-164).

44. Суд також постановив, що його висновки, як видається, не суперечать стандарту, який виник у нормативному регулюванні багатьох Держав-членів Ради Європи, а саме щодо прийняття досить суворих обмежувальних заходів стосовно банків та асимільованих установ, оскільки вважалося, що недостатнє регулювання цього сектору може призвести до серйозних системних ризиків для відповідних економік (*«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary),* § 167). Однак, існує межа того, наскільки далеко Держави-члени можуть зайти, намагаючись регулювати банківський сектор (див., наприклад, справу *«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, розділ «Банківські справи»).

45. У справі *«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 111, Суд пояснив, що загальні принципи, встановлені у справі *«Агротексім та інші проти Греції» (Agrotexim and Others v. Greece)*, 1995, застосовувалися в ряді випадків, коли розглядалися вимоги акціонерів щодо ідентифікації з компаніями для цілей статусу «потерпілого», тобто «зсередини» (також справа *«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary)* [ВП], 2020, § 138). Однак підхід «*Агротексім*» у судовій практиці не може бути перенесено безпосередньо на справи щодо зняття корпоративної завіси товариства з обмеженою відповідальністю в інтересах його кредиторів або «ззовні». У ситуаціях, коли товариство з обмеженою відповідальністю використовувалося лише як фасад для шахрайських дій його власників або керівників, підняття корпоративної завіси може бути доцільним

рішенням для захисту прав його кредиторів, включно з Державою, і не є неправильним як таке (*«Ходорковський і Лєбєдєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia)*, 2013, § 877). Крім того, у справах, поданих кредиторами державних компаній з обмеженою відповідальністю або банків, Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу через відмову Держави-відповідача сплатити борг компанії або банку, проти яких подано позов, ховаючись за корпоративною завісою (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, §§ 114-15). У зв'язку з цим Суд покладався на такі фактори: чи відбирала Держава корпоративні кошти на шкоду компанії, чи її акціонери підтримували незалежні відносини з компанією або чи не зловживали іншим чином корпоративною формою (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 111).

46. Нарешті, стаття 1 Першого протоколу поширюється на облігації, які обертаються на ринку капіталу, передаються від одного пред'явника до іншого та вартість яких може коливатися залежно від ряду факторів (*«Мамататс та інші проти Греції» (Mamatas and Others v. Greece)*, 2016, § 90; див. також *«Пінтар та інші проти Словенії» (Pintar and Others v. Slovenia)*, 2021, § 92). У справі *«Фрейре Лопес проти Португалії» (Freire Lopes v. Portugal)* (ухв.), 2023, § 78, Суд постановив, що угода банку про придбання акцій заявника за певну ціну мала характер облігації (фінансового інструмента).

47. Проте вважалося, що державна облігація «спеціального призначення» або «товарна облігація», яка спочатку передбачала право на отримання автомобіля в натуральній формі, а згодом стала предметом рамкового законодавства в період безпосередньо після ратифікації Конвенції та згодом, не охоплює право на придбання власності (*«Гріщенко проти Росії» (Grishchenko v. Russia)* (ухв.), 2004).

48. Насамкінець, у справі *«Паннон Плакат Кфт та інші проти Угорщини» (Pannon Plakát Kft and Others v. Hungary)*, 2022, §§ 42 та 44, Суд встановив, що розташовані вздовж доріг рекламні щити потрібно було вважати негнучким і незмінним типом активу, який не підходить для жодного іншого виду підприємницької діяльності. Усунення цих щитів – відповідно до законодавства — означало, що компанії-заявниці втратили ринкові можливості, можливості отримати прибуток, що можна тлумачити як зменшення вартості їхніх акцій.

iii. Професійна клієнтура (клієнтська база)

49. Суд визнав, що права, подібні до прав власності, існували у справах, які стосувалися професійної практики, де завдяки власній роботі відповідні заявники створили клієнтуру (клієнтську базу), яка у всьому мала характер особистісного права і становила актив, а, отже, майно в значенні першого речення статті 1 Першого протоколу (*«Ледерер проти Німеччини» (Lederer v. Germany)* (ухв.), 2006; *«Бузеску проти Румунії» (Buzescu v. Romania)*, 2005, § 81; *«Венденбург та інші проти Німеччини» (Wendenburg and Others v. Germany)* (ухв.), 2003; *«Ольберц проти Німеччини» (Olbertz v. Germany)* (ухв.), 199; *«Дорінг проти Німеччини» (Doring v. Germany)* (ухв.), 1999; *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 54; *«Ван Марле та інші проти Нідерландів» (Van Marle and Others v. the Netherlands)*, 1986, § 41; *«Малік проти Сполученого Королівства» (Malik v. the United Kingdom)*, 2012, § 89; *«Ролоа проти Словенії» (Rola v. Slovenia)*, § 71; для повного огляду судової практики див. *«Кьонів-Тар Кфт та інші проти Угорщини» (Könyv-Tàr Kft and Others v. Hungary)*, 2018, §§ 31-32).

iv. Ліцензії

50. Ліцензія на ведення підприємницької діяльності (бізнесу) є майном. Її відкликання є втручанням у право, гарантоване статтею 1 Першого протоколу (*«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, §§ 62-63; *«Бімер С.А. Проти Молдови» (Bimer S.A. v. Moldova)*, 2007, § 49; *«Розенцвайг і Бондед Веахаузіс Лтд. Проти Польщі» (Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland)*, 2005, § 49;*«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, 2005, § 130; *«Тре Трактьорер Акціенболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden)*, 1989, § 53; *«Векони проти Угорщини» (Vékony v. Hungary)*, 2015, § 29; *«Фредін проти Швеції (№ 1)» (Fredin v. Sweden (no. 1))*, 1991, § 40; *«Малік проти Сполученого Королівства» (Malik v. the United Kingdom)*, 2012, § 90; *«НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova)*, 2022, § 235).

51. Банківська ліцензія, наслідком відкликання якої була автоматична примусова ліквідація банку, вважалася «майном» (*«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, 2005, § 130).

52. Аналогічно, дозвіл на вилов мідій, пов'язаний зі звичайним веденням аквакультурної господарської діяльності заявника, вважався «майном», а тимчасова заборона на вилов мідій розглядалася як обмеження, накладене на такий дозвіл (*«О'Салліван Маккарті Массел Девелопмент Лтд. проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland)*, 2018, § 89).

53. Крім того, ліцензія на загальнонаціональне ефірне телевізійне мовлення без розподілу частот для мовлення була позбавлена сутності (*«Сентро Європа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 177).

54. Нарешті, у справі *«Компанія «Еоліка де С. Жуліан, Лда» проти Португалії» (Eólica de S. Julião, Lda v. Portugal)* (ухв.), 2024, §§ 94-95, Суд встановив, що ліцензію на експлуатацію вітрових турбін було видано за умови подання дослідження шумового впливу, чого не було зроблено. З огляду на те, що цю умову не було виконано компанією-заявником, вона не володіла «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу.

v. Майбутні доходи

55. Стаття 1 Першого протоколу не створює права на придбання майна (*«Денисов проти України» (Denisov v. Ukraine)* [ВП], 2018, § 137). Майбутній дохід вважається «майном», лише якщо дохід був зароблений або якщо на нього існує позовна вимога (*«Ян Едгар (Ліверпуль) Лтд проти Сполученого Королівства» (Ian Edgar (Liverpool) Ltd v. the United Kingdom)* (ухв.), 2000; *«Венденбург та інші проти Німеччини» (Wendenburg and Others v. Germany)* (ухв.), 2003; *«Левенен та інші проти Фінляндії» (Levänen and Others v. Finland)* (ухв.), 2006; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 64; *«Денисов проти України» (Denisov v. Ukraine)* [ВП], 2018, § 137; *«Ющишин проти Польщі» (Juszczyszyn v. Poland)*, 2022, § 344; *«Гюлумян та інші проти Вірменії» (Gyulumyan and Others v. Armenia)* (ухв.), 2023, § 101).

56. І навпаки, обсяг бізнесу, яким користується вільна професія — без фіксованого доходу та гарантованого обороту — який піддається ризикам економічного життя, не становить «володіння» (*«Грецька федерація митників, Гіалоуріс та інші проти Греції» (Greek Federation of Customs Officers, Gialouris and Others v. Greece)*, рішення Комісії від 1995 року). Аналогічно, якщо національне законодавство та судова практика не передбачають права на фіксовану та незмінну суму, що виплачується як розумний прибуток або прибуток від інвестицій, субсидії, які мають бути одержані після набрання чинності новими правилами, не мають достатніх підстав у національному законодавстві для того, щоб вважатися «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Енерджіворкс Картаджена С.Л. проти Іспанії» (Energyworks Cartagena S.L. v. Spain)* (ухв.), 2024, §§ 46-48).

vi. Інтелектуальна власність

57. Стаття 1 Першого протоколу застосовується до інтелектуальної власності як такої (*«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 72).

58. Вона застосовується до заявки на реєстрацію торговельної марки ще до її реєстрації *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 78) і тим більше до торговельних марок (*«Камой Радіо Телевізіон Яїнджилик ве Організасіон А.Ш. Проти Туреччини» (Kamoy Radyo Televizyon Yayıncılık ve Organizasyon A.Ş. v. Turkey)*, 2019, § 37), патентів (*«Сміс Клайн і Френч Лабораторіс Лтд проти Нідерландів» (Smith Kline and French Laboratories Ltd v. the Netherlands)* (ухв.), 1990; *«Ленцінг АГ проти Сполученого Королівства» (Lenzing AG v. the United Kingdom)*, рішення Комісії від 1998 року; *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, § 56), і авторського права *«Мельничук проти України» (Melnychuk v. Ukraine)* (ухв.), 2005. Власники авторських прав захищені статтею 1 Першого протоколу (*«Ней і Сунде Колмісоппі проти Швеції» (Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden)* (ухв.), 2013; *«СІА АККА/ЛАА проти Латвії» (SIA AKKA/LAA v. Latvia)*, 2016, § 41). Право на публікацію перекладу роману підпадає під дію цього положення (*«ЕсЦе Едітура Орізонтурі СРЛ проти Румунії» (SC Editura Orizonturi SRL v. Romania)*, 2008, § 70; *«Сафаров проти Азербайджану»*

(Safarov v. Azerbaijan), 2022, § 30; *«Коротюк проти України» (Korotyuk v. Ukraine)*, 2023, § 33), як і право на музичні твори та економічні інтереси, що випливають з них, також через ліцензійну угоду (*«СІА АККА/ЛАА проти Латвії» (SIA AKKA/LAA v. Latvia)*, 2016, § 55).

vii. Оренда майна та житлових прав

59. У певних випадках Суд розглядав оренду як майновий інтерес, на який розповсюджується захист статті 1 Першого протоколу (*«Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom)*, 2003, §§ 32-35; *«Брункрона проти Фінляндії» (Bruncrona v. Finland)*, 2004, § 79; *«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Ширкеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], 2005, § 140). У справі *«Ді Марко проти Італії» (Di Marco v. Italy)*, 2011, §§ 48-53, Суд вважав, що законні очікування заявника у зв'язку з майновими інтересами, такими як використання землі та пов'язана з цим комерційна діяльність, були достатньо важливими, щоб вважатися «майном» у розумінні статті 1 Першого протоколу.

60. Однак, природа права заявника на «соціальну оренду» («*bail social*») не становила «майно» за статтею 1 (*«Тчоконтіо Хаппі проти Франції» (Tchokontio Happi v. France)*, 2015, § 60) оскільки згідно з національним рішенням заявник мав право на користування квартирою, а не право на її придбання.

61. У сфері житла ключовим є питання про те, чи застосовна стаття 1 Першого протоколу.

62. У справі *«С. проти Сполученого Королівства» (S. v. the United Kingdom)* (ухв.), 1986, яку розглядала Комісія, заявниця багато років жила в одностатевих стосунках з іншою жінкою, яка орендувала житло в будинку, що належав місцевій владі. Сама заявниця не мала права оренди чи будь-якого іншого законного права на цей будинок. Після смерті її партнерки місцева влада порушила справу проти заявниці та отримала судове рішення про її виселення. Комісія встановила, що між заявницею та місцевою владою не існувало жодного договірного зв'язку, і той факт, що заявниця проживала у будинку протягом деякого часу без законного права, не міг вважатися «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу.

63. Що стосується існування «володіння», рішення Комісії у справі *«Дуріні проти Італії» (Durini v. Italy)*, 2014, стосувалося тверджень матері та її доньок про те, що вони повинні мати право продовжувати жити у сімейному замку (який належить фонду), незважаючи на розпорядження заповіту предків їхніх покійних чоловіка та батька від 1918 року, які передбачають, що це право має надаватися старшому нащадку чоловічої статі. Комісія постановила, що право жити в замку, яким людина не володіє, не є «володінням» у значенні статті 1 Першого протоколу, і що це положення не можна застосувати до цієї справи.

64. У контексті внутрішньо переміщених осіб («ВПО») Суд вважав, що навіть за відсутності зареєстрованого права власності, тривале володіння заявником котеджем протягом більше 10 років, враховуючи також його добросовісний характер і толерантність влади та прийняття різноманітних правових актів, що підтверджують права ВПО у житловому секторі та встановлюють надійні гарантії їхнього захисту, становило «володіння» для цілей статті 1 Першого протоколу (*«Сагхінадзе та інші проти Грузії» (Saghinadze and Others v. Georgia)*, 2010, §§ 104-108).

65. У справі *«Хамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, § 76, оскаржувана будівля, побудована без дозволу на будівництво, існувала протягом 27 років до того, як національні органи влади зафіксували правопорушення. Влада продовжувала терпіти її ще 10 років, перш ніж наказала знести. Суд вважав, що майновий інтерес заявниці щодо користування своїм будинком для відпочинку, за який заявниця та раніше її батько сплачували податки, був достатньо доведеним і вагомим, щоб дорівнювати матеріальному інтересу, а отже, «володінню».

66. Подібним чином у справі *«Керіман Текін та інші проти Туреччини» (Keriman Tekin and Others v. Turkey)*, 2016, §§ 40-43, Суд вважав, що будинок, побудований без дозволу, становив «володіння», враховуючи те, що заявник користувався ним безперешкодно протягом певного часу попри його незаконність.

67. У справі *«Еліф Кизил проти Туреччини» (Elif Kızıl v. Turkey)*, 2020, §§ 67-69, Суд зазначив, що заявниця правомірно отримала право власності на майно, яке було внесено до земельної книги.

Попри подальшу передачу в державну скарбницю, її право власності так і не було офіційно скасовано, і вона продовжувала користуватися ним протягом наступних 28 років і сплачувати податки. Враховуючи терпимість влади протягом такого тривалого часу, майнові права заявниці становили «майно».

68. У справі *«Валле П'єрімп'є Сосіета Агрікола С.П.А. проти Італії» (Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. v. Italy)*, 2014, §§ 47-51, стосовно рибальського виробничого об'єкта, розташованого в лагуні у провінції Венеція, компанія-заявник володіла офіційним правом власності на майно, що було нотаріально зареєстровано та внесено до реєстрів власності. Законні очікування компанії сягали XV століття, відколи вона надавала окремим особам права власності на рибальські долини та терпимості до їхнього подальшого заняття й використання. Заявник сплачував податок на майно *Valle Pierimpiè*, займав ділянку та діяв як власник, але влада жодного разу не вжила заходів щодо цього. Місце слугувало основою для діяльності компанії, прибуток, який компанія отримувала від цього, був її основним джерелом доходу, і доти, доки майно не було включено до загального морського надбання, компанія мала законні очікування на можливість продовжувати цю діяльність. Тому Суд постановив, що ці обставини надають компанії-заявнику право власності на матеріальний інтерес, який захищається статтею 1 Першого протоколу.

69. Крім того, у справі *«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, Суд постановив, що «право користування» житловими будинками та землею — як тимчасове, так і безстрокове — становить «майно», оскільки це сильне та захищене право, яке представляє матеріальний економічний інтерес (§ 147). Це особливо актуально в пострадянському контексті, де право власності на земельну ділянку під будівлею не пов'язане автоматично з правом власності на саму будівлю (*«Махаррамов проти Азербайджану» (Maharramov v. Azerbaijan)*, 2017, § 53). За радянської правової системи громадяни мали право володіти житловими будинками, але не було приватної власності на землю, яка натомість вважалася державною власністю (*«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, § 146; див. також *«Ткаченко проти Росії» (Tkachenko v. Russia)*, 2018, § 7, де земля під будівлею та прилеглі землі належали муніципалітету). Відповідно, «право користування» було єдиним правом власності на землю, яке могла отримати особа. Згодом було проведено реформи власності, але в деяких ситуаціях залишається невизначеність щодо існування прав власності заявників.

70. За відсутності належного права власності заявники повинні надати інші види документальних підтверджень своїх прав власності на землю. Наприклад, у справі *«Махаррамов проти Азербайджану» (Maharramov v. Azerbaijan)*, 2017, заявник зміг довести «право користування» землею, на якій був побудований його магазин, показавши, що він сплатив податок на майно за земельну ділянку під будівлею. Суд постановив, що заявник був принаймні «законним користувачем» земельної ділянки, про яку йдеться, через право власності на розташоване там нерухоме майно з можливістю передачі землі у його власність у майбутньому (§ 54). Навпаки, у справі *«Арсіміков і Арсєміков проти Росії» (Arsimikov and Arsemikov v. Russia)*, 2020, заявники не змогли пред'явити вимогу на відповідну землю, оскільки не надали жодних доказів на підтримку своєї вимоги (§ 49) (див. також «Знищення майна в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту»).

71. Окрім того, житлова допомога для державних службовців також вважається «майном», якщо особа має право на таку допомогу (*«Нечаєва проти Росії» (Nechayeva v. Russia)*, 2020, §§ 40-41), навіть якщо точна сума оскаржується. Суд визнав неправомірним зменшення розміру допомоги, не передбачене російським законодавством, з бюджетних причин. Суд також постановив, що заявниця не могла правомірно прийняти меншу суму, оскільки така можливість не була передбачена законом (*там само*, § 48).

72. Нарешті, у справі *«Бразаускене проти Литви» (Brazauskienė v. Lithuania)* (ухв.), 2024, §§ 122-127 та 135, Суд постановив, що стаття 1 Першого протоколу не застосовується до відмови у продовженні безоплатного користування офіційною резиденцією вдові колишнього президента, коли Конституційний Суд скасував відповідні правові положення і законодавче втручання.

viii. Соціальні допомоги / пенсії

73. У більш ранній судовій практиці органів Конвенції вважалося, що сплата обов'язкових внесків до програм соціального страхування будь-якого виду створює право, захищене статтею 1 Першого протоколу, лише якщо існує прямий зв'язок між рівнем сплачених внесків та наданими перевагами (*«Мюллер проти Австрії» (Müller v. Austria)*, рішення Комісії від 1975 року, стор. 49). В іншому разі заявник у будь-якому випадку не мав частки у фонді, яку можна було б визначити й заявляти щодо неї вимоги (*«Г. проти Австрії» (G. v. Austria)*, рішення Комісії від 1984 року, стор. 86; *«Кляйне Стаарман проти Нідерландів» (Kleine Staarman v. the Netherlands)*, рішення Комісії від 1985 року, стор. 166).

74. Однак у ряді пізніших справ Суд послідовно постановляв, що навіть соціальна допомога в системі, яка не передбачає внесків, може становити майно для цілей статті 1 Першого протоколу (*«Бухен проти Чеської Республіки» (Bucheň v. the Czech Republic)*, 2002, § 46; *«Коуа Пуарре проти Франції» (Koua Poirrez v. France)*, 2003, § 37; *«Весселс-Бергервоет проти Нідерландів» (Wessels-Bergervoet v. the Netherlands)* (ухв.), 2000; *«Ван ден Боувхуїсен і Шурінг проти Нідерландів» (Van den Bouwhuijsen and Schuring v. the Netherlands)* (ухв.), 2003).

75. Невизначеність щодо застосовності цього положення до виплат соціального страхування була остаточно з'ясована у справі *«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* (ухв.) [ВП], 2005, §§ 47-56. Суд зазначив, що в більшості Держав існував широкий спектр пільг соціального забезпечення, призначених для надання прав, які виникають за законом. Пільги фінансуються різними способами: деякі оплачуються внесками до певного фонду; деякі залежать від внесків заявника; багато оплачуються коштом загального оподаткування на основі законодавчо визначеного статусу. Враховуючи різноманітність методів фінансування та взаємопов'язаний характер виплат у більшості систем соціального забезпечення, більше не було виправдано вважати, що лише виплати, які фінансуються коштом внесків до певного фонду, підпадають під дію статті 1 Першого протоколу. До того ж виключити пільги, які виплачуються із загального оподаткування, означало б знехтувати тим фактом, що багато позивачів за системою такого типу також роблять внесок у її фінансування через сплату податків (докладніші пояснення див. у справі *«Беелер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland)* [ВП], 2022, §§ 50 65, у контексті статті 1 Першого протоколу та статті 8 Конвенції).

76. У сучасній демократичній Державі багато людей все або частину свого життя повністю залежать від соціального забезпечення та соціальної допомоги. Багато національних правових систем визнають, що такі особи потребують певної визначеності та безпеки, і передбачають виплату пільг — за умови виконання умов відповідності — як право. Якщо згідно із національним законодавством особа має закріплене право на соціальну допомогу, важливість цього інтересу також має бути відображена шляхом визнання поширення статті 1 Першого протоколу на цей випадок (*«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* (ухв.) [ВП], 2005, § 51; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 39; *«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009 § 77).

77. Стаття 1 Першого протоколу не накладає жодних обмежень на свободу Договірних Держав вирішувати, мати чи ні будь-яку форму схеми соціального забезпечення, або вибирати тип чи розмір допомоги, що надається за будь-якою такою схемою (*«Суханов та Ільченко проти України» (Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine)*, 2014, § 36; *«Колесник проти України» (Kolesnyk v. Ukraine)* (ухв.), 2014, §§ 89 та 91; *«Факас проти України» (Fakas v. Ukraine)* (ухв.), 2014, §§ 34, 37-43, 48; *«Федулов проти Росії» (Fedulov v. Russia)*, 2019, § 66). Проте, якщо Договірна Держава має чинне законодавство, яке передбачає виплату соціальної допомоги за правом — незалежно від того, чи залежить вона від попередньої сплати внесків, — це законодавство має розглядатися як таке, що створює майновий інтерес, який підпадає під сферу дії статті 1 Першого протоколу для осіб, які задовольняють його вимоги (*«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* (ухв.) [ВП], 2005, § 54).

78. Законодавство, що передбачає виплату пенсії за віком, незалежно від того, залежить вона від внесків чи ні, створює майновий інтерес, який підпадає під сферу дії цієї статті, для тих, хто

задовольняє її вимоги (*«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 64).

79. Якщо відповідна особа не відповідає (*«Белле, Уертас і Віалат проти Франції» (Bellet, Huertas and Vialatte v. France)* (ухв.), 1999, § 5) або перестає відповідати критеріям, викладеним у національному законодавстві для надання будь-якої конкретної форми допомоги чи пенсії, то втручання в права за статтею 1 Першого протоколу немає (*«Расмуссен проти Польщі» (Rasmussen v. Poland)*, 2009, § 71; *«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland)*, 2022, §§ 46-47), якщо умови змінилися до того, як заявник отримав право на певну допомогу (*«Річардсон проти Сполученого Королівства» (Richardson v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, § 17). Якщо призупинення або зменшення пенсії було спричинено не будь-якими змінами в обставинах заявника, а змінами в законодавстві чи його впровадженні, це може призвести до втручання в права за статтею 1 Першого протоколу (*«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 86; див. також *«Бразаускене проти Литви» (Brazauskienė v. Lithuania)* (ухв.), 2024, §§ 107-112, щодо відмови у виплаті державного ануїтету вдові колишнього президента). Крім того, статтю 1 Першого протоколу було визнано застосовною у справі, коли заявника зобов'язали повернути допомогу, отриману добросовісно, на підставі адміністративного рішення, і коли влада припустилася помилки (*«Цакаревич проти Хорватії» (Cakarević v. Croatia)*, 2018, §§ 54-65).

80. У справі *«Гайгусуз проти Австрії» (Gaygusuz v. Austria),* 1996, § 41, Суд встановив, що право на невідкладну допомогу — соціальну допомогу, пов'язану зі сплатою внесків до фонду страхування на випадок безробіття — було, наскільки це передбачено чинним законодавством, грошовим правом для цілей статті 1 Першого протоколу. У справі *«Кляйн проти Австрії» (Klein v. Austria)*, 2011, § 57, було зазначено, що право на пенсію, яка виплачується за пенсійною схемою адвокатів, було пов'язане зі сплатою внесків, і, якщо такі внески були зроблені, зацікавленій особі не можна було відмовити у виплаті компенсації. Таким чином, внески до пенсійного фонду за певних обставин і відповідно до національного законодавства можуть створювати право власності (*«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, § 39; *«Апостолакіс проти Греції» (Apostolakis v. Greece),* 2009, §§ 28 та 35; *«Белле, Уертас і Віалат проти Франції» (Bellet, Huertas and Vialatte v. France)* (ухв.), 1999; *«Скорк'євіч проти Польщі» (Skórkiewicz v. Poland)* (ухв.), 1999). Додаткову інформацію див. у розділі «Справи про соціальне забезпечення» нижче.

81. У справі *«Федулов проти Росії» (Fedulov v. Russia)*, 2019, §§ 70-72, Суд також постановив, що право особи з інвалідністю на безкоштовні ліки (ліки від раку) становить «законні очікування», тому стаття 1 Першого протоколу застосовна. Натомість у справі *«Аржоку проти Румунії» (Arjoci v. Romania)* (ухв.), 2025, §§ 70-82, заявник не виконав умов, встановлених національним законодавством для виникнення дійсної вимоги щодо повного відшкодування витрат, понесених у зв'язку з лікуванням за кордоном (а саме: отримання попереднього дозволу, за винятком випадків форс-мажору). Стаття 1 Першого протоколу не була застосовною.

82. У справі *«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland)*, 2022, § 50, Суд постановив, що пенсійні виплати, у сплаті яких заявнику було відмовлено водночас з визнанням його позбавленим права на отримання пенсії у встановленому законодавством порядку у зв'язку з позбавленням його волі, не можна вважати «майном», а стаття 1 Першого протоколу в цьому випадку не застосовується.

83. Нарешті, у справі *«Петреску та інші проти Румунії» (Petrescu and Others v. Romania)*, 2023, §§ 69-72, у контексті скарги на неоднакову судову практику заявники стверджували, що ймовірно неправильне тлумачення закону національними судами позбавило їх права бути визнаними такими, що працювали в особливих умовах, оскільки це мало важливі наслідки щодо їхнього трудового стажу і прав на пенсію. Суд, як і в попередній справі, постановив, що заявники не володіли «майном», а стаття 1 Першого протоколу не застосовувалась.

ix. Знищення майна в умовах міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту — необхідний рівень доказовості

84. У випадках, коли заявники скаржилися на руйнування їхніх будинків у контексті збройних конфліктів, Суд приймав позов про право власності на підставі виписок з опису житла, виданих

міською адміністрацією після оскаржуваного нападу (*«Керімова та інша проти Росії» (Kerimova and Others v. Russia)*, 2011, § 293). У справі *«Дамаєв проти Росії» (Damayev v. Russia)*, 2012, §§ 108-111, він вважав, що заявник, який скаржиться на руйнування свого будинку, повинен надати принаймні короткий опис відповідного майна. Як додаткові приклади prima facie доказів (доказів на основі першого враження) власності або проживання в нерухомості Суд прийняв такі документи, як право власності на землю або майно, витяги із земельних або податкових реєстрів, документи місцевої адміністрації, плани, фотографії та квитанції про утримання, а також докази поштових відправлень, заяви свідків або будь-які інші відповідні докази (*«Прокопович проти Росії» (Prokopovich v. Russia)*, 2004, § 37; *«Єлсанова проти Росії» (Elsanova v. Russia)* (ухв.), 2005). Також так звані технічні паспорти, які розглядалися як «інвентаризаційно-технічні документи», вважалися непрямими доказами права власності на будинки та землю (*«Чіраґов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, §§ 140-141). Як правило, якщо заявник не надає жодних доказів права власності на майно чи місця проживання, його чи її скарги щодо знищення цього майна неминуче будуть відхилені, оскільки Суд не може переконатися, що має достатні докази, щоб визнати, що відповідне майно існувало і що воно входило до «майна» заявника (*«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, § 183; *«Лісний та інші проти України та Росії» (Lisnyy and Others v. Ukraine and Russia)* (ухв.), 2016, §§ 26-27) (див. також підрозділ «Оренда майна та житлових прав» вище).

85. У справі *«Доган та інші проти Туреччини» (Dogan and Others v. Turkey)*, 2004, яка стосувалася примусового виселення селян у регіоні, де було оголошено надзвичайний стан на південному сході Туреччини, і відмови дозволити їм повернутися протягом кількох років, Уряд-відповідач висунув заперечення, що деякі із заявників не надали правовідновлюючих документів, які підтверджують, що вони володіли майном у селі. Суд вважав, що нема потреби вирішувати, чи мали заявники права власності згідно з національним законодавством за відсутності правовідновлюючих документів. Питання полягало скоріше в тому, чи загальна економічна діяльність заявників становить «майно», яке підпадає під дію статті 1 Першого протоколу. Відповідаючи на запитання ствердно, Суд зазначив, що беззаперечно, що всі заявники проживали в селі Бойдаш до 1994 року. Хоча вони не мали зареєстрованої власності, вони або мали власні будинки, побудовані на землях своїх предків, або жили в будинках, що належали їхнім батькам, і обробляли землю, що належала їм; вони мали беззаперечні права на спільні землі в селі, такі як пасовища, випаси та лісові угіддя, і заробляли на життя тваринництвом та вирубуванням дерев. Усі ці економічні ресурси та доходи, які заявники отримали від них, кваліфікувалися як «майно» для цілей статті 1 Першого протоколу (*там само*, § 139).

86. Підсумовуючи, можна сказати, що заявники повинні надати докази prima facie на підтримку своїх скарг за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про знищення майна в контексті збройного конфлікту.

x. Людські ембріони

87. Беручи до уваги економічну та грошову сферу застосування статті 1 Першого протоколу, людські ембріони не можуть бути зведені до «майна» в значенні цього положення (*«Парріло проти Італії» (Parrillo v. Italy)* [ВП], 2015, § 215).

B. Втручання у право мирного володіння власністю

1. Підхід «трьох правил»

88. Після того, як Суд переконається, що стаття 1 Першого протоколу застосовна до обставин справи, він береться до аналізу оскаржуваних обставин по суті.

89. Стаття 1 Першого протоколу містить три окремі правила. Перше правило, викладене в першому реченні першого абзацу, має загальний характер і проголошує принцип мирного володіння майном. Друге правило, яке міститься у другому реченні першого абзацу, стосується лише позбавлення «власності» та підпорядковує цей процес певним умовам. Третє правило, викладене у другому абзаці, визнає, що Договірні Держави мають право, серед іншого, контролювати використання майна

відповідно до загальних інтересів (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 61*; «Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 55; *«Джей А. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей А. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства» (J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom)* [ВП], 2007, § 52; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 62; (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 98; *«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 44; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 134; та *«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 93).

90. Ці три норми не «окремі» в сенсі того, що вони не пов'язані між собою: друга і третя норми стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, і тому їх слід тлумачити у світлі загального принципу, проголошеного в першому правилі (*«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* [ВП], 2000, § 50; *«Брункрона проти Фінляндії» (Bruncrona v. Finland)*, 2004, § 65; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 62) (для більш докладної інформації див. підрозділи «Позбавлення власності», «Контроль за користуванням» або «Загальне правило»).

91. Щоб вважатися сумісним зі статтею 1 Першого протоколу, втручання має відповідати певним критеріям: воно має відповідати принципу законності та мати за законну мету за допомогою засобів, розумно пропорційних меті, якої прагнуть досягти (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, §§ 108-114).

92. Цей підхід структурує метод розгляду Судом справ, у яких він переконаний у застосовності статті 1 Першого протоколу (див. розділ «Застосовність статті 1 Першого протоколу»). Він складається з ряду послідовних кроків, коли розглядаються такі питання: Чи відбувалося втручання у право заявника на мирне володіння «майном»? Якщо так, то чи призводить втручання до позбавлення власності? Якщо ні, чи йшлося про контроль за користуванням майном? Якщо заходи, які вплинули на права заявника, не можна кваліфікувати ні як позбавлення, ні як контроль за користуванням майном, чи може Суд витлумачити факти справи у світлі загального принципу поваги до мирного володіння «майном»?

93. У переважній більшості випадків, якщо Суд встановлює, що втручання не відповідало умовам, передбаченим законом, або не переслідувало інтереси суспільства чи законну мету, він визнає порушення Конвенції лише з цієї причини та не вважає за необхідне братися до аналізу пропорційності оскаржених заходів (*«Сімонян проти Вірменії» (Simonyan v. Armenia)*, 2016, §§ 25-26; *«Віятович проти Хорватії» (Vijatović v. Croatia)*, 2016, § 58; *«Губйов проти Росії» (Gubiyev v. Russia)*, 2011, § 83; *«Дімітрові проти Болгарії» (Dimitrovi v. Bulgaria)*, 2015, §§ 52-56; та *«Бок і Паладе проти Румунії» (Bock and Palade v. Romania)*, 2007, §§ 58-65; *«Касілов проти Росії» (Kasilov v. Russia)*, 2021, § 52) (для більш докладної інформації див. підрозділи «Принцип законності» та «Інтереси суспільства або загальний інтерес»).

94. Однак, у деяких рідкісних випадках Суд залишає одне з цих питань відкритим і продовжує розгляд справи з точки зору пропорційності (*«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 67, і *«Унспед Пакет Сервісі СаН. Ве Тідж. А.Ш. проти Болгарії» (Ünsped Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.Ş. v. Bulgaria),* 2015, § 43) (для більш докладної інформації див. підрозділ «Пропорційність та пов'язані з нею питання (справедливий баланс, компенсація, свобода розсуду)»).

95. Після того, як Суд переконається, що мало місце втручання в права заявника, він у кожній справі перевіряє, до якої категорії належить оскаржуване втручання. Якщо право власності заявника було припинено відповідно до положень національного законодавства, Суд розглядатиме справу відповідно до другого речення першого абзацу, тобто як позбавлення «власності». Позбавлення «власності» охоплює низку ситуацій, незалежно від того, як вони кваліфікуються згідно із національним законодавством, коли була анульована сама сутність індивідуального права.

96. Менш обтяжливі, ніж експропріація, заходи можуть бути кваліфіковані Судом як «контроль за користуванням майном». У деяких випадках слід провести тонку межу між заходами, які кваліфікуються як контроль за користуванням майном, і тими, що становлять позбавлення власності.

Те саме стосується розмежування між контролем за користуванням майном і заходами, які розглядаються Судом відповідно до першого загального принципу мирного володіння «майном». Загалом, що менш обтяжливий захід, то більше він піддається аналізу за першим загальним принципом, ніж з точки зору поняття «контролю за користуванням майном».

97. Подібні заходи можуть бути кваліфіковані Судом по-різному (наприклад, у справі *«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, §§ 62-64, розпорядження про експропріацію у поєднанні із забороною будівництва протягом значного періоду часу було проаналізовано як контроль за користуванням майном, тоді як аналогічні заходи розглядалися відповідно до загального принципу у справах *«Фока проти Франції» (Phocas v. France)*, 1996, § 52; *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 55; *«Катте Кліпше де ла Гранде проти Італії»* (*Katte Klitsche de la Grange v. Italy)*, 1994, § 40; *«Піалопоулос та інші проти Греції» (Pialopoulos and Others v. Greece)*, 2001, § 53. Подібним чином у справі *«Прессос Компаніа Навіера С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium)*, 1995, § 34, погашення вимог про компенсацію за допомогою законодавчого втручання розглядалося як позбавлення власності, тоді як у справах *«Стран Грік Рефайнеріс і Стратіс Андреадіс проти Греції» (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece)*, 1994, Суд розглянув той самий захід згідно з першим правилом статті 1 Першого протоколу.

98. У деяких випадках Суду важче кваліфікувати захід чи низку заходів як позбавлення або контроль за користуванням майном, головним чином тому, що їх неможливо легко прирівняти до заходів, кваліфікованих у наявній судовій практиці, або тому, що низка заходів складається з різних рішень, що належать до різних галузей національного права. У таких випадках Суд, ймовірно, аналізуватиме обставини справи відповідно до загального принципу першого речення статті 1 Першого протоколу. Це буде стосуватися, зокрема, ситуацій, коли не лише одне рішення, а і поєднання різних заходів / рішень вплинуло на майно заявника (*«Докіч проти Боснії та Герцеговини» (Đokić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2010, §§ 55-56 — договір купівлі-продажу квартири, який має юридичну силу, заявник зареєстрований як власник, але не може повернути собі квартиру; *«Матос е Сільва, Лда та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal)*, 1996, § 85 — за відсутності офіційного рішення про експропріацію обмеження права на власність випливають з обмеженої можливості розпоряджатися нею та шкоди, спричиненої фактом експропріації; але заявники продовжували обробляти землю; *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, §§ 277-278 — повернення незаконно вивезеного культурного об'єкта за допомогою заходу, який, хоча й був прийнятий в рамках кримінального провадження, мав цивільні наслідки; та *«Сексімп Груп СРЛ проти Республіки Молдова» (Seksimp Group SRL v. the Republic of Moldova)*, 2025, §§ 56-57, — виконання рішення про виплату компесанції, що призвело до продажу майна компанії-заявника без її відома, а також відсутність оцінки пропорційності компенсації національними судами). У справі, у якій заявники скаржилися на те, що їхні права були порушені через розбіжності між оцінкою ринкової вартості експропрійованого майна для цілей визначення компенсації та для цілей податку на спадщину стосовно того самого майна, експропріація та оподаткування були перевірені окремо й жодних порушень виявлено не було. Однак сукупний ефект обох заходів розглядався згідно з першим правилом і призвів до висновку про порушення (*«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, §§ 61-65).

99. У таких випадках, незважаючи на те, що не всі заходи мали однаковий юридичний ефект і мали різні цілі, Суд зазвичай вважає, що їх слід розглядати разом у світлі загального принципу поваги до мирного володіння «майном» (*«Матос е Сільва, Лда та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal)*, 1996, §§ 84-85).

100. Ця складність кваліфікувати заходи як контроль за користуванням або як такі, що підпадають під загальний принцип, також відображається в тому факті, що в деяких випадках Суд не вказує чітко, яка частина статті 1 Першого протоколу застосовувалася у справі (*«Папаміхалопоулос проти Греції» (Papamichalopoulos v. Greece)*, 1993, § 46) або прямо залишає питання відкритим (*«Лавречов проти Чеської Республіки» (Lavrechov v. the Czech Republic)*, 2013, § 43; *«Денісова і Моісєєва проти Росії»* (*Denisova and Moiseyeva v. Russia)*, 2010, § 55; *«Унспед Пакет Сервісі СаН. Ве Тідж. А.Ш. проти Болгарії» (Ünsped Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.Ş. v. Bulgaria)*, 2015, §§ 39-40).

101. У будь-якому випадку Суд застосовуватиме однакові критерії оцінки, незалежно від класифікації втручання. У всіх випадках воно має служити інтересам суспільства (див. розділ «Втручання на підставі інтересів суспільства» нижче), відповідати умовам, передбаченим законом (див. розділ «Втручання на умовах, передбачених законом» нижче) і пройти тест на справедливий баланс (див. розділ «Пропорційність та пов'язані з нею питання» нижче).

102. Провадження щодо цивільно-правового спору між приватними сторонами самі по собі не передбачають відповідальності Держави згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Руіз Матеос проти Сполученого Королівства» (Ruiz Mateos v. the United Kingdom),* рішення Комісії від 1988 року, стор. 268 і 275; *«Густафссон проти Швеції» (Gustafsson v. Sweden)* [ВП], 1996, § 60; *«Сковроньський проти Польщі» (Skowroński v. Poland)* (ухв.), 2001; *«Кранц проти Польщі» (Kranz v. Poland)* (ухв.), 2002; *«Ескелінен та інші проти Фінляндії» (Eskelinen v. Finland)* (ухв.), 2004; *«Тормала проти Фінляндії» (Tormala v. Finland)* (ухв.), 2004; *«Руставі 2 Бродкастінг Компані Лтд та інші проти Грузії» (Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia)*, 2019, § 310). Сам факт того, що Держава через свою судову систему надає платформу для вирішення приватно-правових суперечок, не призводить до втручання Держави у права власності відповідно до статті 1 Першого протоколу (*«Кухар і Стіс проти Чеської Республіки» (Kuchař and Stis v. the Czech Republic),* рішення Комісії від 1998 року), навіть якщо суттєвий результат рішення, винесеного цивільним судом, призводить до втрати певного «майна». Однак згідно зі статтею 1 Першого протоколу Держави зобов'язані, принаймні частково, створити мінімальну законодавчу базу, включаючи належний форум, який дозволить тим, хто стверджує, що їхнє право було порушено, ефективно відстоювати свої права та домагатися їхнього виконання. Якщо Держава не зробить цього, то серйозно порушить свій обов'язок захищати верховенство права та запобігати свавіллю (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 117).

103. Юрисдикція Суду щодо перевірки правильності тлумачення та застосування національного законодавства обмежена, і в його функції не входить заміна національних судів. Його роль радше полягає в тому, щоб переконатися, що рішення цих судів не свавільні чи іншим чином явно необґрунтовані (*«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 83). Держава може бути притягнута до відповідальності за збитки, які є наслідками таких висновків, лише якщо судові рішення не відповідають національному законодавству або якщо вони свавільні чи явно необґрунтовані, чи суперечать статті 1 Першого протоколу (*«Білявська проти України» (Bilyavska v. Ukraine)*, 2025, § 39), або якщо особа була свавільно й несправедливо позбавлена власності на користь іншої особи (*«Брамелід і Мальмстрьом проти Швеції» (Bramelid and Malmström v. Sweden)*, рішення Комісії від 1982 року, стор. 82-83; *«Дабіч проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Dabić v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* (ухв.), 2001; *«Вулах та інші проти Росії» (Vulakh and Others v. Russia)*, 2012, § 44).

104. Лише у виняткових випадках Суд розглядає рішення цивільного суду як втручання, оскільки способи його виконання були настільки негнучкими, що покладали надмірний тягар на сторону (*«Мілхау проти Франції» (Milhau v. France)*, 2014, §§ 48-53). Це саме відбулося у справі, коли квартира, придбана заявницею на основі підроблених документів, які вказували на те, що вона була придбана в рамках схеми приватизації, була згодом відібрана у неї муніципалітетом. Суд вважав, що предмет спору і застосовані матеріально-правові положення включали значні елементи публічного права й залучали Державу до її регуляторної здатності (*«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia*), 2011, §§ 52-59). Аналогічно, у справі *«Жидов та інші проти Росії» (Zhidov and Others v. Russia)*, 2018, §§ 94-95, Суд встановив, що судові заборони, видані під час провадження між приватними сторонами, становили «втручання», оскільки вони переслідували інтереси суспільства. У справі *«СІА АККА/ЛАА проти Латвії» (SIA AKKA/LAA v. Latvia)*, 2016, §§ 58-59, рішення, винесене в провадженні щодо захисту інтелектуальної власності авторів, які довірили організації-заявнику управління авторським правом на свої музичні твори, вважалося втручанням, оскільки воно обмежило право організації-заявника вільно укладати договори щодо трансляції музики.

a. Позбавлення власності

105. Якщо заявник був позбавлений права через закон, Суд розглядатиме скарги заявника за

другим правилом, а саме — про позбавлення власності.

106. У справі *«Святі монастирі проти Греції» (The Holy Monasteries v. Greece)*, 1994, §§ 60-61, Суд постановив, що законодавче положення, яке автоматично передає користування та володіння визначеною власністю Державі, призводить до передачі повного права власності на відповідну землю Державі та становить позбавлення «володіння».

107. Позбавлення «майна» може виникнути також у ситуаціях, коли не було офіційного рішення про скасування особистих прав, але вплив на «майно» заявника низки різних заходів, застосованих органами державної влади, настільки глибокий, що робить ці заходи подібними до експропріації. Щоб визначити, чи відбулося позбавлення «майна», Суд не повинен обмежуватися перевіркою того, чи сталося позбавлення власності чи офіційна експропріація; він повинен дивитися глибше й досліджувати реальність ситуації, на яку подається скарга. Оскільки Конвенція має на меті гарантувати права, які є «практичними», необхідно з'ясувати, чи становила така ситуація фактичну експропріацію (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 63; *«Василєску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania)*, 1998, § 51; *«Шембрі та інші проти Мальти» (Schembri and Others v. Malta)*, 2009, § 29; *«Брумареску проти Румунії» (Brumarescu v. Romania)* [ВП], 1999, § 76; *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 78). Дійсно, згідно з різними статтями Конвенції, практика Суду вказує на те, що може знадобитися дивитися глибше, читати уважніше і зосередитися на реаліях ситуації (наприклад, *«Апап Болонья проти Мальти» (Apap Bologna v. Malta)*, 2016, § 83).

108. Наприклад, у справі, коли військово-морський флот заволодів землею заявників, заснував там військово-морську базу, а заявники згодом не змогли ні отримати доступ до свого майна, ні продати, заповісти, закласти чи подарувати його, можливість розпоряджатися відібраною землею разом із невдалими спробами виправити ситуацію призвело до достатньо серйозних фактичних наслідків для заявників, щоб Суд міг вважати, що землі були експропрійовані, навіть за відсутності будь-якого офіційного рішення про експропріацію (*«Папаміхалопоулос проти Греції» (Papamichalopoulos v. Greece)*, 1993, §§ 44-46). Аналогічно, у справі *«Сариджа і Ділавер проти Туреччини» (Sarıca and Dilaver v. Turkey)*, 2021, § 43, де землю заявників було включено до військової зони, практика фактичної експропріації дозволила турецькій владі зайняти нерухоме майно та незворотно змінити його цільове використання, щоб воно зрештою стало вважатися державною власністю без будь-якого формального деклараційного акту про передачу права власності (див. також *«Явуз Озден проти Туреччини» (Yavuz Özden v. Turkey)*, 2021, §§ 79-80).

109. У справі щодо тривалого тримання золотих монет, конфіскованих до набрання чинності Першим протоколом, де рішення про повернення монет заявнику, винесене після набрання ним чинності, було згодом скасовано, Суд зазначив, що практична перешкода, як і юридична перешкода, може становити порушення Конвенції. Втрата будь-якої можливості розпоряджатися вилученим майном разом із невдалими спробами виправити ситуацію призвела до достатньо серйозних наслідків для заявника, щоб Суд розцінив їх як фактичну конфіскацію (*«Василєску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania)*, 1998, §§ 51-54).

110. У справі, коли муніципалітет за прискореною процедурою видав розпорядження про володіння землею компанії-заявника, фізично заволодів цією землею та розпочав дорожньо-будівельні роботи, подальше судове рішення, яке ретроспективно дозволяло незаконне володіння зі сторони державних органів, позбавило компанію-заявника права на можливість отримати реституцію землі. Наслідком рішення було позбавлення «майна» (*«Бельведере Альбергієра С.р.л. Проти Італії» (Belvedere Alberghiera S.r.l. v. Italy)*, 2000, § 54). У справі *«Багірова та інші проти Азербайджану» (Bagirova and Others v. Azerbaijan)*, 2023, §§ 46 та 53, Суд постановив, що національну процедуру експропріації приватної власності дотримано не було. Крім того, втрата 40 і 100 % вартості земельних ділянок у поєднанні з частковою втратою фізичного доступу до них у результаті будівництва дамби також розглядалася як фактична експропріація (*«Айгун проти Туреччини» (Aygun v. Turkey)*, 2011, § 39). Подібний висновок було зроблено щодо незаконного знесення будівлі (*«Заммітt і Вассалло проти Мальти» (Zammit and Vassallo v. Malta)*, 2019, § 54).

111. Якщо Суд розглядає захід або комплекс заходів як експропріацію, це зазвичай тягне за собою

зобов'язання Держави присудити компенсацію потерпілому власнику (див. підрозділ «Компенсація за втручання у власність як елемент справедливого балансу»).

b. Контроль за користуванням

112. Заходи, кваліфіковані Судом за третім правилом як контроль за користуванням, охоплюють низку ситуацій, зокрема, наприклад, такі: анулювання або зміна умов ліцензії, що впливає на ведення бізнесу (*«Тре Трактьорер Акцієнболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden)*, 1989, § 55; *«Розенцвайг і Бондед Веахаузіс Лтд. Проти Польщі» (Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland)*, 2005, § 49*; «Бімер С.А. проти Молдови» (Bimer S.A. v. Moldova)*, 2007, §§ 49 та 51; *«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 65; *«Сентро Еропа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 186; *«НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova)*, 2022, § 247; *«Парізек проти Чеської Республіки» (Paříz̆ek v. the Czech Republic)*, 2023, § 41); рекламної діяльності вздовж автомобільних шляхів (*«Паннон Плакат Кфт та інші проти Угорщини» (Pannon Plakát Kft and Others v. Hungary)*, 2022, § 46); запровадження державної монополії на ринку шкільних підручників (*«Кьонів-Тар Кфт та інші проти Угорщини» (Könyv-Tàr Kft and Others v. Hungary)*, 2018, §§ 43 та 59); системи контролю за орендою (*«Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria)*, 1989, § 44; *«Гуттен-Шапська проти Польщі» (Hutten-Czapska v. Poland)* [ВП], 2005, § 160; *«Ентоні Аквіліна проти Мальти» (Anthony Aquilina v. Malta)*, 2014, § 54; *«Бітто та інші проти Словаччини» (Bittó and Others v. Slovakia)*, 2014, § 101); законодавче призупинення виконання наказів про повернення володіння щодо орендарів, які припинили сплачувати орендну плату (*«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 46); обмеження, встановлені законом щодо рівня орендної плати, яку власники майна могли вимагати від орендаря, та безстрокове продовження договору оренди на тих самих умовах у той час, як власники продовжували отримувати орендну плату на тих самих умовах, на які вони вільно погодилися під час підписання договору й могли вільно продавати свою землю, хоча й за умови, що на неї поширюватиметься дія договору оренди (*«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway)*, 2012, § 75-78); втрата певних виключних прав на землю (*«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 2012, § 74 — зобов'язання допускати полювання на землі заявників; *«Геррманн проти Німеччини» (Herrmann v. Germany)* [ВП], 2012, § 72); відмова в офіційній реєстрації автомобіля (*«Ярославцев проти Росії» (Yaroslavtsev v. Russia)*, 2004, § 32; *«Сільдедзіс проти Польщі» (Sildedzis v. Poland)*, 2005, § 45); блокування банківських рахунків (*«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 194; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 66); *«Фонд боротьби з корупцією (ФБК) та інші проти Росії» (Anti-Corruption Foundation (FBK) and Others v. Russia)*, 2025, §§ 90-96) або активів підприємства (*«ТОВ «М.С.Л.» проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine)*, 2025, § 88); накладення позитивних зобов'язань на власника землі (наприклад, обов'язкове відновлення лісів — *«Денев проти Швеції» (Denev v. Sweden)*, рішення Комісії від 1989 року); юридична кваліфікація як лісової землі з відповідними зобов'язаннями, покладеними на власника (*«Ансай та інші проти Туреччини» (Ansay and Others v. Turkey)* (ухв.), 2006), або встановлення граничних роздрібних цін на певні види найнеобхіднішого палива (*«БК1 та інші проти Угорщини» (BK1 and Others v. Hungary)* (ухв.), 2025, § 35).

113. Знесення незаконно зведених будівель зазвичай розглядається як контроль за користуванням майном (*«Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria)*, 2016, § 69). У справі *«Саліба проти Мальти» (Saliba v. Malta)*, 2005, § 46, Суд постановив, що наслідком розпорядження про знесення абсолютно незаконного будівництва було повернення речей у положення, в якому вони були б, якби вимоги закону не були зневажені. Однак у ряді випадків заходи щодо знесення становили покарання, а тому підпадали під кримінальну частину статті 6 Конвенції, навіть попри відсутність кримінального вироку (*«Хамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, §§ 59-60). Аналогічно, у справі *«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy)* (ухв.), 2007, Суд постановив, що стаття 7 застосовувалася до конфіскації незаконно забудованої землі, що призвело до подальшого знесення вже зведених будівель.

114. Конфіскація та відчуження зазвичай розглядаються Судом як контроль за користуванням майном, який слід розглядати відповідно до другого абзацу статті 1 Першого протоколу, незважаючи на очевидний факт, що вони спричиняють позбавлення «майна» (*«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986, § 51; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 29; *«Гонекер та інші проти Німеччини» (Honecker and Others v. Germany)* (ухв.), 2001; *«Ріела та інші проти Італії» (Riela and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia)*, 2021, § 66). Так, постійний підхід Суду полягає в тому, що захід конфіскації означає контроль за користуванням майном (*«Ейр Кенада проти Сполученого Королівства» (Air Canada v. the United Kingdom)*, 1995, § 34; *«Сілікієне проти Литви» (Silickienė v. Lithuania)*, 2012, § 62; *«Актіва ДОО проти Сербії» (Aktiva DOO v. Serbia)*, 2021, § 78; *«Пренча проти Сербії» (Prenča v. Serbia)*, 2025, § 75). У справі *«С.А. Біо д'Арденнес проти Бельгії» (S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium)*, 2019, §§ 47-49, обов'язковий забій великої кількості тварин, інфікованих бруцельозом через допущення кількох порушень правил у сфері охорони здоров'я тварин, рівнозначний контролю за користуванням.

115. Проте, якщо конфіскація знаряддя злочину стосується майна третіх осіб і становить постійний захід, Суд проаналізував таке втручання як позбавлення майна (*«Андоноскі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Andonoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, 2015, § 36, остаточна конфіскація автомобіля, який використовувався третьою особою для переправлення мігрантів; *«Б.К.М. Ложістік Ташимаджилик Тіджарет Лімітед Ширкеті проти Словенії» (B.K.M. Lojistik Taşımacılık Ticaret Limited Şirketi v. Slovenia)*, 2017, § 48, остаточна конфіскація вантажівки компанії, яка використовувалася третьою стороною для торгівлі наркотиками; *«Яшар проти Румунії» (Yaşar v. Romania)*, 2019, § 49, остаточна конфіскація судна заявника, яке використовувалося третьою особою для незаконного рибальства). У справі *«Актіва ДОО проти Сербії» (Aktiva DOO v. Serbia)*, 2021, § 78, Суд вирішив залишити відкритим питання про те, яке правило було застосоване, і визнав, що конфіскація товарів, імпортованих компанією-заявником законно, але з порушенням правил реєстрації, була непропорційною.

116. Навіть запобіжні заходи конфіскації, застосовані за відсутності кримінального вироку, як такі не становлять порушення статті 1 Першого протоколу. Дія презумпції про те, що майно особи, підозрюваної у приналежності до злочинної організації, — це дохід від незаконної діяльності, якщо відповідне провадження дає власнику розумну можливість довести свою справу до органів влади, сама по собі не заборонена, особливо якщо судам заборонено ґрунтувати свої рішення лише на підозрах (*«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* (ухв.), 2001).

117. Крім того, якщо сервер заявника був вилучений приблизно на сім з половиною місяців для цілей кримінального розслідування проти третіх осіб, а раніше використовувався ним для професійної діяльності, Суд встановив, що національні органи влади не забезпечили необхідного балансу справедливості між переслідуваною законною метою (запобігання заворушенням або злочинам і захист прав інших осіб) і правами власності заявника (*«Пендов проти Болгарії» (Pendov v. Bulgaria)*, 2020, §§ 44-51 і 63). Суд також зазначив, що органи влади могли скопіювати відповідну інформацію та повернути сервер заявнику, адже сервер мав важливе значення для його професійної діяльності.

118. Нарешті, обов'язок сплачувати судовий збір — і відповідні нормативно-правові акти — охоплюється частиною другою статті 1 Першого протоколу. Стягнення судових зборів зі сторін переслідує різні цілі, зокрема, фінансування судової системи та збільшення державних надходжень (*«Пердігао проти Португалії» (Perdigao v. Portugal)* [ВП], 2010, § 61). Однак у кількох справах, які виникли після справи Пердігао, Суд розглянув ухвалу суду про відшкодування витрат іншої сторони як втручання у право мирно володіти майном, яке підпадає під загальне правило, викладене в першому реченні першого абзацу статті 1 Першого протоколу. У справі *«Ціндріч і Бешліч проти Хорватії» (Cindrić and Bešlić v. Croatia)*, 2016, § 92, Суд також розмежував витрати, пов'язані із судовою системою як такою, та витрати, понесені стороною, яка перемогла, та належні згідно з правилом «платить той, хто програв», вказавши, що лише перші повинні бути включені до поняття «збори» у значенні другого абзацу статті 1 Першого протоколу (*«Національний рух Екогласність проти Болгарії» (National Movement Ekoglasnost v. Bulgaria)*, 2020, §§ 69-71) (див. також підрозділ «Стаття 6»).

c. Загальне правило

119. Перше правило має загальний характер. Якщо втручання у майнові права не можна кваліфікувати за другим чи третім правилом, застосовується перше правило (так звана всеохопна (універсальна) формула).

120. У справі *«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, §§ 64-65, Суд постановив, що дозволи на експропріацію були початковим кроком у процедурі, яка призвела до позбавлення «майна», і розглянув їх згідно з першим реченням першого абзацу.

121. У справі *«Стран Грік Рефайнеріс і Стратіс Андреадіс проти Греції»* (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece)*, 1994, §§ 62 та 68, Суд розглянув законодавче втручання, яке визнало арбітражне рішення недійсним і таким, що не підлягає виконанню за загальним правилом, і встановив порушення права заявників на власність. Аналогічно, у справі *«БТС Холдінг, а.с. проти Словаччини» (BTS Holding, a.s. v. Slovakia)*, 2022, §§ 64 та 71, Суд розглянув відмову виконати остаточне та обов'язкове арбітражне рішення Міжнародної торгової палати за загальним правилом. Він вважав, що підстави, на які посилаються національні суди, не були надані та/або виходили за межі правової бази для відмови у виконанні іноземного арбітражного рішення, дозволеного положеннями національного законодавства та Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземного арбітражного рішення, і встановив порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

122. Справа *«Лоізіду проти Труеччини» (Loizidou v. Turkey)*, 1996, §§ 61-64, стосувалася доступу заявниці до своєї власності у Північному Кіпрі. Суд постановив, що скарга заявниці не обмежувалася правом на свободу пересування і що стаття 1 Першого протоколу була застосовна. Заявниця залишалася законною власницею землі. Постійна відмова турецьких військ у доступі була розцінена як втручання, і було встановлено порушення права заявниці на власність за загальним правилом.

123. Такі заходи, як провадження щодо консолідації землі (*«Прьотш проти Австрії» (Prötsch v. Austria)*, 1996, § 42), політика містобудування (*«Фока проти Франції» (Phocas v. France)*, 1996, § 52), адміністративне виселення (*«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 55), затвердження плану землекористування (*«Катте Клітше де ла Гранде проти Італії» (Katte Klitsche de la Grange v. Italy)*, 1994, § 40), а також плановий захід — заморожування будівництва — на території заявника (*«Піалопоулос та інші проти Греції» (Pialopoulos and Others v. Greece)*, 2001, § 56) були розглянуті за загальним принципом. Стверджуване порушення права власності внаслідок анулювання договору про закупівлю заявника, яке, як визнав Суд, не може бути віднесено до конкретної категорії, було аналогічно розглянуто у світлі загального правила (*«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, §§ 74-75).

124. Справа *«Заклан проти Хорватії» (Zaklan v. Croatia)*, 2021, § 90, стосувалася спроб заявника повернути іноземну валюту, вилучену югославською владою в 1991 році в Хорватії, коли ця Держава ще була частиною колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія. Суд зауважив, що тривалу нездатність заявника повернути гроші (понад тридцять років) слід розглядати у світлі загального принципу (порівняйте конфіскацію та відчуження у розділі «Контроль за користуванням», підпункт b) вище).

125. У справі *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, §§ 273-277, Суд переконався, що постанова про конфіскацію, прийнята щодо культурної цінності, яка знаходиться за кордоном, хоча ще й не виконана, обмежила здатність заявника-фонду повністю розпоряджатися цією цінністю, і, відповідно, вважав, що саме по собі її винесення становило втручання у майнові інтереси заявника, захищені статтею 1 Першого протоколу. Суд постановив, що загальне правило є застосовним.

2. Принцип законності

126. Будь-яке втручання в права, захищені статтею 1 Першого протоколу, має відповідати вимозі законності (*«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 95; *«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 112). Фразу «на умовах,

передбачених законом» щодо будь-якого втручання в право на мирне володіння «майном» слід тлумачити так само, як фразу «згідно із законом» у статті 8 стосовно втручання в права, захищені цим положенням, або «встановлені законом», що стосується втручання в права, захищені статтями 9, 10 та 11 Конвенції.

127. Принцип законності — перша і найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу. Друге речення першого абзацу дозволяє позбавлення «власності» «на умовах, передбачених законом», а другий абзац визнає, що Держави мають право контролювати використання майна шляхом застосування «законів». Крім того, верховенство права, один із фундаментальних принципів демократичного суспільства, — невіддільний елемент усіх статей Конвенції (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)*, 2018, § 94; *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 58; *«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* [ВП], 2000, § 79; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 147; *«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, § 76).

128. Наявність правової основи у національному законодавстві сама по собі не є достатньою для задоволення принципу законності. Крім того, правова основа повинна мати певну якість: вона повинна бути сумісною з верховенством права і повинна забезпечувати свободу від свавілля або гарантії проти нього (*«Іст Вест Елаєнс Лімітед проти України» (East West Alliance Limited v. Ukraine)*, 2014, § 167; *«Унспед Пакет Сервісі СаН. Ве Тідж. А.Ш. проти Болгарії» (Ünsped Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.Ş. v. Bulgaria)*, 2015, § 37; *«Вістінс і Перепйолкінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 96; *«Єль та інші проти Туреччини» (Yel and Others v. Turkey)*, 2021, § 89). У цьому зв'язку слід зазначити, що, говорячи про «закон», стаття 1 Першого протоколу посилається на ту саму концепцію, на яку сама Конвенція посилається в інших місцях, використовуючи цей термін, концепцію, яка також включає статутне право і судову практику (*«Шпачек, с.р.о. проти Чеської Республіки» (Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic)*, 1999, § 54; *«Бежаніч і Башкарад проти Хорватії» (Bežanić and Baškarad v. Croatia)*, 2022, § 62; додаткову інформацію щодо питань оподаткування див. у підрозділі «Оподаткування» нижче). Розбіжності в судовій практиці можуть створити правову невизначеність, несумісну з вимогами верховенства права (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, § 153; *«N.M. та інші проти Франції» (N.M. and Others v. France)*, 2022, § 59).

129. Принцип законності також передбачає, що застосовні положення національного законодавства — достатньо доступні, точні та передбачувані у своєму застосуванні (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)*, 2018, § 95; *«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 109; *«Хентріч проти Франції» (Hentrich v. France)*, 1994, § 42; *«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 110; *«Аліщич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 103; *«Сентро Європа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 187; *«Гуттен-Шапська проти Польщі» (Hutten-Czapska v. Poland)* [ВП], 2005, § 163; *«Вістінс і Перепйолкінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, §§ 96-97; *«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia)*, 2021, § 69; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 67; *«Годлєвская проти Росії» (Godlevskaya v. Russia)*, 2021, §§ 50 і 61-63; *«Таганрог ЛРО та інші проти Росії» (Taganrog LRO and Others v. Russia)*, 2022, §§ 281-282). Суд також може визнати за доцільне не розглядати питання про законність оскаржуваного заходу, навіть якщо національні органи влади не надали оцінки цьому питанню, якщо заявник, маючи адвоката, не порушував це питання перед такими органами, і навіть якщо заявники лише побіжно згадали про це в Суді, не навівши жодних аргументів щодо чіткості чи передбачуваності законодавчих положень (*«Яйлалі проти Сербії» (Yaylalı v. Serbia)*, 2024, §§ 44-45).

130. Що стосується доступності права, то термін «закон» слід розуміти в його змістовному сенсі, а не у формальному. Отже, той факт, що певні нормативні акти, які стосуються здійснення прав, захищених статтею 1 Першого протоколу, не були опубліковані в офіційних бюлетенях у формі, передбаченій законом для оприлюднення законодавчих або нормативних документів, обов'язкових для громадян і юридичних осіб в цілому, не заважає таким нормам вважатися законом, якщо Суд переконається,

що вони були оприлюднені іншим способом (*«Шпачек, с.р.о. проти Чеської Республіки» (Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic)*, 1990, §§ 57-60).

131. Інша вимога, що випливає з виразу «передбачено законом», — передбачуваність. Відповідний закон має бути сформульований з достатньою точністю, щоб дозволити громадянам регулювати свою поведінку, передбачаючи, тією мірою, яка вважається розумною за обставин, наслідки, які може спричинити певна дія. Такі наслідки не обов'язково передбачити з абсолютною впевненістю, оскільки надмірна негнучкість не є бажаною (*«Сентро Еропа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy)* [ВП], 2012, § 141). Відповідно, багато законів більш-менш розпливчасті, а їхнє тлумачення та застосування залишаються питаннями практики (*там само*, § 141). Рівень точності, який вимагається від національного законодавства, — яке в жодному разі не може передбачати усі випадки — значною мірою залежить від змісту відповідного закону, сфери, на яку він спрямований, а також від кількості та статусу тих, на кого він поширюється (*там само*, § 142).

132. Суд також роз'яснив у справі *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, § 306, що у справах за статтею 1 Першого протоколу передбачуваність законних підстав, що дозволяють вживати заходи втручання, має оцінюватися з огляду на момент, коли втручання, про яке йдеться, відбулося, тобто на момент прийняття оскаржуваного заходу. Цей підхід було підтверджено в рішенні у справі *«Епіскопо та Бассані проти Італії» (Episcopo and Bassani v. Italy)*, 2024, §§ 154-156, де Суд оцінював ступінь передбачуваності рішення про конфіскацію активів заявника, які вважалися одержаними безпосередньо внаслідок вчинення злочину, при цьому рішення було ухвалено попри закриття провадження у справі у зв'язку із закінченням строків давності. Суд дійшов висновку, що на той час в усталеній судовій практиці вважалося, що захід конфіскації не міг застосовуватися після того, як правопорушення перестало підлягати покаранню, і що лише згодом Касаційний Суд почав визнавати, що захід конфіскації може, насправді, застосовуватися за таких обставин, але навіть тоді це питання протягом кількох років було предметом суперечливої судової практики.

133. Закон все ще може задовольняти вимозі «передбачуваності», навіть якщо відповідна особа має отримати відповідну юридичну консультацію, щоб оцінити наслідки, які може спричинити певна дія. Особливо це стосується осіб, які займаються професійною або комерційною діяльністю, які звикли бути дуже обережними, займаючись своєю професією. У зв'язку з цим можна очікувати, що такі особи особливо ретельно оцінять ризики, пов'язані з такою діяльністю (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 97).

134. Крім того, справа *«Альперін проти України» (Alperin v. Ukraine)*, 2024, § 78, стосувалася рішення про звернення застави заявника в дохід Держави у зв'язку з порушенням ним умов звільнення під заставу Суд дійшов висновку, що принцип законності був дотриманий, навіть якщо стягнення застави в дохід Держави ґрунтувалося на нормі, викладеній у загальних формулюваннях, що могло створювати враження недостатньої чіткості, оскільки національний суд, як видавалося, усунув будь-яку можливу невизначеність, провівши ретельний аналіз обставин справи та надавши змістовне обґрунтування свого рішення.

135. Суд може визнати, що вимога передбачуваності не виконується, якщо застосування або тлумачення законодавства було неочікуваним, надто широким або на межі довільності. Наприклад, у справі *«Лелас проти Хорватії» (Lelas v. Croatia)*, 2010, заявник, військовослужбовець Міністерства оборони, скаржився на затримку виплати спеціальної надбавки, на яку він мав право, і запитував свого командира, чому не була виплачена надбавка. Командир запитав свого начальника, який зв'язався з Генеральним штабом хорватських збройних сил, і врешті-решт повідомив заявника, що його вимоги щодо надбавки не оскаржуються та що надбавка буде виплачена, коли будуть доступні кошти. Оскільки надбавку продовжували не виплачувати, заявник розпочав судовий розгляд. Національний суд відхилив його скаргу через те, що буцім минув строк позовної давності. Він стверджував, що лише начальник Головного фінансового департаменту Міністерства оборони міг визнати борг, тим самим перервавши встановлений законом строк позовної давності. Однак, національний суд не вказав жодного правового положення, яке можна було б тлумачити як підставу для такого висновку. Отже, те, як національний суд тлумачив і застосував відповідне національне законодавство, не було передбачуваним для заявника, який міг обґрунтовано очікувати, що заяви

його командира про те, що його вимоги не оскаржуються, і що виплата повинна була відбутися щойно будуть виділені кошти, означало визнання боргу, яке могло перервати перебіг строку позовної давності (*там само,* §§ 77-78).

136. У справі *«Фонд боротьби з корупцією (ФБК) та інші проти Росії» (Anti-Corruption Foundation (FBK) and Others v. Russia)*, 2025, §§ 90-96, Суд дійшов висновку, що тлумачення та застосування національного законодавства національними судами не забезпечило необхідних гарантій від свавілля, оскільки рішення про блокування банківських рахунків заявників і продовження дії цих заходів ухвалювалися з порушенням чітких законодавчих вимог щодо індивідуального обґрунтування та періодичного перегляду необхідності таких заходів. Суд встановив, що здійснений перегляд не відповідав рівню ретельності, необхідному для запобігання свавільному застосуванню примусових заходів, які впливають на майнові права, унаслідок чого заявники були позбавлені мінімального рівня правового захисту, необхідного для забезпечення передбачуваності таких заходів.

137. У справі *«Нешич проти Чорногорії» (Nešić v. Montenegro)*, 2020, §§ 52-53, Суд встановив, що позбавлення заявника майна та неспроможність Держави виплатити компенсацію не відповідали закону, оскільки законодавчій базі щодо експропріації прибережних земель бракувало чіткості. Було незрозуміло, що насправді означає експропріація в цьому контексті. Хоча заявник втратив право власності на дві земельні ділянки, розташовані на березі моря, *за законом*, виявилося, що офіційна експропріація ще не відбулася і необхідні подальші процедури для офіційного оформлення права власності Держави, а також для визначення компенсації. Відповідне національне законодавство не містило деталей щодо того, коли і чи взагалі було обов'язковим офіційне відчуження землі. За законом навіть здавалося можливим, що ніякої формальної експропріації взагалі не буде, і в цьому випадку заявник не отримає жодної компенсації, що суперечить іншим законам.

138. Суд дійшов аналогічного висновку в контексті процедури реституції у справі *«Насков та інші проти Північної Македонії» (Naskov and Others v. North Macedonia)*, 2023, §§ 77-78, у якій він постановив, що скасування остаточного рішення про реституцію 2002 року в результаті провадження, розпочатого з метою адміністративного примусового виконання, зруйнувало сподівання заявників на ухвалення обов'язкового до виконання рішення та позбавило їх можливості отримати у власність майно, яке вони законно очікували одержати. Суд дійшов висновку, що втручання в майнові інтереси заявників порушило принцип законності й не може вважатися передбачуваним відповідно до принципів Конвенції.

139. Натомість у справі *«Петруццо та інші проти Італії» (Petruzzo and Others v. Italy)*, 2025, §§ 155-157, дві групи заявників скаржилися на конфіскацію їхніх земельних ділянок та будівель після того, як органи влади визнали, що це майно було розташоване на ділянці, забудова якої була незаконною. Суд постановив, що перша група заявників могла передбачити, що на відповідну земельну ділянку поширювалися, як мінімум, обмеження на будівництво, встановлені для територій, не призначених для забудови («білі зони»), оскільки це було зазначено у всіх актах муніципальних органів влади. Крім того, Касаційний Суд у своєму рішенні чітко вказав, що поведінка заявників порушувала цей режим землекористування, що заявники не заперечували. На думку Суду, твердження Касаційного Суду не видавалося свавільним. Поділ і продаж будівлі разом із невеликою земельною ділянкою, а також подальше спорудження будівель для житлових або туристичних цілей, важко було узгодити з обмеженнями на будівництво в «білих зонах» та відсутністю плану землекористування. Стосовно аргументу про те, що правопорушення було непередбачуваним з огляду на муніципальні дозволи, Суд вказав на висновок національних судів про недотримання умов дозволів на будівництво. Отже, положення, що встановлювали склад правопорушення у вигляді незаконної забудови ділянки, були достатньо передбачуваними.

140. Вимога передбачуваності часто переплітається з вимогами відсутності свавілля та процесуальних гарантій. Таким чином, правова норма вважається «передбачуваною», коли вона забезпечує певний захист від свавільного втручання з боку органів державної влади. Таким чином, будь-яке втручання у мирне володіння майном повинно супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній чи юридичній особі розумну можливість представити свою справу відповідальним органам влади з метою ефективного оскарження заходів, що порушують права, гарантовані таким положенням. Перевіряючи, чи було виконано цю умову, необхідно детально

розглянути відповідні судові та адміністративні процедури (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 95; *«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, § 45; *«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, 2005, § 134; *«Столярова проти Росії» (Stolyarova v. Russia)*, 2015, § 43; *«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, § 82; *«Даноіу та інші проти Румунії» (Dănoiu and Others v. Romania)*, 2022, §§ 69-72; *«Чатак та інші проти Туреччини» (Çatak and Others v. Türkiye)*, 2024, §§ 122-125).

141. У справі *«Маркус проти Латвії» (Markus v. Latvia)*, 2020, § 75, Суд постановив, що покарання з конфіскацією було незаконним, оскільки оскаржуваному національному регулюванню бракувало чіткості та передбачуваності, воно не забезпечувало необхідних процесуальних гарантій і не забезпечувало захисту від свавілля. Справа стосувалася додаткового покарання у вигляді конфіскації майна. Однак національний суд не вказав майно, яке підлягає конфіскації, а натомість застосував захід до всього майна, належного заявнику. Крім того, існувала невизначеність і розбіжність у практиці Суду щодо здатності суду першої інстанції визначати обсяг конфіскації. Суд постановив, що якщо положення залишає таку невизначеність щодо компетенції суду першої інстанції, його не можна вважати передбачуваним і воно не забезпечує захисту від свавілля. Воно також може серйозно перешкодити здатності особи ефективно представити свою справу в суді. Крім того, примусовий характер покарання з конфіскацією позбавив відповідних заявників будь-якої можливості обстоювати свої аргументи та будь-яких шансів на успіх. Нарешті, точний обсяг покарання, визначений на досудовій стадії провадження, рішенням, призначеним для виконання іншої мети, не можна вважати таким, що надає особі розумну можливість винести свою справу на розгляд компетентних органів (*там само*, § 73). Натомість у справі *«Пакурар проти Румунії» (Păcurar v. Romania)*, 2025, §§ 173-179 та 199-200, що стосувалася конфіскації майна заявника (високопоставленого начальника поліції), яке в провадженні в цивільній справі було визнано таким, що має нез'ясоване походження, Суд дійшов висновку, що нормативно-правова база у сфері забезпечення доброчесності під час виконання публічних функцій передбачала достатні гарантії для забезпечення пропорційності цього заходу.

142. У справі *«Кемал Байрам проти Туреччини» (Kemal Bayram v. Turkey)*, 2021, §§ 52-73, заявник скаржився на втрату права власності на дві земельні ділянки, які він купив у 1977 році, які в 1986 році були перезареєстровані як такі, що належать Скарбниці, в результаті реорганізації земельної книги 1985 р. Заявник, який проживав у Німеччині на момент перереєстрації земельних ділянок як належних Скарбниці, скаржився, що не міг оскаржити цей захід, оскільки не був поінформований про нього. Він дізнався про цей захід у 2004 році, коли закінчився строк давності оскарження реєстрації. Суд встановив, що Держава не досягла справедливого балансу між конкуруючими інтересами в цій справі.

143. У контексті статті 6 Конвенції принцип верховенства права та поняття справедливого судового розгляду виключають втручання законодавчої влади у здійснення правосуддя з метою впливу на судове вирішення спору (*«Стран Грік Рефайнеріс і Стратіс Андреадіс проти Греції» (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece)*, 1994, § 49; *«Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom)*, 1997, § 112; *«Зелінський, Прадал і Гонсалес та інші проти Франції» (Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France)* [ВП], 1999, § 57; *«Азієнда Агрікола Сілверфунгі С.а.с. та інші проти Італії» (Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy)*, 2014, § 76). Незважаючи на це, при розгляді за статтею 1 Першого протоколу закони зі зворотною силою, які були визнані такими, що становлять законодавче втручання, все ще відповідали вимозі законності статті 1 Першого протоколу (*«Маггіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy)*, 2011, § 60, *«Аррас та інші проти Італії» (Arras and Others v. Italy)*, 2012, § 81; *«Азієнда Агрікола Сілверфунгі С.а.с. та інші проти Італії» (Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy)*, 2014, § 104; *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, § 76). Заходи контролю за використанням, вжиті на основі законів, прийнятих після фактів, що призвели до втручання, не є незаконними як такі *«Саліба проти Мальти» (Saliba v. Malta)*, 2005, §§ 39-40), якщо ці закони не були прийняті спеціально з метою впливу на результат окремої справи. Ні Конвенція, ні Протоколи до неї не перешкоджають законодавчому органу втручатися в існуючі контракти зі зворотною силою (*«Меллахер та інші проти*

Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), 1989, § 50; *«Бак проти Фінляндії» (Back v. Finland)*, 2004, § 68).

144. Однак, за певних обставин ретроспективне застосування законодавства, наслідком якого є позбавлення когось раніше існуючого «активу», який був частиною його або її «майна», може становити втручання, яке може порушити справедливий баланс між вимогами загального інтересу з одного боку і захистом права на мирне володіння «майном» з іншого (*«Моріс проти Франції» (Maurice v. France)* [ВП], 2005, §§ 90 і 93). Такий підхід також стосується справ, у яких спір виникає між приватними особами, а сама Держава не виступає стороною у провадженні (*«Камой Радіо Телевізіон Яїнджилик ве Організасіон А.Ш. Проти Туреччини» (Kamoy Radyo Televizyon Yayıncılık ve Organizasyon A.Ş. v. Turkey)*, 2019, § 40). Навпаки, не було виявлено ретроспективного позбавлення майна у справі, де нова законодавча база щодо системи оплати праці електричних компаній включала конкретні гарантії, що запобігають відшкодуванню субсидій, отриманих до її прийняття (*«Енерджіворкс Картаджена С.Л. проти Іспанії» (Energyworks Cartagena S.L. v. Spain)* (ухв.), 2024, § 44).

145. Крім того, у справі *«Асоціації власників лісів, що перебувають у комунальній власності «Порчені Плеша» та «Пічіорул Бетран Банчіу» проти Румунії» (Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Pleşa and Piciorul Bătrân Banciu v. Romania)*, 2023, §§ 76-77, Суд розглянув питання тривалої неспроможності національних органів влади прийняти та опублікувати методологічні стандарти, необхідні для надання компенсації, на яку мали право заявники. Справа стосувалася двох асоціацій власників лісових господарств, які скаржилися на те, що, незважаючи на юридично визнане право, вони не отримали компенсацію за те, що не могли користуватися своїми лісами, оскільки ці ліси було віднесено до природоохоронних ділянок для цілей європейської мережі «Натура-200» (*Natura 2000*). Суд зазначив, що на сьогодні, більш ніж через десять років після прийняття Європейською Комісією рішення на користь надання державної допомоги фізичним або юридичним особам, які володіють лісовими ділянками в межах територій «Натура-2000», проект рішення, що визначає методологію надання державних компенсаційних заходів, все ще не був опублікований, і жодних виплат асоціаціям-заявникам не було здійснено. Незважаючи на те, що на них поширювалася законодавча заборона на використання їхніх лісів внаслідок віднесення відповідних земель лісового фонду до природоохоронних територій, асоціації-заявники за власний рахунок виконували зобов'язання щодо їхнього утримання. Суд встановив, що оскаржуване втручання не було законним і не переслідувало законної мети.

146. Проте у справі *«Басюк та інші проти України» (Basyuk and Others v. Ukraine)*, 2025, §§ 43-44, Суд дійшов висновку, що в умовах збройного конфлікту посилання національних судів на висновок Торгово-промислової палати України як на доказ наявності *форс-мажорних обставин* не могло розглядатися як порушення вимоги законності. Справа стосувалася відмови національного суду, зокрема через *форс-мажорні обставини*, задовольнити позови заявників про виплату заробітної плати та інших належним їм виплат, пов'язаних зі звільненням, їхнім колишнім роботодавцем — державною установою — після того, як вона припинила свою діяльність через воєнні дії на територіях, де вони працювали. Для того, щоб дійти такого висновку, Суд, по-перше, зазначив, що національні суди зіткнулися з новою ситуацією, безпосередньо непередбаченою законодавством, і наголосив на необхідності тлумачення того, як відповідні існуючі правові норми мають застосовуватися в новій ситуації. По-друге, Суд вказав на наявність вагомих підстав вважати усталеною практику, згідно з якою такі цивільно-правові поняття, як *форс-мажорні обставини*, застосовуються до трудових відносин.

147. Принцип законності передбачає також обов'язок з боку Держави чи іншого державного органу виконувати судові накази чи рішення проти них (*«Бельведере Альбергієра С.р.л. Проти Італії» (Belvedere Alberghiera S.r.l. v.Italy)*, 2000, § 56; див. розділ «Виконавче провадження» нижче).

148. Нарешті, Суд також постановив, що якщо явно суперечливі один одному рішення, зокрема рішення Верховного Суду, призводять до втручання у право на мирне володіння майном, і цим розбіжностям немає розумного пояснення, такі втручання не можуть вважатися законними для цілей статті 1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки вони призводять до непослідовної судової практики, якій бракує необхідної точності, щоб дозволити особам передбачити наслідки своїх дій (*«Алієва та інші проти Азербайджану» (Aliyeva and Others v. Azerbaijan)*, 2021, §§ 130-135).

3. Інтереси суспільства або загальний інтерес

149. Будь-яке втручання державного органу в мирне володіння «майном» може бути виправданим, лише якщо воно служить законним загальним інтересам (або інтересам суспільства) (*«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 113; *«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 105).

150. Суд визнав, що під поняття інтересів суспільства в значенні цього положення підпадають такі цілі: усунення соціальної несправедливості в житловому секторі (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 45; *«Грозданіч і Гршковіч-Грозданіч проти Хорватії» (Grozdanić and Gršković-Grozdanic v. Croatia)*, 2021, §§ 102-103; див. також *«Марія Аззопарді проти Мальти» (Maria Azzopardi v. Malta)*, 2022, §§ 53 і 60 щодо надання житлових будинків у контексті економічної та планової політики Держави); боротьба з наслідками кризи кредитів в іноземній валюті, зокрема в контексті запобігання масовій бездомності (*«Бела Немет проти Угорщини» (Béla Németh v. Hungary)*, 2020, §§ 42-45); націоналізація окремих галузей промисловості (*«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom)*, 1986, §§ 9 і 109); регулювання енергетичного сектору (*«Саленто Енерджі С.р.л. та Нуово Соле С.р.л. проти Італії» (Salento Energy S.r.l. та Nuovo Sole S.r.l. v. Italy)* (ухв.), 2024, § 37); ухвалення земельних і міських планів (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 69); *«Кооператіва Ла Лаурентіна проти Італії» (Cooperativa La Laurentina v. Italy)*, 2001, § 94; закріплення землі у зв'язку з реалізацією місцевого плану землеустрою (*«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland)*, 2006, § 86); запобігання ухиляння від сплати податків (*«Хентріч проти Франції» (Hentrich v. France)*, 1994, § 39); забезпечення сплати податкового боргу (*«Рустамханлі проти Азербайджану» (Rustamkhanli v. Azerbaijan)*, 2024, § 58; *«Радобулжач проти Хорватії (№ 2)» (Radobuljac v. Croatia (no. 2))*, 2025, § 47); безпека дорожнього руху (*«Паннон Плакат Кфт та інші проти Угорщини» (Pannon Plakát Kft and Others v. Hungary)*, 2022, § 48); заходи щодо боротьби з торгівлею наркотиками та контрабандою (*«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002); захист культурної спадщини від незаконного виведення з країни походження або забезпечення її відновлення та повернення назад (*«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, § 342); захист інтересів жертв злочину (*«Сейко проти Литви» (Seiko v. Lithuania)*, 2020, § 31); заходи щодо обмеження вживання алкоголю (*«Тре Трактьорер Акцієнболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden)*, 1989, § 62); захист моралі (*«Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom)*, 1976, § 62); контроль законного походження автомобілів, введених в обіг (*«Сільдедзіс проти Польщі» (Sildedzis v. Poland)*, 2005, § 50); конфіскація коштів, отриманих незаконним шляхом (*«Гонекер та інші проти Нічеччини» (Honecker and Others v. Germany)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22923(ухв.), 2001; запобігання змові та захист державного бюджету та сприяння чесній конкуренції (*«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, § 78); перехід від соціалістичної до вільноринкової економіки (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, §§ 103 і 105); та безперебійне функціонування системи правосуддя з подальшими посиланнями на важливість відправлення правосуддя без затримок, які можуть поставити під загрозу його ефективність і довіру (*«Константін Стефанов проти Болгарії» (Konstantin Stefanov v. Bulgaria)*, 2015, § 64). Однак, з огляду на договірні відносини між заявниками та боржником, які існували виключно у сфері господарського права, Суд не визнав захист споживачів законною метою за обставин відповідної справи (*«Катона та Заварський проти Словаччини» (Katona and Závarský v. Slovakia)*, 2023, § 59).

151. Захист довкілля також вважається інтересом суспільства (*«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, § 295; *«Багіа Нова С.А. проти Іспанії» (Bahia Nova S.A. v. Spain)* (ухв.), 2000; *«Чепмен проти Сполученого Королівства» (Chapman v. the United Kingdom)* [ВП], 2001, § 82; *«Асоціації власників лісів, що перебувають у комунальній власності «Порчені Плеша» та «Пічіорул Бетран Банчіу» проти Румунії» (Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Pleșa and Piciorul Bătrân Banciu v. Romania)*, 2023, § 77; див. також *«Сарль Куттоленк Фрерс проти Франції» (Sàrl Couttolenc Frères v. France)*, 2023, § 62, щодо справедливого та сталого розвитку гірських районів). У справі *«Хамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, § 79, Суд зазначив, що хоча жодна зі статей Конвенції не спрямована на забезпечення загального захисту

довкілля як такого (*«Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece)*, 2003, § 52), «у сучасному суспільстві захист довкілля стає дедалі важливішим фактором» і «економічні міркування та навіть певні основні права, такі як право власності, не повинні мати пріоритет над міркуваннями, пов'язаними із захистом довкілля, зокрема, якщо Держава прийняла законодавство у цій сфері». Нарешті, вважалося, що будівництво житла як для приватних комерційних цілей, так і для інтересів суспільства, не передбачає такого сильного інтересу суспільства, як захист довкілля (*«Світлана Ільченко проти України» (Svitlana Ilchenko v. Ukraine)*, 2019, § 70).

152. Справа *«С.А. Біо д'Арденнес проти Бельгії» (S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium)*, 2019, §§ 55-57, стосувалася обов'язкового забою великої кількості тварин, інфікованих бруцельозом, і Суд підкреслив важливість того, що Держави повинні запобігати хворобам тварин, а також окреслив свободу розсуду, надану їм у цьому відношенні.

153. Виправлення помилок, допущених Державою в контексті статті 1 Першого протоколу, також підпадає під поняття інтересів суспільства (*«Альбергас і Арлаускас проти Литви» (Albergas and Arlauskas v. Lithuania)*, 2014, § 57; *«Пірантіене проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013, §§ 44-48; *«Бешвар і Бешварова проти Чеської Республіки» (Bečvár and Bečvářová v. the Czech Republic)*, 2004, § 67); включаючи ситуації, коли особи правомірно отримали виплати соціального страхування на основі індивідуальних рішень, які згодом виявилися помилковими (*«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 63). У ширшому плані, ліквідація — шляхом законодавчого втручання — пенсійних переваг, які вважаються необґрунтованими або отриманими несправедливо, з метою забезпечення більшої справедливості в пенсійній системі (*«Чічопек та інші проти Польщі» (Cichopek and Others v. Poland)* (ухв.), 2013, § 144) також визнано дією, яка переслідує інтереси суспільства.

154. Дотримання принципу юридичної визначеності в у процесі виконання остаточного рішення суду (res iudicata), як правило, може вважатися таким, що відповідає інтересам суспільства (*«Гробельний проти Польщі» (Grobelny v. Poland)*, 2020, § 66).

155. Різноманітні регуляторні заходи, що застосовуються Державою у сфері житла, як-от контроль орендної плати або захищений найм, часто визнавалися Судом як такі, що відповідають інтересам суспільства, оскільки вони слугують меті соціального захисту орендарів (*«Ентоні Аквіліна проти Мальти» (Anthony Aquilina v. Malta)*, 2014, § 57; *«Велоса Барретo проти Португалії» (Velosa Barreto v. Portugal)*, 1995, § 25; *«Гуттен-Шапська проти Польщі» (Hutten-Czapska v. Poland)* [ВП], 2005, § 178; *«Амато Гаучі проти Мальти» (Amato Gauci v. Malta)*, 2009, § 55; *«Касмі проти Албанії» (Kasmi v. Albania)*, 2020, § 76). У сфері житла вважалося, що зобов'язання сплачувати постійну плату за опалення, покладене на заявників, чиї квартири були відключені від системи централізованого опалення, має на меті забезпечення безпечного, надійного та ефективного теплопостачання (*«Стрезовський та інші проти Північної Македонії» (Strezovski and Others v. North Macedonia)*, 2020, § 75).

156. Збереження культурної спадщини та, у відповідних випадках, її стале використання мають на меті, окрім підтримки певної якості життя, збереження історичних, культурних і мистецьких коренів регіону та його мешканців. Як такі, вони становлять важливу цінність, захист і заохочення якої покладаються на органи державної влади (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 112; *«СЦЕА Ферм де Фресной проти Франції» (SCEA Ferme de Fresnoy v. France)* (ухв.), 2005; *«Дебелянові проти Болгарії» (Debelianovi v. Bulgaria)*, 2007, § 54; *«Козаджиоглу проти Туреччини» (Kozacıoğlu v. Turkey)* [ВП], 2009, § 54).

157. Перелік цілей, яким може служити втручання, щоб підпасти під сферу поняття інтересів суспільства, розлогий та може включати різні нові цілі, яким служать міркування державної політики в різних фактичних контекстах. Зокрема, рішення про прийняття законів про експропріацію майна (*«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* [ВП], 2000, § 87; *«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 106) або щодо виплат соціального страхування зазвичай передбачає розгляд політичних, економічних і соціальних питань. Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є «інтересом суспільства», за винятком випадків, коли це рішення явно не має розумних підстав (*«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169663[ВП], 2016, §

113).

158. Відповідно до системи захисту, встановленої Конвенцією, саме національні органи влади повинні зробити початкову оцінку щодо існування проблеми, яка викликає стурбованість громадськості та вимагає заходів позбавлення власності або втручання у мирне володіння «майном». Тут, як і в інших сферах, на які поширюються гарантії Конвенції, національні органи відповідно користуються широкою свободою розсуду. Наприклад, свобода розсуду законодавчого органу при здійсненні соціальної та економічної політики буде широкою, і Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що вважається «інтересом суспільства», за винятком випадків, коли таке рішення явно не має розумного підґрунтя (*«Белане Надь проти Угорщини» (Bélàné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 113; *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, § 56). Крім того, поняття «інтереси суспільства» обов'язково тлумачиться широко (*«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 106; *«Р.Ш. проти Угорщини» (R.Sz. v. Hungary)*, 2013, § 44; *«Грудіч проти Сербії» (Grudić v. Serbia)*, 2012, § 75). Зазвичай Суд з повагою ставиться до аргументів Договірних Держав про те, що втручання, яке він розглядає, було в інтересах суспільства, і інтенсивність його перегляду з цього приводу низька. Таким чином, аргумент заявника про те, що певний захід насправді служив іншій меті, відмінній від тієї, на яку посилалася Договірна Сторона-відповідач у контексті даної справи в Суді, рідко має будь-які серйозні шанси на успіх. У будь-якому випадку Суду достатньо, щоб втручання служило інтересам суспільства, навіть якщо вони відрізняються від тих, на які прямо посилався Уряд під час провадження в Суді. У деяких випадках Суд навіть визначив мету за власною ініціативою (*«Амбруосі проти Італії» (Ambruosi v. Italy)*, 2000, § 28; *«Марія Божич проти Хорватії» (Marija Božić v. Croatia)*, 2014, § 58).

159. Свобода розсуду буде, зокрема, широкою, коли, наприклад, закони ухвалюються в контексті зміни політичного та економічного режиму (*«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 91); прийняття політики захисту державного бюджету (*«Н.К.М. проти Угорщини» (N.K.M. v. Hungary)*, 2013, §§ 49 і 61); або для перерозподілу коштів (*«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania)* (ухв.), 2013); або в контексті заходів жорсткої економії, викликаних великою економічною кризою (*«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece)* (ухв.), 2013, §§ 37 і 39; та *«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceiçao Mateus and Santos Januário v. Portugal)* (ухв.), 2013, § 22; *«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 37).

160. Унаслідок такого підходу — поваги до позиції національних органів влади давати оцінку — рідко трапляються приклади, коли Суд не визнавав, що інтереси суспільства виправдовують втручання (*«С.А. Данжевіль проти Франції» (S.A. Dangeville v. France)*, 2002, §§ 47 і 53-58 — неспроможність повернути переплачений податок; *«Розенцвайг і Бондед Веахаузіс Лтд. Проти Польщі» (Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland)*, 2005, § 56 — анулювання ліцензії на провадження господарської діяльності заявників без будь-яких причин інтересу суспільства, на які посилалися органи влади у відповідних рішеннях; *«Вассалло проти Мальти» (Vassallo v. Malta)*, 2011, § 43 — закінчення 28 років з дати заволодіння майном без будь-якого конкретного його використання відповідно до вимог початкового заволодіння, порушує питання за статтею 1 Першого протоколу щодо вимоги наявності інтересів суспільства; *«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 79 — не доведено Суду, що органи влади дотримувалися будь-яких справжніх і послідовних політичних міркувань, коли визнавали ліцензії компанії-заявника недійсними).

4. Пропорційність та пов'язані з нею питання (справедливий баланс, компенсація, свобода розсуду)

161. Щоб бути сумісним із загальним правилом, викладеним у першому реченні першого абзацу статті 1 Першого протоколу, втручання у право на мирне володіння «майном», окрім того, що має бути передбачене законом і застосовуватися в інтересах суспільства, також повинно досягти «справедливого балансу» між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту фундаментальних прав особи (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 107; (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav*

Republic of Macedonia) [ВП], 2014, § 108).

162. Іншими словами, у справах, пов'язаних зі стверджуваним порушенням статті 1 Першого протоколу, Суд повинен з'ясувати, чи мала відповідна особа нести непропорційний і надмірний тягар через дії чи бездіяльність Держави. Оцінюючи відповідність цій вимозі, Суд має провести всеосяжне вивчення різних інтересів, які розглядаються, пам'ятаючи, що Конвенція спрямована на захист прав, які є «практичними та ефективними». У цьому контексті слід підкреслити, що невизначеність — чи то законодавча, адміністративна чи яка виникає внаслідок практики, яку застосовують органи влади, — це фактор, який слід брати до уваги при оцінці поведінки Держави (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 151).

163. Пошук цього балансу притаманний усій Конвенції, а також відображений у структурі статті 1 Першого протоколу (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 69; *«Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania)* [ВП], 1999, § 78; *«Саліба проти Мальти» (Saliba v. Malta)*, 2005, § 36; *«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, § 34).

164. Питання про те, чи було досягнуто справедливого балансу, стає актуальним лише після того, як буде встановлено, що втручання, про яке йдеться, служило інтересам суспільства, задовольняло вимогу законності та не було свавільним (*«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 58; *«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 107).

165. Це питання найчастіше є вирішальним для визначення того, чи відбувалося порушення статті 1 Першого протоколу. Суд, як правило, проводить поглиблений аналіз вимоги пропорційності, на відміну від більш обмеженого перегляду того, чи втручання переслідувало питання інтересів суспільства (див. розділ «Втручання на підставі інтересів суспільства» вище).

166. Мета тесту на пропорційність — спочатку встановити, як і в якій мірі заявник був обмежений у здійсненні права, на яке вплинуло оскаржуване втручання, і які були несприятливі наслідки обмеження, накладеного на здійснення права заявника, на його / її ситуацію. Згодом цей вплив врівноважується з важливістю інтересів суспільства, яким служить втручання.

167. Під час цього розгляду Суд бере до уваги численні фактори. Сталого переліку таких факторів немає. Вони відрізняються у різних випадках залежно від фактів справи та характеру відповідного втручання.

168. Наприклад, у контексті державних закупівель Суд постановив, що свобода розсуду Договірних Держав є значно ширшою, коли йдеться про оцінку кандидатів на участь у державних закупівлях та вибору політики щодо обов'язкового або дискреційного виключення кандидатів (*«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, §§ 81 і 86). Суд також поширив цей підхід на справи, що стосуються вибору, який мають здійснити Держави-учасниці стосовно зобов'язань, покладених на учасників процедур державних закупівель, та наслідків невиконання цих зобов'язань (*«УАБ «Профарма» та УАБ «Бона Діагнозіс» проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania)*, 2025, § 214).

169. Іншим прикладом є справа *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, §§ 407-408, де Суд відзначив широку свободу розсуду в питаннях культурної спадщини, міцний консенсус у міжнародному та європейському праві щодо необхідності захисту культурних цінностей від незаконного вивезення та повернення їх до країни походження, недбалу поведінку заявника, а також винятковий правовий вакуум, в якому опинилися національні органи влади, щоб визнати, що порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було.

170. У справі *«Альперін проти України» (Alperin v. Ukraine)*, 2024, §§ 86-87, що стосувалася часткового звернення застави заявника в дохід Держави у зв'язку з порушенням ним умов звільнення під заставу, Суд зазначив, що національні суди провели ретельну оцінку та навели достатні підстави для свого рішення, зваживши виявлене порушення з відповідними обставинами та обмеживши розмір стягнення застави до половини її суми.

171. Загалом, коли йдеться про питання інтересів суспільства, органи державної влади зобов'язані діяти своєчасно, належним і послідовним чином (*«Фенер Рум Еркек Лісесі Вакфі проти Туреччини» (Fener Rum Erkek Lisesi Vakfi v. Turkey)*, 2007, § 46; *«Новоселецький проти України» (Novoseletskiy*

v. Ukraine), 2005, § 102). Суд бере до уваги поведінку сторін провадження в цілому, включаючи кроки, вжиті Державою (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 114; *«Бістровіч проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, § 35).

172. Нижче наведено деякі типові фактори для перевірки критерію справедливого балансу в контексті статті 1 Першого протоколу.

a. Процедурні фактори

173. Хоча стаття 1 Першого протоколу не містить чітких процедурних вимог, її тлумачать таким чином, що особам, яких торкнувся захід, яким втручаються в їхнє «майно», повинна бути надана розумна можливість подати свою справу до відповідальних органів з метою фактично оскаржити ці заходи, посилаючись, залежно від обставин, на незаконність або свавільну та нерозумну поведінку (*«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, § 302; *«Їлдирим проти Італії» (Yıldırım v. Italy)* (ухв.), 2003; *«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986, §§ 55 і 58-60; *«Ейр Кенада проти Сполученого Королівства» (Air Canada v. the United Kingdom)*, 1995, § 46; *«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Ріела та інші проти Італії» (Riela and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Кемал Байрам проти Туреччини» (Kemal Bayram v. Turkey)*, 2021, § 54; *«Шоразова проти Мальти» (Shorazova v. Malta),* 2022, § 302; *«Фонд Греко-православної церкви Арнавуткой Таксіархіс проти Туреччини» (Arnavutkoy Greek Orthodox Taksiarhis Church Foundation v. Türkiye*), 2022, §§ 50-56). Ці процесуальні гарантії невіддільні від принципу законності (*«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia)* [ВП], 2018, § 95) (див. підрозділ «Принцип законності» вище).

174. Встановлюючи, чи було виконано цю умову, Суд має вичерпно розглянути застосовні процедури (*«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986, § 55; *«Боулер Інтернешенал Юніт проти Франції» (Bowler International Unit v. France)*, 2009, §§ 44-45*; «Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, § 45; *«Денісова і Моісєєва проти Росії» (Denisova and Moiseyeva v. Russia)*, 2010, § 59; *«Мікроінтелект ООД проти Болгарії» (Microintelect OOD v. Bulgaria)*, 2014, § 44). Крім того, навіть у ситуаціях, коли жодні окремі процесуальні недоліки самі по собі не впливають вирішальним чином на пропорційність заходу конфіскації, Суд повинен брати до уваги їхній сукупний ефект. Якщо разом узяті відповідні фактори призводять до невизначеності та неточності, вони можуть зробити конфіскацію непропорційною законній меті, що переслідується (*«Тодоров та інші проти Болгарії» (Todorov and Others v. Bulgaria*), 2021, § 211).

175. У випадках, коли заявники не мали можливості ефективно оскаржити захід, Суд визнав, що вони несли надмірний тягар (*«Хентріч проти Франції» (Hentrich v. France)*, 1994, § 49; *«Конів-Тар та інші проти Угорщини» (Könyv-Tàr Kft and Others v. Hungary)*, 2018, § 59; *«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 215; та *«Амерісок Центер С.Р.Л.» проти Люксембургу» (Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg)*, 2024, § 61). Суд перевіряє, чи застосована процедура надала заявнику справедливу можливість захистити свої інтереси (*«Бак проти Фінляндії» (Back v. Finland)*, 2004, § 63). Наприклад, було встановлено порушення у зв'язку з відмовою керуючого кредитною спілкою надати її директорам доступ до бухгалтерських документів спілки, щоб вони могли довести, що вона була фінансово надійною *(«Дружстевні Заложна Пріа проти Чеської Республіки» (Družstevni Záložna Pria and Others v. the Czech Republic),* 2008, §§ 94-95), або у зв'язку з рішенням національного суду про виплату компенсації, що призвело до продажу майна компанії-заявника без її відома (*«Сексімп Груп СРЛ проти Республіки Молдова» (Seksimp Group SRL v. the Republic of Moldova)*, 2025, §§ 56-59). Також має значення той факт, чи органи влади ретельно вивчили основні аргументи, наведені заявниками (*«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 74; *«Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine)*, 2005, § 111; *«Бістровіч проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, § 37). У цьому контексті обов'язковий характер конфіскації, який не залишав національним органам влади жодної свободи дій щодо оцінки пропорційності цього заходу, позбавив заявника будь-якої розумної можливості ефективно його оскаржити (*«Яйлалі проти Сербії» (Yaylalı v. Serbia)*, 2024, §§ 56-58). Крім того, проти Урядів були висунуті дії незаперечних презумпцій вигоди в результаті експропріації (*«Папачелас проти Греції» (Papachelas v. Greece)* [ВП], 1999, §§ 53-54) і презумпції, що використовуються в контексті розрахунку компенсації за експропріацію (*«Катікарідіс та інші проти*

Греції» (*Katikaridis and Others v. Greece)*, 1996, § 49; *«Ефстатіу і Міхаілідіс і Ко. Мотель Америка проти Греції» (Efstathiou and Michailidis & Co. Motel Amerika v. Greece)*, 2003, § 33).

176. Коли майно фізичної особи підлягає експропріації, має існувати процедура, яка забезпечує загальну оцінку наслідків експропріації, включаючи надання компенсації щодо вартості експропрійованого майна, визначення носіїв права на компенсацію та будь-які інші питання, пов'язані з експропріацією, а також судові витрати (*«Альфа Гласс Анонімі Емборікі Етаіріа Ялопінакон проти Греції» (Alfa Glass Anonymi Emboriki Etairia Yalopinakon v. Greece*), 2021, § 36; *«Палка та інші проти Чеської Республіки» (Pálka and Others v. the Czech Republic)*, 2022, §§ 62-50). В останній справі Суд встановив, що хоча не можна сказати, що система компенсації з використанням таблиць і ставок, виданих адміністрацією, була проблематичною як така, чеське законодавство, яке діяло у відповідний час, не передбачало «процедури, що забезпечує загальну оцінку наслідків експропріації». Крім того, у справі *«Явуз Озден проти Туреччини» (Yavuz Özden v. Turkey)*, 2021, §§ 78-87, де земельну ділянку заявника було визначено як зону військової безпеки, запроваджена правова база не передбачала механізму належного дотримання прав заявника, а компенсацію виплачено не було. Аналогічно, справа *«Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine)*, 2024, §§ 49-52, стосувалася визнання недійсним права власності заявниць на земельні ділянки, якими вони користувалися та володіли роками, оскільки ці ділянки входили до меж смуг відведення залізниці, а отже, ніколи не мали передаватися у приватну власність. Суд дійшов висновку, що на них було покладено непропорційний тягар, оскільки заявницям не було запропоновано жодного відшкодування шкоди за вилучену в них земельну ділянку.

177. Неспроможність національних органів влади збалансувати приватні інтереси, залучені у справі, та інтереси суспільства також може бути висунуто як вимогу до Держави-відповідача (*«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 74; *«Петруццо та інші проти Італії» (Petruzzo and Others v. Italy)*, 2025, §§ 166-167). Порушення виявлено у випадку, коли в особи, яка влаштувалася на роботу за фальшивим паспортом, вилучили всі заощадження, отримані від роботи. Національні суди не перевірили, чи постановою про конфіскацію дотримувався справедливий баланс між правами власності та інтересами суспільства. Таким чином, неспроможність національного суду провести аналіз пропорційності може призвести до порушення статті 1 Першого протоколу (*«Поле проти Сполученого Королівства» (Paulet v. the United Kingdom)*, 2014, §§ 68-69; див. також *«Рустамханлі проти Азербайджану» (Rustamkhanli v. Azerbaijan)*, 2024, § 64, щодо заморожування податковими органами банківських рахунків видавництва без оцінки пропорційності). Подібним чином автоматичний, загальний і негнучкий захисний захід невизначеної тривалості може призвести до порушення (*«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 193).

178. Також враховується тривалість оскарження заходів, що обмежують права заявника. У справі *«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy)*, 2003, § 70, де не було виправдання обмеженню прав заявника протягом повної тривалості провадження у справі про банкрутство. Хоча, в принципі, необхідно позбавити банкрута права розпоряджатися «майном» для досягнення мети цього провадження, необхідність зменшиться з плином часу та надмірною тривалістю провадження у справі про банкрутство. У справі *«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 207, одним із факторів, які Суд вважав доречними, було те, що відповідні обмеження власності заявників тривали приблизно 10 років або більше. У справі *«Касілов проти Росії» (Kasilov v. Russia)*, 2021, § 52, Суд дійшов висновку, що за відсутності законної мети утримання застави протягом 11 місяців навіть після затримання заявника становить порушення статті 1 Першого протоколу. Нарешті, справа *«Вуйович та Ліпа Д.О.О. проти Чорногорії (№ 2)» (Vujović and Lipa D.O.O. v. Montenegro (no. 2))*, 2025, §§ 108-10, стосувалася неодноразової відмови Апеляційного суду виконати рішення Конституційного Суду щодо неправомірного відкриття тривалого провадження у справі про банкрутство стосовно компанії-заявника. Суд дійшов висновку, що заявникам не було надано розумної можливості пред'явити свої вимоги в національних органах влади для того, щоб ефективно оскаржити оскаржуване втручання. Затримка мала безпосередній вплив на права заявників, передбачені статтею 1 Першого протоколу, оскільки за цей час було продано більшу частину їхнього майна.

b. Вибір заходів

179. Один з елементів перевірки справедливого балансу — те, чи існували інші, менш обтяжливі заходи, до яких обґрунтовано могла вдатися державна влада в інтересах суспільства. Однак їхнє можливе існування саме по собі не робить оскаржуване законодавство невиправданим. За умови, що законодавча влада залишається в межах своєї свободи розсуду, Суд не має визначати, чи було законодавство найкращим рішенням для розв'язання проблеми, чи дискреційні повноваження законодавчої влади слід було застосувати іншим способом (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 51; *«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece)* (ухв.), 2013, § 48).

180. Також може мати значення те, чи можна було б досягти тієї самої мети шляхом менш обтяжливого втручання в права заявника та чи влада розглядала можливість застосування цих менш інтрузивних рішень (*«ВАТ Нафтова компанія Юкос проти Росії» (OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia)*, 2011, §§ 651-654; *«Васкрсіч проти Словенії» (Vaskrsić v. Slovenia)*, 2017, § 83).

181. Навіть якщо Уряд не навів жодних конкретних причин щодо того, чому захід, про який йдеться, був єдиним відповідним заходом для досягнення бажаних соціальних та економічних цілей, чи він серйозно розглядав інші засоби для їх досягнення чи оцінював пропорційність заходу із поставленими цілями, Суд був готовий визнати, що причина вибору заходу могла бути неявною на початку (*«Зеленчук і Цицюра проти України» (Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine)*, 2018, § 122). Суд також взяв до уваги той факт, що жодна інша Держава-член Ради Європи, включно з Державами, які перебувають у подібному становищі, не вжила подібних заходів (*там само*, § 127).

182. Крім того, у справі *«УАБ «Профарма» та УАБ «Бона Діагнозіс» проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania)*, 2025, § 232, Суд постановив — у контексті пандемії COVID-19 — що незастосування фінансових санкцій до юридичної особи, відповідальної за забезпечення дотримання законодавства у сфері державних закупівель, саме по собі не було достатньою підставою для визнання втручання у майнові права компаній-заявників непропорційним.

183. Нарешті, у справі *«БК1 та інші проти Угорщини» (BK1 and Others v. Hungary)* (ухв.), 2025, § 49, Суд зазначив, що законодавчий орган переглянув відповідний захід (встановлення граничних цін на пальне під час надзвичайного стану, оголошеного у зв'язку з пандемією COVID-19, а згодом — у зв'язку з війною в Україні, що відбувалося кілька разів) та зрештою скасував цінові обмеження, коли дійшов висновку, що зазначений захід більше не мав законної мети, з якою його було запроваджено. За таких обставин Суд не мав вирішувати, чи був цей захід успішним або чи могли бути вжиті кращі альтернативні заходи для зниження інфляції та подолання економічної кризи на той час — ці питання належали до меж свободи розсуду Держави.

c. Питання по суті, що стосуються перевірки справедливого балансу

184. У деяких випадках перевірка справедливого балансу включає питання про те, чи Держава достатнім чином врахувала особливі обставини справи, включно з тим, чи вплинула експропріація частини власності на вартість або характеристики неекспропрійованої частини, що належить заявнику (*«Азас проти Греції» (Azas v. Greece)*, 2002, §§ 51-53; *«Інтероліва АБЕЕ проти Греції» (Interoliva ABEE v. Greece)*, 2003, §§ 31-33). Подібне неврахування може призвести до порушення статті 1 Першого протоколу у випадках, коли характер будівництва поблизу майна заявника, очевидно, безпосередньо сприяв суттєвому знеціненню вартості майна, що залишилося, наприклад, коли дороги загального користування чи інші споруди були побудовані в безпосередній близькості від землі, що залишилася (*«Узуноглу проти Греції» (Ouzounoglou v. Greece)*, 2005, § 30; *«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, §§ 42-44). Застосування неспростовної презумпції про те, що вартість майна заявника, що залишилося, зросла в результаті експропріації та що заявник, отже, отримав від цього вигоду, було висунуто проти Держави-відповідача в контексті перевірки пропорційності (*«Папачелас проти Греції» (Papachelas v. Greece)* [ВП], 1999, §§ 53-54).

185. Накладення обов'язкового штрафу, еквівалентного вартості імпортованих товарів, за порушення митних правил, що перешкоджає національним судам проводити будь-який баланс між поставленими інтересами та індивідуальними обставинами, також призвело до порушення статті 1 Першого протоколу (*«Краєва проти України» (Krayeva v. Ukraine)*, 2022, §§ 29-32).

186. Під час перевірки пропорційності втручання у право заявника на мирне володіння «майном» стан невизначеності, в якому заявник може опинитися внаслідок затримок, що приписуються органам влади, — це фактор, який слід брати до уваги при оцінці поведінки Держави в такому судовому процесі (*«Алмейда Гарретт, Маскареньяс Фалькао та інші проти Португалії» (Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal*), 2000, § 54; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, §§ 151 та 185; *«Барча та інші проти Угорщини» (Barcza and Others v. Hungary)*, 2016, § 47; *«Френдо Рендон та інші проти Мальти» (Frendo Randon and Others v. Malta)*, 2011, § 55; *«Хунгест Зрт проти Угорщини» (Hunguest Zrt v. Hungary)*, 2016, §§ 25 та 27; *«Зеленчук і Цицюра проти України» (Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine)*, 2018, §§ 91 та 106).

187. У випадках, коли втручання не полягало в експропріації, Суд також перевірить, чи дозволяли закони певну форму компенсації за обмеження, які тривали протягом певного періоду часу (*a contrario* *«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland)*, 2006, §§ 93-95); чи було втручання заборонним чи репресивним (*«Аллianц-Словенська-Поістовна А.С. та інші проти Словаччини» (Allianz-Slovenska-Poistovna, A.S., and Others v. Slovakia)* (ухв.), 2010; *«Константін Стефанов проти Болгарії» (Konstantin Stefanov v. Bulgaria)*, 2015, § 67); чи Державі не було надано преференційного ставлення в контексті цивільного судочинства, що поставило особу в невигідне становище (*«Зубулідіс проти Греції (№ 2)» (Zouboulidis v. Greece (no. 2))*, 2009, §§ 32 і 35) — порушення внаслідок меншого строку позовної давності на користь Держави); чи було встановлено вартість майна за тими самими правилами для цілей оподаткування та для цілей компенсації за експропріацію, яку має сплатити Держава (*«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, §§ 62 і 65 — порушення через те, що перші встановлені значно вище, ніж другі).

188. Тимчасовий характер заходів, які оскаржуються, як правило, на користь Держави (*«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceiçao Mateus and Santos Januário v. Portugal)* (ухв.), 2013, § 29; *«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania)* (ухв.), 2013, § 92).

189. Якщо втручання у право мирно володіти своїм «майном» було спричинене в контексті виправлення помилки, допущеної органом державної влади (що, як було зазначено раніше, служить інтересам суспільства), принцип належного врядування може не лише покладати на владу зобов'язання діяти негайно, щоб виправити свою помилку (*«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 69; *«Паплаускієне проти Литви» (Paplauskienė v. Lithuania)*, 2014, § 49), належним чином і з максимальною послідовністю (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 120; *«Ромева проти Північної Македонії» (Romeva v. North Macedonia)*, 2019, § 58; *«Гробельний проти Польщі» (Grobelny v. Poland)*, 2020, § 68; *«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, § 37; *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, § 94; *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, § 74; *«Сємьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021, § 59; *«Касарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, 2021, § 68; *«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, 2020, § 74), але також такі помилки не можна виправляти коштом відповідної особи, особливо якщо на карту не поставлені інші суперечливі приватні інтереси (*«Гаші проти Хорватії» (Gashi v. Croatia)*, 2007, § 40; *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 80; *«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013, § 70; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 73; *«Альбергас і Арлаускас проти Литви» (Albergas and Arlauskas v. Lithuania)*, 2014, § 74; *«С.Ц. Антарес Транспорт С.А. і С.Ц. Трансробі С.Р.Л. Проти Румунії» (S.C. Antares Transport S.A. and S.C. Transroby S.R.L. v. Romania)*, 2015, § 48; *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, § 94; *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, § 74; і *«Сємьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021, § 59). Органи влади повинні мати можливість виправляти свої помилки, але не в ситуації, коли відповідна особа повинна нести надмірний тягар (*«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, § 37; *«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey)*, 2020, § 82; *«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, 2020, § 74).

190. У справі *«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia)*, 2020, §§ 40-45, Суд визначив, що Держава навряд чи має право стверджувати, що вона не знала, буцім її майно було втрачено через неналежне управління, і що набувач майна повинен ретельно дослідити його походження, щоб уникнути можливих позовів про конфіскацію. Таким чином, Суд не встановив порушення статті 1 Першого

протоколу в ситуації, коли заявниця могла виявити, що майно, яке вона купувала, було предметом спору, і коли Держава мала законні та значні інтереси суспільства щодо оскаржуваного майна для цілей проведення олімпіад і збереження природи.

191. Три взаємодоповнюючі справи *«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, та *«Семьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021, стосувалися загального питання узгодження передачі майна добросовісним покупцям за обставин, коли покупці, за якими не було вини, були змушені відчувати наслідки ситуації, пов'язаної виключно з національною системою або помилками чи упущеннями влади, і за відсутності будь-якої форми компенсації за позбавлення їхнього майна. Зокрема, це питання виникло в контексті анулювання актів приватної власності на користь муніципалітетів на тій підставі, що початкова передача власності — у формі приватизації — була незаконною (*«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, § 4); анулювання заднім числом документів про право власності на земельні ділянки, класифіковані як «лісові ресурси» через помилки органів влади (*«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, § 1); а також анулювання права власності заявника на земельну ділянку на користь муніципалітету за клопотанням прокурора (*«Семьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021, § 1). У кожній справі Суд встановив, що необхідний справедливий баланс між вимогами інтересів суспільства та необхідністю захисту права заявників на власність було порушено, тому відбулося порушення статті 1 Першого протоколу (*«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia)*, 2021, § 111; *«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia)*, 2021, § 87; *«Семьонов проти Росії» (Semenov v. Russia)*, 2021, § 72; див. також справу *«Лідія Нікітіна проти Росії» (Lidiya Nikitina v. Russia)*, 2022, §§ 47-50, яка стосувалася відмови органів влади зареєструвати власність після смерті первісного власника внаслідок неадекватної та запізнілої координації між різними місцевими та федеральними органами влади).

192. Справа *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, §§ 46-52, стосувалася майнового спору між приватними особами щодо квартири. Заявниця була сумлінним покупцем квартири, яка, однак, була продана кілька разів без відома або згоди початкового власника. За фактом шахрайства відкрито кримінальне провадження. Зрештою національні суди винесли рішення на користь первісного власника квартири. Суд зазначив, що національні суди, по суті, мали збалансувати суперечливі приватні інтереси щодо спірного майна. Оскільки у рішенні національних судів не було очевидного свавілля чи явної необґрунтованості, Суд вважав, що той факт, що національні суди врешті-решт винесли рішення на користь первісного власника квартири, сам по собі не тягне за собою відповідальності Держави за статтею 1 Першого протоколу. Держава не мала зобов'язань запровадити нормативно-правову базу, яка б взагалі запобігала будь-яким шахрайським діям під час реєстрації угод з нерухомим майном: натомість зобов'язання Держави включало вимогу запровадити нормативно-правову базу, яка б передбачала заходи виправлення, якщо шахрайство все ж відбулося. Оскільки заявниця мала у своєму розпорядженні засоби правового захисту своїх прав на національному рівні, порушення статті 1 Першого протоколу не було.

193. Справа *«Коршунова проти Росії» (Korshunova v. Russia)*, 2022, §§ 36-42, стосувалася конфіскації без компенсації та продажу квартири, що належала заявниці. Квартира була визнана придбаною за кошти, отримані шляхом вчинення злочину, за який чоловіка заявниці було засуджено, і на користь цивільних сторін. Заявниця, добросовісність якої національні органи влади не ставили під сумнів, оскаржувала розпорядження про продаж. Наголосивши на обов'язку національних органів влади встановити інтерес між інтересами жертви / цивільної сторони з одного боку й покупця з іншого, Суд визнав наявність порушення статті 1 Першого протоколу.

194. Крім того, справа *«Сак і Гєбултович проти Польщі» (Sak and Giebułtowicz v. Poland)* (ухв.), 2023, §§ 66-67, стосувалася обов'язку заявника згідно з принципом «неправомірного збагачення» повернути Державі компенсацію, яку Держава помилково нарахувала йому десять років тому. Суд дійшов висновку, що органи влади не робили очевидної помилки в оцінці ситуації щодо регулювання майнових операцій між фізичними особами й Державою з метою захистити останню від невиправданих збитків, особливо в ширшому контексті трансформації державної системи з тоталітарного режиму. Більш того, рішення національного суду щодо заявників, які отримали неправомірну вигоду від своєї останньої операції, не позначалося жодним проявом свавілля.

195. Нарешті, у випадку санкцій Суд зазначив, що для того, щоб бути пропорційною, суворість санкції повинна відповідати тяжкості правопорушення, за яке вона має намір покарати, а не тяжкості будь-якого передбачуваного порушення, яке не було фактично встановлено (*«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia)*, 2021, § 71).

d. Питання, які стосуються заявника

196. Один із важливих факторів для перевірки балансу згідно зі статтею 1 Першого протоколу — те, чи намагався заявник скористатися слабкістю або лазівкою в системі (*«Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom)*, 1997, § 109; *«ОГІС-Інстітут Станіслас, ОГЕК Сен-П'є Ікс і Бланш де Кастій та інші проти Франції» (OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France)*, 2004, §§ 69 і 71). Аналогічно у справі *«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, § 301, Суд зазначив, що ступінь провини чи недбалості з боку заявників або принаймні зв'язок між їхньою поведінкою та правопорушенням, про яке йдеться, може бути взято до уваги, щоб оцінити, чи була пропорційною конфіскація (див. також *«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy)*, 2024, § 408). Кваліфікація особи як бухгалтера була однією з вирішальних причин для прийняття рішення про те, що відшкодування надлишкових внесків без відсотків пропорційне *(«Ташкая проти Туреччини» (Taşkaya v. Turkey)* (ухв.), 2018, §§ 49-50). У справі *«УАБ «Профарма» та УАБ «Бона Діагнозіс» проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania)*, 2025, § 223, Суд зазначив, що національні суди ретельно оцінили загальну поведінку компаній-заявників у надзвичайній ситуації, що склалася внаслідок кризи у сфері охорони здоров'я, спричиненої Covid-19, та встановили, що ці компанії діяли недобросовісно й намагалися скористатися надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я з метою отримання надмірного прибутку.

197. У деяких випадках особиста вразливість заявника також береться до уваги, як у справі *«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013, § 62, де заявник був пенсійного віку та страждав від тривалої непрацездатності. Зобов'язання, покладене на заявницю повернути вже отриману допомогу на підставі адміністративного рішення, добросовісно та якщо влада припустилася помилки, не беручи до уваги її здоров'я та фінансовий стан, вважалося непропорційним (*«Чакаревич проти Хорватії» (Čakarević v. Croatia),* 2018, §§ 82-90; див. також *«Касарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, 2021, § 74).

198. Суд також може перевірити, чи оскаржуваний захід був спрямований лише на певну групу осіб, які були виділені окремо, чи був загальнозастосовним (*«Хентріч проти Франції» (Hentrich v. France)*, 1994, § 47; *«Р.Ш. проти Угорщини» (R.Sz. v. Hungary)*, 2013, § 60).

199. Важливо також, чи міг заявник обґрунтовано знати про правові обмеження своєї власності в ситуаціях, коли йому було заборонено, наприклад, побудувати інший будинок на своїй власності чи змінити його призначення, або він втрачав «майно» (*«Аллан Якобссон проти Швеції (№ 1)» (Allan Jacobsson v. Sweden (no. 1))*, 1989, §§ 60-61; *«З.А.Н.Т.Е. - Маратонісі А.Е. проти Греції» (Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. v. Greece)*, 2007, § 53; і *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 86 — з метою визначення того, чи були права заявника захищені) і, зокрема, чи знав він про ці обмеження під час купівлі відповідного майна. У кількох випадках Суд визнав повну відсутність компенсації, коли власник знав, або повинен був знати, або розумно міг би знати про можливість майбутніх обмежень. У справі *«Фредін проти Швеції (№ 1)» (Fredin v. Sweden (no. 1))*, 1991, §§ 12, 16 і 54, екологічне законодавство передбачало відкликання ліцензії на видобуток без компенсації після закінчення десяти років. Законодавство уже було чинним протягом кількох років, коли заявник ініціював інвестиції. У справі *«Лонч проти Польщі» (Łącz v. Poland)* (ухв.), 2009, до договору купівлі-продажу було додано відповідні витяги з місцевого плану розвитку щодо будівництва дороги. Отже, Суд дійшов висновку, що заявники придбали майно, повністю усвідомлюючи його особливий правовий статус, і що за цих обставин Держава не може нести відповідальність за оскаржувані труднощі з продажем майна. Такий самий підхід було застосовано в контексті соціального страхування (*«Мауріелло проти Італії» (Mauriello v. Italy)* (ухв.), 2016).

200. Суд також може взяти до уваги автоматичний, загальний та негнучкий характер втручання у право власності заявника, що здійснюється без належного індивідуального розгляду. У справі *«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey)*, 2019, § 212, що стосувалася попереднього арешту активів, які належали керівникам або родичам керівників неплатоспроможного банку, Суд відзначив відсутність доказів того, що заявники могли бути особисто причетними до будь-якого шахрайства. Аналогічно, у справі *«Яйлалі проти Сербії» (Yaylalı v. Serbia)*, 2024, § 57, що стосувалася обов'язкової конфіскації золотих ювелірних виробів заявника через те, що він їх не задекларував, автоматичний характер цього заходу позбавив заявника будь-якої розумної можливості представити свою справу відповідним органам влади.

e. Компенсація за втручання у власність як елемент справедливого балансу

201. Умови компенсації суттєві для оцінки справедливого балансу та, зокрема, для визначення того, чи оскаржуваний захід не накладає непропорційного тягаря на заявників (*«Святі монастирі проти Греції» (The Holy Monasteries v. Greece)*, 1994, § 71; *«Платаку проти Греції» (Platakou v. Greece)*, 2001, § 55). Проте важливість компенсації різниться в оцінці Суду залежно від правил, про які йдеться.

202. Заволодіння майном згідно з другим реченням першого абзацу статті 1 Першого протоколу без сплати суми, розумно пов'язаної з його вартістю, зазвичай становитиме непропорційне втручання, і повна відсутність компенсації може вважатися виправданою лише у випадку виняткових обставин (*«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2002, § 89; див. також *«Катона та Заварський проти Словаччини» (Katona and Závarský v. Slovakia)*, 2023, § 63; та *«Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine)*, 2024, § 52). Однак у ситуації, коли йдеться про захід контролю за використанням майна, відсутність компенсації — фактор, який слід брати до уваги при визначенні того, чи було досягнуто справедливого балансу *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 91). Подібні міркування застосовуються, коли йдеться про загальне положення (*«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, *§* 69; див. у кінці цього підрозділу).

203. Що стосується позбавлення власності, те, що є розумним, залежатиме від обставин конкретної справи, але для визначення суми компенсації застосовується широка свобода розсуду. Повноваження Суду щодо перегляду обмежуються встановленням того, чи виходить вибір умов компенсації за межі широкої свободи розсуду Держави в цій сфері (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 54). Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо компенсації, належної за експропріацію, якщо вона явно не буде без розумного підґрунтя (*«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 122).

204. Хоча це правда, що в багатьох випадках законної експропріації лише повна компенсація може розглядатися як розумно пов'язана із вартістю майна, це правило не позбавлене винятків (*«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2002, § 78; *«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], 2006, § 96). Таким чином, це положення не гарантує права на повну компенсацію за будь-яких обставин, оскільки законні цілі «інтересів суспільства» (наприклад, ті, що переслідуються в рамках заходів економічної реформи або спрямовані на досягнення більшої соціальної справедливості) можуть вимагати менше, ніж відшкодування повної ринкової вартості (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 54; *«Папачелас проти Греції» (Papachelas v. Greece)* [ВП], 1999, § 48; *«Святі монастирі проти Греції» (The Holy Monasteries v. Greece)*, 1994, §§ 70-71; *«Джей А. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей А. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства» (J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom)* [ВП], 2007, § 54; *«Урбарска Обеч Тренч'янське Біскупіче проти Словаччини» (Urbárska Obec Trenčianske Biskupice v. Slovakia)*, 2007, § 115; *«Палка та інші проти Чеської Республіки» (Pálka and Others v. the Czech Republic)*, 2002, § 49; *«Марія Аззопарді проти Мальти» (Maria Azzopardi v. Malta)*, 2022, § 54).

205. Баланс між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту індивідуальних основних прав, згаданих вище, як правило, досягається тоді, коли компенсація, виплачена особі, чиє майно було вилучено, розумно співвідноситься з його «ринковою» вартістю, визначеною на час

експропріації (*«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. Czech Republic)*, 2002, § 53, *«Гаші проти Хорватії» (Gashi v. Croatia)*, 2007, § 41; *«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)*, 2012, § 111; *«Гуісо-Галлісей проти Італії» (Guiso-Gallisay v. Italy)* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2009, § 103; *«Морено Діаз Пена та інші проти Португалії» (Moreno Diaz Pena and Others v. Portugal)*, 2015, § 76). Будь-який інший підхід може відкрити двері до певної невизначеності чи навіть довільності (*«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], 2012, § 111).

206. Адекватність компенсації була б зменшена, якби її виплачували без посилання на різні обставини, які збільшували її вартість, наприклад те, що вартість експропрійованого майна складалася не лише із землі, а й з господарської діяльності, що провадилася на ній, наприклад, існування кар'єру (*«Верра Натурштайн ГмбХ і Ко Кг проти Німеччини» (Werra Naturstein GmbH & Co Kg v. Germany)*, 2017, § 46; *«Азас проти Греції» (Azas v. Greece)*, 2002, §§ 52-53; *«Атанасіу та інші проти Греції» (Athanasiou and Others v. Greece)*, 2006, § 24). Втрата основного джерела доходу через експропріацію може означати, що заявник ніс надмірний особистий тягар, якщо влада не розв'язала питання про те, чи відшкодувала б надана компенсація фактичні втрати, пов'язані з позбавленням засобів до існування, або принаймні покрила б достатнім чином витрати на придбання еквівалентної землі в районі, де проживав заявник (*«Османян та Амірагян проти Вірменії» (Osmanyan and Amiraghyan v. Armenia)*, 2018, § 70).

207. Необґрунтована затримка виплати компенсації є ще одним важливим фактором (*«Алмейда Гарретт, Маскареньяс Фалькао та інші проти Португалії» (Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal)*, 2000, § 54; *«Чайковська та інші проти Польщі» (Czajkowska and Others v. Poland)*, 2010, § 60). Суд виніс рішення проти Держави у справі, через той факт, що органи державної влади, визначаючи суму компенсації, не врахували, що минуло понад 20 років і заявник ще не отримав жодної компенсації (*«Шембрі та інші проти Мальти» (Schembri and Others v. Malta)*, 2009, § 43). Затримка виплати компенсації на 75 років призвела до порушення статті 1 Першого протоколу (*«Малама проти Греції» (Malama v. Greece)*, 2001, § 51).

208. Надмірно тривалі затримки у виплаті компенсації за експропріацію в контексті гіперінфляції призвели до збільшення фінансових втрат для особи, чия земля була експропрійована, поставивши її в невизначене становище (*«Аккус проти Туреччини» (Akkus v. Turkey)*, 1997, § 29; *«Ака проти Туреччини» (Aka v. Turkey)*, 1998, § 49). Навіть якщо на момент розгляду Судом справи частина компенсації вже була виплачена, затримка у виплаті повної компенсації залишається проблематичною (*«Чайковська та інші проти Польщі» (Czajkowska and Others v. Poland)*, 2010, § 62).

209. При визначенні розміру компенсації слід враховувати особисте та соціальне становище заявника (*«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania)*, 2013, § 62). Неврахування добросовісності заявниці під час придбання нею майна, згодом експропрійованого, завдало шкоди Державі (*там само*, § 60).

210. Той факт, що особи, щодо яких експропріація застосовуватиметься в майбутньому, продовжували використовувати майно під час провадження, в ході якого визначалася сума компенсації, яка має бути виплачена, не звільняє Державу від зобов'язання встановити компенсацію в сумі, розумно співвідносній з вартістю майна (*«Єтіш та інша проти Туреччини» (Yetiş and Others v. Turkey)*, 2010, § 52).

211. У певних ситуаціях відмова у наданні спеціального відшкодування може означати порушення статті 1 Першого протоколу (*«Азас проти Греції» (Azas v. Greece)*, 2002, §§ 52-53; *«Атанасіу та інші проти Греції» (Athanasiou and Others v. Greece)*, 2006, § 24). Наприклад, у випадках часткової експропріації, коли автомагістраль була побудована неподалік від будинку заявника, таке втручання може виправдати надання додаткової компенсації через обмеження використання будинку. Характер будівництва, очевидно, більш безпосередньо вплинув на значне знецінення вартості майна, що залишилося (*«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia)*, 2007, §§ 40-42; *«Узуноглу проти Греції» (Ouzounoglou v. Greece)*, 2005, § 30).

212. Якщо експропріація була результатом широких економічних реформ або заходів, спрямованих на досягнення більшої соціальної справедливості, свобода розсуду, яка надається Державам,

зазвичай буде широкою також щодо визначення суми компенсації, яка буде присуджена заявникам. Рішення прийняти законодавство щодо націоналізації цілої галузі зазвичай передбачає розгляд різноманітних питань, думки щодо яких в демократичному суспільстві можуть досить сильно відрізнятися. Оскільки вони безпосередньо знають своє суспільство, його потреби та ресурси, національні органи влади в принципі мають кращі, ніж міжнародний суддя, можливості оцінити, які заходи доцільні у цій сфері, а, отже, і свобода розсуду при прийнятті рішення про те, чи позбавляти власника права на його або її майно, а також встановити умови компенсації має бути широкою (*«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom)*, 1986, §§ 121-122; див. також (*«Марія Аззопарді проти Мальти» (Maria Azzopardi v. Malta)*, 2022, § 55). Аналогічно, у справі *«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, §§ 68-69, питання полягало в тому, чи в контексті законодавства про реформу оренди умови, які надають орендарям довгострокової оренди права придбати своє майно, відповідають справедливому балансу. Суд дійшов висновку, що так і було, вважаючи, що це відбувалось у контексті соціальної та економічної реформи, в якій тягар, який несуть вільні власники, не був необґрунтованим, навіть якщо суми, отримані зацікавленими сторонами, були меншими за повну ринкову вартість майна. Крім того, у справі *«Марія Аззопарді проти Мальти» (Maria Azzopardi v. Malta)*, 2022, §§ 63 і 65-68, де експропріація землі була спрямована на надання житлових будинків у контексті економічної та планової політики Держави, Суд визнав, що національні рішення про визнання землі сільськогосподарською для цілей компенсації не були позбавлені розумних підстав і надавали ваги існуванню процедурних та інших гарантій.

213. *Тим паче* менше ніж повна компенсація також може вважатися необхідною, якщо майно вилучається з метою «таких фундаментальних змін конституційної системи країни, як перехід від монархії до республіки» (*«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece)* [ВП], 2000, § 87). Держава має широку свободу розсуду під час ухвалення законів у контексті зміни політичного та економічного режиму (*«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35). Цей принцип було підтверджено у справі *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 182, у контексті переходу країни до демократичного режиму. Суд уточнив, що норми, які регулюють відносини власності всередині країни, «включно з широкомасштабною, але суперечливою законодавчою схемою зі значним економічним впливом на країну в цілому», можуть передбачати рішення, які обмежують компенсацію за вилучення або реституцію власності до рівня, нижчого від її ринкової вартості (*«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1))* [ВП], 2006, § 98).

214. Суд також підтвердив ці принципи щодо прийняття законів у «винятковому контексті возз'єднання Німеччини» (*«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany)* (ухв.) [ВП], 2005, §§ 77 і 111-12) і де експропріація була здійснена відповідно до законодавства, чинного протягом перехідного періоду між двома режимами, яке було прийнято недемократично обраним парламентом (*«Ян та інші проти Німеччини» (Jahn and Others v. Germany)* [ВП], 2005, §§ 113 і 117). В останньому випадку унікальний характер загального політичного та правового контексту возз'єднання Німеччини виправдав повну відсутність компенсації. Було визначено різницю між справою «Ян та інші», 2005, і «Вістінс і Перепйолькінс»: друга не була справою, коли явно несправедлива ситуація, яка виникла в процесі денаціоналізації, мала бути виправлена законодавчим органом постфактум протягом відносно короткого часу з метою відновлення соціальної справедливості. Відсутність достатньої компенсації, таким чином, була визнана невиправданою у справі (*«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» (Vistins and Perepjolkins v. Latvia)*, 2012, §§ 123, 127-130).

215. Крім того, у випадках, коли майно було відібрано незаконно, компенсація все одно повинна мати компенсаційну, а не каральну чи стримуючу роль щодо Держави-відповідача (*«Гуісо-Галлісей проти Італії» (Guiso-Gallisay v. Italy)* (справедлива сатисфакція) [ВП], 2009, § 103). Відповідно до підходу, прийнятого Великою палатою в цій справі, щоб відобразити проміжок часу, ринкова вартість майна на момент заволодіння повинна бути конвертована в поточну вартість для компенсації впливу інфляції та (простих законних) відсотків, які застосовуються для заліку періоду, протягом якого заявник був позбавлений власності (*там само,* § 105). Крім того, Велика палата оцінила втрату

можливостей, якої зазнали заявники після експропріації (*там само*, § 107).

216. Крім того, якщо йдеться про захід контролю за використанням майна, відсутність компенсації — фактор, який слід брати до уваги при визначенні того, чи було досягнуто справедливого балансу, але сама по собі вона недостатня для того, щоб вважатися порушенням статті 1 Першого протоколу (*«Анонімос Турістікі Етаіріа Ксенодочеіа Крітіс проти Греції» (Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis v. Greece)*, 2008, §§ 44 і 45; *«Анджей Руцінський проти Польщі» (Andrzej Ruciński v. Poland)*, 2023 § 84). У справі *«Депаль проти Франції» (Depalle v. France)* [ВП], 2010, § 91, де заявники зайняли будинки, побудовані на землі, яка підпадає під категорію морської громадської власності, Суд постановив, беручи до уваги норми, що регулюють державну власність, і вважаючи, що заявник не міг не знати про принцип відсутності компенсації, чітко зазначений у кожному рішенні, що відсутність компенсації не може розглядатися як захід, непропорційний контролю за використанням власності заявника, який здійснюється в інтересах суспільства.

217. У справі *«С.А. Біо д'Арденнес проти Бельгії» (S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium)*, 2019, §§ 47-49 і 51, де обов'язковий забій великої кількості тварин, інфікованих бруцельозом, становив контроль за користуванням, Суд постановив, що на компанію-заявника не було покладено особистий та надмірний тягар через відмову компенсувати їй забій худоби.

218. Нарешті, щодо втручання в права заявників, яке аналізувалося відповідно до загального положення статті 1 Першого протоколу, Суд ухвалив дещо подібний підхід щодо категорії справ «контролю за використанням» (*«Катте Клітше де ла Гранде проти Італії» (Katte Klitsche de la Grange v. Italy)*, 1994, §§ 42 і 47-48; *«Піалопоулос та інші проти Греції» (Pialopoulos and Others v. Greece)*, 2001, §§ 57-61). У справі *«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden)*, 1982, § 69, Суд встановив, що заявники несли індивідуальний і надмірний тягар, який можна було б визнати законним, лише якби вони мали можливість вимагати скорочення строків або компенсацію.

C. Позитивні зобов'язання Держав-членів

219. Зобов'язання поважати право власності згідно зі статтею 1 Першого протоколу включають як негативні, так і позитивні зобов'язання.

220. Невіддільна мета статті 1 Першого протоколу — захист особи від невиправданого втручання Держави в мирне володіння цією особою своїм майном (негативні зобов'язання). Проте згідно зі статтею 1 Конвенції кожна Договірна Сторона «гарантує кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені в [цій] Конвенції». Виконання цього загального обов'язку може тягнути за собою позитивні зобов'язання, неодмінні для забезпечення ефективного здійснення прав, гарантованих Конвенцією. У контексті статті 1 Першого протоколу ці позитивні зобов'язання можуть вимагати від Держави вживання заходів, необхідних для захисту права власності (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 143; *«Совтрасавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine)*, 2002, § 96; *«Кееган проти Ірландії» (Keegan v. Ireland)*, 1994, § 49; *«Крун та інші проти Нідерландів» (Kroon and Others v. the Netherlands)*, 1994, § 31; *«Аліщич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 100; *«Ліквідеяма п/с Сельга і Василевська проти Латвії» (Likvidējamā p/s Selga and Vasilevska v. Latvia)* (ухв.), 2013, §§ 94-113).

221. Справжнє, ефективне здійснення права, захищеного статтею 1 Першого протоколу, не залежить лише від обов'язку Держави не втручатися, але може потребувати позитивних заходів захисту, особливо якщо існує прямий зв'язок між заходами, які заявник може законно очікувати від влади, та його ефективним користуванням своїм «майном» (*«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, § 134; *«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia)*, 2021, § 51), навіть у справах, пов'язаних із судовими процесами між приватними особами чи компаніями (*«Совтрасавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine)*, 2002, § 96; *«Антонопулу проти Греції» (Antonopoulou v. Greece)* (ухв.), 2021, § 55; *«Білявська проти України» (Bilyavska v. Ukraine)*, 2025, § 39).

222. У справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 135-136, яка стосувалася руйнування багатьох будинків і загибелі кількох людей внаслідок небезпечної діяльності Держави (вибух метану, який накопичувався на сміттєзвалищі) у незаконному поселенні, Суд встановив, що національні органи влади не виконали своїх позитивних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу, оскільки вони не зробили все можливе для захисту майнових інтересів заявника у світлі ризику, про який вони знали або повинні були знати (*«Куршун проти Туреччини» (Kurşun v. Turkey)*, 2018, § 115). Зокрема, влада не поінформувала мешканців про небезпеку, яку становило сміттєзвалище у селищі, наявність якої була встановлено в експертному звіті багато років тому, а також не вжила жодних практичних заходів для уникнення такого ризику, як-от своєчасного встановлення системи газовідведення.

223. Проте слід розрізняти позитивні зобов'язання за статтею 2 Конвенції та зобов'язання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. У той час як фундаментальна важливість права на життя вимагає, щоб обсяг позитивних зобов'язань згідно зі статтею 2 включав обов'язок робити все, що перебуває в межах повноважень влади у сфері надання допомоги у разі лиха, для захисту цього права, зобов'язання захищати право на мирне володіння майном, яке не є абсолютним, не може поширюватися далі, ніж це доцільно за даних обставин (*«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, § 175, щодо природних небезпек поза межами людського контролю; *«Куршун проти Туреччини» (Kurşun v. Turkey)*, 2018, § 121, щодо пошкодження власності внаслідок небезпечної діяльності, але не пов'язаної з травмою/смертю; *«Тішкіна проти Болгарії» (Tishkina v. Bulgaria)**, 2026, § 92, щодо непоправного структурного пошкодження будинку, спричиненого приватними особами, які займалися незаконним видобутком вугілля). В останній справі варто зазначити, що реакцію органів влади було проаналізовано відповідно до триступеневого підходу, визначеного у справі *«Каннаваччуоло та інші проти Італії» (Cannavacciuolo and Others v. Italy)*, § 395 (попри те, що ця справа розглядалася за статтею 2 Конвенції та стосувалася забруднення довкілля внаслідок незаконного скидання, захоронення та/або неконтрольованого залишення небезпечних, спеціальних і міських відходів у «*Terra dei Fuochi*»). Суд розглянув, чи національні органи влади: (а) провели комплексну оцінку відповідного явища, визначивши уражені території, а також характер і масштаби шкоди; (б) вжили дієвих заходів для зменшення виявлених ризиків, особливо в районі проживання заявниці; та (в) запровадили ефективні заходи для боротьби з діями, що лежали в основі явища незаконного видобутку (*«Тішкіна проти Болгарії» (Tishkina v. Bulgaria)**, 2026, § 77).

224. Подібним чином не було жодного позитивного зобов'язання Держави згідно зі статтею 1 Першого протоколу за відсутності недбалості з боку Держави та з огляду на власну відповідальність заявника як підприємця, а також специфіку природної небезпеки поза контролем людини, як-от зсуву (*«Владіміров проти Болгарії» (Vladimirov v. Bulgaria)* (ухв.), 2018, §§ 37 і 39-41).

225. Слід також розрізняти позитивні зобов'язання держави щодо обов'язку розслідувати знищення майна, з одного боку, та загибель людей, з іншого. Зокрема, Суд постановив, що зобов'язання щодо розслідування менш серйозних злочинів, таких як ті, що стосуються власності, не таке вимогливе, як для більш серйозних насильницьких злочинів і особливо тих, які підпадають під дію статей 2 і 3 Конвенції. У справах, пов'язаних із менш серйозними злочинами, Держава не виконає свого позитивного зобов'язання у цьому відношенні лише тоді, коли можуть бути виявлені кричущі та серйозні недоліки у кримінальному розслідуванні чи переслідуванні (*«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia)*, 2008, § 67; *«Абукаускай проти Литви» (Abukauskai v. Lithuania)*, 2020, § 56; *«Аджигітова та інші проти Росії» (Adzhigitova and Others v. Russia)*, 2021, § 255; *«Герарді Мартірі проти Сан-Марино» (Gherardi Martiri v. San Marino)*, 2022, § 107).

226. У справі *«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia)*, 2008, Суд постановив, що втручання у права власності заявниці не було здійснено у спосіб, який міг би поставити під загрозу її життя чи здоров'я (*там само*, § 68-73), тоді як у справі *«Абукаускай проти Литви» (Abukauskai v. Lithuania)*, 2020, національні органи влади вважали, що шкода для майна заявників була завдана «небезпечним способом», але заявники не стверджували протягом усього національного провадження та у своїх перших заявах до Суду, що вони зазнали будь-яких тілесних ушкоджень або що їхнє життя чи здоров'я були під загрозою через небезпечний характер підпалу (*там само*, §§ 58-61). У жодній із цих двох справ Суд не визнав встановленим, що в кримінальному розслідуванні були якісь кричущі та серйозні

недоліки. Він також нагадав, що Держава не виконає своїх позитивних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу, якщо відсутність перспектив успіху цивільного провадження є прямим наслідком надзвичайно серйозних і кричущих недоліків у веденні кримінального провадження, що виникають внаслідок тієї ж сукупності фактів (*«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia)*, 2008, § 68).

227. Натомість у справі *«Коротюк проти України» (Korotyuk v. Ukraine)*, 2023, §§ 36-37 і 55-56, що стосувалася прав на об'єкти інтелектуальної власності, Суд встановив, що Держава не виконала своє позитивне зобов'язання стосовно майна заявниці внаслідок кричущих і серйозних недоліків, якими характеризувалося кримінальне розслідування. Аналогічним чином Суд визнав наявність порушення у справі *«Ніколай Костадінов проти Болгарії» (Nikolay Kostadinov v. Bulgaria)*, §§ 72-75, у зв'язку з неспроможністю Держави захистити акціонера від шахрайського поглинання приватною стороною його компанії, її акцій та активів, оскільки вона, зокрема, не розслідувала серйозні підозри щодо вчинення кримінальних правопорушень кримінальним угрупованням, а тому не змогла встановити обставини цих правопорушень.

228. У справі *«Антонопулу проти Греції» (Antonopoulou v. Greece)* (ухв.), 2021, заявниця взяла іпотечний кредит у швейцарських франках, щоб скористатися вигідним обмінним курсом. Пункт договору передбачав, що щомісячне погашення кредиту повинно здійснюватися на основі обмінного курсу на момент погашення, а не на момент отримання кредиту. Пізніше заявниця не змогла погасити позику, оскільки зміцнення швейцарського франка щодо євро в результаті глобальної фінансової кризи збільшило суму позики приблизно на 60 %. Заявниця безрезультатно доводила в національних судах, що застереження про відшкодування було зловживанням. Суд зазначив, що національне законодавство пропонувало заявниці адекватні засоби правового захисту для відстоювання своїх прав, пов'язаних із володінням майном, включаючи можливість подання позову про анулювання її зобов'язань за договором до цивільних судів і можливість вимагати перегляду або навіть розірвання договору на основі Цивільного кодексу (*там само*, § 82). Крім того, заявниця могла попросити банк у будь-який час конвертувати валюту позики в євро або могла застрахувати себе від ризику збільшення щомісячних платежів (*там само*). Суд дійшов висновку, що правова база, створена Державою, надала заявниці механізм, який дає їй змогу забезпечити повагу до її прав, гарантованих їй статтею 1 Першого протоколу, і що Держава, отже, виконала свої позитивні зобов'язання за цією статтею *(там само*, § 84).

229. У справі *«Іоаннідес проти Кіпру» (Ioannides v. Cyprus)*, 2025, §§ 78 та 101-104, у винятковій ситуації, коли Держава-відповідач не мала ефективного контролю над окремими ділянками буферної зони, де розташовувався будинок заявниці, Суд постановив, що Держава мала обмежену юрисдикцію, яка передбачала лише позитивні зобов'язання щодо вжиття дипломатичних, економічних, судових чи інших заходів у межах своїх повноважень та відповідно до міжнародного права.

230. У справі *«Білявська проти України» (Bilyavska v. Ukraine)*, 2025, §§ 44-48, заявниця безуспішно подала позов про виселення своїх повнолітніх дітей та їхніх сімей, чия поведінка унеможливлювала її проживання у власному будинку. Суд визнав, що складно погодитися з тим, що національні суди виконали свій позитивний обов'язок щодо вирішення майнових спорів приватних осіб у спосіб, який не є свавільним або явно необґрунтованим.

231. Розмежування між позитивними та негативними зобов'язаннями Держави за статтею 1 Першого протоколу не піддаються точному визначенню. Проте застосовні принципи схожі. Незалежно від того, чи аналізується справа з точки зору позитивного обов'язку Держави чи з точки зору втручання державного органу, яке має бути виправданим, критерії, які слід застосовувати, не відрізняються по суті. В обох контекстах слід звернути увагу на справедливий баланс між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому. Також вірно, що цілі, згадані в цьому положенні, можуть мати певне значення для оцінки того, чи було досягнуто балансу між вимогами відповідного інтересу суспільства й основоположним правом власності заявника. В обох контекстах Держава користується певною свободою розсуду при визначенні кроків, яких необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 144; *«Кееган проти Ірландії» (Keegan v. Ireland)*, 1994, § 49; *«Гаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2003, §§ 98; *«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v.*

Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia) [ВП], 2014, § 101; *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 110; *«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey),* 2021, § 71).

232. Відповідно, у багатьох справах, беручи до уваги їхні особливі обставини, Суд вважає непотрібним класифікувати свій розгляд справи виключно як такий, що стосується позитивних або негативних зобов'язань Держав-відповідачів. Навпаки, він визначатиме, чи була поведінка Держав-відповідачів — незалежно від того, чи можна охарактеризувати цю поведінку як втручання чи бездіяльність, чи поєднання того й іншого — виправданою з огляду на принципи законності, легітимності мети та «справедливого балансу» (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 101; *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 102; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 146; *«Скоріц проти Угорщини» (Skórits v. Hungary)*, 2014, §§ 37-38).

233. Те саме відбулося у справі *«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 101, де заявники скаржилися на нездатність зняти депозити з банківських рахунків, які стали недоступними через такі фактори, як відсутність коштів у відповідних банках, запровадження закону про заморожування рахунків і неспроможність національних органів влади вжити заходів з метою надання можливості власникам вкладів у ситуації заявників розпоряджатися своїми заощадженнями. За таких обставин Суд визнав непотрібним класифікувати свій розгляд справи суворо як такий, що стосується позитивних чи негативних зобов'язань Держав-відповідачів. Порушення виявлено щодо Словенії та Сербії. Суд застосував той самий підхід, що й у справі *«Заклан проти Хорватії» (Zaklan v. Croatia)*, 2021, §§ 85 і 91, яка стосувалася конфіскації іноземної валюти владою колишньої Югославії, коли Суд вирішив, що порушення було приписано Хорватії, яка взяла на себе провадження щодо адміністративного правопорушення проти заявника після проголошення незалежності.

234. У низці справ щодо позитивних зобов'язань, які виникають згідно зі статтею 1 Першого протоколу, Суд наголошував, зокрема, на важливості принципу належного врядування. Цей принцип вимагає, щоб у випадках, коли йдеться про питання, яке стосується загального інтересу, особливо коли воно зачіпає фундаментальні права людини, включно з правами власності, органи державної влади діяли швидко, належним і, перш за все, послідовним чином (*«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy)* [ВП], 2000, § 120; *«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova)*, 2008, § 72; *«Рисовський проти України» (Rysovskyy v. Ukraine)*, 2011, § 71; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 72; *«Марія Міхалаче проти Румунії» (Maria Mihalache v. Romania),* 2020, § 70; *«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, 2020, § 74; *«Джорджевич проти Сербії» (Đorđević v. Serbia)*, 2025, § 91). Цей обов'язок має значення як у контексті негативних, так і позитивних зобов'язань, які стаття 1 Першого протоколу покладає на Державу. Принцип належного врядування, як правило, не повинен перешкоджати органам влади виправляти випадкові помилки, навіть ті, що є результатом їхньої власної недбалості. Однак потреба виправити стару «кривду» не повинна непропорційно порушувати нове право, що було набуте особою, яка добросовісно покладалася на законність дій державного органу (*«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania),* 2018, § 140; *«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey)*, 2020, § 75; *«Космацька проти України» (Kosmatska v. Ukraine)*, 2025, § 43). У контексті рішення про позбавлення права власності, прийнятого помилково, принцип належного врядування може також вимагати виплати належної компенсації довгостроковому добросовісному власнику права власності або іншого відповідного відшкодування (*«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey),* 2020, §§ 75-81; *«Космацька проти України» (Kosmatska v. Ukraine)*, 2025, § 43).

1. Горизонтальний ефект — втручання з боку приватних осіб

235. «Позитивні заходи захисту», на які посилається Суд, стосуються не лише втручання Держави, а й приватних осіб, і можуть мати превентивний або виправний характер.

236. Дійсно, Суд встановив, що навіть у горизонтальних відносинах можуть бути застосовані міркування про інтереси суспільства, які передбачають накладення певних зобов'язань на Державу (*«Золотас проти Греції (№ 2)» (Zolotas v. Greece (no. 2))*, 2013, § 39; *«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey)*, 2021, § 70). Так, певні заходи, необхідні для захисту права власності, можуть знадобитися навіть у справах, пов'язаних із судовими процесами між особами чи компаніями (*«Совтрасавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine)*, 2002, § 96; *«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey)*, 2021, § 72; *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, § 45).

237. Однак, коли справа стосується звичайних економічних відносин між приватними сторонами, такі позитивні зобов'язання набагато обмеженіші. Таким чином, Суд неодноразово наголошував, що статтю 1 Першого протоколу до Конвенції не можна тлумачити як таку, що накладає на Договірні Держави будь-які загальні зобов'язання покривати борги приватних осіб (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 111; *«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007).

238. Зокрема, коли втручання у право на мирне володіння «майном» вчинене приватною особою, для Держави виникає позитивне зобов'язання забезпечити у своїй національній правовій системі, щоб майнові права були достатньо захищені законом і щоб існували адекватні засоби правового захисту, за допомогою яких жертва втручання може відстояти свої права (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 113; *«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia)*, 2008, § 67; *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, § 54; *«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey)*, 2021, § 73; *«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia)*, 2021, § 52; *«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine)* (ухв.), 2020, § 45). Це включає, у відповідних випадках, право вимагати відшкодування будь-яких збитків (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 113; *«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia)*, 2008, § 67; *«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia)*, 2021, § 52; *«Герарді Мартірі проти Сан-Марино» (Gherardi Martiri v. San Marino)*, 2022, § 105). З цього випливає, що заходи, яких Держава може бути зобов'язана вжити в такому контексті, можуть бути превентивними або виправними (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 113; *«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey)*, 2021, § 73; *«Герарді Мартірі проти Сан-Марино» (Gherardi Martiri v. San Marino)*, 2022, § 106).

239. Наприклад, у справі *«Золотас проти Греції (№ 2)» (Zolotas v. Greece (no. 2))*, 2013, де заявник більше не міг отримати депозити зі свого банківського рахунку, оскільки протягом понад двадцяти років він не здійснював жодних операцій на ньому, Суд постановив, що Держава мала зобов'язання захищати громадян і вимагати, щоб банки, з огляду на потенційно несприятливі наслідки строків давності, інформували власників неактивних рахунків про закінчення строку давності та, таким чином, давали їм можливість припинити перебіг строку давності. Відсутність вимоги щодо надання будь-якої інформації такого роду могла порушити справедливий баланс між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав особи.

240. Суд також постановив, що Держави зобов'язані захищати майнові права осіб від вимог релігійних орденів, якщо ці вимоги призводять до покладання непропорційного тягаря на осіб. Так у справі *«Ліамбері та інші проти Греції» (Liamberi and Others v. Greece)*, 2020, §§ 86-88, Суд встановив, що надання монастирю автоматичних та абсолютних прав на майно померлого ченця, коли таке надання виключає з розгляду важливість захисту індивідуальних інтересів щодо майна, становило порушення статті 1 Першого протоколу. У цій справі відповідні елементи полягали у здійсненні численних дій, пов'язаних із володінням предками заявників протягом кількох десятиліть (включаючи сплату майнових і місцевих податків та податків на спадщину), за відсутності будь-яких відповідних дій, здійснених монастирем або реєстрації його вимог щодо спірного майна (*там само*).

241. Нарешті, у справі *«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia)*, 2021, §§ 53-59, пошкодження будинку заявника та його пограбування відбулися в контексті повернення біженців і переміщених осіб, де для Держави можуть виникнути особливі зобов'язання щодо запобігання руйнуванню чи пограбуванню оскаржуваних територій або покинутого майна. Суд встановив, що відповідальність за збитки, спричинені пошкодженням і пограбуванням будинку заявника, несе не лише безпосередній винуватець, але й Держава, яка спочатку також конфіскувала майно. Враховуючи те, що національні суди постановили, що Держава не несе відповідальності за такі збитки, і відхилили позов заявника

щодо компенсації, Держава не виконала своїх позитивних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

2. Заходи правового захисту

242. Конкретно посилаючись на заходи правового захисту, які Держава може бути зобов'язана надати за певних обставин, Суд постановив, що вони включають відповідний правовий механізм, який дозволяє потерпілій стороні ефективно відстоювати свої права. Хоча стаття 1 Першого протоколу не містить чітких процедурних вимог, існування позитивних зобов'язань процесуального характеру згідно з цим положенням було визнано Судом як у справах, що стосуються державних органів (*«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, § 45; *«Цегентнер проти Австрії» (Zehentner v. Austria)*, 2009, § 73), так і у справах лише між приватними сторонами.

243. Таким чином, у справах, що належать до останньої категорії, Суд постановив, що Держави зобов'язані забезпечити судові процедури, які пропонують необхідні процесуальні гарантії і, отже, дозволяють національним судам і трибуналам ефективно та справедливо вирішувати будь-які спори між приватними особами (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 114; *«Совтрасавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine)*, 2002, § 96; *«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal)* [ВП], 2007, § 83; *«Фрайтаг проти Німеччини» (Freitag v. Germany)*, 2007, § 54; *«Шесті Май Енджиніринг ООД та інші проти Болгарії» (Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 79; *«Плеханов проти Польщі» (Plechanow v. Poland)*, 2009, § 100; *«Україна-Тюмень проти України» (Ukraine-Tyumen v. Ukraine)*, 2007, § 51; *«Антонопулу проти Греції» (Antonopoulou v. Greece)* (ухв.), 2021, § 57; *«Ніколай Костадінов проти Болгарії» (Nikolay Kostadinov v. Bulgaria)*, § 54). У випадках, коли шкода майну виникла внаслідок небезпечної діяльності приватної особи, Держава могла встановити кримінальний, цивільний або адміністративний засіб правового захисту (*«Куршун проти Туреччини» (Kurşun v. Turkey)*, 2018, §§ 123-124).

244. Цей принцип застосовний з більшою силою, коли Держава перебуває у суперечці з особою. Відповідно, серйозні недоліки у розгляді таких спорів можуть викликати питання за статтею 1 Першого протоколу (*«Плеханов проти Польщі» (Plechanow v. Poland)*, 2009, § 100). Наприклад, у справі *«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia)*, 2021, § 55, Суд постановив, що коли органи влади вилучають майно, вони також беруть на себе обов'язок піклуватися про нього та несуть відповідальність за пошкодження та/або втрату такого майна. У таких випадках фактично заподіяна шкода не повинна бути більшою за ту, яка є неминучою, якщо вона сумісна зі статтею 1 Першого протоколу. Як наслідок, при арешті майна органи влади повинні не лише вживати розумних заходів, необхідних для його збереження, але національне законодавство має також передбачати можливість подання позову проти Держави про відшкодування будь-якої шкоди, заподіяної внаслідок неспроможності зберігати майно у відносно хорошому стані.

245. Відповідальність Держави за неспроможність забезпечити адекватні заходи правового захисту було встановлено в контексті примусового стягнення боргів за рішенням суду: реституція майна (*«Падурару проти Румунії» (Păduraru v. Romania)*, 2005, § 112); виплата компенсації за експропріацію (*«Алмейда Гарретт, Маскареньяс Фалькао та інші проти Португалії» (Almeida Garrett, Mascarenhas Falcão and Others v. Portugal)*, 2000, §§ 109-111); виконання рішень суду про виселення орендарів і повернення житла у власність (*«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, §§ 43-59; *«Матеус проти Франції» (Matheus v. France*), 2005, §§ 69-71; *«Ло Туфо проти Італії» (Lo Tufo v. Italy),* 2005, § 53; *«Продан проти Молдови» (Prodan v. Moldova)*, 2004, § 61), відшкодування за житлові умови в таборі для біженців харкі (*«Тамазант та інші проти Франції» (Tamazount and others v. France)*, 2024, § 164). Відповідальність Держави також була згадана у справі *«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece)*, 2020, §§ 57-58 і 62-64, у якій грецький уряд не зміг виселити мігрантів та інших осіб, які заволоділи готелем, що належав заявникам, незважаючи на постанову суду про протилежне.

3. Виконавче провадження

246. Позитивні зобов'язання Держави широко використовувалися в контексті виконавчого

провадження як проти Держави, так і проти приватних боржників. Це означає, зокрема, що Держави несуть позитивне зобов'язання організувати систему виконання судових рішень, яка є ефективною як за законом, так і на практиці, і забезпечити дотримання процедур, закріплених у законодавстві для виконання остаточних судових рішень, без надмірних затримок (*«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine)*, 2005, § 91).

247. Якщо заявник скаржиться на неможливість виконати рішення суду на свою користь, обсяг зобов'язань Держави відповідно до статті 1 Першого протоколу змінюється залежно від того, чи боржник — Держава чи приватна особа (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.) 2007; *«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia)*, 20014, § 183).

248. Коли боржником виступає Держава, практика Суду зазвичай наполягає на тому, щоб Держава виконувала відповідне судове рішення як у повному обсязі, так і вчасно (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia)*, 2002, §§ 33-42). Тягар щодо забезпечення виконання судового рішення проти Держави лежить насамперед на державних органах, починаючи з дати, коли рішення стає обов'язковим і підлягає виконанню (*«Бурдов проти Росії (№ 2)» (Burdov v. Russia (no. 2))*, 2009, § 69).

249. Нездатність забезпечити виконання остаточного судового рішення проти Держави у справі про грошові вимоги зазвичай становить порушення як статті 6, так і статті 1 Першого протоколу. Пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду чи трибуналу з будь-яким позовом щодо його цивільних прав та обов'язків; таким чином він втілює «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ, тобто право порушувати провадження в судах у цивільних справах. Однак це право було б ілюзорним, якби внутрішня правова система Договірної Держави дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове судове рішення залишалося недійсним на шкоду одній зі сторін. Було б неможливо уявити, щоб пункт 1 статті 6 детально описував процесуальні гарантії, надані учасникам судового процесу — справедливе, публічне та швидке провадження — без захисту виконання судових рішень; тлумачення статті 6 як такої, що стосується виключно доступу до суду та проведення провадження, ймовірно, призведе до ситуацій, несумісних із принципом верховенства права, який Договірні Держави зобов'язалися поважати, ратифікувавши Конвенцію. Таким чином, виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатися як невіддільна частина «судового розгляду» для цілей статті 6 Конвенції (*«Хорнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece)*, 1997, § 40; *«Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia)*, 2002, § 34).

250. Таким чином, невиправдано тривала затримка у виконанні обов'язкового судового рішення може порушувати Конвенцію (*«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 63; *«Хорнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece)*, 1997, § 40; *«Де Лука проти Італії» (De Luca v. Italy)*, 2013, § 66; *«Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia)*, 2009, § 65). Наприклад, у контексті державних компаній затримка менше одного року у виплаті грошової судової винагороди в принципі сумісна з Конвенцією, більша затримка — необґрунтована за відсутності доказів протилежного (*«Кужелєв та інші проти Росії» (Kuzhelev and Others v. Russia)*, 2019, §§ 109-110). Аналогічно, у справі *«Діако та Ленчі проти Італії» (Diaco and Lenchi v. Italy)*, 2025, §§ 77 та 84, Суд також визнав проблематичним невиконання органами влади протягом більше ніж одного року рішень про виплату гонорарів за надання правової допомоги заявникам, які були адвокатами. У контексті статті 6 Конвенції під час виплати адвокатам гонорарів за надання правової допомоги вимагалася особлива ретельність не лише через основоположну роль адвокатів у демократичному суспільстві, а й через важливу роль правової допомоги в забезпеченні доступу до правосуддя та ефективності прав, гарантованих Конвенцією.

251. Орган державної влади не має права посилатися на відсутність коштів як виправдання для непогашення боргу за рішенням суду. Слід визнати, що затримка у виконанні судового рішення може бути виправданою за певних обставин. Проте затримка не може бути такою, щоб зашкодити суті права, захищеного пунктом 1 статті 6 (*«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 74). Подібним чином складність внутрішньої процедури примусового виконання або системи державного бюджету не може не звільнити Державу від її зобов'язання за Конвенцією гарантувати кожному право на виконання обов'язкового й такого, що підлягає виконанню, судового рішення протягом розумного строку (*«Бурдов проти Росії (№ 2)» (Burdov v. Russia (no. 2))*, 2009, § 70;

«Зюзер і Ексен Холдінг А.Ш. проти Туреччини» (Süzer and Eksen Holding A.Ş. v. Turkey), 2012, § 116).

252. Не можна очікувати, що особа, яка отримала остаточне рішення проти Держави, порушить окреме виконавче провадження (*«Метаксас проти Греції» (Metaxas v. Greece)*, 2004, § 19, і *«Лізанець проти України» (Lizanets v. Ukraine)*, 2007, § 43; *«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine)*, 2006, § 46). У таких випадках державний орган-відповідач, який був належним чином повідомлений про рішення, має вжити всіх необхідних заходів для його виконання або передати його іншому компетентному органу для виконання (*«Бурдов проти Росії (№ 2)» (Burdov v. Russia (no. 2))*, 2009, § 69). Від сторони, яка виграла судовий процес, може знадобитися вжити певних процесуальних дій для стягнення заборгованості за рішенням суду, чи то під час добровільного виконання судового рішення Державою, чи під час його виконання в примусовому порядку (*«Шведов проти Росії» (Shvedov v. Russia)*, 2005, § 32). Відповідно, не є необґрунтованим те, що органи влади вимагають від заявника надати додаткові документи, такі як банківські реквізити, щоб дозволити або прискорити виконання рішення (*«Космідіс і Космідоу проти Греції» (Kosmidis and Kosmidou v. Greece)*, 2007, § 24). Проте вимога про співпрацю кредитора не повинна виходити за межі суворо необхідного і, в будь-якому випадку, не звільняє органи влади від їхнього обов'язку за Конвенцією вживати своєчасних заходів за власною ініціативою.

253. Наприклад, у справі *«Скоріц проти Угорщини» (Skórits v. Hungary)*, 2014, §§ 43-44, Суд постановив, що органи влади мали вжити практичних заходів для забезпечення того, щоб рішення щодо повернення права власності були виконаними і їм не перешкоджали помилки у земельному реєстрі, а також встановив порушення права власності, оскільки минуло 10 років після прийняття рішення, перш ніж заявник зрештою міг увійти у володіння землею. У справі *«Вітієлло проти Італії» (Vitiello v. Italy)*, 2006, § 37, Суд встановив порушення права на власність через невиконання національними органами наказу національного суду про знесення будівлі.

254. У контексті реституції майна Суд зобов'язав Державу вжити всіх необхідних заходів для забезпечення виконання рішення на користь заявників протягом встановленого строку, включаючи усунення церкви з їхньої землі (*«Орловіч та інші проти Боснії та Герцеговини» (Orlović and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, §§ 68-71; див. розділ «Повернення (реституція) власності» нижче).

255. У справі *«Де Лука проти Італії» (De Luca v. Italy)*, 2013, §§ 49-56, неспроможність заявника порушити виконавче провадження проти місцевого органу влади для стягнення заборгованості за відшкодування збитків за рішенням суду становила порушення статті 1 Першого протоколу. Таким чином, навіть юридична неспроможність державного органу сплатити борги не звільняє Державу від її відповідальності за Конвенцією.

256. При оцінці того, чи слід розглядати компанію як «урядову організацію», правовий статус компанії відповідно до національного законодавства не є вирішальним для визначення відповідальності Держави за дії чи бездіяльність компанії. Дійсно, компанія повинна мати достатню інституційну й операційну незалежність від Держави, щоб звільнити останню від відповідальності згідно з Конвенцією за дії та бездіяльність. Основними критеріями, які використовувалися для визначення того, чи несе Держава відповідальність за такі борги, були такі: правовий статус компанії (згідно з публічним чи приватним правом); характер діяльності (державна функція чи звичайний комерційний бізнес); контекст функціонування (наприклад, монополія чи жорстко регульований бізнес); інституційна незалежність (обсяг державної власності); та оперативна незалежність (обсяг державного нагляду та контролю) (*«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia)*, 2014, §§ 186-188, і посилання, наведені в ньому) (для більш докладної інформації див. розділ «Державні компанії» нижче).

257. Коли боржник — приватний суб'єкт, ситуація інша, оскільки Держава, як правило, не несе прямої відповідальності за борги приватних суб'єктів, і її зобов'язання згідно з цими положеннями Конвенції обмежуються наданням необхідної допомоги кредитору у виконанні відповідних судових рішень, наприклад, через службу судових приставів або процедури банкрутства (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Шестаков проти Росії» (Shestakov v. Russia)* (ухв.), 2002; *«Крівоногова проти Росії» (Krivonogova v. Russia)* (ухв.), 2004; *«Кесян проти Росії» (Kesyan v. Russia)*, 2006, § 80).

258. Таким чином, коли органи влади зобов'язані діяти для виконання судового рішення, але вони

цього не роблять, їхня бездіяльність може за певних обставин призвести до відповідальності Держави на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу (*«Сколло проти Італії» (Scollo v. Italy)*, 1995, § 4; *«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine)*, 2005, § 84). Завдання Суду в таких справах полягає в тому, щоб перевірити, чи заходи, застосовані владою, були адекватними і достатніми, і чи діяла вона старанно, щоб допомогти кредитору у виконанні судового рішення (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine)*, 2005, § 84).

259. Зокрема, згідно зі статтею 1 Першого протоколу Держава зобов'язана надавати необхідну допомогу кредитору у виконанні арбітражного рішення, винесеного судом (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 90; *«Фоменко та інші проти Росії» (Fomenko and Others v. Russia)* (ухв.), 2019, § 171). Наприклад, у справі *«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine)*, 2005, § 92, Суд встановив, що неспроможність судових виконавців діяти протягом більше ніж чотирьох років або ефективно контролювати виконавче провадження у справі про банкрутство становить порушення статті 1 Першого протоколу. У справі *«Фоменко та інші проти Росії» (Fomenko and Others v. Russia)* (ухв.), 2019, §§ 181-195, де затримки у виконанні становили до 12 років, Суд врахував — зважаючи на складність виконавчого провадження, кількість позивачів, загальну суму боргу, що підлягає стягненню, ставлення компанії-боржника та наявну інформацію про судових приставів — що загальний ефект заходів, застосованих судовими приставами, був сумісний з вимогами, які висуваються до Держави пункту 1 статті 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Якщо національне законодавство про банкрутство розглядає вимоги, пов'язані з роботою працівників, що виникли протягом року до відкриття провадження у справі про банкрутство, як першочергові вимоги, тоді як вимоги, що виходять за межі цього однорічного періоду, не мають пріоритету, Суд посилався на законодавство МОП і визнав такий підхід належним (*«Акар та інші проти Туреччини» (Acar and Others v. Turkey)* (ухв.), 2017, § 34).

260. Невиконання судового рішення проти приватного боржника через бідність боржника не може бути висунуто проти Держави, окрім випадків і тією мірою, якою це приписується національній владі, наприклад через помилки або затримку в продовженні примусового виконання (*«Омаста проти Словаччини» (Omasta v. Slovakia)* (ухв.), 2002; *«Вртар проти Хорватії» (Vrtar v. Croatia)*, 2016, § 96).

261. З іншого боку, порушення було встановлено у справі, коли національні органи продовжили продаж частки заявника у власності після того, як він повністю погасив борг, виключно для того, щоб відшкодувати витрати на виконавче провадження (*«Міндек проти Хорватії» (Mindek v. Croatia*), 2016, §§ 79-87) або у випадку, коли будинок було продано у виконавчому провадженні за одну третину його вартості (*«Льяскай проти Хорватії» (Ljaskaj v. Croatia)*, 2016, §§ 62-70). Подібним чином продаж будинку та виселення заявника з нього в контексті податкового провадження, коли несплачений податок становив лише частину вартості будинку, і в контексті відсутності зв'язку між різними податковими органами, залученими до різних частин провадження, спрямованого на виконання наказу проти заявника, було визнано таким, що порушує статтю 1 Першого протоколу (*«Руск проти Швеції» (Rousk v. Sweden)*, 2013, §§ 119-127).

D. Зв'язок між статтею 1 Першого протоколу та іншими статтями Конвенції

262. Питання, що виникають у зв'язку з користуванням «майном», можуть також стосуватися інших статей Конвенції.

1. Стаття 2[1]

263. У справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 136-137, де вибух метану на сміттєзвалищі спричинив зсув, який поглинув будинок заявника, внаслідок чого було вбито його дев'ятьох близьких родичів, Суд не розрізняв позитивні зобов'язання Держав-членів згідно зі

1. Див. Посібник зі статті 2 – Право на життя.

статтею 2 та статтею 1 Першого протоколу щодо адекватності превентивних заходів і заходів із захисту.

264. У справі *«Грузія проти Росії (II)» (Georgia v. Russia (II))* [ВП], 2021, §§ 174, 214, 220, Суд дійшов висновку, що з того часу, як Російська Федерація здійснювала «ефективний контроль», у сенсі практики Суду, над територіями Південної Осетії та «буферною зоною» після припинення активного ведення бойових дій, Російська Федерація також відповідала за дії сил Південної Осетії, включно з групою нерегулярних ополчень, на цих територіях, без необхідності надавати докази «детального контролю» кожної з цих дій. Суд мав у своєму розпорядженні достатні докази, які дозволили йому зробити висновок без сумніву, що існувала адміністративна практика, яка суперечить статті 2 і статті 1 Першого протоколу, щодо вбивства цивільних осіб, а також підпалів і пограбування будинків у грузинських селах у Південній Осетії та в «буферній зоні».

2. Стаття 3

265. У справі *«Панченко проти Латвії» (Pančenko v. Latvia)* (ухв.), 1999, де заявниця скаржилася на свої соціально-економічні проблеми в цілому, Суд нагадав, що Конвенція не гарантує соціально-економічних прав як таких. Однак він не виключає можливості того, що коли умови життя заявника досягають мінімального рівня жорстокості, це може означати поводження, що суперечить статті 3.

266. У справі *«Будіна проти Росії» (Budina v. Russia)* (ухв.), 2009, де заявниця скаржилася на те, що її пенсія була надто малою, щоб дозволити їй вижити, Суд не виключив можливості притягнення до відповідальності Держави за статтею 3 щодо поводження, коли заявниця, яка повністю залежала від державної підтримки, опинилася перед офіційною байдужістю в ситуації серйозних позбавлень або потреб, несумісних з людською гідністю. Суд вирішив, що така скарга сама по собі не є несумісною за предметною юрисдикцією з положеннями Конвенції, і розглянув економічні обставини заявниці, включаючи також розмір державної пенсії заявниці загалом, відповідно до статті 3, щоб визначити, чи її ситуація підпадала під заборону поводження, що принижує гідність. Він виявив, що це не так.

267. На додаток до встановлення порушення статті 1 Першого протоколу у поєднанні зі статтею 2 (див. вище), Суд у справі *«Грузія проти Росії (II)» (Georgia v. Russia (II))* [ВП], 2021, § 220, дійшов висновку — беручи до уваги серйозність скоєних зловживань, які можна кваліфікувати як «нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження» через відчуття страждань, яких зазнали жертви, які до того ж стали мішенню як етнічна група, — що ця адміністративна практика також суперечить статті 3 Конвенції.

3. Стаття 4[2]

268. Вибір, наданий ув'язненому між оплачуваною та неоплачуваною роботою, але зі скасуванням покарання, не становив порушення статті 4 Конвенції (*«Флоріу проти Румунії» (Floroiu v. Romania)* (ухв.), 2013, §§ 35-38). Обов'язкову роботу, яку виконує ув'язнений без участі в системі пенсійного забезпечення за віком, слід розглядати як «роботу, яку необхідно виконувати під час звичайного ув'язнення» у значенні статті 4 § 3(a) Конвенції (*«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011, § 132).

269. Подібним чином неоплачувана робота, яку виконує ув'язнений, може розглядатися як «робота, яку необхідно виконувати під час звичайного ув'язнення» (*«Желязков проти Болгарії» (Zhelyazkov v. Bulgaria)*, 2012, § 36). Однак Суд звернув увагу на зміни у ставленні до неоплачуваної праці ув'язнених, зокрема в Європейських пенітенціарних правилах 1987 та 2006 років, які вимагали справедливої винагороди за працю ув'язнених, при цьому Правила 2006 року було додано «у всіх випадках», що відображало тенденцію розвитку. Однак заявник виконував роботу до прийняття Правил 2006 року та протягом короткого періоду часу (*там само*, § 36).

4. Стаття 6[3]

2. Див. Посібник зі статті 4 – Заборона рабства і примусової праці.
3. Див. Посібники зі статті 6 – Право на справедливий суд: цивільний аспект і кримінальний аспект.

270. Внутрішнє провадження щодо втручання в право власності або захисту права на власність часто підіймає питання відповідно до пункту 1 статті 6. Дійсно, право на власність — це право грошового характеру, і тому рішення Держави щодо експропріації або регулювання використання утримуваної власності підлягають праву на справедливий розгляд (*«Брітіш-Американ Тобакко Кампані Лтд. проти Нідерландів» (British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands)*, 1995, § 67 — патентна заявка; *«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 43 — конфіскація). Крім того, виконання судових рішень — це невіддільна частина «судового розгляду» для цілей статті 6 (див. підрозділ «Виконавче провадження» вище).

271. Однак найчастіше у випадках, коли цивільне провадження щодо права власності тривало надто довго, Суду достатньо констатувати порушення статті 6 Конвенції. Якщо заявник стверджує, що тривалість провадження сама по собі становила триваючу перешкоду праву власності, Суд вирішив, що нема потреби розглядати скаргу щодо тривалості провадження за статтею 1 Першого протоколу (*«Зангі проти Італії» (Zanghì v. Italy)*, 1991, § 23) або що питання передчасне (*«Беллер проти Польщі» (Beller v. Poland)*, 2005, § 74). У контексті «соціальної оренди» («*bail social*») Суд встановив, що, не вживаючи протягом кількох років необхідних заходів для виконання рішення про переселення заявника, французькі органи влади позбавили пункт 1 статті 6 усіх корисних наслідків (*«Тчоконтіо Хаппі проти Франції» (Tchokontio Happi v. France)*, 2015, § 52).

272. Однак у справах, які стосуються надмірно тривалих проваджень, Суд встановив, що така затяжна тривалість (*«Куніч проти Хорватії» (Kunić v. Croatia)*, 2007, § 67*; «Машар проти Франції» (Machard v. France)*, 2006, § 15) або інші заходи, що сприяють затримкам, (*«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 59) також мали прямий вплив на права заявників на мирне володіння «майном». В останній справі Суд також встановив, що компанія-заявник була позбавлена свого права згідно зі статтею 6 на розгляд спору з орендарем у суді (*там само*, § 74).

273. У випадках, коли Суд констатує порушення статті 6 у зв'язку з відсутністю доступу до суду, а заявник скаржиться на розгляд справи по суті також за статтею 1 Першого протоколу, Суд зазвичай вважає, що він не може робити припущення щодо того, якою була б ситуація, якби заявник мав ефективний доступ до суду. Отже, нема потреби розв'язувати питання, чи володів заявник майном у значенні статті 1 Першого протоколу, і, відповідно, щодо скарги, заснованої на цій статті (*«Католицька церква Канеа проти Греції» (Canea Catholic Church v. Greece)*, 1997, § 50; *«Глод проти Румунії» (Glod v. Romania)*, 2003, § 46; *«Альбіна проти Румунії» (Albina v. Romania)*, 2005, § 43; *«Лунгочі проти Румунії» (Lungoci v. Romania)*, 2006, § 48; *«Янакієв проти Болгарії» (Yanakiev v. Bulgaria)*, 2006, § 82). Однак у справі *«Цегентнер проти Австрії» (Zehentner v. Austria)*, 2009, § 82, стосовно продажу квартири заявника на підставі судового рішення Суд визнав порушення статті 8 та статті 1 Першого протоколу через неналежні процесуальні гарантії для заявника, який не мав судової дієздатності, та постановив, що окремого питання за статтею 6 не виникає.

274. Прийняття нового закону зі зворотною силою, який регулює оскаржувану ситуацію під час розгляду справи щодо майнових інтересів заявника, може становити порушення як статті 6, так і статті 1 Першого протоколу, якщо прийняття закону не є виправданим через вагомі причини загального інтересу та створює надмірний тягар для заявника (*«Калігіурі та інші проти Італії» (Caligiuri and Others v. Italy)*, 2014, § 33).

275. Коли заявник скаржиться на неможливість виконати остаточне рішення суду на його користь, вступають у дію як зобов'язання Держави за статтею 6, так і статтею 1 Першого протоколу. Коли органи влади зобов'язані діяти для виконання судового рішення, але вони цього не роблять, їхня бездіяльність може за певних обставин призвести до відповідальності Держави на підставі як статті 6 Конвенції, так і статті 1 Першого протоколу (*«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine)*, 2005, §§ 86 і §§ 92-93; *«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia)*, 2014, § 183).

276. Скасування шляхом перегляду в порядку нагляду обов'язкового та такого, що підлягає виконанню, рішення про присудження компенсації заявникові за відсутності виняткових вагомих обставин порушує принцип остаточності рішень і порушує пункт 1 статті 6 та статтю 1 Першого протоколу (*«Давидов проти Росії» (Davydov v. Russia)*, 2014, §§ 37-39). Однак міркування «юридичної

визначеності» не повинні знеохочувати Державу виправляти особливо кричущі помилки, допущені під час відправлення правосуддя (*«Лєнская проти Росії» (Lenskaya v. Russia)*, 2009, § 41). Ці виняткові обставини виникають лише тоді, коли у початковому провадженні виявлено такий серйозний недолік, який робить його принципово несправедливим, як у випадку, коли не з вини третьої особи, яка не була стороною у провадженні, національний суд виніс рішення, яке безпосередньо торкається її прав. Скасування остаточного рішення за таких обставин не призвело до порушення Конвенції (*«Проценко проти Росії» (Protsenko v. Russia)*, 2008, §§ 30-34). Подібним чином було встановлено, що скасування остаточного судового рішення, спрямованого на виправлення серйозної судової помилки в кримінальному провадженні (*«Гюран проти Румунії» (Giuran v. Romania)*, 2001, § 41) забезпечує правильний баланс між конкуруючими інтересами остаточності та справедливості, або коли заявнику присудили повну реституцію всього майна, незважаючи на те, що на це мали право кілька осіб (*«Вікентієвік проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Vikentijevik v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, 2014, § 70).

277. Питання щодо витрат, які виникають під час судового провадження, у деяких випадках розглядалися Судом відповідно до статті 1 Першого протоколу. Правило «платить той, хто програв» у контексті цивільного судочинства саме по собі не може вважатися таким, що суперечить статті 1 Першого протоколу (*«Клауз проти Хорватії» (Klauz v. Croatia)*, 2013, §§ 82 і 84), оскільки його мета полягає в тому, щоб уникнути необґрунтованих судових процесів і невиправдано високих судових витрат, переконуючи потенційних позивачів не подавати необґрунтовані позови без відповідальності за наслідки. Цю точку зору не змінює той факт, що ці правила також застосовуються до цивільних проваджень, стороною в яких виступає Держава (*«Ціндріч і Бешліч проти Хорватії» (Cindrić and Bešlić v. Croatia)*, 2016, §§ 96 і 107-109, щодо відповідних критеріїв судової практики при оцінці того, чи стягнення судових зборів накладало надмірний тягар на заявника; *«Бурсач та інші проти Хорватії» (Bursać and Others v. Croatia)*, 2022, §§ 81, 95 і 100-101, у конкретному контексті воєнних злочинів).

278. У справі, де заявники вимагали компенсацію за експропріацію та частково виграли справу, але отриману компенсацію потрібно було повністю виплатити іншій стороні для покриття її витрат, Суд визнав порушення. Суд зазначив, що ані поведінка заявників, ані розпочата процесуальна діяльність не можуть виправдати настільки високі судові збори, які призвели б до повної відсутності компенсації за експропріацію. Таким чином, заявникам довелося нести надмірний тягар (*«Пердігао проти Португалії» (Perdigão v. Portugal)* [ВП], 2010, § 78). У справі *«Муса Тархан проти Туреччини» (Musa Tarhan v. Turkey)*, 2018, § 86, де заявника було зобов'язано сплатити судові витрати протилежної сторони у справі про експропріацію, що суттєво зменшило суму компенсації, тягар, покладений на заявника, також було визнано надмірним. Аналогічно, у справі *«Національний рух Екогласність проти Болгарії» (National Movement Ekoglasnost v. Bulgaria)*, 2020, § 83, рішення національного суду про присудження витрат на оплату послуг адвоката протилежної сторони без надання достатніх і відповідних причин для того, щоб переконатися, що ці гонорари були справді справедливими та виправданими, як того вимагає національне законодавство, становило порушення належного балансу між різними інтересами, а, отже, становило порушення статті 1 Першого протоколу. Відмова у відшкодуванні витрат, понесених у зв'язку з невдалим цивільним позовом прокурора на користь третьої особи, також було визнано порушенням статті 6 Конвенції (*«Станкєвіч проти Польщі» (Stankiewicz v. Poland)*, 2006, §§ 65-76). У справі *«Шоліч проти Хорватії» (Čolić v. Croatia*), 2021, §§ 67-69, незважаючи на те, що заявнику вдалося отримати відшкодування збитків від приватної особи, яка вчинила на нього фізичний напад, заявника було зобов'язано сплатити витрати відповідача, які перевищували присуджену йому компенсацію. Суд визнав, що втручання не було пропорційним (порівняйте *«Дербуч і Свешак проти Хорватії» (Derbuc and Svečak v. Croatia*) (ухв.), 2022, §§ 36-39, де відшкодування витрат було винесено щодо приватних сторін і не вважалося непропорційним ні відповідно до статті 6, ні статті 1 Першого протоколу). У справі *«Мандев та інші» (Mandev and Others)*, 2024, §§ 129-138) щодо надмірних судових зборів за подання апеляційних та касаційних скарг на винесені проти них постанови про конфіскацію Суд знову визнав рівень судових зборів, який значно перевищував середній річний дохід у країні, непропорційним для цілей статті 1 Першого протоколу. Суд також належним чином взяв до уваги той факт, що ці збори були сплачені у провадженнях про конфіскацію, і що заявникам, як процесуальний опонент, протистояв державний орган, наділений широкими слідчими повноваженнями.

279. Крім того, Суд також постановив, що норма про те, що учасник провадження в суді повинен нести власні витрати, якщо суд не вирішить інакше, не може розглядатися як така, що несумісна сама по собі з пунктом 1 статті 6. Однак, наслідки застосування відповідної норми повинні бути сумісними з пунктом 1 статті 6 (*«Драган Ковашевіч проти Хорватії» (Dragan Kovačević v. Croatia)*, 2022, § 69; щодо конституційного судового провадження, ініційованого вразливою особою).

280. Крім того, у справі, де виконання рішення про виплату компенсації призвело до продажу майна компанії-заявника без її відома, а національні суди не здійснили жодної спроби проаналізувати доводи компанії-заявника, незважаючи на те, що вони були конкретними, доречними та важливими для вирішення справи, Суд дійшов висновку, що Держава не виконала свого обов'язку щодо створення належного майданчика, який би дав змогу компанії-заявнику ефективно захищати свої права. Він встановив порушення як статті 6, так і статті 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Сексімп Груп СРЛ проти Республіки Молдова» (Seksimp Group SRL v. the Republic of Moldova)*, 2025, §§ 47-48 та 58-59; див. також *«Вуйович та Ліпа Д.О.О. проти Чорногорії (№ 2)» (Vujović and Lipa D.O.O. v. Montenegro (no. 2))*, 2025, § 110, щодо неодноразової відмови Апеляційного суду виконати рішення Конституційного Суду стосовно неправомірного відкриття тривалого провадження у справі про банкрутство).

281. Нарешті, стаття 6 у кримінальному аспекті була застосована у випадку, коли було видано наказ про знесення будинку, який був побудований без дозволу на будівництво, але згодом влада толерувала це 30 років. Зокрема, для цілей Конвенції заходи щодо знесення вважалися «штрафом» (покаранням) (*«Хамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium)*, 2007, § 60).

5. Стаття 7[4]

282. Конфіскація, застосована до заявників за незаконну забудову об'єкта, розглядалася як «покарання» у значенні статті 7 Конвенції, незважаючи на те, що проти компаній-заявників або їхніх представників не було винесено кримінальних вироків. З цією метою Суд посилався на той факт, що конфіскація, про яку йдеться, була пов'язана з «кримінальним злочином» на основі загальних правових положень; що матеріальна незаконність забудови була встановлена кримінальними судами; що санкція, передбачена італійським законодавством, головним чином спрямована на те, щоб шляхом покарання запобігти подальшим порушенням встановлених законом умов; що закон відніс до кримінальної відповідальності конфіскацію за незаконну забудову об'єкта; і, нарешті, що санкція була певної суворості (*«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy)* (ухв.), 2007). Ті самі критерії були застосовані у справі *«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, §§ 212-234, а статтю 7 було визнано застосовною.

283. У справі *«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy)*, 2009, національний суд виправдав представників компаній-заявників на тій підставі, що вони зробили неминучу помилку, яку можна вибачити, в тлумаченні наданого їм дозволу на планування. Для цілей статті 7 застосовна законодавча база не давала обвинуваченому змогу дізнатися значення та сферу застосування кримінального закону, який, таким чином, був неповноцінним. Отже, конфіскація майна, санкціонована кримінальним судом, не була передбачена законом для цілей статті 7 і становила довільне покарання. З тієї ж причини конфіскація також порушила статтю 1 Першого протоколу (*«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy)*, 2009, §§ 111-118 і 136-142). Подібний висновок було зроблено у справі, де майно та будівлі були конфісковані, навіть якщо кримінальне провадження проти власника було припинено через строк давності (*«Варвара проти Італії» (Varvara v. Italy)*, 2013, § 72).

284. У справі *«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, автоматично застосовувалася конфіскація у випадках незаконної забудови об'єкта, як це передбачено законодавством Італії. Суд оцінив пропорційність втручання з огляду на низку факторів, які включали ступінь провини чи недбалості з боку заявників або принаймні зв'язок між їхньою поведінкою та правопорушенням, про яке йдеться. У цьому відношенні також було підкреслено

4. Див. Посібник зі статті 7 – Ніякого покарання без закону.

важливість процесуальних гарантій, оскільки судові розгляди щодо права на мирне володіння «майном» мали надати особі розумну можливість подати свою справу до компетентних органів з метою ефективного оскарження заходів, що порушують права, гарантовані статтею 1 Першого протоколу (*там само,* §§ 301-303).

285. Крім того, у справі *«Петруццо та інші проти Італії» (Petruzzo and Others v. Italy)*, 2025, §§ 74-77, що стосувалася конфіскації земельних ділянок та будівель, які органи влади визнали незаконною забудовою, Суд визнав оскаржуваний захід «покаранням» у розумінні статті 7 Конвенції. Крім того, Суд встановив порушення статті 7 стосовно другої групи заявників, які придбали квартири в одній із будівель. Суд постановив, що до них було застосовано покарання, хоча вони не були сторонами кримінального провадження та їм ніколи не було пред'явлено обвинувачення у скоєнні будь-якого правопорушення. Зокрема, Суд зазначив, що покарання має ґрунтуватися на попередньому встановленні відповідальності, здійсненому в межах кримінального провадження з дотриманням права на захист: встановлення відповідальності *a posteriori*, після ухвалення рішення про конфіскацію та в межах виконавчого провадження, ініційованого заявниками, було недостатнім (там само, §§ 127-137).

286. Натомість у справі *«Тартамелла та інші проти Італії» (Tartamella and Others v. Italy)*, 2025, §§ 130-137, рішення про конфіскацію майна перших трьох заявників, вартість якого дорівнювала доходам від злочинів, скоєних членами їхніх сімей, на тій підставі, що це майно перебувало в розпорядженні правопорушників, не були визнані «покаранням»: захід був запроваджений у такий спосіб, щоб не впливати на фактичне економічне становище третіх осіб, та не мав на меті покарати їх, а був покликаний охопити все майно фактичних правопорушників (порівняйте з рішенням у справі *«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* [ВП], § 272). Суд дійшов того самого висновку щодо рішення про арешт майна, що належало четвертому заявнику, з метою його подальшої конфіскації (*«Тартамелла та інші проти Італії» (Tartamella and Others v. Italy)*, 2025, §§ 140-142).

287. Нарешті, у справі *«Улемек проти Сербії» (Ulemek v. Serbia)* (ухв.), 2021, заявник був засуджений за низку тяжких злочинів. Пізніше, відповідно до закону 2008 року про арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, його зобов'язали до конфіскації будинку, який він придбав за незаконні кошти в 1998 році. Національні суди аргументували це тим, що конфіскація активів, отриманих злочинним шляхом, не є ні кримінальною санкцією, ні кримінальним покаранням, тому заборона зворотної дії кримінального законодавства не застосовується. Суд нагадав, що вимога «законності» зазвичай не може тлумачитися як перешкоджання законодавчому органу контролювати використання власності чи іншим чином втручатися в грошові права через нові ретроспективні положення, які заново регулюють триваючі фактичні ситуації або правові відносини. Отже, конфіскація майна заявника повністю відповідала вимозі «законності», яка міститься у статті 1 Першого протоколу (*там само*, § 64). Суд також дійшов висновку, що розпорядження про конфіскацію щодо заявника не становило «покарання» у значенні другого речення пункту 1 статті 7 Конвенції, і тому стаття 7 не була застосовною у цій справі (*там само*, §§ 56-57).

6. Стаття 8[5]

288. Низка справ як за статтею 8 Конвенції, так і статтею 1 Першого протоколу, стосується житла. Поняття «житло» та «майно» за статтею 1 Першого протоколу можуть значною мірою збігатися, але існування «житла» не залежить від наявності права чи інтересу щодо нерухомого майна (*«Сургіу проти Румунії» (Surugiu v. Romania)*, 2004, § 63). Особа може мати право власності на певну будівлю чи землю для цілей статті 1 Першого протоколу, не маючи достатніх зв'язків із майном, щоб воно становило її «житло» у значенні статті 8 (*«Хамідов проти Росії» (Khamidov v. Russia)*, 2007, § 128).

289. Втручання у право заявника займати власне житло може порушувати статтю 8. Суд прийняв широке тлумачення поняття «житло» (*«Гіллоу проти Сполученого Королівства» (Gillow v. the United Kingdom)*, 1986, § 46*; «Ларкос проти Кіпру» (Larkos v. Cyprus)* [ВП], 1999, §§ 30-32; *«Акдівар та інші*

5. Див. Посібник зі статті 8 – Право на повагу до приватного і сімейного життя.

проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey) [ВП], 1996, § 88). Те саме стосується комерційних приміщень та адвокатських офісів (*«Нємєц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany)*, 1992, §§ 29-33).

290. У справі *«Ларкос проти Кіпру» (Larkos v. Cyprus)* [ВП], 1999, §§ 30-32, Суд розглянув скарги заявника щодо скасування його договору оренди, укладеного з кіпрською Державою відповідно до статті 8 у поєднанні зі статтею 14 Конвенції. Він встановив, що заявник, державний службовець, чий договір оренди мав багато ознак типової оренди майна, зазнав дискримінації у порівнянні з приватними орендарями. З огляду на ці висновки, нема потреби окремо розглядати скаргу за статтею 1 Першого протоколу.

291. Справа *«Карнер проти Австрії» (Karner v. Austria)*, 2003, — важлива справа щодо прав на житло відповідно до статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції. Вона стосується правонаступництва договору оренди в контексті гомосексуальних стосунків. Знову підтверджуючи, що відмінності, засновані на сексуальній орієнтації, вимагають особливо серйозних підстав для виправдання, Суд вирішив, що також необхідно довести, що необхідно виключити гомосексуальні пари зі сфери дії законодавства для досягнення мети захисту традиційної родини. Було встановлено порушення (*там само*, §§ 38-42). Подібний висновок було зроблено у справі *«Козак проти Польщі» (Kozak v. Poland)*, 2010, §§ 98-99, щодо проживання разом одностатевих партнерів (порівняйте, щоб дізнатися про розвиток практики Суду, справу *«С. проти Сполученого Королівства» (S. v. the United Kingdom)*, рішення Комісії від 1986 року, див. «Оренда майна»).

292. У справі *«Руск проти Швеції» (Rousk v. Sweden)*, 2013, §§ 115-127, продаж будинку заявника на підставі рішення суду з метою забезпечення сплати податків, належних Державі, і наступне виселення становили порушення як статті 1 Першого протоколу, так і статті 8, оскільки інтереси власника не були належним чином захищені. Водночас у справі *«Васкрсіч проти Словенії» (Vaskrsić v. Slovenia)*, 2017, § 87, продаж будинку заявника на публічному аукціоні з метою забезпечення первісного позову в розмірі 124 євро становив порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Що стосується, у більш загальному плані, узгодження права на повагу до житла з примусовим продажем будинку з метою сплати боргів, див. *«Врзіч проти Хорватії» (Vrzić v. Croatia)*, 2016, §§ 63-68.

293. У справі *«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia)*, 2011, § 93, Суд встановив порушення тих самих положень на підставі того, що національні органи влади не оцінили пропорційність оскаржуваного заходу під час виселення добросовісного покупця з квартири, отриманої шахрайським шляхом попереднім власником. Він також зазначив, що свобода розсуду Держави в житлових питаннях вужча щодо прав, передбачених статтею 8, у порівнянні з тими, які захищаються статтею 1 Першого протоколу, враховуючи центральне значення статті 8 для ідентичності, самовизначення, фізичної та моральної цілісності особи, підтримки стосунків з іншими та стабільного й безпечного місця в суспільстві (*«Коннорс проти Сполученого Королівства» (Connors v. the United Kingdom)*, 2004, §§ 81-84; *«Орліч проти Хорватії» (Orlić v. Croatia)*, 2011, §§ 63-70). Індивідуальна оцінка пропорційності також потрібна у випадках ризику втрати житла заявника, незважаючи на те, що згідно з національним законодавством його або її право на житло закінчилося (*«Шосіч проти Хорватії» (Čosić v. Croatia)*, 2009, §§ 21-23), і неминуча втрата власного будинку внаслідок рішення про його знесення на тій підставі, що він був свідомо побудований з порушенням правил планування (*«Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria)*, 2016, § 53).

294. У справі *«Бергер-Кралл та інші проти Словенії» (Berger-Krall and Others v. Slovenia)*, 2014, §§ 205-211 і 272-275, житлові реформи, що відбулися після переходу до ринкової економіки та призвели до позбавлення заявників захищеного права оренди, розглядалися як за статтею 8, так і за статтею 1 Першого протоколу. Суд постановив, що хоча позбавлення захищеного права оренди становило втручання в право на повагу до житла, у цій справі воно не порушувало статтю 8, оскільки було пропорційним переслідуваним законним цілям. Ті самі міркування привели Суд до висновку, що стаття 1 Першого протоколу також не була порушена. Аналогічно, у справі *«Соріч проти Хорватії» (Sorić v. Croatia)* (ухв.), 2000, Суд постановив, що згідно з житловими реформами становище заявника як орендаря продовжувало бути надійно захищеним. Однак стаття 1 Першого протоколу не гарантувала права купувати будь-яке майно, а лише мирне володіння наявним майном. У справі *«Галовіч проти Хорватії» (Galović v. Croatia)* ((ухв.), 2021, § 65), Суд також відхилив скаргу за

статтею 8, подану колишньою власницею права оренди під особливим захистом, яка була виселена з житла власником, оскільки мала інше житло. У справі *«Грозданіч і Гршковіч-Грозданіч проти Хорватії» (Grozdanić and Gršković-Grozdanic v. Croatia)*, 2021, §§ 109 і 115-120, Суд постановив, що рішення національного суду про визнання договору купівлі-продажу недійсним лише на підставі процесуального відхилення від судової практики без зміни матеріально-правових умов припинення права оренди під особливим захистом, не було непередбачуваним і що вимога до орендарів продемонструвати свій намір продовжувати користуватися квартирами, що були присуджені їм внаслідок пред`явлення позовів проти третіх осіб, які займали квартири, не було непропорційним, особливо під час війни з великою кількістю переміщених осіб.

295. Таким же чином, у справі *«Зріліч проти Хорватії» (Zrilić v. Croatia)*, 2013, § 71, Суд постановив, що судовий наказ про розділення будинку, яким заявниця володіла разом зі своїм колишнім чоловіком, шляхом продажу на підставі рішення суду, не порушує статтю 8 і, отже, не була потрібна додаткова перевірка, щоб встановити відсутність порушення ще й статті 1 Першого протоколу.

296. У справі *«Цвієтіч проти Хорватії» (Cvijetić v. Croatia)*, 2004, § 51, де заявниця не змогла домогтися виселення свого колишнього чоловіка з квартири, яка була її домом, було встановлено порушення статей 6 і 8 через тривале виконавче провадження. Не було потреби в окремому розгляді статті 1 Першого протоколу.

297. Стаття 1 Першого протоколу не гарантує права користуватися своїм «майном» у приємному середовищі (див. *«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France)*, 2012, § 184, яка також стосувалася розширення злітно-посадкової смуги аеропорту відповідно до статті 8). Крім того, оскільки заявники не встановили, чи вплинуло подовження злітно-посадкової смуги на вартість їхнього майна і якою мірою, Суд не встановив порушення прав згідно із зазначеним положенням (*там само*, §§ 188-190). Навпаки, у справі, де будівлю було зведено настільки близько до квартири заявниці, літньої людини, що вона втратила доступ до природного освітлення, вентиляції та прямого сонячного світла, що призвело до значного зниження ринкової вартості квартири заявниці, Суд визнав порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу (*«Джорджевич проти Сербії» (Đorđević v. Serbia)*, 2025, §§ 93-94). Стосовно першого положення Суд визнав, що національні суди не оцінили вплив близького розташування нової будівлі на якість повсякденного життя заявниці (*там само*, §§ 62-71).

298. У випадках, коли Суд визнав нічні безлади у барі як порушення статті 8 (*«Удовічіч проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia)*, 2014, § 159), або відсутності ефективної реакції з боку влади на скарги про серйозні та повторювані заворушення в районі (*«Сургіу проти Румунії» (Surugiu v. Romania)*, 2004, §§ 67-69), він вирішив, що нема потреби перевіряти, чи було в цій справі порушення статті 1 Першого протоколу.

299. Стаття 8 і стаття 1 Першого протоколу застосовуються у справах про знищення житла. У справі *«Сельчук і Аскер проти Туреччини» (Selçuk and Asker v. Turkey)*, 1998, § 77, Суд врахував навмисне знищення будинків заявників силами безпеки та визнав порушення статей 3, 8 і статті 1 Першого протоколу. Для отримання додаткової інформації дивіться розділ про оренду та контроль орендної плати нижче.

300. Крім того, справа *«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП], 2025, стосувалася системної кампанії з широкомасштабного знищення, розграбування та експропріації без будь-якої компенсації майна, що належало цивільним особам і приватним підприємствам, у період з 11 травня 2014 року по 16 вересня 2022 року на територіях України, окупованих сепаратистами та російськими збройними силами. Суд дійшов висновку, що наявні в його розпорядженні докази є достатніми для встановлення поза розумним сумнівом існування адміністративної практики, що порушувала перший абзац статті 1 Першого протоколу, а з 24 лютого 2022 року, тією мірою, якою ця практика стосувалася знищення та розграбування житла та особистого майна, також порушувала статтю 8 Конвенції (*там само*, § 1127, стосовно статті 8, та §§ 1452-1453, стосовно статті 1 Першого протоколу).

301. Зокрема, Суд спочатку виключив зі свого аналізу дії, пов’язані зі знищенням майна, що належало державним органам або державним монопольним підприємствам, на тій підставі, що Уряд України

не стверджував, що ці юридичні особи є неурядовими організаціями, які, поряд із фізичними особами та групами осіб, можуть бути єдиними носіями прав за Конвенцією (*«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia)* [ВП], 2025, §§ 1440-1442). Згодом, з огляду на навмисний та опортуністичний характер знищення або конфіскації приватного майна, що іноді здійснювалося під політичним прикриттям розкрадання наявних економічних ресурсів або захисту від «антиросійської діяльності», Суд дійшов висновку, що оскаржувані заходи не мали законних підстав (*там само*, §§ 1452-1453). Дійсно, хоча міжнародне гуманітарне право дозволяє, за суворих умов, привласнення певного майна окупаційною владою, Суд наголосив, що будь-які заходи, що вживаються відповідно до міжнародного гуманітарного права, повинні ґрунтуватися на конкретних положеннях окупаційної влади, які відповідають вимозі «якості закону», що є невід'ємною складовою поняття «законності». Щодо експропріації майна, здійсненої на підставі офіційних документів, прийнятих де-факто органами влади «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» й російською військовою адміністрацією на окупованій території, Суд зазначив, що Уряд-відповідач не надав жодних доказів щодо цих офіційних документів і не навів жодних аргументів щодо дійсності таких заходів у контексті міжнародного гуманітарного права (*там само*, § 1448).

302. Нарешті, справа *«Беелер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland)* [ВП], 2022, §§ 50-74 і 93-116, стосувалася дискримінаційного ставлення до вдівця, який присвячував увесь свій час догляду за своїми дітьми, оскільки нарахування йому пенсії у зв'язку із втратою годувальника було припинено, коли наймолодша дитина досягла повноліття, хоча вдови-жінки в такому випадку продовжують отримувати виплати. Суд підкреслив, що в абсолютній більшості випадків, коли він ухвалював рішення щодо заявленої дискримінації у сфері прав на соціальні виплати, його аналіз зосереджувався на статті 1 Першого протоколу, а не статті 8. Посилаючись на справу *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП] (§§ 74-70 та 86-89), Суд встановив, що його практика достатньо послідовна, щоб дати чітке визначення меж застосування статті 1 Першого протоколу.

303. Суд зазначив, що ситуація менш чітка з точки зору статті 8 у сфері соціальних виплат і роз'яснив застосовні принципи. У цій справі Суд встановив, по-перше, що пенсія, про яку йшлося, мала на меті підтримувати життя сім'ї, даючи можливість батьку, що залишився живим, дбати про дітей, не бувши змушеним працювати, і, по-друге, що отримання пенсії неминуче вплинуло на організацію сімейного життя заявника протягом відповідного періоду. Тому фактичні обставини справи належать до сфери дії статті 8, у зв'язку з чим застосовується і стаття 14 Конвенції. Далі Суд виявив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

7. Стаття 10

304. У справі *«Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom)*, 1976, §§ 59 і 63, заявник скаржився на конфіскацію матриці та сотень примірників «Маленького червоного підручника» (Little Red Schoolbook), а також на їхнє вилучення та подальше знищення після рішення національного суду. Суд встановив, що метою конфіскації був «захист моралі», як її розуміють компетентні британські органи, здійснюючи свої повноваження. Вилучення та знищення підручника назавжди позбавили заявника права власності на певне «майно». Однак ці заходи були санкціоновані другим абзацом статті 1 Першого протоколу, що тлумачиться у світлі принципу права, загального для Договірних Держав, де предмети, використання яких було законно визнано незаконним і небезпечним для загального інтересу вилучаються з метою знищення. Отже, порушення статті 1 Першого протоколу або статті 10 Конвенції не було.

305. У справі *«Озтюрк проти Туреччини» (Öztürk v. Turkey)* [ВП], 1999, § 76, Суд постановив, що конфіскація та знищення примірників книжки, опублікованої видавцем-заявником, було лише одним з аспектів його засудження за поширення сепаратистської пропаганди (що підлягало розгляду за статтею 10). Тому нема потреби розглядати конфіскацію окремо за статтею 1 Першого протоколу.

306. У справі *«Ешбі Дональд та інші проти Франції» (Ashby Donald and Others v. France)*, 2013, § 40, Суд встановив, що коли йдеться про втручання у право на свободу вираження поглядів, Держави користуються ширшою свободою розсуду, якщо оскаржуваний захід спрямований на захист інших прав згідно з Конвенцією, як-от право на мирне володіння майном, у цьому конкретному випадку щодо авторського права (*«Ней і Сунде Колмісоппі проти Швеції» (Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden)*

(ухв.), 2013).

8. Стаття 11[6]

307. У справі *«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, §§ 85 та 117, що стосувалась автоматичного членства заявників, власників земельних ділянок менше ніж 20 гектарів і які виступають проти полювання, у затверджених муніципальних або міжмуніципальних асоціаціях мисливців і передачі права полювання на їхній землі цим асоціаціям, Суд визнав порушення як статті 1 Першого протоколу, так і статті 11 Конвенції.

9. Стаття 13

308. Щоб стаття 13 Конвенції вступила в дію, заявники повинні мати «обґрунтовану» вимогу. У такому випадку вони повинні мати ефективні та практичні засоби правового захисту, щоб вирішити свою вимогу та, у разі необхідності, отримати відшкодування збитків.

309. У справі *«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece)* [ВП], 1999, § 65, стосовно того, що органи влади не повернули кінотеатр заявнику, Суд встановив, що існує різниця в характері інтересів, які захищаються статтею 13 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу: перша забезпечує процесуальний захист, а саме «право на ефективний засіб правового захисту», тоді як процесуальна вимога, властива останній, — допоміжна щодо ширшої мети забезпечення поваги до права на мирне володіння майном. Було встановлено порушення як статті 1 Першого протоколу, так і статті 13.

310. Аналогічно, у справі *«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey)* [ВП], 2004, §§ 156-157, Суд встановив, що відбулося порушення статті 13 Конвенції щодо скарги за статтею 1 Першого протоколу стосовно ефективності адміністративного провадження щодо компенсації за знищення домашнього майна внаслідок вибуху метану на сміттєзвалищі. Навпаки, у справі *«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia)*, 2008, §§ 196-198, де шкода сталася значною мірою внаслідок стихійного лиха, порушення статті 1 Першого протоколу та статті 13 у поєднанні з цією статтею не відбулося, враховуючи, що заявники мали змогу подати позов про відшкодування збитків для його розгляду компетентними судами, і що Держава вжила заходів за допомогою загальної схеми допомоги в надзвичайних ситуаціях.

311. Щодо справ про контроль за орендою, Суд визнав неефективним провадження у справі *«Маршалл та інші проти Мальти» (Marshall and Others v. Malta)*, 2020, §§ 71-81, яка стосувалася обмеження рівня орендної плати на комерційне майно, враховуючи невиконання наказу про виселення або присудження вищої майбутньої орендної плати, і дійшов висновку про порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу. У справі *«Каучі проти Мальти» (Cauchi v. Malta)*, 2021, §§ 52-55 і 58-64, заявниця порушила конституційне провадження, стверджуючи, що національне розпорядження, яке надавало орендарям право зберігати володіння приміщенням за договором оренди, фактично поклало на неї, власницю, односторонні відносини оренди на невизначений період, не даючи їй можливості отримати справедливу й адекватну орендну плату. Суд встановив, що заявниця була змушена нести непропорційний тягар і що відшкодування, надане національним судом, не запропонувало їй достатнього полегшення, що становить порушення статті 13 Конвенції окремо та у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу.

312. У рамках повернення власності попереднім власникам у справі *«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania)*, 2007, §§ 115-120, було встановлено порушення статті 13 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу через відсутність організації адекватної схеми реституції, зокрема щодо органів та процедури.

313. Крім того, у справах *«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia)* [ВП], 2015, §§ 213-215, та *«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan)* [ВП], 2015, §§ 269-274, відсутність засобу правового захисту, здатного забезпечити відшкодування для заявників скарги за Конвенцією щодо втрати їхніх будинків і майна під час вірмено-азербайджанського конфлікту щодо

6. Див. Посібник зі статті 11 – Свобода зібрань та об'єднання.

Нагірного Карабаху та пропонування розумних шансів на успіх спричинили також порушення статті 13 Конвенції.

314. Нарешті, справа *«ТОВ «М.С.Л.» проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine)*, 2025, §§ 90-111, стосувалася блокування активів підприємства-заявника, застосованого в межах національного режиму санкцій з метою забезпечення національної безпеки. Суд визнав, що втручання у майно підприємства-заявника не супроводжувалося достатніми процесуальними гарантіями від свавілля, а тому не було законним. Він наголосив на відсутності на практиці можливості отримати ефективні засоби правового захисту у зв'язку зі скаргами (*там само*, §§ 117-121).

10. Стаття 14

315. На заборону дискримінації згідно зі статтею 14 можна посилатися лише у зв'язку з одним із інших основних прав, захищених Конвенцією.

316. У справах за статтею 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу Суд перевіряє, чи були заявники у відносно подібному чи аналогічному становищі з групою осіб, з якою вони себе порівнювали. Однак не будь-яка різниця в поводженні означатиме порушення статті 14: Держави користуються певною свободою розсуду в оцінці того, чи виправдовують відмінності в схожих ситуаціях різне ставлення і якою мірою. Межі свободі розсуду змінюються залежно від обставин, предмета та передумов. Конвенція зазвичай надає Державі широку свободу розсуду, коли йдеться про загальні заходи економічної чи соціальної стратегії, наприклад (*«Шполяр і Дєжчі Вртіч Пчеліце проти Хорватії» (Špoljar and Dječji Vrtić Pčelice v. Croatia)* (ухв.), 2020, §§ 33-36).

317. Хоча обсяг повноважень Держави згідно зі статтею 1 Першого протоколу може в деяких випадках бути широким, такі повноваження не можуть реалізовуватись із порушенням принципу рівності. Якщо заявнику було відмовлено в наданні всього або частково певного активу на дискримінаційній підставі, передбаченій статтею 14, відповідним критерієм тут є те, чи мав би він чи вона, якби не дискримінаційне ставлення, на яке скаржиться заявник, право відповідно до внутрішнього законодавства стосовно активів, про які йдеться (*«Фабрі проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, § 52; див. також *«Шалтініте проти Литви» (Šaltinytė v. Lithuania)*, 2021, § 59, щодо виплат соціального страхування).

318. Дискримінація позашлюбних дітей була поставлена на карту в новаторському рішенні у справіhttp://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534 *«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium)*, 1979, § 65. Суд постановив, що заявниця як незаміжня мати зазнала дискримінації щодо вільного розпорядження своїм майном у порівнянні із заміжньою матір'ю. Жодного порушення статті 1 Першого протоколу окремо щодо матері не було встановлено, а статтю 1 Першого протоколу було визнано незастосовною щодо доньки.

319. Аналогічно, у справі *«Мазурек проти Франції» (Mazurek v. France)*, 2000, § 54, було визнано, що закон, який зменшує розмір спадщини, що виплачується дитині від перелюбних стосунків (незареєстрованих), невиправдано дискримінує таких дітей у здійсненні їхніх майнових прав, хоча «захист традиційної сім'ї» і вважається законною метою, яку має переслідувати Держава (*«Фабріс проти Франції» (Fabris v. France)* [ВП], 2013, §§ 68-72; стосовно спадкових прав див. також *«Берден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008, § 65, щодо сестер, які проживають разом; стосовно підвищення пенсій для нерезидентів (*«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 90; а також щодо права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника вдовою після релігійного весілля, *«Шеріфе Їгіт проти Туреччини» (Şerife Yiğit v. Turkey)* [ВП], 2010, § 86).

320. Різниці у ставленні до заявника як бенефіціара заповіту, складеного відповідно до Цивільного кодексу спадкодавцем мусульманської віри, у порівнянні з бенефіціаром заповіту, складеного відповідно до Цивільного кодексу спадкодавцем-немусульманином, не було об'єктивного та розумного виправдання (*«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece)* [ВП], 2018, § 161).

321. Навпаки, у справі *«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011, §§ 132-136, відмова брати до уваги роботу, виконану у в'язниці, при обчисленні пенсійних прав не призвела до порушення

статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу (див. вище в цьому розділі під статтею 4). Крім того, у справі *«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland)*, §§ 53-54 і 93, законодавство виключило отримання заявником пенсії за віком під час перебування у в'язниці. Хоча Суд визнав, що стаття 14 застосовувалася у поєднання зі статтею 1 Першого протоколу (див. висновки Суду щодо прийнятності скарг заявника тільки за статтею 1 Першого протоколу в підрозділі «Соціальні допомоги/пенсії» вище), Суд постановив, що порушення цих положень не було.

322. У справі *«Шаботі проти Франції» (Chabauty v. France)* [ВП], 2012, § 47, нездатність дрібних землевласників, на відміну від великих землевласників, вивести землю з-під контролю затвердженої асоціації мисливців інакше, як з етичних міркувань, не тягне за собою порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу (порівняйте *«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France)* [ВП], 1999, § 95).

323. У справі *«Губеріна проти Хорватії» (Guberina v. Croatia)*, 2016, йшлося про відмову надати податкові пільги на купівлю будинку після продажу квартири з метою задоволення потреб дитини із серйозними вадами на тій підставі, що квартира, яку було продано, відповідала потребам сім'ї, бувши достатньо великою та оснащеною необхідним устаткуванням, як-от електрикою, опаленням тощо. Податкові органи не врахували тяжкого становища сім'ї, яка доглядає за дитиною у квартирі без ліфта. Заявник скаржився на те, що спосіб застосування податкового законодавства до ситуації його сім'ї становив дискримінацію з огляду на інвалідність його дитини. Порушення було встановлено в основному на підставі того, що органи влади не врахували ширших міркувань і зобов'язань, пов'язаних з інвалідністю, що призвело до застосування надмірно обмежувального та механічного підходу до тлумачення податкового законодавства на шкоду сім'ї у цій конкретній ситуації (*там само*, § 98).

324. У справі *«Джей. Д. і А проти Сполученого Королівства» (J.D. and A v. the United Kingdom)*, 2019, §§ 97 і 101-105, йшлося про скаргу заявниць, які обидві проживали в адаптованих будинках, на те, що нові правила надання пільг на житло в секторі соціального житла (відомі як «податок на кімнату») дискримінують їх через їхні особливі ситуації: перша заявниця доглядала за донькою, яка є особою з інвалідністю, а друга стала жертвою домашнього насильства та перебувала у «схемі надання притулку». Цей захід призвів до зменшення субсидії на оренду, якщо мешканці мали більше спалень, ніж ті, на які вони мали право, з метою стимулювати їх переїхати в менший будинок. Суд підкреслив, що поза контекстом перехідних заходів, спрямованих на виправлення історичної нерівності, враховуючи необхідність запобігання дискримінації людей з інвалідністю та сприяння їхній повній участі та інтеграції в суспільстві, свобода розсуду, якою користуються Держави при встановленні різного правового режиму для людей з обмеженими можливостями значно скоротилася. Суд постановив, що якщо стверджувана дискримінація була на підставі інвалідності та статі і не є наслідком перехідного заходу, вжитого сумлінно з метою виправлення нерівності, для виправдання оскаржуваного заходу будуть потрібні дуже вагомі причини. Суд дійшов висновку, що дискреційні платежі за житло (DHPs), які можуть компенсувати нестачу орендної плати, дозволили йому визнати, що різниця у ставленні у справі першої заявниці була виправданою. Однак це було не так у випадку другої заявниці: вона була частиною іншої схеми, метою якої було дозволити жертвам домашнього насильства залишатися вдома, і DHP не змогли вирішити конфлікт між цією метою та метою податку на кімнату, який мав стимулювати її до переїзду.

325. У справі *«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, § 88, де було проведено різницю на основі національності, було встановлено порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу через відмову латвійських судів призначити заявниці пенсію за вислугу років за роки її роботи в органах влади колишнього Радянського Союзу на території Латвії до 1991 року на тій підставі, що вона не мала латвійського громадянства. Згодом у справі *«Савікіс та інші проти Латвії» (Savickis and Others v. Latvia)* [ВП], 2022, §§ 189-220, де заявники так само були «негромадянами з постійним місцем проживання», їхні роки роботи в інших радянських республіках за межами Латвії за часів СРСР не враховувалися для нарахування їм пенсій. Після справи *«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, заявники безрезультатно подали заяву про перерахунок пенсій. У 2011 році Конституційний суд Латвії визнав оскаржувану норму сумісною з Конституцією та Конвенцією, провівши чітке розмежування між Андрєєвою та заявниками. Пані Андрєєва проживала на території

Латвії протягом оспорюваних періодів, а заявники працювали за межами Латвії та до встановлення будь-яких юридичних зв'язків з країною. У конкретному контексті відновлення незалежності Держави після десятиліть незаконної окупації та анексії Суд визнав причини, що виправдовують різницю у поводженні на основі національності, які мали бути «дуже вагомими», і не виявив порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу, таким чином дійшовши іншого висновку, ніж у справі Андрєєвої. Суд використав кілька факторів, щоб визначити відповідний обсяг свободи розсуду, а також важливість особистого вибору щодо правового статусу чи громадянства у справах щодо фінансових вигод.

326. У справі *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, Суд встановив, що існують суттєві юридичні та фактичні відмінності між зайнятістю в державному та приватному секторах через інституційні та функціональні причини, такі як джерело заробітної плати, той факт, що національне законодавство розглядає окремо роботу у державному та приватному секторах, що професію заявника в державному секторі було важко порівняти з будь-якою професією в приватному секторі та що Держава як його роботодавець повинна була встановити умови його працевлаштування та як розпорядник пенсійного фонду — умови виплати пенсій (*там само*, §§ 131-132; *«Панфіле проти Румунії» (Panfile v. Romania)* (ухв.), 2012, § 28). В іншій справі Суд встановив, що різниця у ставленні до пенсіонерів, зайнятих у різних категоріях у державному секторі, була виправданою (*«Геллертегії та інші проти Угорщини» (Gellérthegyi and Others v. Hungary)* (ухв.), 2018, §§ 34-40).

327. У справі *«Поповіч та інші проти Сербії» (Popović and Others v. Serbia)*, 2020, §§ 75-76 і 78, Суд постановив, що різниця в наданні допомоги по інвалідності між цивільними та військовими бенефіціарами була об'єктивно та розумно виправдана тим, як обидві групи отримали поранення, не вивчивши спочатку, чи перебували вони в «аналогічних або відносно подібних ситуаціях». Зокрема, відповідна різниця у поводженні була наслідком морального обов'язку, який Держави могли відчувати зобов'язаними виконувати у відповідь на службу, яку несли їхні ветерани війни. Отримавши поранення під час проходження військової служби, ветерани війни наражалися на підвищений рівень ризику під час виконання обов'язків, покладених на них Державою. Через згаданий ризик також було б важко застрахувати їхні травми, і для них також було б обтяжливо, якщо взагалі можливо, отримати відшкодування за завдані їм травми шляхом судового розгляду. Цивільні особи, навпаки, отримали тілесні ушкодження в ситуаціях, не пов'язаних з виконанням таких обов'язків, а переважно пов'язаних із нещасними випадками чи хворобами або діями третіх сторін.

328. У справі *«Шполяр і Дєжчі Вртіч Пчеліце проти Хорватії» (Špoljar and Dječji Vrtić Pčelice v. Croatia)* (ухв.), 2020, §§ 38-46, Суд визнав скаргу заявників щодо неотримання такої ж суми субсидій, як державні дитячі садки, явно необґрунтованою, оскільки приватні та державні дитячі садки не були в аналогічному чи відносно подібному становищі. Державні дитячі садки, як заклади місцевого самоврядування, насамперед були спрямовані на задоволення потреб громади щодо дошкільної освіти, тоді як приватні дитячі садки — приватні заклади, які, водночас надаючи дошкільну освіту, були орієнтовані на отримання певного доходу за свої послуги.

329. У справі *«Юржич проти Хорватії» (Jurčić v. Croatia)*, 2021, §§ 55 і 77-85, заявниця уклала трудовий договір через десять днів після того, як пройшла процедуру *екстракорпорального* запліднення (ЕКЗ). Коли вона згодом пішла у відпустку через хворобу через ускладнення, пов'язані з вагітністю, відповідний національний орган переглянув її статус медичного страхування, встановивши, що, підписавши договір невдовзі після ЕКЗ, заявниця лише прагнула отримати грошові переваги, пов'язані зі статусом зайнятості, тому її працевлаштування було фіктивним: її заява про реєстрацію як застрахованого працівника разом із проханням про компенсацію заробітної плати через лікарняний відповідно було відхилено. Суд постановив, що відмова в прийнятті на роботу або у визнанні виплат заявниці, пов'язаних із працевлаштуванням на підставі її вагітності, становила пряму дискримінацію за ознакою статі, яка не могла бути виправдана фінансовими інтересами Держави.

330. У справі *«Шалтініте проти Литви» (Šaltinytė v. Lithuania)*, 2021, заявниці, матері-одиначці неповнолітньої дитини, було відмовлено у наданні житлової субсидії «молодим сім'ям» з низьким рівнем доходу під час купівлі першого житла, оскільки вік заявниці перевищував верхню межу віку, встановлену законом. Суд визнав, що державна політика, спрямована на заохочення молодих людей

народжувати більше дітей, щоб компенсувати зменшення населення, спричинене еміграцією та низьким рівнем народжуваності, розглядалася як така, що має мету в інтересах суспільства (*там само*, § 74). Беручи до уваги свою допоміжну роль, Суд постановив, що Держава не перевищила своїх меж широкої свободи розсуду, вирішуючи надати додаткову житлову допомогу тим сім'ям, у яких вік обох членів подружжя або батька-одинака чи матері-одиначки не перевищує 35 років. Він також зазначив, що важливо, щоб законодавче регулювання, навіть якщо воно спрямоване на заохочення до народження дітей у молодшому віці, а все-таки належним чином відображало фактичну демографічну ситуацію в країні (*там само*, §§77-82).

331. Крім того, справа *«Андерлехтська християнська асамблея Свідків Єгови та інші проти Бельгії» (Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses and Others v. Belgium)*, 2022, §§ 36-40 і 50-55, стосувалася кількох конгрегацій Свідків Єгови. Вони стверджували, що стали жертвами дискримінації через те, що через нове законодавство в Брюссельському регіоні звільнення від податку на майно стало залежати від належності до «визнаної релігії», категорії, до якої вони не входили. Справу розглянули за статтею 14 у поєднанні зі статтею 9 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу. Суд постановив, що вплив оскаржуваного закону на діяльність асоціацій-заявників як релігійних громад був достатнім для того, щоб підпадати під сферу як статті 9, так і статті 1 Першого протоколу. Враховуючи те, що звільнення від сплати податків залежало від попереднього визнання як «визнаної релігії», що регулювалося правилами, які не передбачали достатніх гарантій проти дискримінації, було виявлено порушення.

332. Нарешті *Консультативний висновок P16-2021-022*, 2022, §§ 88-111, стосувався реалізації прав полювання на території приватної власності та різниці в ставленні до асоціацій землевласників на основі їхнього створення у внутрішньому екологічному законодавстві. Суд дав вказівки Державній раді, яка подала запит, щодо критеріїв, за якими слід оцінювати законну мету, законність і пропорційність відповідного заходу.

III. Спеціальні питання

E. Оренда та контроль орендної плати

333. Конвенція та протоколи до неї не гарантують права на проживання та житло, і багато справ, пов'язаних із правами на житло, розглядалися відповідно до статті 8 Конвенції щодо захисту права заявників на повагу до їхнього приватного чи сімейного життя (див. підрозділ «Стаття 8» вище). Згідно зі статтею 1 Першого протоколу, органи Конвенції розглядали низку справ щодо балансу між правами орендодавців і правами, наданими орендарям відповідно до національного законодавства, гарантій справедливого судового розгляду як орендодавців, так і орендарів, а також гарантій орендарів проти виселення, питання недискримінації тощо.

334. Перша справа, яка стосується збалансування майнових прав орендодавців і орендарів, — *«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986. Справа стосувалася права орендарів за договорами оренди на строк понад 20 років отримати повне право власності на майно після введення в дію Закону про реформу оренди. Заявники були призначені управителями значного маєтку згідно із заповітом, залишеним членом земельної аристократії. Орендарі деяких об'єктів нерухомості, про які йдеться, скористалися своїми правами на придбання відповідно до Закону про реформу оренди, тим самим позбавивши управителів їхніх майнових інтересів. Управителі скаржилися, що примусова передача майна та сума компенсації, яку вони згодом отримали, порушили їхні права.

335. Суд визнав природним те, що свобода розсуду, доступна законодавчому органу для реалізації соціальної та економічної політики, має бути широкою, і що він поважатиме рішення законодавчого органу щодо того, що є «інтересом суспільства», якщо тільки це рішення не буде явно необґрунтованим (*«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, § 46). Суд постановив, що пом'якшення соціальної несправедливості у сфері житла було законною метою, яка переслідувалася Законом про реформу оренди, яка підпадала під свободу

розсуду законодавчої влади. Щодо пропорційності заходів, вжитих Державою, Суд встановив, що надання орендарям прав на придбання за цих обставин не було ані необґрунтованим, ані непропорційним, оскільки закон обмежив це право менш цінним майном, яке, на думку законодавця, становить найважчі випадки труднощів (*там само*, § 70; щодо статті 14 Конвенції, § 77).

336. Аналогічно, у справі *«Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria)*, 1989, орендодавці, які володіли або мали частку власності в кількох багатоквартирних будинках, скаржилися, що запровадження законодавчого зниження орендної плати відповідно до Закону про оренду порушило статтю 1 Першого протоколу. Оцінюючи оскаржуване законодавство, Суд визнав широку свободу розсуду національного законодавчого органу як у визначенні проблеми, що викликає інтерес суспільства, так і у визначенні заходів, необхідних для подальшої соціальної та економічної політики, прийнятої для її вирішення, у цьому випадку у сфері житла. Суд дійшов висновку, що австрійський законодавець обґрунтовано дійшов висновку, що соціальна справедливість вимагала зниження початкової орендної плати та що зменшення орендної плати, яке випливає зі статуту, хоча й суттєве, не обов'язково покладає непропорційний тягар на орендодавців (*там само*, § 57). Крім того, у контексті контролю за орендою, але у тих випадках, де предметом оренди було приміщення, яке використовувалося гуртом, Суд визнав, що культурна і соціальна роль клубу відповідає інтересам суспільства; однак її ступінь був значно менш помітним, ніж в інших справах, і тому не виправдовував такого суттєвого зниження у порівнянні з орендною вартістю на вільному ринку (*«Бредшоу та інші проти Мальти» (Bradshaw and Others v. Malta)*, 2018, § 58).

337. Навпаки, у нещодавній справі *«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway)*, 2012, поправки до Закону про оренду землі надавали орендарям землі, які використовуються під постійні будинки або будинки для відпочинку, право продовжувати оренду на тих самих умовах, що й попередній договір оренди, на необмежений час. Орендарі вимагали від орендодавців продовжити їм договір оренди на тих самих умовах, що й попередній договір оренди, без збільшення орендної плати. Суд визнав, що мета законодавства, а саме захист інтересів орендарів, які не мають фінансових можливостей, була законною, оскільки скасування контролю за орендою у 2002 році суттєво вплинуло на багатьох непідготовлених орендарів, різко підвищивши орендну плату за землю. Однак стосовно пропорційності заходів Суд постановив, що оскільки продовження договорів оренди землі, накладене на власників, було на невизначений період без можливості будь-якого істотного збільшення орендної плати, фактична вартість землі не буде доречною при оцінці рівня орендної плати в таких договорах оренди. Крім того, лише орендарі могли вибрати припинити договір оренди, а також могли вільно передавати договори оренди третім особам, і будь-яка зміна права власності після відступлення орендарем не впливала на рівень орендної плати, оскільки контроль за рівнем орендної плати залишався в силі безстроково. Ці фактори фактично позбавили власників будь-якої можливості користування своїм майном, у тому числі можливості продати його за справедливою ринковою вартістю. Отже, Суд дійшов висновку, що фінансовий і соціальний тягар було покладено лише на орендодавців, і постановив, що законодавство порушує право власників на захист свого майна (*там само*, §§ 128-134).

338. У справі *«Фонд "Карібу" проти Норвегії» (The Karibu Foundation v. Norway)*, 2022, §§ 75-94, Суд додатково виокремив цей принцип. У відповідь на рішення Суду у справі *«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway)* Парламент Норвегії прийняв зміни до Закону про оренду землі від 1996 р. (зі змінами, внесеними у 2004 році), надавши орендодавцям право вимагати коригування розміру річної орендної плати. Орендарі виступили проти, зіславшись на передбачену в зазначеному вище законі індексовану «стелю орендної плати», оскільки на той час розмір їхньої орендної плати за землю уже перевищив її, і заявили, що їхня справа відрізнялася від справи *«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway)*. Суд встановив, що в цьому випадку не можна прямо застосовувати конкретний аналіз, виконаний у справі *«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway)*, оскільки поточна справа стосувалася застосування законодавства, прийнятого після ухвалення цього рішення. Також було очевидно, що законодавчі органи намагалися повною мірою виконати висновки Суду і ретельно вивчили вимоги Конвенції у процесі формування остаточної версії закону. Крім того, надалі вимоги Конвенції зазнали широкомасштабного судового перегляду (на трьох рівнях) як загалом, так і у світлі особливих

обставин організації заявника.

339. У справі *«Едвардс проти Мальти» (Edwards v. Malta)*, 2006, Суд встановив порушення через обмеження, накладені на здійснення належних заявнику прав власника. Його житловий будинок і прилегле поле були реквізовані урядом, щоб забезпечити житлом безхатьків. Власник скаржився, що майже 30 років його позбавляли власності, а орендна плата, яку він отримував як компенсацію, була абсурдно низькою у порівнянні з ринковою ставкою. Суд зазначив, що реквізиція майна Державою призвела до вимушених відносин орендодавця та орендаря для власника, який не мав впливу на вибір орендаря чи будь-які основні умови оренди. Крім того, рівень орендної плати, встановлений як компенсація, був недостатнім для задоволення законного інтересу власника в отриманні прибутку від свого майна. Таким чином, реквізиція наклала непропорційний і надмірний тягар на власника, який був змушений нести суттєві соціальні та фінансові витрати на забезпечення житлом інших осіб (*там само*, § 78).

340. У справі *«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy)* [ВП], 1999, § 56, і численних подальших справ Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу через надзвичайно довгі періоди очікування виселення орендарів (за статтею 6 Конвенції, *«Едоардо Палумбо проти Італії» (Edoardo Palumbo v. Italy)*, 2000, §§ 45-46).

341. Подібним чином, щодо відсутності відповідних гарантій справедливого судового розгляду, у справі *«Амато Гаучі проти Мальти» (Amato Gauci v. Malta)*, 2009, § 63, яка стосувалася неспроможності власника повернути свій будинок після закінчення строку оренди та втрати права на отримання справедливої й адекватної орендної плати з майна, Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу.

342. Що стосується гарантій орендарів від виселення, у справі *«Коннорс проти Сполученого Королівства» (Connors v. the United Kingdom)*, 2004, §§ 81-84, де важливим чинником був циганський спосіб життя, і у справі *«Маккен проти Сполученого Королівства» (McCann v. the United Kingdom)*, 2008, § 53, Суд встановив принцип, згідно зі статтею 8 Конвенції, за яким будь-яка особа, якій загрожує втрата житла, повинна мати можливість отримати пропорційність заходу, визначеного незалежним судом, навіть якщо згідно із національним законодавством право на проживання закінчилося. У справі *«Коннорс проти Сполученого Королівства» (Connors v. the United Kingdom)*, 2004, § 100, не було виявлено жодного окремого питання щодо статті 1 Першого протоколу.

343. У справі *«Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria)*, 2016, національні органи влади наказали знести будинок, у якому заявники, літня неодружена пара, проживали протягом кількох років, лише на тій підставі, що він був незаконним, оскільки був побудований без дозволу на будівництво. Суд встановив, що заявники не мали у своєму розпорядженні процедури, яка б дозволила їм отримати належний перегляд пропорційності запланованого знесення будинку, в якому вони проживали, у світлі їхніх особистих обставин, і що мало б місце порушення статті 8, якщо наказ про знесення мав бути виконаний без такого перегляду (*там само*, §§ 61-62). Проте не було встановлено порушення за статтею 1 Першого протоколу, враховуючи те, що будинок був свідомо побудований без дозволу і, отже, з грубим порушенням національних будівельних норм (*там само,* § 75).

344. Справа *«Байкін та інші проти Росії» (Baykin and Others v. Russia)*, 2020, стосувалася наказу національного суду про знесення будинку (і виселення його мешканців), розташованого поблизу підземного трубопроводу, адже будинок було визнано незаконною забудовою, оскільки між будинком і трубопроводом не було безпечної відстані у 100 м. Суд встановив порушення через відсутність чіткої та передбачуваної правової основи для такого втручання (*там само*, §§ 70-74). Навпаки, у справі *«Аліф Ахмадов та інші проти Азербайджану» (Alif Ahmadov and Others v. Azerbaijan)*, 2023, §§ 36-46, Суд визнав скаргу заявників неприйнятною *ratione materiae*: національні суди встановили, що самовільно розміщені об’єкти не можуть бути об’єктом майнових прав, а обставини справи, розглянуті в цілому, не надають заявникам матеріального інтересу, захищеного статтею 1 Першого протоколу.

345. Крім того, загальний принцип, встановлений Комісією у справі *«Дуріні проти Італії» (Durini v. Italy)*, 2014, згідно з яким право проживати в певній власності, яка не є власністю заявника, не

становить «майно» у значенні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, був дотриманий Судом у справі *«Джей.Л.С проти Іспанії» (J.L.S. v. Spain)* (ухв.), 1999, де заявник, рядовий військовослужбовець, отримав у користування військове житло в Мадриді, підписавши спеціальну адміністративну форму, а не договір оренди, і в кількох інших справах, також щодо трансформації та зміни умов при переході Держав від соціалізму до ринкової економіки (*«Козловс проти Латвії» (Kozlovs v. Latvia)* (ухв.), 2000, *«Коваленок проти Латвії» (Kovalenok v. Latvia)* (ухв.), 2001; *«Г.Ф. проти Словаччини» (H.F. v. Slovakia)* (ухв.), 2003; *«Бун'євач проти Словенії» (Bunjevac v. Slovenia)* (ухв.), 2006).

346. У низці справ, пов'язаних із невиконанням остаточних рішень, які надають заявникам права на державне чи соціальне житло, здебільшого проти Росії, Суд нагадав, що «вимога» може становити «майно» в значенні статті 1 Першого протоколу, якщо її достатньо обґрунтовано, щоб вона вважалася придатною для виконання. Суд встановив, що на підставі судових рішень, які набрали законної сили та надають заявникам право на ваучер на проживання з наступним так званим «договором соціального найму» або іншим чином уможливлюють їхнє право на житло, заявники мали встановлені «законні очікування» придбати грошові активи. Було встановлено порушення статті 1 Першого протоколу (*«Тетеріни проти Росії» (Teteriny v. Russia)*, 2012, §§ 48-50; *«Маліновський проти Росії» (Malinovskiy v. Russia)*, 2005, §§ 44-46; *«Ілюшкін та інші проти Росії» (Ilyushkin and Others v. Russia)*, 2012, §§ 49 і 58, *«Акімова проти Азербайджану» (Akimova v. Azerbaijan),* 2007, §§ 40-41; *«Герасимов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia)*, 2014, §§ 182-83; *«Кукало проти Росії» (Kukalo v. Russia)*, 2005, § 61; «Сипченко проти Росії» (*Sypchenko v. Russia)*, 2007, § 45). Крім того, у справі *«Олару та інші проти Молдови» (Olaru and Others v. Moldova)*, 2009, §§ 54-57, Суд встановив, що неможливість для місцевих органів державної влади виконати остаточні судові рішення, які зобов'язують їх пропонувати заявникам соціальне житло, — системна ситуація.

347. У справі *«Тчоконтіо Хаппі проти Франції» (Tchokontio Happi v. France)*, 2015, §§ 59-61, Суд відрізнив факти справи від згаданих вище справ *«Тетеріни проти Росії» (Teteriny v. Russia)* та *«Олару та інші проти Молдови» (Olaru and Others v. Moldova)*. Спираючись на лінію юриспруденції у справі *«Дуріні проти Італії» (Durini v. Italy)* (ухв.), 2014, і справі *«Джей.Л.С. проти Іспанії» (J.L.S. v. Spain)* (ухв.), 1999 (див. розділ «Застосовність статті 1 Першого протоколу – «майно»), Суд встановив, що остаточне рішення не вимагало від органів влади передавати право власності квартири заявниці, а скоріше надати її у користування. Справді, заявниця могла отримати право власності на квартиру за певних умов. Проте влада не мала юридичних зобов'язань продавати його. Відповідно, заявниця не мала законних очікувань придбати матеріальні активи, а її скаргу за статтею 1 Першого протоколу було відхилено як несумісну предметній юрисдикції (хоча було встановлено порушення статті 6).

348. Крім того, у кількох справах Суд розглядав ситуації, що випливають з системи «оренди під особливим захистом» у колишній Югославії, яка мала певні особливості у порівнянні зі звичайною орендою. Держави-правонаступниці прийняли різні правові рішення, загалом перетворюючи «право оренди під особливим захистом» на право оренди під захистом різного ступеня. У справі *«Блешич проти Хорватії» (Blečić v. Croatia*) [ВП], 2006, § 92, і у справі *«Бергер-Кралл та інші проти Словенії» (Berger-Krall and Others v. Slovenia)*, 2014, § 135, Суд не визнав за потрібне вирішувати, чи «право оренди під особливим захистом», становить «майно», оскільки справи були відхилені з інших підстав.

349. У справі *«Гачеша проти Хорватії» (Gaćeša v. Croatia)* (ухв.), 2008, Суд постановив, що, оскільки в Хорватії право на оренду під особливим захистом було скасовано до того, як Хорватія ратифікувала Конвенцію, йому не потрібно було визначати, чи саме таке право на оренду може вважатися «майном», яке захищає стаття 1 Першого протоколу. Але у справі *«Маго та інші проти Боснії та Герцеговини» (Mago and Others v. Bosnia and Herzegovina*), 2012, Суд постановив, що «право оренди під особливим захистом» — це «майно», оскільки в Боснії та Герцеговині власники такого права оренди, як правило, мали право повернути свої довоєнні квартири, а потім придбати їх на дуже вигідних умовах. Суд відрізнив цю справу від справи *«Гачеша проти Хорватії» (Gaćeša v. Croatia)* (ухв.), 2008, на тій підставі, що в Хорватії власники прав оренди з особливим захистом більше не могли придбати свої квартири до ратифікації Хорватією Конвенції та протоколів до неї.

350. У знаковій справі *«Гуттен-Шапська проти Польщі» (Hutten-Czapska v. Poland)* [ВП], 2005, Суд вперше розглянув ситуацію з іншого боку медалі — права власників, яким було повернуто майно,

експропрійоване за попереднього режиму, і які скаржилися на схеми контролю орендної плати. Відтоді Суд розглядав інші подібні справи, такі як *«Біттo та інші проти Словаччини» (Bittó and Others v. Slovakia)*, 2014, *«Статілео проти Хорватії» (Statileo v. Croatia),* 2014, і *«Р і Л, с.р.о., та інші проти Чеської Республіки» (R & L, s.r.o., and Others v. the Czech Republic*), 2014. Загалом контроль над орендою був запроваджений Державами-членами після падіння попереднього режиму. Орендарям квартир у цих об'єктах, яким було надано привілейоване право оренди, було дозволено залишитися у квартирах після падіння попереднього режиму, при цьому Держава регулювала розмір орендної плати, зазвичай значно нижчої від ринкової. У всіх вищезазначених справах Суд встановив, що власники мали нести непропорційний тягар, і встановив порушення статті 1 Першого протоколу (порівняйте, за різних економічних і соціальних обставин, зі справами *«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. the United Kingdom)*, 1986, і *«Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria),* 1989. Так, у дзеркальній справі до справи *«Р і Л, с.р.о., та інші проти Чеської Республіки» (R & L, s.r.o., and Others v. the Czech Republic)*, 2014, Суд постановив, що рішення національного суду щодо того, що заявник, який був приватним орендарем, має сплачувати збільшену оренду плату за проживання у квартирі, яку він раніше орендував за схемою державного контролю орендної плати, не становило порушення статті 1 Першого протоколу (див. також *«Парізек проти Чеської Республіки» (Paříze k v. the Czech Republic)*, 2023, §§ 51-60).

351. Аналогічно, у справі *«Радовічі і Станеску проти Румунії» (Radovici and Stănescu v. Romania),* 2006, власники квартир запропонували нові договори оренди орендарям, які їх займали та раніше мали державну оренду. Орендарі відмовилися підписувати запропоновані орендодавцями договори оренди. Тоді орендодавці подали заяву на видачу розпоряджень про виселення, але вони були відхилені через недотримання власниками юридичних формальностей. Додатковим наслідком стало автоматичне продовження договорів оренди орендарів. Було встановлено порушення статті 1 Першого протоколу.

352. У справі *«Касмі проти Албанії» (Kasmi v. Albania)*, §§ 76, 79 та 85, заявник розпочав цивільний позов про виселення орендарів із колишнього націоналізованого майна, яке було повернуто його родині. Національні суди встановили, що троє (з чотирьох) орендарів були «юридично безхатьками» і користувалися особливим захистом. Беручи до уваги соціальні та економічні обставини Держави у відповідний час, Суд визнав, що забезпечення житлом вразливої частини суспільства, такої як пенсіонери, та менш заможних верств населення служило законній меті. Що стосується аналізу пропорційності, було встановлено порушення у зв'язку з договорами оренди, встановленими законом, відсутністю належних механізмів, що гарантували б право заявника розірвати такі договори, низьким розміром орендної плати, встановленим законом, і тривалим періодом невизначеності, у якому опинився заявник.

353. У справі *«Вишинський проти Польщі»* (*Wyszyński v. Poland)*, 2022, §§ 36 і 40-41, коли орендар, який займав квартиру без чинного права, залишався у квартирі заявника понад чотири з половиною роки після винесення наказу про виселення, Суд визнав порушення, враховуючи, що вимоги, накладені на позивача національними судами, що стосується критеріїв оцінки відповідальності та тягаря доведення, становили надмірний тягар, який, по суті, позбавив заявника права на відшкодування за завдану шкоду.

354. У справі *«Білявська проти України» (Bilyavska v. Ukraine)*, 2025, §§ 44-48, заявниця подала позов про виселення її повнолітніх дітей та їхніх сімей, чия поведінка унеможливила її проживання у будинку, що їй належав. Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу через те, що національні суди не вирішили спір у спосіб, який не був би свавільним або явно необґрунтованим. Національні суди, по суті, узаконили дуже важкий тягар для заявниці, незважаючи на її безспірне право власності та подані нею докази щодо її житлових потреб і поведінки відповідачів. Вони зробили це без будь-якої спроби оцінити баланс між відповідними інтересами.

355. Нарешті, один аспект житла — встановлена Державою постійна плата, яка сплачується приватним постачальникам опалення навіть власниками квартир, відключених від системи централізованого опалення, яка живить їхні житлові будинки, — була розглянута у справі *«Стрезовський та інші проти Північної Македонії» (Strezovski and Others v. North Macedonia)*, 2020, §§ 82-88. Суд встановив порушення у зв'язку з відсутністю будь-якої об'єктивної оцінки непрямого

використання опалення в кожній окремій справі та неспроможністю національних судів знайти необхідний справедливий баланс між конкуруючими інтересами шляхом застосування достатніх процесуальних гарантій.

F. Справи про соціальне забезпечення

356. Комісія та Суд розглядали низку справ щодо різних видів соціального забезпечення / державних допомог, включаючи права на пенсію. Повне узагальнення відповідної судової практики див. у справах *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, §§ 80-89, *«Яваш та інші проти Туреччини» (Yavaş and Others v. Turkey)*, 2019, §§ 39-43.

357. Як загальне зауваження, Суд постановив, що в принципі він не може замінити собою національні органи влади в оцінці або перегляді рівня фінансових виплат, доступних за схемою соціальної допомоги (*«Ларьошина проти Росії» (Larioshina v. Russia)* (ухв.), 2002; *«Шейко проти Литви» (Šeiko v. Lithuania)*, 2020, § 32).

358. Що стосується прав, пов'язаних з пенсійними виплатами, стаття 1 Першого протоколу як така не гарантує будь-якого права на пенсію в певному розмірі (*«Скорк'євіч проти Польщі» (Skórkiewicz v. Poland)* (ухв.), 1999; *«Янковіч проти Хорватії» (Janković v. Croatia)* (ухв.), 2000; *«Куна проти Німеччини» (Kuna v. Germany)* (ухв.), 2001; *«Ленц проти Німеччини» (Lenz v. Germany)* (ухв.), 2001; *«Бланко Кальехас проти Іспанії» (Blanco Callejas v. Spain)* (ухв.), 2002; *«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, § 39; *«Апостолакіс проти Греції» (Apostolakis v. Greece)*, 2009, § 36; *«В'єчорек проти Польщі» (Wieczorek v. Poland)*, 2009, § 57; *«Пуле проти Франції» (Poulain v. France)* (ухв.), 2011; *«Маггіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy)*, 2011, § 55; *«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 84), будь-якого права на пенсію у зв'язку з діяльністю, яка здійснюється в Державі, відмінній від Держави-відповідача, і взагалі будь-якого права на пенсію (*«Аунола проти Фінляндії» (Aunola v. Finland)* (ухв.), 2001; *«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 30). Однак якщо Держава вирішить створити пенсійну схему, вона повинна зробити це відповідно до статті 14 Конвенції (*«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2006, § 53, *«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia)* [ВП], 2009, § 77; *«Савікіс та інші проти Латвії» (Savickis and Others v. Latvia)* [ВП], 2002, § 180).

359. Що стосується зобов'язання дотримуватися пенсійної схеми за віком, Суд розглянув у справі *«Аккерман і Фурман проти Німеччини» (Ackermann and Fuhrmann v. Germany)* (ухв.), 2013, чи накладали обов'язкові внески надмірний тягар на заявників, і визнав справу явно необґрунтованою. Він взяв до уваги той факт, що внесок становив приблизно 19 % їхнього валового доходу і сплачувався рівними частками заявниками та їхніми роботодавцями.

360. Той факт, що виплата соціального страхування може бути зменшена або припинена, не перешкоджає тому, щоб вона була «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу, принаймні доти, доки її не буде скасовано (*«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 40; див. розділ «Застосування статті 1 Першого протоколу – «майно»). Суд визнав можливість скорочення соціального забезпечення за певних обставин. Вирішуючи, чи були такі заходи пропорційними, Суд взяв до уваги такі фактори: мета скорочення; той факт, що влада намагалася обмежити будь-які втрати для системи соціального забезпечення; що заявники продовжували отримувати пенсію за віком; що вони не зазнавали дискримінації або не були в будь-якій невигідній ситуації щодо пенсіонерів за звичайною схемою; що заходи не мали зворотної сили; і що тривалість роботи заявників була врахована для розрахунку їхнього встановленого законом періоду сплати внесків (*«Яваш та інші проти Туреччини» (Yavaş and Others v. Turkey)*, 2019, §§ 47-50). Той факт, що особа вступила в державну систему соціального забезпечення та становить частину державної системи соціального забезпечення, хоча й обов'язкової, не обов'язково означає, що ця система не може бути змінена ні щодо умов отримання виплати, ні щодо розміру допомоги або пенсії (*«Річардсон проти Сполученого Королівства» (Richardson v. the United Kingdom)* (ухв.), 2012, § 17; *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, §§ 85-89).

361. Однак, коли сума допомоги зменшується або її виплата припиняється, це зазвичай становить

втручання у «майно», яке вимагає обґрунтування в загальних інтересах (*«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, §§ 39-40; *«Расмуссен проти Польщі» (Rasmussen v. Poland)*, 2009, § 71; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, §§ 51 та 64; *«Грудіч проти Сербії» (Grudić v. Serbia)*, 2012, § 72; *«Хугендійк проти Нідерландів» (Hoogendijk v. the Netherlands)* (ухв.); *«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 84; *«Філіппу проти Кіпру» (Philippou v. Cyprus)*, 2016, § 59).

362. Для Суду важливим питанням є те, чи було порушено право заявника на отримання допомоги за програмою соціального страхування таким чином, що призвело до порушення суті його або її прав на пенсію (*«Домалевський проти Польщі» (Domalewski v. Poland)* (ухв.), 1999; *«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, § 39; *«В'єчорек проти Польщі» (Wieczorek v. Poland)*, 2009, § 57; *«Расмуссен проти Польщі» (Rasmussen v. Poland)*, 2009, § 75; *«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, §§ 91 та 97*; «Маггіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy)*, 2011, § 63; *«Стефанетті та інші проти Італії» (Stefanetti and Others v. Italy)*, 2014, § 55). Щодо аналізу пропорційності (*«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 42), Суд загалом зауважив, що позбавлення повної пенсії могло порушити статтю 1 Першого протоколу (*«Стефанетті та інші проти Італії» (Stefanetti and Others v Italy)*, 2014, § 59; *«Апостолакіс проти Греції» (Apostolakis v. Greece)*, 2009, § 41) і, навпаки, застосування зменшення, яке він вважає розумним і пропорційним, не обов'язково буде таким (*«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 42; *«Аррас та інші проти Італії» (Arras and Others v. Italy)*, 2012, § 82; *«Пуле проти Франції» (Poulain v. France)* (ухв.), 2011; *«Філіппу проти Кіпру» (Philippou v. Cyprus)*, 2016, § 68; *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 117).

363. Проте перевірка справедливого балансу в контексті соціального страхування, проведена Судом, не ґрунтується виключно на сумі чи відсотку отриманих збитків в абстрактному вигляді. Суд розглядає всі відповідні елементи в контексті конкретної справи *«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary)* [ВП], 2016, § 117 і *«Стефанетті та інші проти Італії» (Stefanetti and Others v Italy)*, 2014, § 59). Специфічні фактори, які мають значення для оцінки пропорційності втручання у сферу соціального страхування, включають дискримінаційний характер будь-якої втрати права (*«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland)*, 2004, § 43); будь-яку довільність умови (*«Кляйн проти Австрії» (Klein v. Austria)*, 2011, § 55); сумлінність заявника (*«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 44; *«Чакаревич проти Хорватії» (Čakarević v. Croatia)*, 2018, §§ 60-65; *«Касарін проти Італії» (Casarin v. Italy)*, 2021, § 74); засудження заявниці, що призвело до відшкодування збитків шляхом присудження щомісячної пенсії за віком, і той факт, що вона не була позбавлена всіх засобів до існування (*«Шейко проти Литви» (Šeiko v. Lithuania)*, 2020, §§ 32-35).

364. Важливість процедурних гарантій у справедливому оцінюванні балансу в контексті прав на соціальне страхування ілюструє той факт, що порушення статті 1 Першого протоколу було встановлено у справі, коли рішення про призначення допомоги заявнику по соціальному страхуванню було згодом скасовано на підставі повторної оцінки первісної справи заявника (*«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 56).

365. У ситуаціях призупинення виплат наявність перехідного періоду, коли особи, які мають право, могли б пристосуватися до нової схеми, становлять один із факторів пропорційності, який діє на користь Держави-відповідача (*«Лакічевіч та інші проти Чорногорії та Сербії» (Lakićević and Others v. Montenegro and Serbia)*, 2011, § 72; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 74, де заявниця практично день у день зіткнулася з повною втратою пенсії за достроковий вихід на пенсію, яка становила її єдине джерело доходу, і мала погані шанси адаптуватися до змін).

366. Якщо рішення про призупинення або припинення виплат має ретроспективну дію, — це фактор, на який необхідно зважати під час оцінки пропорційності втручання у справу (*«Лакічевіч та інші проти Чорногорії та Сербії» (Lakićević and Others v. Montenegro and Serbia)*, 2011, § 71; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 69, що набуває чинності негайно. У справі про ретроспективний перерахунок пенсії, яка вже була призначена заявнику, Суд постановив, що «можлива зацікавленість Держави в забезпеченні однакового застосування Закону про пенсії не повинна була призвести до ретроспективного перерахунку судового рішення, яке вже було зроблено

на користь заявниці. Здійснення перерахунку ретроспективно зі зменшенням належних сум передбачало індивідуальне та надмірне навантаження на заявницю і було несумісним зі статтею 1 Першого протоколу» (*«Булгакова проти Росії» (Bulgakova v. Russia)*, 2007, § 47). Зобов'язання повернути будь-які суми, отримані до прийняття рішення про припинення або скорочення допомоги, якщо вона не була отримана шахрайським шляхом, має значення для оцінки пропорційності (*«Івашкевич проти Польщі» (Iwaszkiewicz v. Poland)*, 2011, § 60, протиставте і порівняйте зі справою *«Хруст проти Чеської Республіки» (Chroust v. the Czech Republic)* (ухв.), 2006; *«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland)*, 2009, § 70). У справі *«Ромева проти Північної Македонії» (Romeva v. North Macedonia)*, 2019, §§ 78 та 88, заявницю ретроспективно позбавили пенсії за вислугу років, яку вона отримувала протягом семи років, з вимогою повернути отримані суми через помилку Фонду в первісній оцінці права заявниці на пенсію. Встановивши порушення, Суд звернувся до уряду з проханням утриматися від примусового стягнення суми боргу.

367. Перебіг часу може мати особливе значення для правового існування та характеру виплат соціального страхування. Це стосується як змін до законодавства, які можуть бути прийняті у відповідь на зміни в суспільстві та еволюцію поглядів на категорії осіб, які потребують соціальної допомоги, так і еволюції окремих ситуацій (*«В'єчорек проти Польщі» (Wieczorek v. Poland)*, 2009, § 67).

368. Коли виплату пенсії було припинено автоматично лише на підставі кримінального засудження заявника, і таким чином він був позбавлений усіх своїх набутих прав, Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу (*«Апостолакіс проти Греції» (Apostolakis v. Greece)*, 2009, § 39). Навпаки, було встановлено, що зменшення виплати на 65 % на тій самій підставі не викликає жодних питань, оскільки була доступна триступенева судова процедура, за якою це зменшення можна було оскаржити; все це беручи до уваги виняткову тяжкість правопорушення заявника (*«Бенфілд проти Сполученого Королівства» (Banfield v. the United Kingdom)* (ухв.), 2005; *«Філіппу проти Кіпру» (Philippou v. Cyprus)*, 2016, §§ 70, 71 та 74).

369. Конкретне питання користування привілейованим становищем щодо пенсійних прав, якими користувалися в минулому члени комуністичної еліти, політичної поліції чи збройних сил у посткомуністичних європейських країнах, розглядалося Судом кілька разів (*«Горецький проти Німеччини» (Goretzky v. Germany)* (ухв.), 2000; *«Лессінг і Райхельт проти Німеччини» (Lessing and Reichelt v. Germany)* (ухв.), 2012; *«Швенгель проти Німеччини» (Schwengel v. Germany)* (ухв.), 2000; *«Домалевський проти Польщі» (Domalewski v. Poland)* (ухв.), 1999; *«Янковіч проти Хорватії» (Janković v. Croatia)* (ухв.), 2000). Зменшення пільг через роль, яку одержувачі відігравали в минулому за комуністичної системи, у ряді випадків було визнано таким, що відповідає статті 1 Першого протоколу, зокрема тому, що заходи, на які скаржилися заявники, не порушують фактичної суті прав — скорочення не перевищували в середньому 25-30 %, і заявники продовжували отримувати пенсію, що перевищує середню пенсію в Польщі (*«Чічопек та інші проти Польщі» (Cichopek and Others v. Poland)* (ухв.), 2013, §§ 152 і 156). У випадках, коли заявники втратили своє привілейоване право на соціальну допомогу страхування внаслідок прийняття законодавства, спрямованого на засудження політичної ролі, яку відігравали комуністичні служби безпеки в репресіях проти політичної опозиції комуністичному режиму, Суд визнав такі випадки неприйнятними з огляду на той факт, що виплати по соціальному страхуванню не зазнали непропорційного або свавільного впливу (*«Скорк'євіч проти Польщі» (Skórkiewicz v. Poland)* (ухв.), 1999; *«Стик проти Польщі» (Styk v. Poland)*, рішення Комісії; *«Б'єнковський проти Польщі» (Bienkowski v. Poland)*, рішення Комісії від 1998 року). У таких випадках було визнано, що заходи мали законну мету, незважаючи на значний час, майже 20 років, який минув між падінням комуністичного режиму та прийняттям національного законодавства, яке позбавляло раніше привілейованих осіб раніше набутих прав (*«Чічопек та інші проти Польщі» (Cichopek and Others v. Poland)* (ухв.), 2013, § 118).

370. Крім того, виплати, засновані на нездатності позивача залишатися на оплачуваній роботі через поганий стан здоров'я, також можуть бути скасовані або зменшені, навіть якщо вони виплачувалися правомочній особі протягом тривалого часу. Цілком природно, що різні стани здоров'я, які спочатку унеможливлюють роботу людей, які страждають від них, можуть з часом розвиватися, що призводить до погіршення або покращення стану здоров'я людини. Державам дозволяється вживати заходів для

повторної оцінки стану здоров'я осіб, які отримують пенсію по інвалідності, з метою встановлення того, чи залишаються вони непрацездатними, за умови, що така повторна оцінка здійснюється згідно із законом і супроводжується достатніми процедурними гарантіями. Якби право на пенсію по інвалідності зберігалося в ситуаціях, коли одержувачі такої пенсії з часом перестали відповідати вимогам чинного законодавства, це призвело б до неправомірного збагачення таких осіб. Крім того, це було б несправедливо щодо осіб, які сплачували внески до системи соціального страхування, зокрема тих, яким було відмовлено у виплаті через те, що вони не відповідали відповідним вимогам. У більш загальному плані такі ситуації також санкціонують неналежний розподіл державних коштів, розподіл, що суперечить цілям, яким мають відповідати пенсії по інвалідності (*«В'єчорек проти Польщі» (Wieczorek v. Poland)*, 2009, § 67; *«Івашкевич проти Польщі» (Iwaszkiewicz v. Poland)*, 2011, § 51).

371. Однак, випадки припинення пенсії по інвалідності внаслідок неправильної оцінки працездатності заявника та подальше ненадання правового рішення — перешкоджання заявнику отримати компенсацію (на основі принципу остаточності рішення), незважаючи на наявність відповідних і достатніх підстав для того, щоб відійти від неправильного висновку для забезпечення поваги до соціальної справедливості та чесності — вважалися такими, що покладають непропорційний тягар на заявника (*«Гробельний проти Польщі» (Grobelny v. Poland)*, 2020, §§ 67-71).

372. Що стосується різних типів соціальних виплат, у справі *«Крайнц проти Словенії» (Krajnc v. Slovenia)*, 2017, §§ 49-51, де йшлося про заміну допомоги заявнику за період очікування на набагато нижчу допомогу по інвалідності після законодавчої реформи, Суд вважав, що заявник опинився в особливо небезпечній ситуації і що йому довелося нести непропорційний тягар втрати значної частини допомоги по інвалідності. У справі *«Федулов проти Росії» (Fedulov v. Russia)*, 2019, §§ 76-79, стосовно права особи з інвалідністю на безкоштовні ліки, Суд встановив, що ситуація не була спричинена будь-якими змінами в законодавстві. Заявник відповідав усім критеріям для отримання відповідної допомоги, її безперервне отримання було критично важливим для життя заявника, і відмову державних органів, яка ґрунтувалася на відсутності коштів, зрештою було важко узгодити з верховенством права. Через такий висновок проводити оцінку пропорційності не було потреби.

373. Зменшення певних виплат соціального страхування та заробітної плати в результаті застосування різноманітних заходів жорсткої економії було визнано таким, що відповідає статті 1 Першого протоколу. Суд взяв до уваги загальний контекст оскаржуваних заходів (економічна криза) та їхній обсяг (розмір пенсії залишився незмінним, виплата зменшена на три роки; втручання, отже, обмежене як за часом, так і за обсягом — *«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceição Mateus and Santos Januário v. Portugal)* (ухв.), 2013, §§ 28-29). В аналогічній справі, яка стосувалася, зокрема, скорочення пенсій, виправданого існуванням надзвичайної економічної кризи, яка не мала прецедентів у новітній грецькій історії, Суд встановив, що пропорційність заходів не викликає питань відповідно до статті 1 Першого протоколу (*«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece)* (ухв.), 2013, §§ 46-49; (див. розділ «Заходи жорсткої економії»).

374. Суд визнав різницю, яку деякі Договірні Держави проводять для цілей пенсійного забезпечення між державними службовцями та приватними робітниками (*«Матеїс проти Німеччини» (Matheis v. Germany)* (ухв.), 2005, щодо пенсії у зв'язку з втратою годувальника); *«Аккерман і Фурман проти Німеччини» (Ackermann and Fuhrmann v. Germany)* (ухв.), 2013; *«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 117; *«Панфіле проти Румунії» (Panfile v. Romania)* (ухв.), 2012, § 28; і більш нещодавно — *«Гіаві проти Греції» (Giavi v. Greece)*, 2013, § 52; *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017, §§ 131-132). Логіку такого підходу можна знайти в структурних відмінностях між двома системами, що, своєю чергою, виправдовує різні нормативні акти (*«Матеїс проти Німеччини» (Matheis v. Germany)* (ухв.), 2005, і в більш загальному плані щодо відмінностей між різними категоріями застрахованих осіб, *«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2010, § 84) (див. підрозділ «Стаття 14» для справи *«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary)* [ВП], 2017).

375. Той простий факт, що нове, менш сприятливе законодавство позбавляє осіб, які мають право на пенсію, через ретроспективну перекваліфікацію умов, пов'язаних із набуттям прав на пенсію, сам по

собі не є достатнім для встановлення порушення. Пенсійне законодавство може змінюватися, а законодавчій владі не можна перешкоджати здійснювати регулювання за допомогою нових ретроспективних положень пенсійних прав, що випливають з чинних законів (*«Хонякіна проти Грузії» (Khoniakina v. Georgia)*, 2012, §§ 74 і 75; а також *«Аррас та інші проти Італії» (Arras and Others v. Italy)*, 2012, § 42; *«Сухобоков проти Росії» (Sukhobokov v. Russia)*, 2006, § 26, щодо невиконання остаточного судового рішення про стягнення заборгованості з виплати пенсії заявника згідно зі статтею 6; *«Бакрадзе та інші проти Грузії» (Bakradze and Others v. Georgia)* (ухв.), 2013, § 19).

376. Очікування особи, застрахованої за схемою медичного страхування, що її договір або договір медичного страхування буде збережено або поновлено, не становить «власність» (*«Рамаер і Ван Віллінген проти Нідерландів» (Ramaer and Van Villingen v. the Netherlands)* (ухв.), 2012, § 81).

377. Коли мова йде про зменшення суми, що підлягає сплаті, принципи, які загалом застосовуються у справах, що стосуються статті 1 Першого протоколу, однаково актуальні, коли йдеться про заробітну плату чи соціальні виплати (*«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania)* (ухв.), 2013, § 91; *«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria)* [ВП], 2011, § 82).

378. Крім того, у справах *«Валверде Дігон проти Іспанії» (Valverde Digon v. Spain)*, 2023, §§ 76-81, і *«Доменех Арадійя та Родрігес Гонзалес проти Іспанії» (Domenech Aradilla and Rodríguez González v. Spain)*, 2023, §§ 107-112, Суд постановив, що відмова національних органів влади надати заявникам пенсію у зв'язку із втратою годувальника через непередбачуване ретроспективне застосування нової вимоги відповідності порушило статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

379. Нарешті, у справі *«Бернотас проти Литви» (Bernotas v. Lithuania)*, 2024, §§ 104-113, Суд встановив відсутність порушення статті 1 Першого протоколу, коли заявник був зобов'язаний відшкодувати органам соціального забезпечення пенсію, що виплачувалася у зв'язку зі втратою працездатності особі, яку заявник випадково травмував при нещасному випадку на полюванні. Суд був переконаний, що провадження, розглянуте в цілому, забезпечило заявника розумною можливістю представити свою справу компетентним органам влади з метою встановлення ними справедливого балансу між зазначеними конфліктуючими інтересами. При оцінці пропорційності було враховано кілька елементів.

G. Банківські справи

380. На статтю 1 Першого протоколу посилалися в ряді справ стосовно вимог заявників щодо зменшення вартості їхніх заощаджень або неможливості повернути заощадження.

381. Ощадні рахунки можуть значно знецінитися в результаті інфляції та економічних реформ. У справах, пов'язаних зі зменшенням вартості заощаджень заявників, повторюючи, що стаття 1 Першого протоколу не охоплює право на придбання власності (*«Гріщенко проти Росії» (Grishchenko v. Russia)* (ухв.), 2004), Суд постановив, що загальне зобов'язання Держав підтримувати купівельну спроможність сум, депонованих у банківських або фінансових установах, шляхом систематичної індексації заощаджень або компенсації збитків, викликаних інфляцією, не може бути виведено з цієї статті (*«Гайдук та інші проти України» (Gayduk and Others v. Ukraine)* (ухв.), 2002; *«Апполонов проти Росії» (Appolonov v. Russia)* (ухв.), 2002; *«Тодоров та інші проти Болгарії» (Todorov and Others v. Bulgaria)* (ухв.), 2008; *«Полтораченко проти України» (Poltorachenko v. Ukraine)*, 2005, § 38; *«Збаранская проти України» (Zbaranskaya v. Ukraine)* (ухв.), 2005; *«Шерстюк проти України» (Sherstyuk v. Ukraine)* (ухв.), 2006; *«Бояджян проти Вірменії» (Boyajyan v. Armenia)*, 2011, § 54; *«Рябих проти Росії» (Ryabykh v. Russia)*, 2003, § 63; *«Долнеану проти Молдови» (Dolneanu v. Moldova)*, 2007, § 31). Подібним чином Конвенція не накладає на Держави зобов'язань щодо їхньої економічної політики стосовно подолання наслідків інфляції та інших економічних явищ і не вимагає від них виправлення таких ситуацій за допомогою законодавства чи судового рішення (*«О.Н. проти Болгарії» (O.N. v. Bulgaria)* (ухв.), 2000). У справах, у яких заявники стверджували, що через надмірну тривалість судового провадження та наслідки інфляції протягом тривалого періоду реальна вартість їхніх вимог була значно зменшена, було визнано, що відповідальність не покладається на Державу, а скарги були оголошені неприйнятними (*«Кьоксал проти Туреччини» (Köksal v. Turkey)* (ухв.), 2013,

§ 38; *«Грозева проти Болгарії» (Grozeva v. Bulgaria)* (ухв.), 2005; *«О.Н. проти Болгарії» (O.N. v. Bulgaria)* (ухв.), 2000).

382. У справі щодо зменшення вартості акцій заявника та з огляду на широку свободу розсуду, якою користуються Договірні Держави у цій сфері, Суд постановив, що заходи, вжиті Національним банком Польщі, безперечно, мали на меті захистити інтереси клієнтів банку, які довірили свої активи банку, і щоб уникнути великих фінансових втрат, які спричинило б банкрутство банку для його клієнтів (*«Ольчак проти Польщі» (Olczak v. Poland)* (ухв.), 2002).

383. Крім того, поглинання приватного банку державними органами можна розглядати як втручання у право власності колишніх акціонерів банку (*«Зюзер і Ексен Холдінг А.Ш. проти Туреччини» (Süzer and Eksen Holding A.Ş. v. Turkey)*, 2012, §§ 143-144). Суд має визначити, чи таке втручання відповідає вимозі законності, переслідуванню законної мети та пропорційності переслідуваній меті. Якщо рішення поглинути банк явно приймається як захід для контролю над банківським сектором у країні, позбавлення власності має розглядатися як переслідування законної мети, і має застосовуватися другий абзац статті 1 Першого протоколу (*«Зюзер і Ексен Холдінг А.Ш. проти Туреччини» (Süzer and Eksen Holding A.Ş. v. Turkey)*, 2012, §§ 146-147). Щоб оцінити, чи таке втручання у право власності пропорційне переслідуваній меті, Суд має визначити, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогами загальних інтересів громади та захистом основних прав громадян відповідних осіб (*«Джингилли Холдінг А.Ш. і Джингиллиоглу проти Туреччини» (Cıngıllı Holding A.Ş. and Cıngıllıoğlu v. Turkey)*, 2015, §§ 49-51).

384. Однак справа *«Джингилли Холдінг А.Ш. і Джингиллиоглу проти Туреччини» (Cıngıllı Holding A.Ş. and Cıngıllıoğlu v. Turkey)*, 2015, § 50, стосувалася передачі та продажу «Демірбанку» (Demirbank) (на той час п'ятого за величиною приватного банку Туреччини) за рішенням Ради з банківського регулювання та нагляду. Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу щодо порушення принципу законності, тому не розглядав пропорційність втручання. У своєму наступному рішенні щодо справедливої сатисфакції Суд постановив, що національне законодавство з внесеними до нього поправками забезпечує належне відшкодування після того, як Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу та приступив до часткового вилучення справи (*там само*, § 53).

385. У справі *«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу, коли Уряд прийняв рішення про відновлення та реструктуризацію «Хорватія Банку» (Croatia Bank), яким було відкликано й анулювано всі акції, що належали акціонерам банку. Заявник, акціонерне товариство, яке володіло 1251 акцією «Хорватія Банку», стверджувало, що втручання в його власність не супроводжувалося достатніми процесуальними гарантіями проти свавілля і, таким чином, було неправомірним у розумінні статті 1 Першого протоколу. Суд погодився із заявником, встановивши порушення статті 1 Першого протоколу у зв'язку з порушенням Державою процесуальних зобов'язань за цією статтею (*«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, §§ 80-88 та 110).

386. Стосовно провадження, пов'язаного з відкликанням банківської ліцензії, Суд підкреслив, що будь-яке втручання у мирне володіння «майном» має супроводжуватися процесуальними гарантіями, які надають відповідній фізичній чи юридичній особі розумну можливість позиватися зі своєю справою до відповідального органу влади з метою ефективного оскарження заходів, що порушують права, гарантовані таким положенням. Перевіряючи, чи було виконано цю умову, необхідно детально розглянути відповідні судові та адміністративні процедури (*«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, 2005, § 134; див. також *«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia)*, 2020, § 82).

387. Заморожування банківського рахунку зазвичай вважається заходом контролю за використанням майна (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 27, щодо тимчасового арешту активів з метою їх конфіскації відповідно до законодавства про злочинні доходи; *«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy)*, 2003, § 67; *«Валентин проти Данії» (Valentin v. Denmark)*, 2009, §§ 67-72, щодо позбавлення банкрутів права розпоряджатися своїм майном; *«Карахасаноглу проти Туреччини» (Karahasanoğlu v. Turkey)*, 2021, §§ 144 і 150-153, щодо тимчасових судових заборон, які заморожують активи заявника — колишнього виконавчого директора та директора двох раніше державних банків

— на тривалий період часу та відповідних факторів для оцінки обмежень; *«Трайковський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Trajkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* (ухв.), 2001, щодо заморожування банківських рахунків; *«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan)*, 2021, § 66, щодо замороження банківських рахунків правозахисника та його неурядової організації). Через нездатність заявників зняти свої заощадження протягом понад 20 років та через складність ситуації замороження банківських рахунків було розглянуто за загальним правилом у справі *«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 99 (детальніше див. нижче).

388. У разі відкриття процедури ліквідації банку замороження банківських рахунків керівників може вважатися законним і таким, що має законну мету, оскільки воно має на меті забезпечити, щоб керівники банку, який втратив платоспроможність, не розмарнували активи в очікуванні можливих кримінальних звинувачень або цивільних позовів, пов'язаних із тим, як вони керували банком до банкрутства (*«Міжнародний банк торгівлі та розвитку АД та інші проти Болгарії» (International Bank for Commerce and Development AD and Others v. Bulgaria)*, 2016, § 123).

389. Стабільність банків та інтереси їхніх вкладників і кредиторів заслуговують на посилений захист. Національні органи влади користуються широкою свободою розсуду у виборі того, як вирішувати такі справи (*«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria)*, 2005, § 136; *«Карахасаноглу проти Туреччини» (Karahasanoğlu v. Turkey)*, 2021, § 150). За звичайних обставин заморожування банківських рахунків менеджерів банку на суворо обмежений термін у 6 місяців може розглядатися як таке, що входить у цю межу, а отже, як захід, пропорційний переслідуваній меті (*«Міжнародний банк торгівлі та розвитку АД та інші проти Болгарії» (International Bank for Commerce and Development AD and Others v. Bulgaria)*, 2016, § 124).

390. Кілька справ на розгляді Суду стосувалися «старих» заощаджень в іноземній валюті, депонованих за часів СФРЮ, які були заморожені. Після здобуття незалежності кожна Держава-наступниця СФРЮ знайшла інше правове рішення для регулювання заощаджень, які раніше гарантувалися СФРЮ (для огляду конкретних обставин, що стосуються різних Держав-відповідачів, див. *«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, §§ 24-52). У цьому випадку «старі» заощадження в іноземній валюті стали недоступними через такі чинники, як відсутність коштів у відповідних банках, встановлене законом заморожування рахунків і нездатність національних органів влади вжити заходів з метою надання можливості власникам вкладів у ситуації заявників розпоряджатися своїми заощадженнями.

391. Суд постановив, що позови, пов'язані із заощадженнями в іноземній валюті, депонованими в комерційному банку до розпаду СФРЮ, становили «майно» в значенні статті 1 Першого протоколу (*«Сулягіч проти Боснії та Герцеговини» (Suljagić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2009, §§ 34-36), а також позов проти Російської Федерації щодо інвестування заощаджень державні цільові позики, випущені колишнім СРСР (*«Юрій Лобанов проти Росії» (Yuriy Lobanov v. Russia)*, 2010, §§ 32-34) або в облігаціях і сертифікатах, виданих Ощадбанком СРСР (*«Бояджян проти Вірменії» (Boyajyan v. Armenia)*, 2011, § 57). Подібним чином, цінні папери, які мають економічну цінність, можуть розглядатися як «майно» (*«Ясінський та інші проти Литви» (Jasinskij and Others v. Lithuania)*, рішення Комісії від 1998 року).

392. Однак, щодо заморожених вимог в іноземній валюті, які латвійські заявники подали в Банк зовнішньоекономічної діяльності за часів СРСР, Суд визнав скарги заявників неприйнятними, оскільки дії Банку не можна було приписати Латвії, яка ніколи не демонструвала жодних ознак прийняття або визнання таких позовів (*«Ліквідеяма п/с Сельга і Василевська проти Латвії» (Likvidējamā p/s Selga and Vasilevska v. Latvia)* (ухв.), 2013, §§ 94-113).

393. У справах, у яких законодавчі заходи були спрямовані на виплату «старих» валютних заощаджень у державних облігаціях, Суд, беручи до уваги необхідність встановлення справедливого

балансу між загальними інтересами та правом власності заявника та всі тих, хто опинився в однаковій ситуації, вважав, що вибрані засоби були придатними для досягнення переслідуваної законної мети (зокрема *«Трайковський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Trajkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)* (ухв.), 2002).

394. Які б заходи щодо виплати «старих» заощаджень в іноземній валюті не вирішила вжити Держава, верховенство права та принцип законності вимагали від Договірних Сторін поважати й застосовувати передбачуваним і послідовним чином прийняті ними закони. Недостатня імплементація державного законодавства щодо «старих» заощаджень в іноземній валюті призвела до невиконання Державою-відповідачем цього зобов'язання (*«Сулягіч проти Боснії та Герцеговини» (Suljagić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2009, § 57).

395. Оцінюючи, чи було досягнуто «справедливого балансу» між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту фундаментальних прав особи, Суд має провести загальний аналіз різних інтересів, про які йдеться, беручи до уваги спрямованість Конвенції на захист «практичних та ефективних» прав. У цьому контексті слід підкреслити, що невизначеність — чи то законодавча, адміністративна чи яка виникає внаслідок практики, яку застосовують органи влади, — це фактор, який слід брати до уваги при оцінці поведінки Держави. Дійсно, коли йдеться про питання загального інтересу, органи державної влади зобов'язані діяти своєчасно, належним і послідовним чином. Хоча деякі затримки можуть бути виправдані за виняткових обставин, Суд визнав у цій конкретній справі, що заявники були змушені чекати надто довго. Органи влади Словенії та Сербії, незважаючи на їхню широку свободу розсуду в цій сфері, не досягли справедливого балансу між загальними інтересами громади та майновими правами заявників. Було встановлено порушення статті 1 Першого протоколу щодо цих двох Держав-відповідачів (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, §§ 108 і 124-125).

396. Затримки становлять важливий фактор при оцінці розумності втручання у права власності. У той час як деякі затримки можуть бути виправдані з огляду на настання виняткових обставин, в інших випадках Суд дійшов висновку, що вони не можуть бути вагомою причиною для неспроможності Держави повернути кошти заявникам (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 108).

397. Обмеження свободи розсуду Держав виникає, коли заходи, прийняті національними органами влади, суттєво обмежують право заявника розпоряджатися коштами та зводяться до контролю за використанням власності. Наприклад, Суд визнав, що законодавчі заходи були незадовільними, якщо вони призвели до затримок на кілька місяців (*«Сулягіч проти Боснії та Герцеговини» (Suljagić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2009, § 64).

398. Крім того, неможливість домогтися виконання остаточного судового рішення на користь заявника становило втручання в його або її право на мирне володіння «майном» у контексті «старих» заощаджень в іноземній валюті (*«Єлішич проти Боснії та Герцеговини» (Jeličić v. Bosnia and Herzegovina)*, 2006, § 48).

399. Нарешті, справа *«Пінтар та інші проти Словенії» (Pintar and Others v. Slovenia)*, 2021, стосувалася надзвичайних заходів, вжитих Банком Словенії у 2013-2014 роках щодо кількох великих словенських банків, що призвело до анулювання всіх акцій або субординованих облігацій, якими володіли заявники (щодо застосування див. вище в розділі «Акції компанії та інші фінансові інструменти»), без будь-якої компенсації. Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу через відсутність будь-якої розумної можливості оскаржити заходи та/або вимагати компенсації за анульовані акції та облігації. Таким чином, втручання у майно заявників не супроводжувалося достатніми процесуальними гарантіями проти свавілля і, отже, не було законним. Крім того, забезпечення ефективного засобу правового захисту було пов'язане зі складними питаннями щодо дотримання різних принципів законодавства ЄС, також у контексті попереднього рішення Суду ЄС (*там само*, §§ 101 і 109-111).

H. Оподаткування

400. Оподаткування в принципі — це втручання у право, гарантоване першим абзацом статті 1 Першого протоколу, оскільки воно позбавляє відповідну особу майна, а саме суми грошей, яку необхідно сплатити (*«Берден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom)* [ВП], 2008, § 59; *«Шпачек, с.р.о. проти Чеської Республіки» (Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic)*, 1999, § 39; *«Бежаніч і Башкарад проти Хорватії» (Bežanić and Baškarad v. Croatia)*, 2022, § 60).

401. Втручання з метою оподаткування, як правило, виправдане відповідно до другого абзацу цієї статті, який прямо передбачає виключення щодо сплати податків або інших внесків (*«Гасус Досьє- унд Фьордертекнік ГмбХ проти Нідерландів» (Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands)*, 1995, § 59; *«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia)* (ухв.), 2020, § 43). Митні збори або збори за імпортні товари слід розглядати як такі, що підпадають під сферу оподаткування, питання, яке є частиною основного ядра прерогатив публічної влади (*«Краєва проти України» (Krayeva v. Ukraine)*, 2022, § 28).

402. Утім, це питання належить до компетенції Суду, оскільки правильне застосування статті 1 Першого протоколу становить предмет його нагляду (*«Оріон-Брецлав, С.Р.О. Проти Чеської Республіки» (Orion-Břeclav, S.R.O. v. the Czech Republic)* (ухв.), 2004).

403. Говорячи про «закон» у сфері оподаткування, стаття 1 Першого протоколу посилається на те саме поняття, яке можна знайти в інших частинах Конвенції, поняття, яке включає як статутне право, так і судову практику. Воно передбачає якісні вимоги, зокрема вимоги доступності та передбачуваності (*«Шпачек, с.р.о. проти Чеської Республіки» (Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic)*, 1999, § 54).

404. Випадок втручання, включно із тим, що відбувається у результаті заходів із забезпечення сплати податків, повинен забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Прагнення досягти цього балансу відображено в структурі статті 1 Першого протоколу в цілому, включаючи другий абзац: має існувати розумне співвідношення пропорційності між використаними засобами та переслідуваними цілями (*«"Булвес" АД проти Болгарії» ("Bulves" AD v. Bulgaria)*, 2009, § 62; *«Вальднер проти Франції» (Waldner v. France)*, 2023, § 42). Отже, фінансове зобов'язання, яке виникає внаслідок підвищення податків, може негативно вплинути на гарантію власності, якщо воно покладає надмірний тягар на відповідну особу або серйозно заважає її фінансовому становищу *(«Ферретті проти Італії» (Ferretti v. Italy)*, рішення Комісії від 1997 року; *«Васа Лів Омсесідігт, Фьорсекрінгсболагет Валандс Пенсіонсштіфтельсе і група з приблизно 15 000 осіб проти Швеції» (Wasa Liv Ömsesidigt, Försäkringsbolaget Valands Pensionsstiftelse and a group of approximately 15,000 individuals v. Sweden)*, рішення Комісії від 1998 року; *«Буффало С.р.л. у процесі ліквідації проти Італії» (Buffalo S.r.l. in liquidation v. Italy)*, 2003, § 32; *«Йофіл АЕ проти Греції» (Iofil AE v. Greece)* (ухв.), 2021, § 34).

405. Відповідно до Конвенції Державі, як правило, надається широка свобода розсуду, коли йдеться про загальні заходи економічної чи соціальної стратегії (*«Валлісгаузер проти Австрії (№ 2)» (Wallishauser v. Austria (no. 2))*, 2013, § 65; а також під час розробки та впровадження політики у сфері оподаткування (*«"Булвес" АД проти Болгарії» ("Bulves" AD v. Bulgaria)*, 2009, § 63; *«Гасус Досьє- унд Фьордертекнік ГмбХ проти Нідерландів» (Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands)*, 1995, § 60; *«Стере та інші проти Румунії» (Stere and Others v. Romania)*, 2006, § 51; *«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy)*, 2023, § 157). Суд поважає оцінку законодавчого органу в таких питаннях, якщо вона не позбавлена розумних підстав (*«Гасус Досьє- унд Фьордертекнік ГмбХ проти Нідерландів» (Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands)*, 1995, § 60).

406. Крім того, усталена позиція Суду полягає в тому, що Державам може бути надано певний ступінь додаткової поваги та свободи у здійсненні своїх фіскальних функцій під час тесту на законність (*«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia)* (ухв.), 2020, § 50; *«Бежаніч і Башкарад проти Хорватії» (Bežanić and Baškarad v. Croatia)*, 2022, § 64).

407. У першу чергу національні органи влади повинні визначитися з типом податку чи внесків, які

вони бажають стягувати. Рішення у цій сфері зазвичай передбачають, крім того, оцінку політичних, економічних і соціальних проблем, які Конвенція залишає в компетенції Держав-членів, оскільки національні органи влади явно мають кращі можливості, ніж органи Конвенції, оцінювати такі проблеми (*«Муса проти Австрії» (Musa v. Austria)*, рішення Комісії від 1998 року; *«Балаж проти Словаччини» (Baláž v. Slovakia)* (ухв.), 2003; *«Азієнда Агрікола Сілверфунгі С.а.с. та інші проти Італії» (Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy)*, 2014, § 103; *«Р.Ш. проти Угорщини» (R.Sz. v. Hungary)*, 2013, §§ 38 та 46; *«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia)* (ухв.), 2020, § 45). Національні законодавчі органи також мають вирішувати, що можна класифікувати як оподатковуваний дохід і які мають бути конкретні засоби примусового стягнення податкових зобов'язань (*«Каччіато проти Італії» (Cacciato v. Italy)* (ухв.), 2018, § 25; *«Гуісо і Консіглio проти Італії» (Guiso and Consiglio v. Italy)* (ухв.), 2018, § 44). Зокрема, у такій складній сфері, як встановлення податку на додану вартість (ПДВ), Державі-відповідачу має бути надана особливо широка свобода розсуду (*«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia)* (ухв.), 2020, § 51).

408. Крім того, повноваження Суду перевіряти дотримання національного законодавства обмежені. У першу чергу національні органи влади, зокрема суди, мають тлумачити та застосовувати національне законодавство, навіть у тих сферах, де Конвенція «включає» норми цього права, оскільки національні органи влади за природою речей особливо кваліфіковані для розв'язання питань, що виникають у зв'язку з цим. Якщо тлумачення не є довільним або явно необґрунтованим, роль Суду зводиться до встановлення того, чи наслідки такого тлумачення сумісні з Конвенцією. Цей принцип особливо актуальний у справі, яка стосується вузькоспеціалізованої та технічної галузі права (*«Йофіл АЕ проти Греції» (Iofil AE v. Greece)* (ухв.), 2021, § 42; див. також *«С.К. Зоріна Інтернешнл С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Zorina International S.R.L. v. Romania)*, 2023, §§ 52-55, де національні суди переглянули санкції, накладені податковим органом за невидачу квитанцій за продані товари).

409. Затримка у відшкодуванні надміру сплачених податків становила порушення (*«Буффало С.р.л. у процесі ліквідації проти Італії» (Buffalo S.r.l. in liquidation v. Italy)*, 2003, § 39) — Суд вважає, що затримки від 5 до 10 років мали серйозний вплив на фінансовий стан компанії-заявника, який не міг бути компенсований виплатою лише простих відсотків на належні суми, що викликало невизначеність для платника податків і додатково ускладнювалося відсутністю будь-яких правових шляхів виправлення ситуації.

410. Так само неможливість отримати відшкодування надміру сплаченого податку, щодо якого національні органи влади визнали, що він був сплачений з порушенням застосовного матеріального права, призвела до порушення: як заперечення позову компанії-заявника проти Держави, так і відсутність національних процедур, які надають достатній засіб правового захисту для забезпечення захисту права компанії-заявника на мирне володіння своїм «майном», порушує справедливий баланс (*«С.А. Данжевіль проти Франції» (S.A. Dangeville v. France)*, 2002, § 61).

411. Розбіжність між вартістю майна, вилученого з метою розрахунку компенсації за експропріацію, та податку на спадщину призвело до того, що Суд визнав порушення на підставі свавілля (*«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, § 65).

412. Простий факт того, що податкове законодавство має ретроактивний характер, як таке, не призводить до порушення (наприклад, закон зворотної сили, що передбачає оподаткування певних операцій (*«М.А. та 34 інших проти Фінляндії» (M.A. and 34 Others v. Finland)* (ухв.), 2003).

413. Заходи примусового виконання в контексті податкових проваджень, які не були автоматично призупинені, коли боржник оскаржив їх, вважалися прийнятними та належали до широких меж розсуду Держави, але вони повинні супроводжуватися процесуальними гарантіями, аби забезпечити, що особи не будуть поставлені в становище, де їхні апеляції ефективно обмежені, а самі вони не можуть ефективно захистити свої інтереси. Один із важливих факторів — те, чи існував певний розумний рівень зв'язку між залученими державними органами, що дозволило захистити права платників податків (*«Руск проти Швеції» (Rousk v. Sweden)*, 2013, § 124).

414. Простий факт, що податкова ставка дуже висока, сам по собі не призводить до порушення; Суд

розглядає податкову ставку заявника (*«Р.Ш. проти Угорщини» (R.Sz. v. Hungary)*, 2013, § 54). Оподаткування за значно вищою ставкою податку, ніж та, яка діяла на момент отримання доходу, про який ідеться, може розглядатися як необґрунтоване втручання в очікування, захищені статтею 1 Першого протоколу (*«M.A. та 34 інших проти Фінляндії» (M.A. and 34 Others v. Finland)* (ухв.), 2003).

415. У справі, коли звільнена державна службовиця була зобов'язана сплатити податок на вихідну допомогу за загальною ставкою 52 %, Суд встановив порушення на таких підставах: ця ставка значно перевищувала ставку, застосовувану до всіх інших доходів; заявниця зазнала суттєвої втрати доходу внаслідок безробіття; податок був безпосередньо вирахуваний роботодавцем із вихідної допомоги без будь-якої індивідуальної оцінки ситуації заявниці та був накладений на дохід, пов'язаний з діяльністю, що мала місце до відповідного податкового року (*«Н.К.М. проти Угорщини» (N.K.M. v. Hungary)*, 2013, §§ 66-74). Навпаки, Суд встановив, що до 30 % ПДВ від митної вартості вантажу не можна з кількісної точки зору вважати надмірним. Таким чином, стягнення ПДВ з імпорту організацією-заявником релігійної літератури не порушувало балансу між захистом прав заявника та інтересом суспільства в сплаті податків (*«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia)* (ухв.), 2020, §§ 53 і 55).

416. У справі щодо тлумачення національного законодавства національними судами стосовно накладення податку на компанію-заявника за операцію, в якій вона продала деякі цінні папери (утримувані в дочірній компанії) перед їх викупом, Суд вважав, що справедливий баланс між інтересом суспільства щодо збору податків і правом компанії-заявника на мирне володіння власністю був дотриманий. Суд зазначив, зокрема, що продаж / викуп цінних паперів відбувся в різні робочі дні, а не в той самий день, національне законодавство допускає виняток у такому випадку (*«Йофіл АЕ проти Греції» (Iofil AE v. Greece)* (ухв.), 2021, §§ 43-48).

417. У справі *«Радобулжач проти Хорватії (№ 2)» (Radobuljac v. Croatia (no. 2))*, 2025, §§ 43-46 та 54-55, з огляду на широку свободу розсуду, надану Державам у сфері оподаткування, Суд постановив, що відмова погасити податковий борг заявника шляхом зарахування його вимог, які підлягали примусовому виконанню та випливали з правовідносин, не пов'язаних з оподаткуванням, не була ні свавільною, ні явно необґрунтованою. Цей захід не покладав надмірного індивідуального тягаря на заявника, особливо з огляду на те, що визначені суми не підривали його фінансове становище чи професійну діяльність.

418. Також у контексті податкових проваджень Суд надає важливого значення наявності процесуальних гарантій у відповідних провадженнях (порівняйте *«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986, § 55). У цьому аспекті Суд визнав заморожування податковими органами банківських рахунків компанії на невизначений період часу, без будь-якої можливості його перегляду через регулярні проміжки часу, таким, що порушує статтю 1 Першого протоколу до Конвенції (*«Рустамханлі проти Азербайджану» (Rustamkhanli v. Azerbaijan)*, 2024, § 65). Більше того, справедливий баланс був порушений у випадках, коли національні органи влади за відсутності будь-яких ознак прямої участі фізичної чи юридичної особи в шахрайському зловживанні ланцюжком постачання ПДВ або знання про це, з усім тим покарали повністю сумлінного одержувача постачання, на яке накладається сплата ПДВ, за дії чи бездіяльність постачальника, над якими він не мав контролю та щодо якого не мав засобів моніторингу чи забезпечення відповідності (*«"Булвес" АД проти Болгарії» ("Bulves" AD v. Bulgaria)*, 2009, §§ 67-71).

I. Земельне планування

419. Права власників щодо питань міського чи регіонального планування, по суті, еволюційні. Політика міського та регіонального планування — перш за все, сфери, у які втручається Держава, зокрема через контроль над власністю в інтересах суспільства або загального інтересу. За таких обставин, коли загальні інтереси суспільства першочергові, Суд вважає, що свобода розсуду Держави більша, ніж у тих випадках, коли мова йде виключно про громадянські права (*«Горраіз Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain)*, 2004, § 70; *«Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria)*, 1989, § 55; *«Чепмен проти Сполученого Королівства»*

(Chapman v. the United Kingdom) [ВП], 2001, § 104).

420. Суд розглянув низку справ щодо обмежень, накладених на землевласників у контексті просторового планування, які іноді тривали багато років (*«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland)*, 2006, § 98; *«Скжиньський проти Польщі» (Skrzyński v. Poland),* 2007, § 92; *«Росіньський проти Польщі» (Rosiński v. Poland),* 2007, § 89; *«Бушкєвич проти Польщі» (Buczkiewicz v. Poland),* 2008, § 77; *«П'єтжак проти Польщі» (Pietrzak v. Poland),* 2008, § 115; *«Хакан Ари проти Туреччини» (Hakan Arı v. Turkey),* 2011, § 36; *«Россітто проти Італії» (Rossitto v. Italy),* 2009, § 37; *«Майолі проти Італії» (Maioli v. Italy),* 2011, § 52; *«Хюсейн Каплан проти Туреччини» (Hüseyin Kaplan v. Turkey),* 2013, § 38; *«Зія Чевік проти Туреччини» (Ziya Çevik v. Turkey),* 2011, § 33). У справі *«Ян та інші проти Німеччини» (Jahn and Others v. Germany)* [ВП], 2005, §§ 100-105, яка стосувалася виняткових обставин, такі обмеження, навіть якщо вони були накладені на постійній основі та без права на отримання компенсації, були встановлені з дотриманням цього положення. Заявки оголошувалися неприйнятними у справах про абсолютну заборону будівництва, що супроводжується неможливістю вимагати компенсацію від муніципалітету, якщо власники не виявили наміру будувати та не показали, що заборона зобов'язувала їх змінити використання майна (*«Скагліаріні проти Італії» (Scagliarini v. Italy)* (ухв.), 2015); або якщо за відсутності змін у використанні заявник чекав тривалий час, перш ніж подати заявку на отримання дозволу на будівництво (*«Галтієрі проти Італії» (Galtieri v. Italy)* (ухв.), 2006). В інших випадках порушення було встановлено навіть за відсутності конкретного проєкту будівництва та на тій підставі, що законодавча влада спочатку прийняла закони, які передбачають право на компенсацію за експропріацію, але згодом неодноразово відкладала набрання чинності цими законами (*«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland)*, 2006, § 78).

421. Незаконне зайняття державними органами землі приватної власності з метою реалізації проєктів розвитку, створення механізму, який дозволив органам влади отримати вигоду з протиправної ситуації, в якій землевласник був поставлений перед фактом, визнано порушенням права на мирне володіння «майном» (*«Бельведере Альбергієра С.р.л. Проти Італії» (Belvedere Alberghiera S.r.l. v. Italy)*, 2000, § 59).

422. Суд наголосив, що труднощі у впровадженні комплексної законодавчої бази у сфері міського планування становлять частину процесу переходу від соціалістичного правового порядку та його режиму власності до режиму, сумісного з верховенством права та ринковою економікою, — процесу, який, за самою природою речей, пов'язаний з труднощами. Однак ці труднощі та масштабність завдань, які постають перед законодавцями, щоб розв'язати всі складні питання, пов'язані з таким переходом, не звільняють Держави-члени від зобов'язань, що випливають з Конвенції чи протоколів до неї (*«Шірмер проти Польщі» (Schirmer v. Poland)*, 2004, § 38; *«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland)*, 2006, § 96).

J. Конфіскація доходів, одержаних злочинним шляхом

423. У ряді справ Суд розглянув відповідно до статті 1 Першого протоколу різні заходи, вжиті з метою боротьби з незаконним збагаченням коштом доходів, одержаних злочинним шляхом. У таких випадках Держави мають широку свободу розсуду в здійсненні політики боротьби зі злочинністю, включно з конфіскацією майна, яке вважається майном незаконного походження (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 30; *«Ріела та інші проти Італії» (Riela and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Гогімідзе та інші проти Грузії» (Gogitidze and Others v. Georgia)*, 2015, § 108; майно, придбане за незаконні кошти (*«Улемек проти Сербії» (Ulemek v. Serbia)* (ухв.), 2021), доходи від кримінального правопорушення *(productum sceleris)* (*«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001; *«Сілікієне проти Литви» (Silickienė v. Lithuania)*, *«Гогімідзе та інші проти Грузії» (Gogitidze and Others v. Georgia)*, 2015), майно, яке було об'єктом правопорушення (*objectum sceleris*) (*«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986; *«Сун проти Росії» (Sun v. Russia)*, 2009; *«Ісмаїлов проти Росії» (Ismayilov v. Russia)*, 2018), або майно, яке служило або мало служити для вчинення злочину (*instrumentum sceleris*) (*«Андоноскі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Andonoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, 2015; *«Б.К.М. Ложістік*

Ташимаджилик Тіджарет Лімітед Шіркеті проти Словенії» (B.K.M. Lojistik Taşımacılık Ticaret Limited Şirketi v. Slovenia), 2017; *«С.Ц. Сервіс Бенц Ком С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Service Benz Com S.R.L. v. Romania)*, 2017; *«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002; *«Маркус проти Латвії» (Markus v. Latvia)*, 2020, § 69, і *«Тодоров та інші проти Болгарії» (Todorov and Others v. Bulgaria)*, 2021, §§ 189-199, для повторення різних ситуацій).

424. Залежно від законодавчої бази в Державах-членах, така конфіскація може мати місце в рамках кримінального провадження, яке зазвичай обумовлюється засудженням, або поза кримінальним провадженням, якщо виконуються певні умови. Ще одна спеціальна процедура — за якою майно злочинця або інших осіб конфіскується на основі простого припущення, що воно має злочинне походження. Зазвичай це називається розширеною конфіскацією, яка розглядається як допоміжна форма звичайної конфіскації. Крім того, в Італії введені заходи превентивної конфіскації адміністративного характеру, зокрема для боротьби з організованою злочинністю. Нарешті, певні юрисдикції, наприклад, Велика Британія, також мають цивільно-правовий підхід до конфіскації: ця модель конфіскації базується не на винуватості злочинця, а на походженні майна.

425. У справі *«Гогімідзе та інші проти Грузії» (Gogitidze and Others v. Georgia)*, 2015, § 105, Суд зауважив, що можна сказати, що існують загальноєвропейські та навіть універсальні правові стандарти, які заохочують, в першу чергу, конфіскацію майна, пов'язаного з серйозними кримінальними злочинами, такими як корупція, відмивання грошей, злочинами, пов'язаними з наркотиками тощо, без попереднього кримінального засудження. По-друге, тягар доведення законного походження майна, яке вважається незаконно набутим, може законно бути покладений на відповідачів у такому некримінальному провадженні щодо конфіскації, включаючи цивільне провадження щодо речі (*in rem*). По-третє, заходи конфіскації можуть бути застосовані не лише до прямих доходів, одержаних злочинним шляхом, але й до майна, включаючи будь-які доходи та інші непрямі вигоди, отримані шляхом перетворення прямих доходів, одержаних злочинним шляхом, або їх змішування з іншими, можливо законними, активами. Нарешті, конфіскаційні заходи можуть бути застосовані не лише до осіб, безпосередньо підозрюваних у кримінальних правопорушеннях, але й до будь-яких третіх осіб, які мають права власності без необхідної добросовісності, з метою приховати їхню протиправну роль у накопиченні відповідних багатств.

426. У справі *«Пакурар проти Румунії» (Păcurar v. Romania)*, 2025, § 200, що стосувалася конфіскації майна заявника, високопоставленого начальника поліції, без ухвалення обвинувального вироку на підставі правових норм щодо доброчесності під час виконання публічних функцій, Суд підкреслив, що провадження, яке ґрунтувалося на процедурі, що відповідала належним міжнародним стандартам, не порушувало необхідного справедливого балансу між захистом права власності та вимогами загального інтересу (для більш докладної інформації див. розділ «Принцип законності» вище).

427. У контексті транснаціональної злочинності Суд визнав у справі *«Шоразова проти Мальти» (Shorazova v. Malta)*, 2022, § 111, яка стосувалася наказу про блокування майна заявника на Мальті на підставі запиту у зв'язку з поточним розслідуванням у Казахстані звинувачень у шахрайстві / відмиванні грошей з боку заявниці та її чоловіка, важливість Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності для ефективної боротьби з організованою злочинністю. Водночас Суд наголосив, що взаємна правова допомога за цією Конвенцією має здійснюватися відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Таким чином, національні суди зобов'язані переглядати, якщо є серйозна та обґрунтована скарга на явний недолік у захисті прав, передбачених Європейською конвенцією (з відповідними змінами, *«Автіньш проти Латвії» (Avotiņš v. Latvia)* [ВП], 2016, § 116).

428. У зв'язку з цим, навіть якщо захід було призначено в межах запиту про міжнародну правову допомогу, поданого іншою Державою, національні органи влади зобов'язані застосовувати принципи статті 1 Першого протоколу по суті, враховуючи при цьому особливості та механізми міжнародної взаємної правової допомоги (*«Амерісок Центер С.Р.Л.» проти Люксембургу» (Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg)*, 2024, § 55). У цій справі, що стосувалася арешту банківських активів компанії-заявника в Люксембурзі на підставі запиту про міжнародну правову допомогу, поданого перуанськими органами влади, Суд дійшов висновку, що національні суди не надали компанії-заявнику розумної можливості викласти свою позицію в ході змагального провадження, що було зумовлено, по-перше,

тим, що законодавство про міжнародну взаємну правову допомогу не передбачало обов'язкового повідомлення відповідного клієнта банку про рішення про арешт, а, по-друге, рішенням національного суду не розглядати доводи заявника. Цей висновок підкріплювався тим фактом, що дане питання не розглядалося й перуанськими органами влади (*там само*, §§ 58-59). Так, за відсутності засобу правового захисту, за допомогою якого можна було б ефективно оскаржити арешт активів компанії-заявника, Суд дійшов висновку, що цей захід був непропорційним до переслідуваної законної мети (*там само*, § 61).

429. Заходи конфіскації можуть бути прийнятними, якщо вони вживаються відповідно до загальних інтересів у забезпеченні того, щоб використання майна, про яке йде мова, не створювало переваги для особи, засудженої за кримінальне правопорушення, на шкоду суспільству (*«Улемек проти Сербії» (Ulemek v. Serbia)* (ухв.), 2021, § 66).

430. Суд також зазначив, що Держави мають законний інтерес, а також зобов'язані, згідно з різними міжнародними договорами, вживати заходів для виявлення та моніторингу переміщення готівки через їхні кордони, оскільки великі суми готівки можуть використовуватися для відмивання грошей, торгівлі наркотиками, фінансування тероризму чи організованої злочинності, ухилення від сплати податків або вчинення інших серйозних фінансових злочинів. Таким чином, конфіскаційні заходи, вжиті, коли особи не декларують готівку під час перетину кордону, відповідають загальним інтересам суспільства (*«Карапетян проти Грузії» (Karapetyan v. Georgia)*, 2020, § 34).

431. Суд розглядає конфіскацію головним чином як контроль за користуванням майном у значенні другого абзацу статті 1 Першого протоколу (*«Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom)*, 1976, § 63; *«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (AGOSI v. the United Kingdom)*, 1986, § 51; *«Карапетян проти Грузії» (Karapetyan v. Georgia)*, 2020, § 32; *«Актіва ДОО проти Сербії» (Aktiva DOO v. Serbia)*, 2021, § 78; «Аксунгюр та інші проти Сербії» (Aksüngür and Others v. Serbia), 2025, § 94), навіть якщо конфіскація за своєю природою позбавляє особу права власності.

432. Дійсно, другий абзац статті 1 Першого протоколу, зокрема, дозволяє Договірним Державам контролювати використання майна з метою забезпечення сплати штрафних санкцій. Таким чином, у справах щодо конфіскації доходів від кримінального правопорушення, яка стала результатом засудження, Суд зазвичай розглядає конфіскацію як контроль за користуванням майном (*«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001, § 51; див. також *«Велч проти Сполученого Королівства» (Welch v. the United Kingdom)*, 1995, § 26, за статтею 7 Конвенції; *«Ван Офферен проти Нідерландів» (Van Offeren v. Netherlands)* (ухв.), 2005, за статтею 6 Конвенції). Другий абзац статті 1 Першого протоколу слід тлумачити у світлі загального принципу, викладеного в першому реченні першого абзацу, який вимагає існування розумного співвідношення пропорційності між використаними засобами та переслідуваною метою (*«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001, §§ 51-52; *«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, § 81).

433. Такий самий підхід застосовувався в ситуаціях, коли конфіскаційні заходи застосовувалися незалежно від кримінального звинувачення, оскільки відповідні активи вважалися незаконно придбаними, їхнє законне походження не було доведено або вони були знаряддям злочину (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 27; *«Ріела та інші проти Італії» (Riela and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Сун проти Росії» (Sun v. Russia)*, 2009, § 25; *«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«К.М. проти Франції» (C.M. v. France)* (ухв.), 2001; *«Ейр Кенада проти Сполученого Королівства» (Air Canada v. the United Kingdom)*, 1995, § 34; *«Гогімідзе та інші проти Грузії» (Gogitidze and Others v. Georgia)*, 2015, §§ 94 та 97, щодо конфіскації, застосованої в цивільному процесі; *«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, § 81, щодо провадження у справі про відмивання грошей; *«Улемек проти Сербії» (Ulemek v. Serbia)* (ухв.), 2021, §§ 62-68, щодо подальших проваджень, розпочатих відповідно до закону про арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, який не вважається злочинним за своєю природою; *«Аксунгюр та інші проти Сербії» (Aksüngür and Others v. Serbia)*, 2025, § 94, щодо конфіскації всієї або значної частини готівкових коштів заявника, які він перевозив через кордон без митної декларації; та *«Пренча проти Сербії» (Prenča v. Serbia)*, 2025, § 75, щодо конфіскації незадекларованих готівкових коштів, які заявник намагався перевезти через державний кордон з порушенням відповідних

нормативно-правових актів).

434. Крім того, Суд також розглядав конфіскацію як контроль за користуванням майном, якщо майно заявника було конфісковане як кримінальне покарання, незалежно від способу його придбання та будь-якого відношення до правопорушення (*«Маркус проти Латвії» (Markus v. Latvia)*, 2020, §§ 69-70; для отримання додаткової інформації див. розділ «Принцип законності» вище).

435. Як виняток, Суд проаналізував втручання як позбавлення власності, якщо конфіскація знаряддя злочину стосується власності третіх осіб і становить постійний захід (див. також розділ «Контроль за користуванням» вище; *«Андоноскі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Andonoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia)*, 2015, § 36; *«Б.К.М. Ложістік Ташимаджилик Тіджарет Лімітед Ширкеті проти Словенії» (B.K.M. Lojistik Taşımacılık Ticaret Limited Şirketi v. Slovenia)*, 2017, § 48; *«Яшар проти Румунії» (Yaşar v. Romania)*, 2019, § 49).

436. Іноді Суд утримувався від визначення того, чи було втручання, про яке йдеться, позбавленням власності чи контролем над використанням, оскільки вважав це непотрібним. Натомість він переходив безпосередньо до перевірки того, чи відбулося порушення принципів законності, законної мети та пропорційності (*«Дєнісова і Моісєєва проти Росії» (Denisova and Moiseyeva v. Russia)*, 2010, § 55; *«Актіва ДОО проти Сербії» (Aktiva DOO v. Serbia)*, 2021, §§ 78 та 82*; «Меландрі проти Сан-Марино» (*Melandri v. San Marino*)*, 2024, § 67; *«Ісая та інші проти Італії» (Isaia and Others v. Italy)**, 2025, § 42).

437. У низці справ Суд застосовував критерій пропорційності згідно зі статтею 1 Першого протоколу до різних процедур конфіскації майна, пов'язаного зі стверджуваним вчиненням різних серйозних злочинів. Що стосується майна, яке імовірно було придбане повністю або частково коштом доходів від незаконного обігу наркотиків (*«Вебб проти Сполученого Королівства» (Webb v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002) або злочинними організаціями, залученими до торгівлі наркотиками (*«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* (ухв.), 2001; *«Морабіто та інші проти Італії» (Morabito and Others v. Italy)* (ухв.), 2005) або з іншої незаконної діяльності типу мафії (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 30), Суд визнав, що конфіскаційні заходи були пропорційними, навіть за відсутності обвинувального вироку, який підтверджує вину обвинуваченого (*«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, § 90).

438. Якщо конфіскацію було застосовано незалежно від кримінального обвинувачення проти третіх осіб, Суд визнав, що органи влади можуть застосовувати конфіскаційні заходи не лише до осіб, безпосередньо обвинувачених у вчиненні злочинів, але й до членів їхніх сімей та інших близьких родичів, які, як припускається, неофіційно володіли та розпоряджалися незаконно здобутим майном від імені підозрюваних правопорушників, або яким іншим чином бракувало необхідного добросовісного статусу (*«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy)*, 1994, § 30; *«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22586(ухв.), 2001; *«Морабіто та інші проти Італії» (Morabito and Others v. Italy)* (ухв.), 2005; *«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002; *«Вебб проти Сполученого Королівства» (Webb v. the United Kingdom)* (ухв.), 2004; *«Саккоцціа проти Австрії» (Saccoccia v. Austria)*, 2008, § 88; *«Сілікієне проти Литви» (Silickienė v. Lithuania)*, 2012, § 65, де конфіскаційний захід було застосовано до вдови корумпованого чиновника; *«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, §§ 89 і 93, де конфіскаційний захід було застосовано також до дітей через попередню судимість їхнього батька; *«Загіні проти Сан-Марино» (Zaghini v. San Marino)*, 2023, §§ 17 і 65, де заявник був сином особи, визнаної винною у відмиванні грошей).

439. У справі *«Юсфілі та інші проти Азербайджану» (Yusifli and Others v. Azerbaijan)* (ухв.), 2022, §§ 88-93, заявники були знайомими або родичами колишнього міністра охорони здоров'я. Суд визнав явно необґрунтованими їхні скарги щодо конфіскації прибутків, одержаних злочинним шляхом, пов'язаних з різним державним майном, яке ймовірно було присвоєне колишнім міністром охорони здоров'я та передане на користь заявників або компаній, у яких заявники були номінально єдиними власниками.

440. У справі *«Тартамелла та інші проти Італії» (Tartamella and Others v. Italy)*, 2025, § 207, у якій

майно заявників, вартість якого дорівнювала доходам від злочинів, скоєних членами їхніх сімей, було арештовано та конфісковано на тій підставі, що воно перебувало в розпорядженні правопорушників, Суд встановив порушення статті 1 Першого протоколу щодо перших двох заявників. Суд постановив, що національні суди не змогли обґрунтовано та на підставі об'єктивних доказів довести, що перші двоє заявників були фіктивними власниками конфіскованого майна, а насправді це майно належало правопорушникам (*там само*, §§ 200-206). Натомість Суд постановив, що національні суди належним чином дослідили поведінку третього та четвертого заявників, а також правопорушників у зв'язку зі спірним майном і вказали на конкретні обставини, що свідчили про те, що це майно перебувало в розпорядженні правопорушників (*там само*, §§ 208-210 та §§ 213-215).

441. Конфіскація в таких випадках спрямована на запобігання незаконному використанню «майна», законне походження якого не було встановлено, особливо якщо воно використовується у спосіб, небезпечний для суспільства. Суд зазначив труднощі, з якими стикаються державні органи у боротьбі з організованою злочинністю. Конфіскація, призначена для блокування руху підозрюваного капіталу, ефективна та необхідна зброя в цьому контексті. Постанова про конфіскацію майна, здобутого злочинним шляхом, діє в загальних інтересах як стримувальний фактор для тих, хто збирається брати участь у злочинній діяльності, а також гарантує, що злочин не принесе результатів (*«Дєнісова і Моісєєва проти Росії» (Denisova and Moiseyeva v. Russia)*, 2010, § 58; *«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001, § 52; *«Фонд Дасса та інші проти Ліхтенштейну» (Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein)* (ухв.), 2007, за статтями 6 та 7).

442. Водночас у справі *«Раделіч проти Хорватії» (Radelić v. Croatia)*, §§ 55-63, у якій доходи, одержані внаслідок вчинення злочину, придбані компанією, що збанкрутувала та припинила своє існування, були конфісковані в директора та єдиного акціонера цієї компанії, якого визнали винним у вчиненні кримінального правопорушення у вигляді комерційного шахрайства з метою отримання незаконної вигоди на користь компанії, Суд визнав такий захід незаконним. Кримінальний кодекс не передбачав конфіскації доходів від злочину в правопорушника, якщо вони були отримані на користь іншої особи (фізичної або юридичної). Отже, застосування заходу конфіскації не було передбачуваним згідно з національним законодавством і суперечило характеру правопорушення, за яке його було засуджено.

443. У справі *«Фонд боротьби з корупцією (ФБК) та інші проти Росії» (Anti-Corruption Foundation (FBK) and Others v. Russia)*, 2025, §§ 104-107, Суд дійшов висновку, що вилучення та подальше утримання під час обшуків грошової суми, яка належала одному із заявників, без будь-якого судового рішення, яке б дозволяло ці дії — як того вимагає національне законодавство, — не було здійснено «згідно із законом». Суд визнав, що той факт, що органи влади не повернули майно його законному власнику або не наклали арешт на це майно в установленому порядку, що дозволило б національним судам оцінити конкретні фактичні обставини, які вказували б на те, що зазначена сума є доходом від злочину, зробив їхні дії свавільними та такими, що суперечать принципам правової визначеності та верховенства права.

444. У справі *«Аксунгюр та інші проти Сербії» (Aksüngür and Others v. Serbia)*, 2025, § 103, що стосувалася конфіскації готівкових коштів, незадекларованих заявниками під час перетину кордону Сербії, Суд не розглядав питання щодо законності, перейшовши до розгляду пропорційності втручання. Він звернув увагу на обмежений обсяг перевірки, проведеної національними судами, та визнав законодавчу базу надто широкою. Крім того, національні суди, включно з Конституційним Судом, не розвіяли сумніви щодо тлумачення застосовної норми національного права, не провели ґрунтовного аналізу того, які саме санкції були необхідними в кожному конкретному випадку, та не забезпечили належного справедливого балансу між конкуруючими інтересами (*там само*, §§ 107-123; див. також *«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia)*, 2021, у розділі «Право Європейського Союзу» нижче).

445. Аналогічно, справа *«Пренча проти Сербії» (Prenča v. Serbia)*, 2025, §§ 80-82, стосувалася штрафу та конфіскації незадекларованих готівкових коштів, які заявник намагався провезти через державний кордон у сумі, що перевищувала встановлений законом для резидентів Сербії ліміт вивезення готівки. Суд вирішив — попри те, що законодавча база залишалася нечіткою у своїх ключових елементах щодо свободи дій, дозволеної для накладення повної або часткової конфіскації, — залишити відкритим питання щодо «законності» втручання. Натомість він вирішив врахувати ці недоліки, а також наслідки, які вони спричиняли в контексті дотримання статті 1 Першого протоколу, як суттєві критерії для

визначення того, чи досягли національні органи влади, застосовуючи оскаржуваний захід, справедливого балансу між відповідними інтересами. Зрештою Суд постановив, що нормативно-правова база в поєднанні з недостатнім обсягом перегляду справи національними судами та відсутністю процесуальних гарантій не могла забезпечити необхідний справедливий баланс між вимогами загального інтересу та захистом права заявника мирно володіти своїм майном відповідно до зазначеної статті (*там само*, §§ 99-104).

446. Стаття 6 Конвенції загалом не забороняє Державам вдаватися до презумпцій. У провадженнях щодо різних форм конфіскації або податкових репресій органи державної влади можуть діяти, виходячи з презумпції, що активи були придбані незаконним шляхом (*«Салабіаку проти Франції» (Salabiaku v. France)*, 1988, § 28). Такий самий підхід використовувався стосовно скарг щодо презумпцій, зроблених у цьому контексті, відповідно до статті 1 Першого протоколу (*«Какуччі та Сабателлі проти Італії» (Cacucci and Sabatelli v. Italy)* (ухв.), 2014, § 43; *«Їлдрім проти Італії» (Yildrim v. Italy)* (ухв.), 2003; або за статтею 6 (перекладання тягаря доведення на заявника, щоб довести, що його активи були придбані законним шляхом (*«Грейсон і Барнхем проти Сполученого Королівства» (Grayson and Barnham v. the United Kingdom)*, 2008, § 45; *«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001, § 43; *«Перре проти Італії» (Perre v. Italy)* (ухв.), 1999, для допиту свідка). Використання презумпцій, якщо стороні була надана можливість спростувати презумпції, сумісне з презумпцією невинуватості. І навпаки, порушення пункту 2 статті 6 було встановлено у справі, коли було видано наказ про конфіскацію товарів, незважаючи на те, що власника було виправдано в кримінальному провадженні у злочині, від якого нібито були отримані доходи (*«Гірінгс проти Нідерландів» (Geerings v. Netherlands),* 2007, §§ 43-51).

447. Суд також визнав правомірним для відповідних національних органів видавати накази про конфіскацію на підставі переважання доказів, які свідчать про те, що законні доходи відповідачів не могли бути достатніми для придбання майна, про яке йдеться. Щоразу, коли наказ про конфіскацію був результатом цивільного провадження щодо речі *(in rem)*, яке стосувалося злочинних доходів, отриманих від серйозних злочинів, Суд не вимагав доказів «поза розумним сумнівом» незаконного походження майна в такому провадженні. Натомість доведення на основі балансу ймовірностей або високої ймовірності незаконного походження в поєднанні з нездатністю власника довести протилежне було визнано достатнім для цілей перевірки пропорційності відповідно до статті 1 Першого протоколу (*«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, § 91; див. також *«Меландрі проти Сан-Марино» (Melandri v. San Marino)*, 2024, § 72). Навпаки, Суд встановив, що національні суди не змогли переконливо довести причинно-наслідковий зв'язок між, з одного боку, предикатними злочинами/будь-якою іншою злочинною поведінкою та активами, що підлягають конфіскації, з іншого боку, коли вони покладалися виключно на презумпцію, що будь-який актив, щодо якого не було доведено, що він має законне походження, є доходами від злочину, та на встановлену ними різницю між доходами заявників із законних джерел та їхніми витратами (*«Мандев та інші проти Болгарії» (Mandev and Others v. Bulgaria)*, 2024, § 100; див. також *«Тодоров та інші проти Болгарії» (Todorov and Others v. Bulgaria)*, 2021).

448. У справі *«Ісая та інші проти Італії» (Isaia and Others v. Italy)**, 2025, §§ 89-90, Суд зазначив, що національні суди не лише не встановили жодного зв'язку між злочинною діяльністю першого заявника та конфіскованими активами, а й не обґрунтували належним чином, чому слід було вважати, що перший заявник систематично вчиняв кримінальні правопорушення, здатні приносити незаконний дохід (*там само*, §§ 82-83). Далі Суд постановив, що недоліки в рішеннях національних судів були серйозними та явно несумісними з обмеженнями та гарантіями, передбаченими національним законодавством і судовою практикою, та дійшов висновку, що необхідний справедливий баланс між законними цілями загального інтересу, з якими було вжито відповідний захід, та індивідуальними правами заявників не був досягнутий (*там само*, §§ 91-92).

449. Суд надав важливого значення різноманітним процесуальним гарантіям, доступним у провадженні щодо конфіскації, таким як їхня змагальність (*«Їлдирим проти Італії» (Yıldırım v. Italy)* (ухв.), 2003; *«Перре проти Італії» (Perre v. Italy)* (ухв.), 1999); попереднє розкриття справи, що перебуває під наглядом (*«Грейсон і Барнхем проти Сполученого Королівства» (Grayson and Barnham v. the United Kingdom)*, 2008, § 45); можливість для сторони надати документальні та усні докази

(*«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002; *«Перре проти Італії» (Perre v. Italy)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4773(ухв.), 1999), можливість бути законно представленим приватно найнятим адвокатом (*«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom)* (ухв.), 2002); припущення про злочинний характер активів може бути спростовано стороною (*«Гірінгс проти Нідерландів» (Geerings v. Netherlands)*, 2007, § 44); суддя має право на власний розсуд не застосовувати припущення, якщо вважає, що його застосування призведе до серйозного ризику несправедливості (*«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom)*, 2001, § 43); чи була проведена індивідуальна оцінка того, яке майно має бути конфісковано у світлі фактів справи (*«Руммі проти Естонії» (Rummi v. Estonia),* 2015, § 108; *«Сілікієне проти Литви» (Silickienė v. Lithuania)*, 2012, § 68); чи мали треті особи-покупці можливість взяти участь у провадженні, яке привезло до конфіскації їхнього майна (*«Петруццо та інші проти Італії» (Petruzzo and Others v. Italy)*, 2025, §§ 175-177); загалом, чи була заявникові надана розумна можливість подати свої аргументи в національних судах (*«Вейтс проти Естонії» (Veits v. Estonia)*, 2015, §§ 72 та 74; *«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland)*, 2002, § 45; *«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino)*, 2019, § 93; *«Меландрі проти Сан-Марино» (Melandri v. San Marino)*, 2024, § 72; *«Пренча проти Сербії» (Prenča v. Serbia),* 2025, § 98; *«ТОВ «М.С.Л.» проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine),* 2025, § 109); враховуючи всебічне бачення відповідного провадження (*«Дєнісова і Моісєєва проти Росії» (Denisova and Moiseyeva v. Russia)*, 2010, § 59).

450. Нарешті, на додаток до загальних процесуальних зобов'язань за статтею 1 Першого протоколу (*«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy)* (по суті) [ВП], 2018, § 302), певні фактори мають значення для визначення пропорційності заходу конфіскації: зокрема, її тривалість, хоча вона не є визначальною (*«ВАТ Аврора Малоетажное Строітєльство проти Росії» (OOO Avrora Maloetazhnoe Stroitelstvo v. Russia),* 2020, § 69; *«Столковський проти Польщі» (Stołkowski v. Poland),* 2021, §§ 73-77; *«Ілек Cocieme a respосабіліте лімітє проти Туреччини» (İlek Société à responsabilité limitée v. Turkey)*, 2022, §§ 92-94); необхідність її збереження з огляду на хід кримінального провадження, а також його наслідки для зацікавленої сторони (*«Лачіхіна проти Росії» (Lachikhina v. Russia)*, 2017, § 59); сукупний вплив рішення про конфіскацію, ухваленого кримінальними судами щодо доходів або прибутку, одержаних унаслідок вчинення кримінального правопорушення, та рішення Суду аудиторів, яким заявника було зобов'язано відшкодувати збитки, заподіяні органам державної влади тим самим правопорушенням (*«Флоріо та Бассіньяна проти Італії» (Florio and Bassignana v. Italy)**, 2026, §§ 76-87); значний проміжок часу, що минув з моменту скоєння предикатних правопорушень, на яких ґрунтувалася конфіскація (*«Ісая та інші проти Італії» (Isaia and Others v. Italy)**, 2025, §§ 80-81), а також часовий зв'язок між конфіскованим майном і правопорушеннями, які, як стверджувалося, стали джерелом незаконного доходу (*там само*, §§ 85-88); поведінка заявника та втручання державних органів (*«Формінстер Ентерпрайзіс Лімітед проти Чеської Республіки» (Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic)*, 2008, § 75); і наявність ефективного засобу правового захисту, включаючи доступ до суду, за допомогою якого заявник може оскаржити (триваюче) вилучення (*«Бенет Чех, спол. с.р.о. проти Чеської Республіки» (Benet Czech, spol. s r.o. v. the Czech Republic)*, 2010, § 49).

К. Повернення (реституція) власності

451. Після демократичних змін у Центральній та Східній Європі багато урядів запровадили законодавство, яке передбачає реституцію власності, експропрійованої після Другої світової війни, або розглядали питання реституції в межах існуючої правової бази.

452. Стосовно заволодіння майном до ратифікації Конвенції та протоколів до неї, то органи Конвенції постійно стверджують, що позбавлення власності чи іншого речового права в принципі є миттєвим актом і не призводить до тривалої ситуації «позбавлення права» (*«Мальхоус проти Чеської Республіки» (Malhous v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2000; *«Пройссіше Тойханд Гмбх і Ко КГ а.А. проти Польщі» (Preußische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland)* (ухв.), 2008, § 57).

453. Крім того, статтю 1 Першого протоколу не можна тлумачити як таку, що накладає на Договірні Держави будь-які загальні зобов'язання повернути майно, яке було передане їм до того, як вони ратифікували Конвенцію (*«Янтнер проти Словаччини» (Jantner v. Slovakia),* 2003, § 34).

454. Також стаття 1 Першого протоколу не накладає жодних обмежень на свободу Договірних Держав визначати обсяг реституції майна та вибирати умови, за яких вони погоджуються відновити права власності колишніх власників (*«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania)*, 2010, § 136). Зокрема, Договірні Держави користуються широкою свободою розсуду щодо виключення певних категорій колишніх власників із такого права. Якщо категорії власників виключаються таким чином, їхні вимоги щодо реституції не можуть бути підставою для «законних очікувань», які залучають захист статті 1 Першого протоколу (*«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, §§ 70-74; *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35; *«Сміляніч проти Словенії» (Smiljanić v. Slovenia)* (ухв.), 2006, § 29).

455. Тож надія на визнання права власності, яке було неможливо ефективно реалізувати, не може вважатися «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу, як і умовна вимога, яка втрачає силу в результаті невиконання умови (*«Мальхоус проти Чеської Республіки» (Malhous v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2000; *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35). Віра в те, що раніше чинний закон буде змінено на користь заявника, не може розглядатися як форма законного очікування для цілей статті 1 Першого протоколу. Існує різниця між простою надією на реституцію, якою б зрозумілою не була ця надія, і законним очікуванням, яке має бути більш конкретним за своєю природою, ніж проста надія, і ґрунтуватися на правовому положенні чи правовому акті, такому як судове рішення (*«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic)* (ухв.) [ВП], 2002, § 73; *«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany)* (ухв.) [ВП], 2005, § 112).

456. З іншого боку, як тільки Договірна Держава, ратифікувавши Конвенцію, включаючи Перший протокол, приймає законодавство, яке передбачає повне або часткове відновлення власності, конфіскованої за попереднім режимом, таке законодавство може вважатися таким, що створює нове право власності, яке захищається статтею 1 Першого протоколу, для осіб, які задовольняють вимогам для отримання права (*«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania)*, 2010, § 136). Те ж саме може застосовуватися щодо механізмів реституції або компенсації, встановлених законодавством до ратифікації, якщо таке законодавство залишалося чинним після ратифікації Договірною Державою Першого протоколу (*«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany)* (ухв.) [ВП], 2005, § 74; *«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia)* [ВП], 2004, § 35; *«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 125).

457. Таким чином, щодо змісту та обсягу права, про яке йдеться, Суд зазначив, що це питання слід розглядати з точки зору того, яке «майно» мав заявник на дату набрання чинності Протоколом і, що важливо, на дату, коли він подав свою скаргу до установ Конвенції (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, §§ 125 і 132). У цій справі право заявника на майно як компенсацію було надано йому польським законодавством — внаслідок надання прав особам, репатрійованим з-за Бугу після Другої світової війни, або їхнім спадкоємцям, — яке залишалося чинним на день набрання чинності Першого протоколу для Польщі.

458. Що стосується імплементації утверджених реформ, то верховенство права, що лежить в основі Конвенції, і принцип законності в статті 1 Першого протоколу вимагають від Держав не лише поважати та застосовувати передбачувано і послідовно прийняті ними закони, але також, як наслідок цього обов'язку, забезпечити правові та практичні умови для їхньої реалізації (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 184).

459. Низка справ у сфері реституції майна стосувалася невиконання національними органами влади остаточних судових (або адміністративних) рішень. Рішення, яке зобов'язує органи влади надати компенсацію землею чи грошима відповідно до національного законодавства про реституцію майнових прав, надає заявнику позовну вимогу, що підлягає виконанню, яка є «майном» у значенні статті 1 Першого протоколу (*«Ясіуніене проти Литви» (Jasiūniene v. Lithuania)*, 2003, § 44). Так, якщо є остаточне судове рішення на користь позивача, може вступити в дію поняття «законних очікувань» (*«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania)*, 2007, § 102).

460. Невиконання остаточних рішень у поєднанні з іншими недоліками в румунській системі реституції майна призвело до порушення статті 1 Першого протоколу у справі (*«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania)*, 2010, а також до процедури винесення пілотного рішення (*там само,* §§ 215-218). Подібним чином, у пілотному рішенні у справі *«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania)*, 2012, §§ 110-118, Суд постановив, що відбулося порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з невиконанням остаточного рішення, яким заявникам було присуджено компенсацію замість реституції їхнього майна. У справі *«Бешірі та інші проти Албанії» (Beshiri and Others v. Albania)* (ухв.), 2020, Суд переглянув нову національну схему / засіб правового захисту, запроваджену в Албанії у відповідь на це пілотне рішення. Відзначаючи широку свободу розсуду Держави щодо вибору форм відшкодування за порушення прав власності (*там само*, § 188), Суд визнав новий засіб правового захисту ефективним з огляду на такі міркування: a) відповідність форми відшкодування (*там само*, § 188); b) адекватність компенсації (*там само*, §§ 189-203); і c) доступність та ефективність засобу правового захисту (*там само,* §§ 204-214). Що стосується адекватності компенсації, Суд визнав надзвичайно важку та складну ситуацію та дійшов висновку, що мінімальний поріг для суми компенсації в 10 % від поточної вартості первісної власності можна вважати розумним у конкретному контексті Албанії (*там само*, §§ 194-196). Водночас він визнав, що його оцінка нового засобу правового захисту може підлягати перегляду в майбутньому залежно від того, чи засоби правового захисту продовжуватимуть відповідати вимогам Конвенції на практиці (*там само*, § 222).

461. Справа *«Орловіч та інші проти Боснії та Герцеговини» (Orlović and Others v. Bosnia and Herzegovina)*, 2019, §§ 55, 57 та 61, стосувалася невиконання національних рішень, які надавали заявникам право на повернення всієї їхньої землі, включаючи частину землі, на якій була побудована церква після їхньої депортації. Суд встановив порушення та зобов'язав Державу вжити всіх необхідних заходів для забезпечення виконання рішення на користь заявників, включаючи усунення церкви з їхньої землі (*там само*, §§ 68-71).

462. Щодо обґрунтування, яке уряд може висунути для свого втручання в право заявника на власність, Суд повторив, що брак коштів не може виправдовувати невиконання остаточного та обов'язкового рішення щодо боргу Держави (*«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania)*, 2007, § 108; *«Продан проти Молдови» (Prodan v. Moldova)*, 2004, § 61).

463. Лише у дуже виняткових випадках, наприклад, в унікальному контексті возз'єднання Німеччини, Суд визнав, що відсутність будь-якої компенсації не порушує «справедливого балансу», який необхідно встановити між захистом власності та вимогами загального інтересу (*«Ян та інші проти Німеччини» (Jahn and Others v. Germany)* http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69560[ВП], 2005, § 117). Загалом стаття 1 Першого протоколу вимагає, щоб сума компенсації, наданої за майно, вилучене Державою, «розумно співвідносилася» з його вартістю (*«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland)* [ВП], 2004, § 186). Це також стосується компенсаційних виплат, наданих законодавством. Суд погодився зі зменшенням рівня компенсації за відчужену землю, введеним шляхом внесення змін до підзаконних актів під час незавершеного національного адміністративного провадження, якщо таке зменшення служить загальним інтересам захисту державного бюджету, а присуджена компенсація не видається необґрунтовано низькою (*«Сербська православна церква проти Хорватії» (Serbian Orthodox Church v. Croatia)*, 2020, §§ 62, 65-68).

464. Крім того, деякі зі справ, порушених перед Судом, стосувалися недотримання чинності остаточності рішення, яке призвело до анулювання права власності заявника без компенсації. За таких обставин Суд встановив, що порушення принципу правової визначеності призводить до порушення вимоги законності згідно зі статтею 1 Першого протоколу (*«Парванов та інші проти Болгарії» (Parvanov and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 50*; «Кехая та інші проти Болгарії» (Kehaya and Others v. Bulgaria)*, 2006, § 76; *«Ченгелян та інші проти Болгарії» (Chengelyan and Others v. Bulgaria)*, 2016, §§ 49-50*).* Вимога законності означає не лише дотримання відповідних положень національного законодавства, а й сумісність із верховенством права. Таким чином, це означає, що має бути захист від свавілля (*«Парванов та інші проти Болгарії» (Parvanov and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 44).

465. Так, з огляду на суперечливі висновки національних судів і неспроможність національного суду

пояснити, чому він відступає від очевидної логіки попереднього рішення, позбавлення заявника «майна» не може бути сумісним з верховенством права та вільним від свавілля і, отже, не може відповідати вимозі законності відповідно до статті 1 Першого протоколу (*«Парванов та інші проти Болгарії» (Parvanov and Others v. Bulgaria)*, 2010, § 50). Подібним чином Суд зазначив за статтею 6, що в особливому контексті реституції націоналізованого майна в Румунії відсутність узгодженості законодавства та суперечлива судова практика щодо тлумачення певних аспектів законів про реституцію створили загальну атмосферу відсутності правової визначеності (*«Тюдор Тюдор проти Румунії» (Tudor Tudor v. Romania)*, 2009, § 27).

466. Крім того, співіснування двох правовідновлюючих документів на одне й те саме майно і відсутність компенсації для власника, який не може користуватися своїм «майном», стали підставою для висновку про порушення статті 1 Першого протоколу у багатьох рішеннях Суду (першим було рішення у справі *«Стрейн та інші проти Румунії» (Străin and Others v. Romania),* 2005, §§ 46-47. Цей підхід нещодавно було підтверджено у справі *«Дікманн і Гіон проти Румунії» (Dickmann and Gion v. Romania),* 2017, §§ 103-04), де Суд також вважав за необхідне, щоб пом'якшення «старої кривди», зазнаної внаслідок порушення прав власності з боку комуністичного режиму, не створювало непропорційних нових кривд (*там само*, § 96).

467. Суд також мав можливість розглянути ситуацію власників, які, добросовісно придбавши своє майно, згодом були позбавлені власності, оскільки законними власниками були визнані інші (*«Тошкута та інші проти Румунії» (Toşcuţă and Others v. Romania),* 2008, § 33).

468. Зокрема, продаж Державою майна особи третій стороні, яка діє сумлінно, навіть якщо це передує остаточному судовому підтвердженню права власності іншої особи, становить позбавлення власності. Таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації суперечить статті 1 Першого протоколу (*«Вода і Боб проти Румунії» (Vodă and Bob v. Romania)*, 2008, § 23). У справі *«Кац проти Румунії» (Katz v. Romania)*, 2009, §§ 30-36, Суд встановив, що порушення статті 1 Першого протоколу виявило широко поширену проблему, спричинену неправильним законодавством про реституцію націоналізованих будівель, які були продані Державою третім особам, які добросовісно придбали їх, і що навіть численні поправки до закону не покращили ситуацію. Суд побачив цю нездатність Держави довести своє законодавство до ладу не лише як обтяжуючий фактор, але й як загрозу майбутній ефективності механізму Конвенції відповідно до статті 46 Конвенції. Це питання залишалося проблематичним у справі *«Преда та інші проти Румунії» (Preda and Others v. Romania)*, 2014, §§ 146-148, у подальшому рішенні у справі *«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania),* 2010, що також наголошується у справі *«Ана Іонеску та інші проти Румунії» (Ana Ionescu and Others v. Romania)*, 2019, §29. Пізніше справа *«Валеану та інші проти Румунії» (Văleanu and Others v. Romania*), 2022, § 262, повторно підтвердила ці рішення, висунувши до Держави-відповідача вимогу щодо вжиття подальших загальних заходів для розв'язання постійних структурних проблем у механізмі реституції.

469. У справі *«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. Czech Republic)*, 2002, заявники скаржилися на порушення своїх прав власності, стверджуючи, що вони добросовісно придбали будинок у 1967 році, не знаючи, що майно було раніше конфісковано, і не контролюючи подробиці операції або ціну покупки. Суд визнав за необхідне забезпечити, щоб пом'якшення старої шкоди не створювало непропорційних нових збитків. З цією метою законодавство повинно давати змогу враховувати особливі обставини кожної справи, щоб особи, які добросовісно придбали своє «майно», не були змушені нести тягар відповідальності, який по праву несе Держава, яка колись конфіскувала це «майно» (*там само,* § 58). У цій справі було встановлено порушення (також у справі *«Звольський і Звольська проти Чеської Республіки» (Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic),* 2002, §§ 72-74). Пропорційність заходів, які з метою компенсації особам, майно яких було свавільно відібрано комуністичним режимом, позбавили інших осіб власності, яку вони придбали у Держави, також розглядалася у справі *«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria),* 2007, §§ 181 і 190.

470. І навпаки, у справі *«Вігандова проти Чеської Республіки» (Wiegandová v. the Czech Republic)*, 2024, §§ 60-65, Суд визнав відсутність порушення статті 1 Першого протоколу, коли квартиру, що належала заявниці, було обтяжено неоплачуваним сервітутом *ex lege*, створеним – безоплатно та без

будь-яких часових обмежень – законодавством про реституцію майна на користь житлового кооперативу. Заявниця, яка отримала в спадок квартиру від особи, якій було повернуто цю квартиру в порядку реституції в 1991 році, могла лише продати квартиру, але не могла вільно користуватися нею або здавати її в оренду. Суд зазначив, що Держави-члени користувалися широкою свободою розсуду в регулюванні складних майнових питань під час переходу від комуністичного режиму до демократичного суспільного ладу, що захищає приватну власність. Для цілей аналізу пропорційності Суд визнав особливо важливим той факт, що Конституційний суд визнав постійне існування сервітуту інструментом збереження права власності, набутого в обмін на грошові внески добросовісних приватних осіб (кооперативу та його членів).

471. У справі *«Насков та інші проти Північної Македонії» (Naskov and Others v. North Macedonia)*, 2023, §§ 72-78, Суд визнав порушення статті 1 Першого протоколу на підставі того, що втручання в майнові інтереси заявників порушило принцип законності. Національні органи влади скасували *motu proprio* остаточне рішення про реституцію, яке надавало заявникам право власності на земельну ділянку, у зв'язку з юридичною та фактичною неможливістю виконання цього рішення, оскільки приватні особи вже побудували на цій ділянці споруди.

472. Крім того, надмірна тривалість процедури реституції призвела до порушення статті 6 у ряді справ, наприклад, проти Румунії, Словаччини та Словенії (*«Сірч проти Словенії» (Sirc v. Slovenia)*, 2008, § 182). У таких випадках Суд часто вважав непотрібним розглядати скарги заявників на основі статті 1 Першого протоколу. Проте, коли затримки мали місце у провадженні після визнання майнових прав заявника, Суд визнав окреме порушення статті 1 Першого протоколу, зокрема через стан невизначеності, в якому опинилися заявники щодо долі свого майна (*«Ігаріене та Петраускіене проти Литви» (Igarienė and Petrauskiene v. Lithuania)*, 2009, §§ 55 та 58; *«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania)*, 2018, §§ 141 та 154). У справі *«Кірілова та інші проти Болгарії» (Kirilova and Others v. Bulgaria)*, 2005, §§ 120-121, відбулися значні затримки з наданням заявникам квартир, запропонованих як компенсація за експропріацію їхньої власності.

473. Нарешті, у справі *«Вісілев і Дойчева проти Болгарії» (Vasilev and Doycheva v. Bulgaria)*, 2012, §§ 45-53, стосовно повернення сільськогосподарської землі, колективізованої комуністичним режимом, її власникам або їхнім спадкоємцям, порушення статті 1 Першого протоколу та статті 13 було виявлено через інертність національних органів влади у виконанні різноманітних необхідних формальностей.

L. Державні компанії

474. Вирішуючи, чи дії чи бездіяльність компанії можна віднести відповідно до Конвенції до відповідного органу чи відповідальної Держави-члена, Суд враховуватиме такі фактори, як перелічені у справі *«Радіо Франс та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France)* (ухв.), 2003, § 26, у контексті статті 34 Конвенції. Суду, зокрема, доведеться розглянути, чи мала компанія достатню інституційну та операційну незалежність від Держави, щоб звільнити останню від відповідальності за Конвенцією за її дії та бездіяльність (*«Михайленки та інші проти України» (Mykhaylenky and Others v. Ukraine)*, 2004, § 44; *«Шльопкін проти Росії» (Shlepkin v. Russia)*, 2007, § 24; *«Люблянська банка д.д. проти Хорватії» (Ljubljanska banka d.d. v. Croatia)* (ухв.), 2015, §§ 51-55; *«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia)*, 2014, § 151; *«Кужелєв та інші проти Росії» (Kuzhelev and Others v. Russia)*, 2019, §§ 93-100 і 117). У тексті статті 34 немає нічого, що вказує на те, що термін «неурядова організація» можна тлумачити так, щоб виключати лише ті державні організації, які можна вважати частиною Держави-відповідача (*«Хорватська господарська палата проти Сербії» (Croatian Chamber of Economy v. Serbia)* (ухв.), 2017, § 38).

475. Так званий тест «інституційної та операційної незалежності», на який Суд посилався у багатьох справах, безпосередньо випливає з критеріїв, підсумованих у рішенні у справі *«Радіо Франс та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France)*, 2003. У зв'язку з цим Суд бере до уваги низку факторів, жоден із яких не є вирішальним сам по собі, у своїй оцінці того, чи вважається юридична особа, зокрема, державна компанія, «державною організацією» у значенні статті 34 Конвенції.

476. Основними критеріями для визначення того, чи справді Держава несе відповідальність за такі борги, є: правовий статус компанії (згідно з публічним чи приватним правом); характер діяльності (державна функція чи звичайний комерційний бізнес); контекст функціонування (наприклад, монополія чи жорстко регульований бізнес); інституційна незалежність (обсяг державної власності); операційна незалежність (обсяг державного нагляду та контролю) (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 114; *«Фоменко та інші проти Росії» (Fomenko and Others v. Russia)* (ухв.), 2019, § 172; *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, § 58).

477. Встановлюючи державну відповідальність за борги державної компанії, як виявляється, також беруться до уваги інші додаткові фактори, такі як роль Держави щодо важкої ситуації, в якій опинилася компанія, тобто неплатоспроможності, або оцінюється, чи можна припустити, що Держава взяла на себе відповідальність за борги компанії повністю або частково (порівняйте *«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia)*, 2014, §§ 184-192).

478. Відповідно, якщо такі елементи присутні, державний характер компанії-боржника може бути підтверджений незалежно від її формальної класифікації згідно з національним законодавством. Отже, якщо за конкретних обставин справи є достатні підстави, які дають змогу зробити висновок, що Держава несе відповідальність за борги компанії перед заявниками, Суд дійде висновку, що скарга заявників сумісна *ratione personae* з положеннями Конвенції. Наприклад, у справі *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, Суд зазначив, що «Чайкур» (Çaykur), державне підприємство, яке спеціалізується на виробництві чаю, було юридичною особою, на яку поширювались положення приватного права, відповідальність якої обмежувалася її капіталом. Компанія діяла на ринку чаю разом із приватними чайними компаніями, без будь-якої монополії, і підпадала під юрисдикцію звичайних судів. З усім тим весь капітал компанії «Чайкур» завжди належав Державі. Компанію класифікували як державну економічну установу, тип державного підприємства, яке, за визначенням, надавало державні послуги й отримувало концесії на продукцію, яку виробляло. Суд вирішив, що, незважаючи на офіційну класифікацію згідно з національним законодавством, з огляду на законодавство, яке діяло на той час, незалежність компанії «Чайкур» була обмежена існуванням сильних інституційних та оперативних зв'язків з Державою. Таким чином, нагляд і контроль державних органів за інвестиційними планами компанії «Чайкур» були вирішальним фактором у цій справі *«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey)*, 2021, §§ 58-64).

479. Коли Держава виступає мажоритарним акціонером приватної компанії, Суд дійшов висновку, що, незважаючи на те, що відповідна компанія — окрема юридична особа, вона не користується достатньою інституційною та операційною незалежністю від Держави, якщо (i) її активи значною мірою контролюються та управляються Державою; (ii) Держава мала та застосовувала повноваження вживати заходів, спрямованих на покращення фінансового становища компанії різними засобами, такими як анулювання, навіть якщо лише тимчасово, заборгованості, стягненої з неї судами, або шляхом сприяння інвестиціям у компанію, і (iii) сам Уряд взяв на себе певний ступінь відповідальності за борги компанії (*«Качатрян проти Вірменії» (Khachatryan v. Armenia)*, 2009, §§ 51-54).

480. Проте, якщо компанія-відповідач з окремою юридичною особою має можливість володіти активами, які відрізняються від власності її акціонерів, і має делеговане управління, Держава, як і будь-який інший акціонер, несе відповідальність за борги лише в сумі, інвестованій в акції компанії (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007).

481. Зокрема, щодо компаній у режимі суспільної власності, який широко використовувався у СФРЮ, Суд постановив, що вони загалом не користуються «достатньою інституційною та операційною незалежністю від Держави», щоб звільнити Державу від відповідальності за Конвенцією (*«Р. Качапор та інші проти Сербії» (R. Kačapor and Others v. Serbia)*, 2008, § 98; *«Михайленки та інші проти України» (Mykhaylenky and Others v. Ukraine)*, 2004, § 44; *«Застава Ім Турс проти Сербії» (Zastava It Turs v. Serbia)* (ухв.), 2013, §§ 21-23).

482. Крім того, Суд постановив, що параметри, розроблені стосовно державних компаній, крім фінансових установ, можуть також застосовуватися до справ щодо державних банків (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 116). Дійсно, ключові критерії, які використовуються для визначення того, чи повинна Держава нести відповідальність за банківські борги, ті самі, що й Суд визначив у своїй ухвалі у справі *«Радіо Франс та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France)*, 2003.

483. У справі *«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої югославської республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 114, Суд нагадав, що Держава може нести відповідальність за борги державної компанії, навіть якщо компанія — окрема юридична особа, за умови, що вона не користується достатньою інституційною та операційною незалежністю від Держави, щоб звільнити Державу від відповідальності за Конвенцією (*«Михайленки та інші проти України» (Mykhaylenky and Others v. Ukraine)*, 2004, §§ 43-46; *«Кооператіва Агрікола Слобозіа-Ханесей проти Молдови» (Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei v. Moldova)*, 2007, §§ 17-19; *«Єршова проти Росії» (Yershova v. Russia)*, 2010, §§ 54-63; *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, §§ 92-107).

484. Окрім згаданих вище факторів, Суд дійшов висновку, що навіть додаткові фактори, розроблені в судовій практиці щодо компаній, крім фінансових установ, можуть також застосовуватися до справ щодо державних банків (*«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia)* [ВП], 2014, § 115). Справи, про які йдеться, стосувалися питання про те, чи несе Держава пряму відповідальність за фінансові труднощі компанії, викачує корпоративні кошти на шкоду компанії та її акціонерам, не підтримує суто ділові відносини з компанією чи іншим чином зловживає корпоративною формою (*«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia)* (ухв.), 2007; *«Качатрян проти Вірменії» (Khachatryan v. Armenia)*, 2008, §§ 51-55).

485. Нарешті, варто також згадати спробу Суду роз'яснити правовий статус ліквідаторів у справі про банкрутство. Щоб перевірити, чи можна вважати, що ліквідатор діяв як державний агент, Суд розглянув різні критерії, як-от: i) підтвердження призначення ліквідатора (чи підтвердження пов'язане з будь-якою відповідальністю Держави за те, як ліквідатор виконував свої обов'язки); ii) нагляд і підзвітність (чи Держава несе відповідальність за дії ліквідатора, тоді як він ніс відповідальність перед кредиторами); iii) цілі (характер завдань та інтересів ліквідатора, тобто, на думку Суду, сам факт того, що послуги також могли бути суспільно корисними, не перетворює ліквідатора на державного службовця, який діє в інтересах суспільства); iv) повноваження (чи вони обмежуються оперативним контролем та управлінням майном неплатоспроможної компанії та чи існує офіційне делегування повноважень будь-яким державним органом); та v) функції (чи ліквідатори залучені до виконавчого провадження та чи їм були надані примусові повноваження) (зокрема, у справі *«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, §§ 92-98 і 99-106, яка стосувалася неможливості заявника відшкодувати збитки з ліквідатора, призначеного для управління майном банку, визнаного судом неплатоспроможним).

486. У цьому випадку ліквідатор у відповідний час користувався значною частиною операційної та інституційної незалежності, і державні органи не мали повноважень давати йому вказівки, а тому не могли безпосередньо втручатися в процес ліквідації як такий, тож можна було дійти висновку, що ліквідатор не діяв як агент Держави (*«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia)* [ВП], 2012, § 107). Отже, Держава-відповідач не повинна нести пряму відповідальність за його протиправні дії.

M. Заходи жорсткої економії

487. Суд розглянув низку справ, у яких заявники скаржилися на різні аспекти заходів жорсткої економії, вжитих Договірними Сторонами у відповідь на фінансову кризу. Це питання включало зменшення розмірів соціального страхування та заробітної плати, а також податкові заходи, які часто

визнавали такими, що відповідають вимогам статті 1 Першого протоколу. Суд взяв до уваги, що заходи були вжиті для компенсації наслідків економічної кризи, що органи влади враховували інтереси суспільства, що конкретний захід був частиною набагато ширшої програми, що вони не були непропорційними та не становили загрози для засобів існування заявників і мали тимчасовий характер (*«Мокієне проти Литви» (Mockienė v. Lithuania)* (ухв.), 2017, , § 48; *«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 46; *«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania)* (ухв.), 2013, §§ 92-94; *«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceição Mateus and Santos Januário v. Portugal)* (ухв.), 2013, § 29; *«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece)* (ухв.), 2013, §§ 37-49; *«Жегарац та інші проти Сербії» (Žegarac and Others v. Serbia)* (ухв.), 2023, § 103). Суд визнав, що Держави мають широкі дискреційні повноваження при прийнятті законів у контексті зміни політичного чи економічного режиму (*«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria)*, 2011, § 96).

488. Деякі заходи, прийняті Судом, призвели до тимчасового зниження доходів певних верств населення. У 2010 році Румунія знизила заробітну плату в державному секторі на 25 % протягом шести місяців, щоб збалансувати державний бюджет (*«Міхеєш і Сентеш проти Румунії» (Mihăieş and Senteş v. Romania)* (ухв.), 2011, § 8). У 2012 році Португалія зменшила виплату святкових і різдвяних надбавок певним категоріям пенсіонерів державного сектору, чиї місячні пенсії перевищували 600 євро, і повністю призупинила їх для пенсіонерів, чиї місячні пенсії перевищували 1100 євро, що у випадках двох заявників призвело до скорочення пенсійних виплат майже на 11 % (*«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceição Mateus and Santos Januário v. Portugal)* (ухв.), 2013, § 6).

489. Інші набули форми тимчасового додаткового податку на прибуток. У 2013 році Португалія підпорядкувала пенсії державного сектору солідарному внеску в розмірі 3,5 % з частини, що відповідає першим 1800 євро на місяць, і 16 % з частини, що перевищує їх, що у справі, розглянутій Судом, зменшило пенсійний дохід заявника на 4,6 % (*«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal)* (ухв.), 2015, § 8).

490. Інші заходи призвели до постійного або напівпостійного зниження доходів певних верств населення. У 2010 році Румунія скасувала низку спеціальних пенсійних режимів, які застосовуються до певних категорій пенсіонерів державного сектору, що призвело до зменшення пенсій п'ятьох заявників приблизно на 70 % (*«Фріму та інші проти Румунії» (Frimu and Others v. Romania)* (ухв.), 2012, § 5).

491. Також у 2010 році Греція зменшила пенсії та заробітну плату в державному секторі зі зворотною дією на відсоток від 12 % до 30 %, додатково зменшивши їх пізніше того ж року ще на 8 %, а також зменшила відпустку та різдвяні надбавки для високооплачуваних працівників державного сектора (*«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece)* (ухв.), 2013, §§ 20 і 46).

492. У справі щодо тимчасового зменшення зарплат суддів Суд врахував той факт, що оскаржувані заходи були частиною широкої програми заходів жорсткої економії, які вплинули на зарплати в державному секторі, що зменшення стосувалося підвищення, наданого двома роками раніше, і що зрештою відповідні особи отримали компенсацію за це зменшення (*«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania)* (ухв.), 2013, § 93).

493. Крім того, у справі *«Кубат та інші проти Чеської Республіки» (Kubát and Others v. the Czech Republic)*, 2023, §§ 89-92 та 95-96, заробітну плату суддів було зменшено за період від 2011-14 років відповідно до змін до Закону про заробітну плату. Пізніше ці законодавчі зміни було визнано неконституційними Конституційним судом, який ухвалив своє рішення *pro futuro*. Враховуючи, що виняткові обставини, наявність яких може виправдати винесення рішення про неконституційність з дією з моменту його оголошення/на майбутнє (*ex nunc/pro futuro*), становили іншу проблему, що відрізнялася від зменшення заробітної плати суддів, Суд не виявив порушень щодо відмови зворотної виплати різниці в заробітній платі суддів під час фінансової кризи. Однак він зазначив, що рівень винагороди суддів повинен бути фіксованим, щоб захистити їх від тиску, спрямованого вплинути на їхні рішення і, загалом, на їхню поведінку, і що неспроможність забезпечити виплату суддям пільг, на які вони мають право за законом, є обставиною, яка може перешкоджати виконанню ними своїх

суддівських функцій з необхідною віддачею.

494. Однак у справі щодо оподаткування вихідної допомоги за загальною ставкою 52 % Суд визнав, що використані кошти були непропорційними законній меті, яку переслідували. І це попри широку свободу розсуду, якою Держава користувалася в питаннях оподаткування, і навіть якщо припустити, що цей захід служив інтересам державного бюджету в період економічних труднощів. Суд врахував, що ця ставка значно перевищувала ставку, застосовувану до всіх інших доходів; заявниця зазнала суттєвої втрати доходу внаслідок безробіття; податок був безпосередньо вирахуваний роботодавцем із вихідної допомоги без будь-якої індивідуальної оцінки ситуації заявниці та був накладений на дохід, пов'язаний з діяльністю, що мала місце до відповідного податкового року (*«Н.К.М. проти Угорщини» (N.K.M. v. Hungary)*, 2013, §§ 66-74).

495. В іншій справі щодо встановлення податків на високий дохід Суд в цілому встановив, що рішення, прийняті Державою, не виходили за рамки дискреційних повноважень, наданих органам влади в питаннях оподаткування, і не порушували балансу між загальними інтересами та інтересами захисту індивідуальних прав компаній. Суд зазначив, що кроки, вжиті Державою, також були частиною мети країни щодо виконання зобов'язань згідно з бюджетними правилами Європейського Союзу (*«П. Плесіер Б.В. проти Нідерландів» (P. Plaisier B.V. v. the Netherlands)* (ухв.), 2017, §§ 77-97).

496. У справі щодо примусової участі заявників у спробах зменшити державний борг шляхом обміну їхніх облігацій на інші боргові інструменти меншої вартості, Суд не знайшов порушення статті 1 Першого протоколу. Він зазначив, що втручання переслідувало інтереси суспільства з метою збереження економічної стабільності та реструктуризації державного боргу в період серйозної економічної кризи. Суд постановив, що заявники не зазнали жодного особливого чи надмірного тягаря, зокрема з огляду на широку свободу розсуду Держав у цій сфері та зниження комерційної вартості облігацій, на яку вже вплинуло зниження платоспроможності Держави, яка, ймовірно, не змогла б виконати свої зобов'язання за положеннями, включеними до старих облігацій. Суд також вважав, що положення про колективний позов і реструктуризація державного боргу були належним і необхідним засобом зменшення державного боргу та порятунку Держави від банкрутства, що інвестування в облігації ніколи не було безризиковим і що заявники повинні були знати про примхи фінансового ринку та ризик можливого падіння вартості своїх облігацій (*«Мамататас та інші проти Греції» (Mamatas and Others v. Greece)*, 2016, §§ 22 і 48-51; див. також *«Фрейре Лопес проти Португалії» (Freire Lopes v. Portugal)* (ухв.), 2023, §§ 88-90).

497. Крім того, справа *«БК1 та інші проти Угорщини» (BK1 and Others v. Hungary)* (ухв.), 2025, стосувалася встановлення граничних цін на пальне під час надзвичайного стану, оголошеного у зв'язку з пандемією COVID-19, а згодом — у зв'язку з війною в Україні. Насамперед Суд визнав, що оскаржуваний захід становив очевидне втручання в економічну свободу заявників та їхнє право на мирне володіння своїм майном (*там само*, § 36). Однак його було запроваджено як тимчасовий захід у відповідь на стрімке зростання цін на пальне та інфляцію в Державі-відповідачі в умовах пандемії та війни в сусідній країні, згідно із законом та для досягнення законної мети в інтересах суспільства (*там само*, §§ 40-42). Крім того, Суд встановив, що відповідний захід мав тимчасовий характер, був цільовим та супроводжувався компенсаційними механізмами (*там само*, §§ 45-48). Відповідно, Суд дійшов висновку, що захід не був явно позбавлений розумного обґрунтування, а заявники не довели, що внаслідок цього на них було покладено непропорційний або надмірний тягар. Скаргу було визнано явно необґрунтованою (*там само*, §§ 51-52).

498. Нарешті, у справі *«Шеффер та інші проти Словаччини» (Scheffer and Others v. Slovakia)* (ухв.), 2025, §§ 81-84, компанії-заявники, які здійснювали діяльність у різних сферах бізнесу, оскаржували заходи, вжиті для запобігання поширенню Covid-19 під час пандемії, а також вплив цих заходів на їхні бізнес-інтереси. Суд дійшов висновку, що оскаржувані заходи мали підґрунтя в національному законодавстві та слугували загальному інтересу захисту громадського здоров'я. Крім того, деякі заявники отримали значну компенсацію в межах однієї або двох програм допомоги, а інші не скористалися можливістю звернутися за такою підтримкою або отримали допомогу за періоди, відмінні від конкретного періоду, що розглядався. Суд дійшов висновку, що заявники не зазнали надмірного індивідуального тягаря (§§ 94-97).

N. Право Європейського Союзу

499. Справа *«Босфорус Гава Йолларі Туризм і Тіджарет Анонім Ширкеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], 2005, §§ 155-156, стосувалася літака, зданого компанією-заявником в оренду югославській компанії, який був конфіскований у 1993 році ірландською владою відповідно до Регламенту Співтовариства, що вводить в дію санкції ООН проти Федеративної Республіки Югославія. Суд встановив, що захист основоположних прав за допомогою законодавства ЄС можна було б вважати «еквівалентним» системі Конвенції (так звана «презумпція Босфору або принцип еквівалентного захисту»[7]). Отже, виникла презумпція, що Ірландія не відступила від вимог Конвенції, коли вона реалізувала юридичні зобов'язання, що випливають з її членства в ЄС. Суд взяв до уваги характер втручання, загальні інтереси, які переслідували арешт та режим санкцій, а також розпорядження Суду ЄС, яке Верховний суд був зобов'язаний виконати та виконав. Він вважав очевидним, що жодного порушення функціонування механізмів контролю за дотриманням передбачених Конвенцією прав не було. Таким чином, не можна сказати, що захист конвенційних прав компанії «Босфорус Ейрвейс» (*Bosphorus Airways*) був явно недостатнім. Порушень статті 1 Першого протоколу виявлено не було.

500. Щодо грошових позовів, у справі *«Авотінш проти Латвії» (Avotiņš v. Latvia)* [ВП], 2016, §§ 104 та 109-111, яка стосувалася виконання в Латвії рішення, винесеного у 2004 році на Кіпрі, щодо погашення боргу згідно зі статтею 6 Конвенції, і де порушення не було встановлено, Суд визнав, що механізм, передбачений правом Європейського Союзу для нагляду за дотриманням основоположних прав, тією мірою, якою його потенціал було розгорнуто, також забезпечує захист, порівнянний з тим, який передбачає Конвенція (друга умова Босфорської презумпції, першою умовою є відсутність будь-яких можливостей для маневру з боку національних органів влади, як зазначено у справі *«Мішо проти Франції» (Michaud v. France),* 2012, §§ 114-116).

501. Крім того, у справі *«Геракл С.А. Дженерал Семент Кампані проти Греції» (Heracles S.A. General Cement Company v. Greece)* ((ухв.), 2016, §§ 63-70), Суд встановив, що рішення національного суду на виконання рішення Європейської комісії, яке наказує повернути незаконно отриману державну допомогу, разом із нарахованими відсотками за 14 років, не було непропорційним і оголосив скарги за статтею 1 Першого протоколу та статтею 6 неприйнятними.

502. У справі *«О'Салліван Маккарті Массел Девелопмент Лтд. проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland)* компанія, яка виловлювала незрілі мідії (насіння мідій), поскаржилася, що уряд Ірландії завдав їй фінансових збитків через те, як він дотримувався екологічного законодавства Європейського Союзу. Уряд тимчасово заборонив вилов насіння мідій у 2008 році в гавані, де діяла компанія, після того, як Суд справедливості Європейського Союзу (далі — СЄС) визнав, що Ірландія не виконала своїх зобов'язань згідно з двома екологічними директивами ЄС. Так, компанія не мала зрілих мідій для продажу у 2010 році, що призвело до втрати прибутку. Суд зауважив, що захист довкілля та дотримання зобов'язань Держави-відповідача за законодавством ЄС були законними цілями. Як комерційний оператор компанія повинна була усвідомлювати, що необхідність виконання Державою правил ЄС може вплинути на її бізнес.

503. Зокрема, Суд дійшов висновку, що презумпція Босфору не застосовується в обставинах цієї справи, оскільки Держава-відповідач не була повністю позбавлена можливостей для маневру щодо обов'язку виконувати рішення СЄС та підзаконні акти, що впроваджують директиву. Суд залишив відкритим питання про те, чи можна за інших обставин вважати, що рішення СЄС у справі про порушення не залишає можливостей для маневру (*«О'Салліван Маккарті Массел Девелопмент Лтд. проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland)*, 2018, §§ 110-112).

504. Загалом Суд встановив, що компанія не зазнала непропорційного тягаря через дії уряду та що Ірландія забезпечила справедливий баланс між загальними інтересами громади та захистом прав особи. Отже, не було встановлено порушення майнових прав компанії за статтею 1 Першого

7. Див. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_1_ENG.pdf Посібник зі статті 1 – Зобов'язання поважати права людини.

протоколу.

505. У справі *«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia)*, 2021, § 72, Суд взяв до уваги відповідне законодавство Європейського Союзу під час розгляду справи щодо конфіскації грошей, які заявник не задекларував під час перетину кордону між Словенією та Хорватією. Зокрема, Суд розглянув практику СЄС, згідно з яким Регламент 2005 року (щодо контролю над готівкою, яка ввозиться до або вивозиться зі Співдружності, Регламент про контроль за готівкою 2005 року) не мав на меті покарання за можливі шахрайські чи незаконні дії, а лише порушення зобов'язання щодо декларування. Суд також розглянув преамбулу Регламенту про контроль за готівкою 2018 року, який скасував й замінив Регламент 2005 року, в якому прямо вказано, що покарання за недотримання обов'язку декларувати або розкривати суму готівки під час перетину кордону не повинні брати до уваги потенційну злочинну діяльність, що пов'язана з готівкою.

506. У справі *«Аксунгюр та інші проти Сербії» (Aksüngür and Others v. Serbia)*, 2025, § 113, що стосувалася конфіскації готівки заявника, перевезених через кордон без митної декларації, Суд зазначив, що рішення про конфіскацію всієї суми незадекларованої готівки (або її значної частини) також, як видавалося, суперечило вимозі, що існує в багатьох Договірних Державах і в законодавстві ЄС, згідно з якою суворість покарання, навіть для того, щоб бути законним, не має бути непропорційною до відповідного правопорушення.

507. Нарешті, у справі *«Спасов проти Румунії» (Spasov v. Romania)*, 2023, §§ 113-119, власник і капітан судна, зареєстрованого в Болгарії, займався виловом калкана у виключній економічній зоні (ВЕЗ) Румунії, коли на його судні було проведено перевірку. Його було притягнено до відповідальності на тій підставі, що він не має виданої Румунією ліцензії на вилов риби, а також що він використовував сітку, що заборонено румунським законодавством. Оскільки цей випадок трапився після вступу обох країн до Європейського Союзу, заявник посилався на Загальну політику в галузі рибальства. Однак, в остаточному рішенні від 2 жовтня 2013 р. Апеляційний суд постановив, що на судна Співтовариства все ж поширювалося законодавство Румунії, введене в дію на підставі Конвенції ООН з морського права, і що національні норми щодо вилову власне калкана не суперечили законодавству Європейського Союзу. Заявник поскаржився, що Апеляційний суд не звернувся за попереднім рішенням до СЄС (щодо тлумачення норм Загальної політики в галузі рибальства) і що він ухвалив рішення, яке з огляду на ці норми було свавільним. Суд зауважив, що грошові санкції, накладені Арбітражним судом на заявника, були застосовані на підставі конкретного національного положення і додатково до визнання його винним у незаконному рибальстві. Проте, оскільки Суд встановив, що визнання заявника винним було результатом очевидної правової помилки, зазначене вище національне положення не могло служити законною підставою для накладення на нього додаткових грошових санкцій.

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає постановлені Судом рішення або ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі — «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що було постановлене Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а абревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними за змістом статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у наведеному нижче переліку. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (a) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на перегляд Великої Палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли клопотання про передання справи приймається колегією Великої Палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має законної сили; остаточним стає подальше рішення Великої Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (*http://hudoc.echr.coe.int*), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) та Комісії (рішення та доповіді), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд постановляє свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою — двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн-зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами. Усі мовні версії, що доступні для наведених справ, доступні через вкладку «Мовні версії» у базі даних *HUDOC*, на яку можна перейти за допомогою гіперпосилання на справу.

—A—

«Абукаускай проти Литви»» (Abukauskai v. Lithuania), № 72065/17, від 25 лютого 2020 року
«Авотінш проти Латвії» (Avotiņš v. Latvia) [ВП], № 17502/07, від 23 травня 2016 року
«АГОСІ проти Сполученого Королівства» (*AGOSI v. the United Kingdom)*, від 24 жовтня 1986 року, Серія A № 108
«Агротексім та інші проти Греції» (Agrotexim and Others v. Greece), від 24 жовтня 1995 року, Серія A № 330-A
«Аджигітова та інші проти Росії» (Adzhigitova and Others v. Russia), №№ 40165/07 та 2593/08, від 22 червня 2021 року
«Азас проти Греції» (*Azas v. Greece)*, № 50824/99, від 19 вересня 2002 року
«Аззопарді Марія проти Мальти» (Maria Azzopardi v. Malta), № 16467/17, 2208/20, від 09 червня 2022 року
«Азієнда Агрікола Сілверфунгі С.а.с. та інші проти Італії» (*Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy)*, №№ 48357/07 та 3 інших, від 24 червня 2014 року
«Айгун проти Туреччини» (*Aygun v. Turkey)*, № 35658/06, від 14 червня 2011 року
«Ака проти Туреччини» (Aka v. Turkey), від 23 вересня 1998 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1998-VI
«Акар та інші проти Туреччини» (Acar and Others v. Turkey) (ухв.), №№ 26878/07 32446/07, від 12 грудня 2017 року

«Акдівар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey), від 16 вересня 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-IV
«Акімова проти Азербайджану» (Akimova v. Azerbaijan), № 19853/03, від 27 вересня 2007 року
«Аккерман і Фурман проти Німеччини» (Ackermann and Fuhrmann v. Germany) (ухв.), № 71477/01, від 08 вересня 2013 року
«Аккус проти Туреччини» (Akkus v. Turkey), від 09 липня 1997 року, Звіти 1997-V
«Аксунгюр та інші проти Сербії» (Aksüngür and Others v. Serbia), №№ 69080/13 та 4 інші, від 24 червня 2025 року
«Актіва ДОО проти Сербії» (Aktiva DOO v. Serbia), № 23079/11, від 19 січня 2021 року
«Алатулккіла та інші проти Фінляндії» (Alatulkkila and Others v. Finland), № 33538/96, від 28 липня 2005 року
«Алієва та інші проти Азербайджану» (Aliyeva and Others v. Azerbaijan), №№ 66249/16 та 6 інших, від 21 вересня 2021 року
«Аліф Ахмадов та інші проти Азербайджану» (Alif Ahmadov and Others v. Azerbaijan), № 22619/14, від 04 травня 2023 року
«Алішич та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та колишньої Югославської Республіки Македонія» (Ališić and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the former Yugoslav Republic of Macedonia) [ВП], № 60642/08, ЄСПЛ 2014
«Аллан Якобссон проти Швеції (№ 1)» (Allan Jacobsson v. Sweden (no. 1)), від 25 жовтня 1989 року, Серія A № 163
«Аллianц-Словенська-Поістовна А.С. та інші проти Словаччини» (Allianz-Slovenska-Poistovna, A.S., and Others v. Slovakia) (ухв.), № 19276/05, від 09 листопада 2010 року
«Алмейда Гарретт, Маскареньяс Фалькао та інші проти Португалії» (Almeida Garrett, Mascarenhas Falcao and Others v. Portugal), №№ 29813/96 і 30229/96, ЄСПЛ 2000-I
«Альбергас і Арлаускас проти Литви» (Albergas and Arlauskas v. Lithuania), № 17978/05, від 27 травня 2014 року
«Альберт та інші проти Угорщини» (Albert and Others v. Hungary) [ВП], № 5294/14, від 07 липня 2020 року
«Альбіна проти Румунії» (Albina v. Romania), № 57808/00, від 28 квітня 2005 року
«Альперін проти України» (Alperin v. Ukraine), № 41028/20, від 10 жовтня 2024 року
«Альфа Гласс Анонімі Емборікі Етаіріа Ялопінакон проти Греції» (Alfa Glass Anonymi Emboriki Etairia Yalopinakon v. Greece), № 74515/13, від 28 січня 2021 року
«Амато Гаучі проти Мальти» (Amato Gauci v. Malta), № 47045/06, від 15 вересня 2009 року
«Амбруосі проти Італії» (Ambruosi v. Italy), № 31227/96, від 19 жовтня 2000 року
«Амерісок Центер С.Р.Л.» проти Люксембургу» (Amerisoc Center S.R.L. v. Luxembourg), № 50527/20, від 17 жовтня 2024 року
«Ана Іонеску та інші проти Румунії» (Ana Ionescu and Others v. Romania), №№ 19788/03 та 18 інших, від 26 лютого 2019 року
«Андерлехтська християнська асамблея Свідків Єгови та інші проти Бельгії» (Anderlecht Christian Assembly of Jehovah's Witnesses and Others v. Belgium), № 20165/20, від 05 квітня 2022 року
«Анджей Руцінський проти Польщі» (Andrzej Ruciński v. Poland), № 22716/12, від 05 жовтня 2023 року
«Андоноскі проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Andonoski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia), № 16225/08, від 17 вересня 2015 року
«Андрєєва проти Латвії» (Andrejeva v. Latvia) [ВП], № 55707/00, ЄСПЛ 2009
«Анкаркрона проти Швеції» (Ankarcrona v. Sweden) (ухв.), № 35178/97, ЄСПЛ 2000-VI
«Анонімос Турістікі Етаіріа Ксенодочеіа Крітіс проти Греції» (Anonymos Touristiki Etairia Xenodocheia Kritis v. Greece), № 35332/05, від 21 лютого 2008 року
«Анохін проти Росії» (Anokhin v. Russia) (ухв.), № 25867/02, від 31 травня 2007 року
«Ансай та інші проти Туреччини» (Ansay and Others v. Turkey) (ухв.), № 49908/99, від 02 березня 2006 року
«Антонопулу проти Греції» (Antonopoulou v. Greece) (ухв.), № 46505/19, від 19 січня 2021 року
«Анхойзер-Буш проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal) [ВП], № 73049/01, ЄСПЛ 2007-I
«Апап Болонья проти Мальти» (Apap Bologna v. Malta), № 46931/12, від 30 серпня 2016 року

«Апостолакіс проти Греції» (Apostolakis v. Greece), № 39574/07, від 22 жовтня 2009 року
«Апполонов проти Росії» (Appolonov v. Russia) (ухв.), № 67578/01, від 29 серпня 2002 року
«Аржоку проти Румунії» (Arjoca v. Romania) (ухв.), № 56630/22, від 06 травня 2025 року
«Аркурі та інші проти Італії» (Arcuri and Others v. Italy) (ухв.), № 52024/99, ЄСПЛ 2001-VII
«Аррас та інші проти Італії» (Arras and Others v. Italy), № 17972/07, від 14 лютого 2012 року
«Арсіміков і Арсєміков проти Росії» (Arsimikov and Arsemikov v. Russia), № 41890/12, від 09 червня 2020 року
«АсДАК проти Республіки Молдова» (AsDAC v. the Republic of Moldova), № 47384/07, від 08 грудня 2020 року
«Асоціації власників лісів, що перебувають у комунальній власності «Порчені Плеша» та «Пічіорул Бетран Банчіу» проти Румунії» (Associations of Communally-owned Forestry Proprietors Porceni Pleșa and Piciorul Bătrân Banciu v. Romania), №№ 46201/16 та 47379/18, від 28 листопада 2023 року
«Атанасіу та інші проти Греції» (Athanasiou and Others v. Greece), № 2531/02, від 09 лютого 2006 року
«Аунола проти Фінляндії» (Aunola v. Finland) (ухв.), № 30517/96, від 15 березня 2001 року

—Б—

«Багіа Нова С.А. проти Іспанії» (Bahia Nova S.A. v. Spain) (ухв.), № 50924/99, від 12 грудня 2000 року
«Багірова та інші проти Азербайджану» (Bagirova and Others v. Azerbaijan), №№ 37706/17 та 5 інших, від 31 серпня 2023 року
«Байкін та інші проти Росії» (Baykin and Others v. Russia), № 45720/17, від 11 лютого 2020 року
«Бакрадзе та інші проти Грузії» (Bakradze and Others v. Georgia) (ухв.), №№ 1700/08 та 2 інших, від 08 січня 2013 року
«Балаж проти Словаччини» (Baláž v. Slovakia) (ухв.), № 60243/00, від 16 вересня 2003 року
«Бальзамо проти Сан-Марино» (Balsamo v. San Marino), №№ 20319/17 та 21414/17, від 08 жовтня 2019 року
«Барча та інші проти Угорщини» (Barcza and Others v. Hungary), № 50811/10, від 11 жовтня 2016 року
«Басюк та інші проти України» (Basyuk and Others v. Ukraine), №№ 55156/19 та 10 інших, від 16 жовтня 2025 року
«Бата проти Чеської Республіки» (Bata v. Czech Republic) (ухв.), № 43775/05, від 24 червня 2008 року
«Батлер проти Сполученого Королівства» (Butler v. the United Kingdom) (ухв.), № 41661/98, ЄСПЛ 2002-VI
«Беелер проти Швейцарії» (Beeler v. Switzerland) [ВП], № 78630/12, від 11 жовтня 2022 року
«Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy) [ВП], № 33202/96, ЄСПЛ 2000-I
«Бежаніч і Башкарад проти Хорватії» (Bežanić and Baškarad v. Croatia), №№ 16140/15 та 13322/16, від 19 травня 2022 року
«Бек проти Фінляндії» (Bäck v. Finland), № 37598/97, ЄСПЛ 2004-VIII
«Бела Немет проти Угорщини» (Béla Németh v. Hungary), № 73303/14, від 17 грудня 2020 року
«Белане Надь проти Угорщини» (Béláné Nagy v. Hungary) [ВП], № 53080/13, від 13 грудня 2016 року
«Белле, Уертас і Віалат проти Франції» (Bellet, Huertas and Vialatte v. France) (ухв.), №№ 40832/98 та 2 інших, від 27 квітня 1999 року
«Беллер проти Польщі» (Beller v. Poland), № 51837/99, від 01 лютого 2005 року
«Бельведере Альбергієра С.р.л. проти Італії» (Belvedere Alberghiera S.r.l. v. Italy), № 31524/96, ЄСПЛ 2000-VI
«Бенет Чех, спол. с.р.о. проти Чеської Республіки» (Benet Czech, spol. s r.o. v. the Czech Republic), № 31555/05, від 21 жовтня 2010 року
«Бенфілд проти Сполученого Королівства» (Banfield v. the United Kingdom) (ухв.), № 6223/04, ЄСПЛ 2005-XI

«Бергер-Кралл та інші проти Словенії» (Berger-Krall and Others v. Slovenia), № 14717/04, від 12 червня 2014 року
«Берден проти Сполученого Королівства» (Burden v. the United Kingdom) [ВП], № 13378/05, ЄСПЛ 2008
«Бернотас проти Литви» (Bernotas v. Lithuania), № 59065/21, від 30 січня 2024 року
«Бешвар і Бешварова проти Чеської Республіки» (Bečvář and Bečvářová v. the Czech Republic), № 58358/00, від 14 грудня 2004 року
«Бешірі та інші проти Албанії» (Beshiri and Others v. Albania) (ухв.), №№ 29026/06 та 11 інших, від 17 березня 2020 року
«Бєлова проти Росії» (Belova v. Russia), № 33955/08, від 15 вересня 2020 року
«Бєнаровіч та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v. Lithuania), №№ 170520/10 та 2 інших, від 12 червня 2018 року
«Б'єнковський проти Польщі» (Bienkowski v. Poland) (ухв.), № 33889/96, від 09 вересня 1998 року
«Білявська проти України» (Bilyavska v. Ukraine), № 84568/17, від 27 березня 2025 року
«Бімер С.А. проти Молдови» (Bimer S.A. v. Moldova), № 15084/03, від 10 липня 2007 року
«Бістрович проти Хорватії» (Bistrović v. Croatia), № 25774/05, від 31 травня 2007 року
«Бітто та інші проти Словаччини» (Bittó and Others v. Slovakia), № 30255/09, від 28 січня 2014 року
«БК1 та інші проти Угорщини» (BK1 and Others v. Hungary) (ухв.), № 35610/22, від 23 жовтня 2025 року
«Б.К.М. Ложістік Ташимаджилик Тіджарет Лімітед Шіркеті проти Словенії» (B.K.M. Lojistik Taşımacılık Ticaret Limited Şirketi v. Slovenia), № 42079/12, від 17 січня 2017 року
«Бланко Кальехас проти Іспанії» (Blanco Callejas v. Spain) (ухв.), № 64100/00, від 18 червня 2002 року
«Блешич проти Хорватії» (Blečić v. Croatia) [ВП], № 59532/00, ЄСПЛ 2006-III
«Блумберга проти Латвії» (Blumberga v. Latvia), № 70930/01, від 14 жовтня 2008 року
«Бок і Паладе проти Румунії» (Bock and Palade v. Romania), № 21740/02, від 15 лютого 2007 року
«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркеті проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland) [ВП], № 45036/98, ЄСПЛ 2005-VI
«Боулер Інтернешенал Юніт проти Франції» (Bowler International Unit v. France), № 1946/06, від 23 липня 2009 року
«Бояджян проти Вірменії» (Boyajyan v. Armenia), № 38003/04, від 22 березня 2011 року
«Бразаускене проти Литви» (Brazauskienė v. Lithuania) (ухв.), № 71200/17, від 18 січня 2024 року
«Брамелід і Мальмстрьом проти Швеції» (Bramelid and Malmstrom v. Sweden), № 8588/79 та 8589/79, рішення Комісії від 12 жовтня 1982 року, DR 9, стор. 64 і 82
«Бредшоу та інші проти Мальти» (Bradshaw and Others v. Malta), № 37121/15, від 23 жовтня 2018 року
«Брітіш-Американ Тобакко Кампані Лтд. проти Нідерландів» (British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands), від 20 листопада 1995 року, Серія A № 331
«Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland) [ВП], № 31443/96, ЄСПЛ 2004-V
«Броссет-Трібуле та інші проти Франції» (Brosset-Triboulet and Others v. France) [ВП], № 34078/02, від 29 березня 2010 року
«Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania) [ВП], № 28342/95, ЄСПЛ 1999-VII
«Брункрона проти Фінляндії» (Bruncrona v. Finland), № 41673/98, від 16 листопада 2004 року
«БТС Холдінг, а.с. проти Словаччини» (BTS Holding, a.s. v. Slovakia), № 55617/17, від 30 червня 2022 року
«Будаєва та інші проти Росії» (Budayeva and Others v. Russia), №№ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 та 15343/02, ЄСПЛ 2008 (витяги)
«Будіна проти Росії» (Budina v. Russia) (ухв.), № 45603/05, від 18 червня 2009 року
«Бузеску проти Румунії» (Buzescu v. Romania), № 61302/00, від 24 травня 2005 року
«"Булвес" АД проти Болгарії» ("Bulves" AD v. Bulgaria), № 3991/03, від 22 січня 2009 року
«Булгакова проти Росії» (Bulgakova v. Russia), № 69524/01, від 18 січня 2007 року
«Бун'євач проти Словенії» (Bunjevac v. Slovenia) (ухв.), № 48775/09, від 19 січня 2006 року
«Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia), № 59498/00, ЄСПЛ 2002-III

«Бурдов проти Росії (№ 2)» (Burdov v. Russia (no. 2)), № 33509/04, ЄСПЛ 2009
«Бурсач та інші проти Хорватії» (Bursać and Others v. Croatia), № 78836/16, від 28 квітня 2022 року
«Буффало С.р.л. у процесі ліквідації проти Італії» (Buffalo S.r.l. in liquidation v. Italy), № 38746/97, від 03 липня 2003 року
«Бухен проти Чеської Республіки» (Bucheň v. the Czech Republic), № 36541/97, від 26 листопада 2002 року
«Бушкєвич проти Польщі» (Buczkiewicz v. Poland), № 10446/03, від 26 лютого 2008 року

—В—

«В'єчорек проти Польщі» (Wieczorek v. Poland), № 18176/05, від 08 грудня 2009 року
«Валверде Дігон проти Іспанії» (Valverde Digon v. Spain), № 22386/19, від 26 січня 2023 року
«Валеану та інші проти Румунії» (Văleanu and Others v. Romania), №№ 59012/17 та 29 інших, від 08 листопада 2022 року
«Валентин проти Данії» (Valentin v. Denmark), № 26461/06, від 26 березня 2009 року
«Валков та інші проти Болгарії» (Valkov and Others v. Bulgaria), №№ 2033/04 та 8 інших, від 25 жовтня 2011 року
«Валле П'єрімп'є Сосієта Агрікола С.П.А. проти Італії» (Valle Pierimpiè Società Agricola S.P.A. v. Italy), № 46154/11, від 23 вересня 2014 року
«Валлісгаузер проти Австрії (№ 2)» (Wallishauser v. Austria (no. 2)), № 14497/06, від 20 червня 2013 року
«Вальднер проти Франції» (Waldner v. France), № 26604/16, від 07 грудня 2023 року
«Ван ден Боувхуїсен і Шурінг проти Нідерландів» (Van den Bouwhuijsen and Schuring v. the Netherlands) (ухв.), № 44658/98, від 16 грудня 2003 року
«Ван Марле та інші проти Нідерландів» (Van Marle and Others v. the Netherlands), від 26 червня 1986 року, Серія A № 101
«Ван Офферен проти Нідерландів» (Van Offeren v. Netherlands) (ухв.), № 19581/04, від 05 липня 2005 року
«Варвара проти Італії» (Varvara v. Italy), № 17475/09, від 29 жовтня 2013 року
«Васа Лів Омсесідігт, Фьорсекрінгсболагет Валандс Пенсіонсштіфтельсе і група з приблизно 15 000 осіб проти Швеції» (Wasa Liv Ömsesidigt, Försäkringsbolaget Valands Pensionsstiftelse and a group of approximately 15,000 individuals v. Sweden), № 13013/87, рішення Комісії від 14 грудня 1988, DR 58, стор. 186
«Василєску проти Румунії» (Vasilescu v. Romania), від 22 травня 1998 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1998-III
«Васільєв і Дойчева проти Болгарії» (Vasilev and Doycheva v. Bulgaria), № 14966/04, від 31 травня 2012 року
«Васкрсіч проти Словенії» (Vaskrsić v. Slovenia), № 31371/12, від 25 квітня 2017 року
«Вассалло проти Мальти» (Vassallo v. Malta), № 57862/09, від 11 жовтня 2011 року
«ВАТ Аврора Малоетажнос Строітєльство проти Росії» (ООО Avrora Maloetazhnoe Stroitelstvo v. Russia), № 5738/18, від 07 квітня 2020 року
«ВАТ Нафтова компанія Юкос проти Росії» (ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia), № 14902/04, від 20 вересня 2011 року
«Вебб проти Сполученого Королівства» (Webb v. the United Kingdom) (ухв.), № 56054/00, від 10 лютого 2004 року
«Вейтс проти Естонії» (Veits v. Estonia), № 12951/11, від 15 січня 2015 року
«Векони проти Угорщини» (Vékony v. Hungary), № 65681/13, від 13 січня 2015 року
«Велікові та інші проти Болгарії» (Velikovi and Others v. Bulgaria), №№ 43278/98 та 8 інших, від 15 березня 2007 року
«Велоса Барретo проти Португалії» (Velosa Barreto v. Portugal), від 21 листопада 1995 року, Серія A № 334

«Велч проти Сполученого Королівства» (Welch v. the United Kingdom), від 09 лютого 1995 року, Серія A № 307-A
«Венденбург та інші проти Німеччини» (Wendenburg and Others v. Germany) (ухв.), № 71630/01, ЄСПЛ 2003-II (витяги)
«Верра Натурштайн ГмбХ і Ко Кг проти Німеччини» (Werra Naturstein GmbH & Co Kg v. Germany), № 32377/12, від 19 січня 2017 року
«Весела і Лойка проти Словаччини» (Veselá and Loyka v. Slovakia) (ухв.), № 54811/00, від 13 грудня 2005 року
«Весселс-Бергервоет проти Нідерландів» (Wessels-Bergervoet v. the Netherlands) (ухв.), № 34462/97, від 03 жовтня 2000 року
«Висовська проти Польщі» (Wysowska v. Poland), № 12792/13, від 23 січня 2018 року
«Вишинський проти Польщі» (Wyszyński v. Poland), № 66/12, від 24 березня 2022 року
«Вігандова проти Чеської Республіки» (Wiegandová v. the Czech Republic), № 51391/19, від 11 січня 2024 року
«Вікентієвік проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Vikentijevik v. the former Yugoslav Republic of Macedonia), № 50179/07, від 06 лютого 2014 року
«Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» (Vilho Eskelinen and Others v. Finland) [ВП], № 63235/00, ЄСПЛ 2007-II
«Вістінс і Перепйолькінс проти Латвії» *(Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia)* [ВП], № 71243/01, від 25 жовтня 2012 року
«Вімієлло проти Італії» (Vitiello v. Italy), № 77962/01, від 23 березня 2006 року
«Віятович проти Хорватії» (Vijatović v. Croatia), № 50200/13, від 16 лютого 2016 року
«Владіміров проти Болгарії» (Vladimirov v. Bulgaria) (ухв.), № 58043/10, від 25 вересня 2018 року
«Владімірова проти Росії» (Vladimirova v. Russia), № 21863/05, від 10 квітня 2018 року
«Вода і Боб проти Румунії» (Vodă and Bob v. Romania), № 7976/02, від 07 лютого 2008 року
«Врзіч проти Хорватії» (Vrzić v. Croatia), № 43777/13, від 12 липня 2016 року
«Вртар проти Хорватії» (Vrtar v. Croatia), № 39380/13, від 07 січня 2016 року
«Вуйович та Ліпа Д.О.О. проти Чорногорії (№ 2)» (Vujović and Lipa D.O.O. v. Montenegro (no. 2)), № 43050/22, від 27 листопада 2025 року
«Вулах та інші проти Росії» (Vulakh and Others v. Russia), № 33468/03, від 10 січня 2012 року

—Г—

«Г. проти Австрії» (G. v. Austria), № 10094/82, рішення Комісії від 14 травня 1984 року, DR 38
«Г.Ф. проти Словаччини» (H.F. v. Slovakia) (ухв.), № 54797/00, від 09 грудня 2003 року
«Гаврілова та інші проти Росії» (Gavrilova and Others v. Russia), № 2625/17, від 16 березня 2021 року
«Гайгусуз проти Австрії» (Gaygusuz v. Austria), від 16 вересня 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-IV
«Гайдук та інші проти України» (Gayduk and Others v. Ukraine) (ухв.), №№ 45526/99 та 20 інших, ЄСПЛ 2002-VI (витяги)
«Галаквошчіус проти Литви» (Galakvoščius v. Lithuania) (ухв.), № 11398/18, від 07 липня 2020 року
«Галовіч проти Хорватії» (Galović v. Croatia), № 45512/11, від 31 серпня 2021 року
«Галтієрі проти Італії» (Galtieri v. Italy) (ухв.), № 72864/01, від 24 січня 2006 року
«Гасус Досьє- унд Фьордертекнік ГмбХ проти Нідерландів» (Gasus Dosier- und Fördertechnik GmbH v. the Netherlands), від 23 лютого 1995 року, Серія A № 306-B
«Гаупт проти Австрії» (Haupt v. Austria) (ухв.), № 55537/10, від 02 травня 2017 року
«Гачеша проти Хорватії» (Gaćeša v. Croatia) (ухв.), № 43389/02, від 01 квітня 2008 року
«Гаші проти Хорватії» (Gashi v. Croatia), № 32457/05, від 13 грудня 2007 року
«Геллертегії та інші проти Угорщини» (Gellérthegyi and Others v. Hungary) (ухв.), №№ 78135/13 та 429/14, від 06 березня 2018 року
«Гео Солар Доо Делчево проти Північної Македонії» (Geo Solar Doo Delchevo v. North Macedonia) (ухв.), № 19088/21, від 04 листопада 2025 року

«Геракл С.А. Дженерал Семент Кампані проти Греції» (Heracles S.A. General Cement Company v. Greece), № 55949/13, від 11 жовтня 2016 року
«Герарді Мартірі проти Сан-Марино» (Gherardi Martiri v. San Marino), № 35511/20, від 15 грудня 2022 року
«Геррманн проти Німеччини» (Herrmann v. Germany) [ВП], № 9300/07, від 26 червня 2012 року
«Геттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom) [ВП], № 36022/97, ЄСПЛ 2003-VIII
«Герасімов та інші проти Росії» (Gerasimov and Others v. Russia), №№ 29920/05 та 10 інших, від 01 липня 2014 року
«Гіаві проти Греції» (Giavi v. Greece), № 25816/09, від 03 жовтня 2013 року
«Гіллоу проти Сполученого Королівства» (Gillow v. the United Kingdom), від 24 листопада 1986 року, Серія A № 109
«Гірінгс проти Нідерландів» (Geerings v. Netherlands), № 30810/03, від 01 березня 2007 року
«Гладишева проти Росії» (Gladysheva v. Russia), № 7097/10, від 06 грудня 2011 року
«Глас Надежда ЕООД і Анатолій Єленков проти Болгарії» (Glas Nadezhda EOOD and Anatoliy Elenkov v. Bulgaria), № 14134/02, від 11 жовтня 2007 року
«Глод проти Румунії» (Glod v. Romania), № 41134/98, від 16 вересня 2003 року
«Гогітідзе та інші проти Грузії» (Gogitidze and Others v. Georgia), № 36862/05, від 12 травня 2015 року
«Годлєвская проти Росії» (Godlevskaya v. Russia), № 58176/18, від 07 грудня 2021 року
«Гонекер та інші проти Нічеччини» (Honecker and Others v. Germany) (ухв.), №№ 53991/00 та 54999/00, ЄСПЛ 2001-XII
«Горецький проти Німеччини» (Goretzky v. Germany) (ухв.), № 52447/99, від 06 квітня 2000 року
«Горраіз Лізаррага та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain), № 62543/00, ЄСПЛ 2004-III
«Грацінгер і Грацінгерова проти Чеської Республіки» (Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic) (ухв.), № 39794/98, ЄСПЛ 2002-VII
«Грбач проти Хорватії» (Grbac v. Croatia), № 64795/19, від 16 грудня 2021 року
«Грейсон і Барнхем проти Сполученого Королівства» (Grayson and Barnham v. the United Kingdom), №№ 19955/05 та 15085/06, від 23 вересня 2008 року
«Грецька федерація митників, Гіалоуріс та інші проти Греції» (Greek Federation of Customs Officers, Gialouris and Others v. Greece), № 24581/94, рішення Комісії від 06 квітня 1995 року, DR 81-B, стор. 123
«Гріщенко проти Росії» (Grishchenko v. Russia) (ухв.), № 75907/01, від 08 липня 2004 року
«Гробельний проти Польщі» (Grobelny v. Poland), № 60477/12, від 05 березня 2020 року
«Грозданіч і Гршковіч-Грозданіч проти Хорватії» (Grozdanić and Gršković-Grozdanić v. Croatia), № 43326/13, від 28 січня 2021 року
«Грозева проти Болгарії» (Grozeva v. Bulgaria) (ухв.), № 52788/99, від 03 листопада 2005 року
«Грудіч проти Сербії» (Grudić v. Serbia), № 31925/08, від 17 квітня 2012 року
«Грузія проти Росії (II)» (Georgia v. Russia (II)) [ВП] (по суті), № 38263/08, від 21 січня 2021 року
«Грузія проти Росії (II)» (Georgia v. Russia (II)) (справедлива сатисфакція) [ВП], № 38263/08, від 28 квітня 2023 року
«Губеріна проти Хорватії» (Guberina v. Croatia), № 23682/13, від 22 березня 2016 року
«Губйов проти Росії» (Gubiyev v. Russia), № 29309/03, від 19 липня 2011 року
«Гуісо і Консігліо проти Італії» (Guiso and Consiglio v. Italy) (ухв.), № 50821/06, від 16 січня 2018 року
«Гуісо-Галлісей проти Італії» (Guiso-Gallisay v. Italy) (справедлива сатисфакція) [ВП], № 58858/00, від 22 грудня 2009 року
«Густафссон проти Швеції» (Gustafsson v. Sweden) [ВП], рішення від 25 квітня 1996 року, Звіти 1996-II, стор. 658
«Гуттен-Шапська проти Польщі» (Hutten-Czapska v. Poland), № 35014/97, від 22 лютого 2005 року
«Гюлумян та інші проти Вірменії» (Gyulumyan and Others v. Armenia) (ухв.), № 25240/20, від 07 грудня 2023 року
«Гюран проти Румунії» (Giuran v. Romania), № 24360/04, ЄСПЛ 2011 (витяги)

—Д—

«Да Консейсао Матеус і Сантос Жануаріо проти Португалії» (Da Conceição Mateus and Santos Januário v. Portugal) (ухв.), №№ 62235/12 та 57725/12, від 08 жовтня 2013 року
«Да Сілва Карвалью Ріко проти Португалії» (Da Silva Carvalho Rico v. Portugal) (ухв.), № 13341/14, від 01 вересня 2015 року
«Дабіч проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Dabić v. the former Yugoslav Republic of Macedonia) (ухв.), № 59995/00, від 03 жовтня 2001 року
«Дабіч проти Хорватії» (Dabić v. Croatia), № 49001/14, від 18 березня 2021 року
«Давидов проти Росії» (Davydov v. Russia), № 18967/07, від 30 жовтня 2014 року
«Дамаєв проти Росії» (Damayev v. Russia), № 36150/04, від 29 травня 2012 року
«Даноіу та інші проти Румунії» (Dănoiu and Others v. Romania), №№ 54780/15 та 2 інші, від 25 січня 2022 року
«Де Лука проти Італії» (De Luca v. Italy), № 43870/04, від 24 вересня 2013 року
«Дебелянові проти Болгарії» (Debelianovi v. Bulgaria), № 61951/00, від 29 березня 2007 року
«Денев проти Швеції» (Denev v. Sweden) (ухв.), № 12570/86, від 18 січня 1989 року
«Денисов проти України» (Denisov v. Ukraine) [ВП], № 76639/11, від 25 вересня 2018 року
«Депаль проти Франції» (Depalle v. France) [ВП], № 34044/02, ЄСПЛ 2010
«Дербуч і Свешак проти Хорватії» (Derbuc and Svečak v. Croatia) (ухв.), №№ 53977/14 та 41902/15, від 15 березня 2022 року
«Дес Фоурс Вальдероде проти Чеської Республіки» (Des Fours Walderode v. the Czech Republic) (ухв.), № 40057/98, ЄСПЛ 2004-V
«Дєнісова і Моісєєва проти Росії» (Denisova and Moiseyeva v. Russia), № 16903/03, від 01 квітня 2010 року
«Джей А. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей А. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства» (J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. the United Kingdom) [ВП], № 44302/02, ЄСПЛ 2007-III
«Джей. Д. і А проти Сполученого Королівства» (J.D. and A v. the United Kingdom), №№ 32949/17 та 34614/17, від 24 жовтня 2019 року
«Джей.Л.С. проти Іспанії» (J.L.S. v. Spain) (ухв.), № 41917/98, ЄСПЛ 1999-V
«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» (James and Others v. United Kingdom), від 21 лютого 1986 року, Серія A № 98
«Джі. Джей. проти Люксембургу» (G.J. v. Luxembourg), № 21156/93, від 26 жовтня 2000 року
«Джі.Ай.Е.М. С.Р.Л. та інші проти Італії» (G.I.E.M. S.R.L. and Others v. Italy) (по суті) [ВП], №№ 1828/06 та 2 інші, від 28 червня 2018 року
«Джорджевич проти Сербії» (Đorđević v. Serbia), № 11212/23, від 07 жовтня 2025 року
«Ді Марко проти Італії» (Di Marco v. Italy), № 32521/05, від 26 квітня 2011 року
«Діако та Ленчі проти Італії» (Diaco and Lenchi v. Italy), №№ 15587/10 та 2 інші, від 11 грудня 2025 року
«Дікманн і Гіон проти Румунії» (Dickmann and Gion v. Romania), №№ 10346/03 та 10893/04, від 24 жовтня 2017 року
«Дімітрові проти Болгарії» (Dimitrovi v. Bulgaria), № 12655/09, від 03 березня 2015 року
«Добровольський та інші проти Польщі» (Dobrowolski and Others v. Poland), №№ 45651/11 та 10 інших, від 13 березня 2018 року
«Доган та інші проти Туреччини» (Doğan and Others v. Turkey), №№ 8803/02 та 14 інших, ЄСПЛ 2004-VI (витяги)
«Докіч проти Боснії та Герцеговини» (Đokić v. Bosnia and Herzegovina), № 6518/04, від 27 травня 2010 року
«Долнеану проти Молдови» (Dolneanu v. Moldova), № 17211/03, від 13 листопада 2007 року
«Домалевський проти Польщі» (Domalewski v. Poland) (ухв.), № 34610/97, ЄСПЛ 1999-V
«Доменех Арадійя та Родрігес Гонзалес проти Іспанії» (Domenech Aradilla and Rodríguez González v. Spain), №№ 32667/19 та 30807/20, від 19 січня 2023 року
«Дорінг проти Німеччини» (Döring v. Germany) (ухв.), № 37595/97, ЄСПЛ 1999-VIII

«Драган Ковашевіч проти Хорватії» (Dragan Kovačević v. Croatia), № 49281/15, від 12 травня 2022 року
«Драон проти Франції» (Draon v. France) [ВП], № 1513/03, від 06 жовтня 2005 року
«Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania), № 33771/02, ЄСПЛ 2007-V (витяги)
«Дроздик та Мікула проти України» (Drozdyk and Mikula v. Ukraine), №№ 27849/15 та 33358/15, від 24 жовтня 2024 року
«Дружстевні Заложна Пріа проти Чеської Республіки» (Družstevni Záložna Pria and Others v. the Czech Republic), № 72034/01, від 31 липня 2008 року
«Дуріні проти Італії» (Durini v. Italy), № 19217/91, від 12 січня 2014 року

—Е—

«Едвардс проти Мальти» (Edwards v. Malta), № 17647/04, від 24 жовтня 2006 року
«Едоардо Палумбо проти Італії» (Edoardo Palumbo v. Italy), № 15919/89, від 30 листопада 2000 року
«Ейр Кенада проти Сполученого Королівства» (Air Canada v. the United Kingdom), від 05 травня 1995 року, Серія A № 316-A
«Еліф Кизил проти Туреччини» (Elif Kızıl v. Turkey), № 4601/06, від 03 березня 2020 року
«Енерджіворкс Картаджена С.Л. проти Іспанії» (Energyworks Cartagena S.L. v. Spain) (ухв.), № 75088/17, від 26 березня 2024 року
«Ентоні Аквіліна проти Мальти» (Anthony Aquilina v. Malta), № 3851/12, від 11 грудня 2014 року
«Епіскопо та Бассані проти Італії» (Episcopo and Bassani v. Italy), №№ 47284/16 та 84604/17, від 19 грудня 2024 року
*«Ерол Аксой проти Туреччини» (Erol Aksoy v. Türkiye)**, № 58919/18, від 10 лютого 2026 року
«Ескелінен та інші проти Фінляндії» (Eskelinen v. Finland) (ухв.), № 7274/02, від 03 лютого 2004 року
«ЕсЦе Едітура Орізонтурі СРЛ проти Румунії» (SC Editura Orizonturi SRL v. Romania), № 15872/03, від 13 травня 2008 року
«Ефстатіу і Міхаілідіс і Ко. Мотель Америка проти Греції» (Efstathiou and Michailidis & Co. Motel Amerika v. Greece), № 55794/00, ЄСПЛ 2003-IX
«Ешбі Дональд та інші проти Франції» (Ashby Donald and Others v. France), № 36769/08, від 10 січня 2013 року

—Є—

«Єлішич проти Боснії та Герцеговини» (Jeličić v. Bosnia and Herzegovina), № 41183/02, ЄСПЛ 2006-XII
«Єлсанова проти Росії» (Elsanova v. Russia) (ухв.), № 57952/00, від 15 листопада 2005 року
«Єль та інші проти Туреччини» (Yel and Others v. Turkey), № 28241/18, від 13 липня 2021 року
«Єршова проти Росії» (Yershova v. Russia), № 1387/04, від 08 квітня 2010 року
«Єтіш та інша проти Туреччини» (Yetiş and Others v. Turkey), № 40349/05, від 06 липня 2010 року

—Ж—

«Жарре проти Франції» (Jarre v. France), № 14157/18, від 15 лютого 2024 року
«Жегарац та інші проти Сербії» (Žegarac and Others v. Serbia) (ухв.), № 54805/15, від 17 січня 2023 року
«Желязков проти Болгарії» (Zhelyazkov v. Bulgaria), № 11332/04, від 09 жовтня 2012 року
«Жигальов проти Росії» (Zhigalev v. Russia), № 54891/00, від 06 липня 2006 року
«Жидов та інші проти Росії» (Zhidov and Others v. Russia), №№ 54490/10 та 3 інші, від 16 жовтня 2018 року

—З—

«З.А.Н.Т.Е. - Маратонісі А.Е. проти Греції» (Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. v. Greece), № 14216/03, від 06 грудня 2007 року
«Загіні проти Сан-Марино» (Zaghini v. San Marino), № 3405/21, від 11 травня 2023 року
«Зайбек проти Греції» (Zeïbek v. Greece), № 46368/06, від 09 липня 2009 року
«Заклан проти Хорватії» (Zaklan v. Croatia), № 57239/13, від 16 грудня 2021 року
«Замміт і Вассалло проти Мальти» (Zammit and Vassallo v. Malta), № 43675/16, від 28 травня 2019 року
«Замойський-Бріссон проти Польщі» (Zamoyski-Brisson v. Poland) (ухв.), № 19875/13, від 05 вересня 2017 року
«Занґі проти Італії» (Zanghì v. Italy), від 19 лютого 1991 року, Серія A № 194-C
«Застава Ім Турс проти Сербії» (Zastava It Turs v. Serbia) (ухв.), № 24922/12, від 09 квітня 2013 року
«Збаранская проти України» (Zbaranskaya v. Ukraine), № 43496/02, від 11 жовтня 2005 року
«Звольський і Звольська проти Чеської Республіки» (Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic), № 46129/99, ЄСПЛ 2002-IX
«Зе Дж. Пол Гетті Траст та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy), № 35271/19, від 02 травня 2024 року
«Зеленчук і Цицюра проти України» (Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine), № 846/16, 1075/16, від 22 травня 2018 року
«Зєлінський, Прадал і Гонсалес та інші проти Франції» (Zielinski and Pradal and Gonzalez and Others v. France) [ВП], №№ 24846/94 та 9 інших, ЄСПЛ 1999-VII
«Зія Чевік проти Туреччини» (Ziya Çevik v. Turkey), № 19145/08, від 21 червня 2011 року
«Золотас проти Греції (№ 2)» (Zolotas v. Greece (no. 2)), № 66610/09, ЄСПЛ 2013 (витяги)
«Зріліч проти Хорватії» (Zrilić v. Croatia), № 46726/11, від 03 жовтня 2013 року
«Зубулідіс проти Греції (№ 2)» (Zouboulidis v. Greece (no. 2)), № 36963/06, від 25 червня 2009 року
«Зюзер і Ексен Холдінг А.Ш. проти Туреччини» (Süzer and Eksen Holding A.Ş. v. Turkey), № 6334/05, від 23 жовтня 2012 року

—І, Ї—

«Іванов проти України» (Ivanov v. Ukraine), № 15007/02, від 07 грудня 2006 року
«Іванова і Черкезов проти Болгарії» (Ivanova and Cherkezov v. Bulgaria), № 46577/15, від 21 квітня 2016 року
«Івашкевич проти Польщі» (Iwaszkiewicz v. Poland), № 30614/06, від 26 липня 2011 року
«Ігаріене та Петраускіене проти Литви» (Igarienė and Petrauskiene v. Lithuania), № 26892/05, від 21 липня 2009 року
«Ілюшкін та інші проти Росії» (Ilyushkin and Others v. Russia), №№ 5734/08 та 28 інших, від 17 квітня 2012 року
«Імері проти Хорватії» (Imeri v. Croatia), № 77668/14, від 24 червня 2021 року
«Іммобіліаре Саффі проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy), [ВП], № 22774/93, ЄСПЛ 1999-V
«Імморекс Македонія Доо Скоп'є проти Північної Македонії» (Immoreks Makedonija Doo Skopje v. North Macedonia) (ухв.), № 25311/17, від 24 вересня 2024 року
«Інтероліва АБЕЕ проти Греції» (Interoliva ABEE v. Greece), № 58642/00, від 10 липня 2003 року
«Іоаннідес проти Кіпру» (Ioannides v. Cyprus), № 32879/18, від 16 січня 2025 року
«Ідек Сосіете а респосабіліте лімітє проти Туреччини» (İpek Société à responsabilité limitée v. Turkey), № 29214/09, від 18 січня 2022 року
«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom), від 18 січня 1978 року, Серія A № 25
*«Ісая та інші проти Італії» (Isaia and Others v. Italy)**, №№ 36551/22, 36926/22 та 37907/22, від 25 вересня 2025 року
«Ісмаїлов проти Росії» (Ismayilov v. Russia), № 30352/03, від 06 листопада 2008 року

«Іст Вест Елаєнс Лімітед проти України» (East West Alliance Limited v. Ukraine), № 19336/04, від 23 січня 2014 року
«Їлдирим проти Італії» (Yıldırım v. Italy) (ухв.), № 38602/02, ЄСПЛ 2003-IV

—Й—

«Йокела проти Фінляндії» (Jokela v. Finland), № 28856/95, ЄСПЛ 2002-IV
«Йофіл АЕ проти Греції» (Iofil AE v. Greece) (ухв.), № 50598/13, від 07 вересня 2021 року

—К—

«К.М. Проти Франції» (C.M. v. France) (ухв.), № 28078/95, ЄСПЛ 2001-VII
«Какуччі та Сабателлі проти Італії» (Cacucci and Sabatelli v. Italy) (ухв.), № 29797/09, від 17 червня 2014 року
«Калігіурі та інші проти Італії» (Caligiuri and Others v. Italy), №№ 657/10 та 3 інші, від 09 вересня 2014 року
«Калкан проти Туреччини» (Kalkan v. Türkiye) (ухв.), № 28775/23, від 09 грудня 2025 року
«Камберроу ММ5 АД проти Болгарії» (Camberrow MM5 AD v. Bulgaria) (ухв.), № 50357/99, від 01 квітня 2004 року
«Камой Радіо Телевізіон Яїнджилик ве Організасіон А.Ш. Проти Туреччини» (Kamoy Radyo Televizyon Yayıncılık ve Organizasyon A.Ş. v. Turkey), № 19965/06, від 16 квітня 2019 року
«Кампані С. і Т. проти Швеції» (Company S. and T. v. Sweden), № 11189/84, рішення Комісії від 11 грудня 1986 року, DR 50, стор. 138
«Каневська проти України» (Kanevska v. Ukraine) (ухв.), № 73944/11, від 17 листопада 2020 року
«Капітал Банк АД проти Болгарії» (Capital Bank AD v. Bulgaria), № 49429/99, ЄСПЛ 2005-XII (витяги)
«Карапетян проти Грузії» (Karapetyan v. Georgia), № 61233/12, від 15 жовтня 2020 року
«Карахасаноглу проти Туреччини» (Karahasanoğlu v. Turkey), №№ 21392/08 та 2 інших, від 16 березня 2021 року
«Карачаліос проти Греції» (Karachalios v. Greece) (ухв.), № 67810/14, від 24 січня 2017 року
«Карнер проти Австрії» (Karner v. Austria), № 40016/98, ЄСПЛ 2003-IX
«Карсон та інші проти Сполученого Королівства» (Carson and Others v. the United Kingdom) [ВП], № 42184/05, ЄСПЛ 2010
«Касарін проти Італії» (Casarin v. Italy), № 4893/13, від 11 лютого 2021 року
«Касілов проти Росії» (Kasilov v. Russia), № 2599/18, від 06 липня 2021 року
«Касмі проти Албанії» (Kasmi v. Albania), № 1175/06, від 23 червня 2020 року
«Катікарідіс та інші проти Греції» (Katikaridis and Others v. Greece), від 15 листопада 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-V
«Католицька церква Канеа проти Греції» (Canea Catholic Church v. Greece), від 16 грудня 1997 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1997-VIII
«Катона і Заварський проти Словаччини» (Katona and Závarský v. Slovakia), №№ 43932/19 та 43995/19, від 09 лютого 2023 року
«Катте Клітше де ла Гранде проти Італії» (Katte Klitsche de la Grange v. Italy), від 27 жовтня 1994 року, Серія A № 293-B
«Каучі проти Мальти» (Cauchi v. Malta), № 14013/19, від 25 березня 2021 року
«Кац проти Румунії» (Katz v. Romania), № 29739/03, від 20 січня 2009 року
«Качатрян проти Вірменії» (Khachatryan v. Armenia), № 31761/04, від 01 грудня 2009 року
«Каччіато проти Італії» (Cacciato v. Italy) (ухв.) № 60633/16, від 16 січня 2018 року
«Кееган проти Ірландії» (Keegan v. Ireland), від 26 травня 1994 року, Серія A № 290
«Кемал Байрам проти Туреччини» (Kemal Bayram v. Turkey), № 33808/11, від 31 серпня 2021 року
«Керіман Текін та інші проти Туреччини» (Keriman Tekin and Others v. Turkey), № 22035/10, від 15 листопада 2016 року
«Керімова та інші проти Росії» (Kerimova and Others v. Russia), №№ 17170/04 та 5 інших, від 03 травня 2011 року

«Кесян проти Росії» (Kesyan v. Russia), № 36496/02, від 19 жовтня 2006 року
«Кехая та інші проти Болгарії» (Kehaya and Others v. Bulgaria), №№ 47797/99 та 68698/01, від 12 січня 2006 року
«КІПС ДОО і Дрекаловіч проти Чорногорії» (KIPS DOO and Drekalović v. Montenegro), № 28766/06, від 26 червня 2018 року
«Кірілова та інші проти Болгарії» (Kirilova and Others v. Bulgaria), №№ 42908/98 та 3 інші, від 09 червня 2005 року
«Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece), № 41666/98, ЄСПЛ 2003-VI (витяги)
«Клауз проти Хорватії» (Klauz v. Croatia), № 28963/10, від 18 липня 2013 року
«Кляйн проти Австрії» (Klein v. Austria), № 57028/00, від 03 березня 2011 року
«Кляйне Стаарман проти Нідерландів» (Kleine Staarman v. the Netherlands), № 10503/83, рішення Комісії від 16 травня 1985 року, DR 42, стор. 162
«Коваленок проти Латвії» (Kovalenok v. Latvia) (ухв.), № 54264/00, від 15 лютого 2001 року
«Козак проти Польщі» (Kozak v. Poland), № 13102/02, від 02 березня 2010 року
«Козаджиоглу проти Туреччини» (Kozacıoğlu v. Turkey) [ВП], № 2334/03, від 19 лютого 2009 року
«Козловс проти Латвії» (Kozlovs v. Latvia) (ухв.), № 50835/00, від 23 листопада 2000 року
«Колесник проти України» (Kolesnyk v. Ukraine) (ухв.), № 57116/10, від 03 червня 2014 року
«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece) [ВП], № 25701/94, ЄСПЛ 2000-XII
«Колишній король Греції та інші проти Греції» (Former King of Greece and Others v. Greece) (справедлива сатисфакція) [ВП], № 25701/94, від 28 листопада 2002 року
«Компанія «БКР Банк пентру локуінте С.А.» проти Румунії» (BCR Banca pentru locuințe S.A. v. Romania) (ухв.), № 4558/20, від 11 січня 2024 року
«Компанія «Еоліка де С. Жуліан, Лда» проти Португалії» (Eólica de S. Julião, Lda v. Portugal) (ухв.), № 33545/14, від 8 лютого 2024 року
«Компанії «УАБ АмберКор ДС» і «УАБ Аркус Новус» проти Литви» (UAB AmberCore DC and UAB Arcus Novus v. Lithuania), № 256774/18, від 13 червня 2023 року

«Коннорс проти Сполученого Королівства» (Connors v. the United Kingdom), № 66746/01, від 27 травня 2004 року
«Константін Стефанов проти Болгарії» (Konstantin Stefanov v. Bulgaria), № 35399/05, від 27 жовтня 2015 року
Консультативний висновок щодо різниці в ставленні до асоціацій землевласників, «існування яких було визнане на дату створення затвердженої муніципальної асоціації мисливців», та асоціацій землевласників, створених після такої дати (Advisory opinion on the difference in treatment between landowners' associations "having a recognised existence on the date of the creation of an approved municipal hunters' association" and landowners' associations set up after that date) [ВП], запит № P16-2021-002, Державна рада Франції, від 13 липня 2022 року
«Кооператіва Агрікола Слобозіа-Ханесей проти Молдови» (Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei v. Moldova), № 39745/02, від 03 квітня 2007 року
«Кооператіва Ла Лаурентіна проти Італії» (Cooperativa La Laurentina v. Italy), № 23529/94, від 02 серпня 2001 року
«Копецький проти Словаччини» (Kopecký v. Slovakia) [ВП], № 44912/98, ЄСПЛ 2004-IX
«Коротюк проти України» (Korotyuk v. Ukraine), № 74663/17, від 19 січня 2023 року
«Коршунова проти Росії» (Korshunova v. Russia), № 46147/19, від 06 вересень 2022 року
«Космас та інші проти Греції» (Kosmas and Others v. Greece), № 20086/13, від 29 червня 2017 року, §§ 68-71
«Космацька проти України» (Kosmatska v. Ukraine), № 9953/16, від 04 грудня 2025 року
«Космідіс і Косміду проти Греції» (Kosmidis and Kosmidou v. Greece), № 32141/04, від 08 листопада 2007 року
«Костянтин Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia) [ВП], № 30078/06, ЄСПЛ 2012 (витяги)
«Котов проти Росії» (Kotov v. Russia) [ВП], № 54522/00, від 03 квітня 2012 року
«Коуа Пуарре проти Франції» (Koua Poirrez v. France), № 40892/98, ЄСПЛ 2003-X

«Коуфакі та Адеді проти Греції» (Koufaki and Adedy v. Greece) (ухв.), №№ 57665/12, 57657/12, від 07 травня 2013 року
«Краєва проти України» (Krayeva v. Ukraine), № 72858/13, від 13 січня 2022 року
«Крайнц проти Словенії» (Krajnc v. Slovenia), № 38775/14, від 31 жовтня 2017 року
«Кранц проти Польщі» (Kranz v. Poland) (ухв.), № 6214/02, від 10 вересня 2002 року
«Кредіт і Індастріал Банк проти Чеської Республіки» (Credit and Industrial Bank v. the Czech Republic), № 29010/95, ЄСПЛ 2003-XI (витяги)
«Крівоногова проти Росії» (Krivonogova v. Russia) (ухв.), № 74694/01, від 01 квітня 2004 року
«Крстіч проти Сербії» (Krstić v. Serbia), № 45394/06, від 10 грудня 2013 року, § 83
«Крун та інші проти Нідерландів» (Kroon and Others v. the Netherlands), від 27 жовтня 1994 року, Серія A № 297-C
«Кубат та інші проти Чеської Республіки» (Kubát and Others v. the Czech Republic), №№ 61721/19 та 5 інших, від 22 червня 2023 року
«Кужелєв та інші проти Росії» (Kuzhelev and Others v. Russia), №№ 64098/09 та 6 інших, від 15 жовтня 2019 року
«Кукало проти Росії» (Kukalo v. Russia), № 63995/00, від 03 листопада 2005 року
«Куна проти Німеччини» (Kuna v. Germany) (ухв.), № 52449/99, ЄСПЛ 2001-V (витяги)
«Куніч проти Хорватії» (Kunić v. Croatia), № 22344/02, від 11 січня 2007 року
«Курбан проти Туреччини» (Kurban v. Turkey), № 75414/10, від 24 листопада 2020 року
«Куршун проти Туреччини» (Kurşun v. Turkey), № 22677/10, від 30 жовтня 2018 року
«Кутлу та інші проти Туреччини» (Kutlu and Others v. Turkey), № 51861/11, від 13 грудня 2016 року, § 58
«Кухар і Стіс проти Чеської Республіки» (Kuchař and Štis v. the Czech Republic) (ухв.), № 37527/97, від 21 жовтня 1998 року
«Кьоксал проти Туреччини» (Köksal v. Turkey) (ухв.), № 30253/06, від 26 листопада 2013 року
«Кьонів-Тар Кфт та інші проти Угорщини» (Könyv-Tár Kft and Others v. Hungary), № 21623/13, від 16 жовтня 2018 року
«К'яртан Асмундссон проти Ісландії» (Kjartan Ásmundsson v. Iceland), № 60669/00, ЄСПЛ 2004-IX

—Л—

«Лавречов проти Чеської Республіки» (Lavrechov v. the Czech Republic), № 57404/08, ЄСПЛ 2013
«Лакічевіч та інші проти Чорногорії та Сербії» (Lakičevič and Others v. Montenegro and Serbia), №№ 27458/06 та 3 інші, від 13 грудня 2011 року
«Ларкос проти Кіпру» (Larkos v. Cyprus) [ВП], № 29515/95, ЄСПЛ 1999-I
«Ларьошина проти Росії» (Larioshina v. Russia) (ухв.), № 56869/00, від 23 квітня 2002 року
«Лачіхіна проти Росії» (Lachikhina v. Russia), № 38783/07, від 10 жовтня 2017 року
«Левенен та інші проти Фінляндії» (Levänen and Others v. Finland) (ухв.), № 34600/03, від 11 квітня 2006 року
«Ледерер проти Німеччини» (Lederer v. Germany) (ухв.), № 6213/03, ЄСПЛ 2006-VI
«Лекич проти Словенії» (Lekić v. Slovenia) [ВП], № 36480/07, від 11 грудня 2018 року
«Лелас проти Хорватії» (Lelas v. Croatia), № 55555/08, від 20 травня 2010 року
«Ленц проти Німеччини» (Lenz v. Germany) (ухв.), № 40862/98, ЄСПЛ 2001-X
«Ленцінг АГ проти Сполученого Королівства» (Lenzing AG v. the United Kingdom), № 38817/97, рішення Комісії від 09 вересня 1998 року
«Лессінг і Райхельт проти Німеччини» (Lessing and Reichelt v. Germany) (ухв.) №№ 49646/10 та 3365/11, від 16 жовтня 2012 року
«Лєнская проти Росії» (Lenskaya v. Russia), № 28730/03, від 29 січня 2009 року
«Ліамбері та інші проти Греції» (Liamberi and Others v. Greece), № 18312/12, від 08 жовтня 2020 року
«Лідія Нікітіна проти Росії» (Lidiya Nikitina v. Russia), № 8051/20, від 15 березня 2022 року
«Лізанець проти України» (Lizanets v. Ukraine), № 6725/03, від 31 травня 2007 року

«Ліквідеяма п/с Сельга і Василевська проти Латвії» (Likvidējamā p/s Selga and Vasilevska v. Latvia) (ухв.), №№ 17126/02 та 24991/02, від 01 жовтня 2013 року
«Ліндхайм та інші проти Норвегії» (Lindheim and Others v. Norway), №№ 13221/08 та 2139/10, від 12 червня 2012 року
«Лісейцева і Маслов проти Росії» (Liseytseva and Maslov v. Russia), №№ 39483/05 та 40527/10, від 09 жовтня 2014 року
«Лісний та інші проти України та Росії» (Lisnyy and Others v. Ukraine and Russia) (ухв.), №№ 5355/14 та 2 інші, від 05 липня 2016 року
«Літгоу та інші проти Сполученого Королівства» (Lithgow and Others v. the United Kingdom), від 08 липня 1986 року, Серія A № 102
«Лоізіду проти Труеччини» (Loizidou v. Turkey) (по суті), від 18 грудня 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-VI
«Локасія та інші проти Італії» (Locascia and Others v. Italy), № 35648/10, від 19 жовтня 2023 року
«Ло Туфо проти Італії» (Lo Tufo v. Italy), № 64663/01, ЄСПЛ 2005-III
«Лонч проти Польщі» (Łącz v. Poland) (ухв.), № 22665/02, від 23 червня 2009 року
«Лунгочі проти Румунії» (Lungoci v. Romania), № 62710/00, від 26 січня 2006 року
«Луордо проти Італії» (Luordo v. Italy), № 32190/96, ЄСПЛ 2003-IX
«Льяскай проти Хорватії» (Ljaskaj v. Croatia), № 58630/11, від 20 грудня 2016 року
«Люблянська банка д.д. проти Хорватії» (Ljubljanska banka d.d. v. Croatia) (ухв.), № 29003/07, від 12 травня 2015 року

—M—

«М.А. Та 34 інших проти Фінляндії» (M.A. and 34 Others v. Finland) (ухв.), № 27793/95, червень 2003 року
«Мандев та інші проти Болгарії» (Mandev and Others v. Bulgaria), №№ 57002/11 та 4 інші, від 21 травня 2024 року
«Машар проти Франції» (Machard v. France), № 42928/02, від 25 квітня 2006 року
«Маггіо та інші проти Італії» (Maggio and Others v. Italy), №№ 46286/09 та 4 інші, від 31 травня 2011 року
«Маго та інші проти Боснії та Герцеговини» (Mago and Others v. Bosnia and Herzegovina), №№ 12959/05 та 5 інших, від 03 травня 2012 року
«Махаррамов проти Азербайджану» (Maharramov v. Azerbaijan), № 5046/07, від 30 березня 2017 року
«Майолі проти Італії» (Maioli v. Italy), № 18290/02, від 12 липня 2011 року
«Малама проти Греції» (Malama v. Greece), № 43622/98, ЄСПЛ 2001-II
«Мальхоус проти Чеської Республіки» (Malhous v. the Czech Republic) (ухв.) [ВП], № 33071/96, ЄСПЛ 2000-XII
«Малік проти Сполученого Королівства» (Malik v. the United Kingdom), № 23780/08, від 13 березня 2012 року
«Маліновський проти Росії» (Malinovskiy v. Russia), № 41302/02, ЄСПЛ 2005-VII (витяги)
«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany) (ухв.) [ВП], №№ 71916/01 та 2 інші, ЄСПЛ 2005-V
«Маматас та інші проти Греції» (Mamatas and Others v. Greece), №№ 63066/14 та 2 інші, від 21 липня 2016 року
«Манушаке Путо та інші проти Албанії» (Manushaqe Puto and Others v. Albania), №№ 604/07 та 3 інші, від 31 липня 2012 року
«Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium), від 13 червня 1979 року, Серія A № 31
«Марія Атанасіу та інші проти Румунії» (Maria Atanasiu and Others v. Romania), №№ 30767/05 та 33800/06, від 12 жовтня 2010 року
«Марія Міхалаче проти Румунії» (Maria Mihalache v. Romania), № 68851/16, від 30 червня 2020 року
«Марія Божич проти Хорватії» (Marija Božić v. Croatia), № 50636/09, від 24 квітня 2014 року
«Маріні проти Албанії» (Marini v. Albania), № 3738/02, від 18 грудня 2007 року

«Маркус проти Латвії» (Markus v. Latvia), № 17483/10, від 11 червня 2020 року
«Маршалл та інші проти Мальти» (Marshall and Others v. Malta), № 79177/16, від 11 лютого 2020 року
«Матеїс проти Німеччини» (Matheis v. Germany) (ухв.), № 73711/01, від 01 лютого 2005 року
«Матеус проти Франції» (Matheus v. France), № 62740/00, від 31 березня 2005 року
«Матос е Сільва, Лда., та інші проти Португалії» (Matos e Silva, Lda., and Others v. Portugal), від 16 вересня 1996 року, *Збірники рішень і ухвал* 1996-IV
«Моріс проти Франції» (Maurice v. France) [ВП], № 11810/03, ЄСПЛ 2005-IX
«Мауріелло проти Італії» (Mauriello v. Italy) (ухв.), № 14862/07, від 13 вересня 2016 року
«Мазурек проти Франції» (Mazurek v. France), № 34406/97, ЄСПЛ 2000-II
«Маккен проти Сполученого Королівства» (McCann v. the United Kingdom), № 19009/04, ЄСПЛ 2008
«Мегадат.ком СРЛ проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova), № 21151/04, ЄСПЛ 2008
«Меландрі проти Сан-Марино» (Melandri v. San Marino), № 25189/21, від 12 вересня 2024 року
«Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), від 19 грудня 1989 року, Серія A № 169
«Мельничук проти України» (Melnychuk v. Ukraine) (ухв.), № 28743/03, ЄСПЛ 2005-IX
«Мелтекс Лтд і Мовсесян проти Вірменії» (Meltex Ltd and Movsesyan v. Armenia), № 32283/04, від 17 червня 2008 року
«Метаксас проти Греції» (Metaxas v. Greece), № 8415/02, від 27 травня 2004 року
«Міжнародний банк торгівлі та розвитку АД та інші проти Болгарії» (International Bank for Commerce and Development AD and Others v. Bulgaria), № 7031/05, від 02 червня 2016 року
«Мікроінтелект ООД проти Болгарії» (Microintelect OOD v. Bulgaria), № 34129/03, від 04 березня 2014 року
«Мілхау проти Франції» (Milhau v. France), № 4944/11, від 10 липня 2014 року
«Міндек проти Хорватії» (Mindek v. Croatia), № 6169/13, від 30 серпня 2016 року
«Міхеєш і Сентеш проти Румунії» (Mihăieş and Senteş v. Romania) (ухв.), №№ 44232/11 та 44605/11, від 06 грудня 2011 року
«Мішо проти Франції» (Michaud v. France), № 12323/11, ЄСПЛ 2012
«Мокієне проти Литви» (Mockienė v. Lithuania) (ухв.), № 75916/13, від 04 липня 2017 року
«Молла Салі проти Греції» (Molla Sali v. Greece) [ВП], № 20452/14, від 19 грудня 2018 року
«Морабіто та інші проти Італії» (Morabito and Others v. Italy) (ухв.), № 58572/00, від 07 червня 2005 року
«Морено Діаз Пена та інші проти Португалії» (Moreno Diaz Peña and Others v. Portugal), № 44262/10, від 04 червня 2015 року
«Москаль проти Польщі» (Moskal v. Poland), № 10373/05, від 15 вересня 2009 року
«Мухаррем Гюнеш та інші проти Туреччини» (Muharrem Güneş and Others v. Turkey), № 23060/08, від 24 листопада 2020 року
«Мюллер проти Австрії» (Muller v. Austria), № 5849/72, рішення Комісії від 01 жовтня 1975 року, Рішення та доповіді (DR) 3
«Муса проти Австрії» (Musa v. Austria), № 40477/98, рішення Комісії від 10 вересня 1998 року
«Муса Тархан проти Туреччини» (Musa Tarhan v. Turkey), № 12055/17, від 23 жовтня 2018 року
«Михайленки та інші проти України» (Mykhaylenky and Others v. Ukraine), №№ 35091/02 та 9 інших, ЄСПЛ 2004-XII

—Н—

«Н.К.М. проти Угорщини» (N.K.M. v Hungary), № 66529/11, від 14 травня 2013 року
«Н.М. та інші проти Франції» (N.M. and Others v. France), № 66328/14, від 03 лютого 2022 року
«Насков та інші проти Північної Македонії» (Naskov and Others v. North Macedonia), №№ 31620/15 та 2 інші, від 12 грудня 2023 року
«Національне та провінційне будівельне товариство, Лідське постійне будівельне товариство та Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства» (National &

Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom), від 23 жовтня 1997 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1997-VII
«Національний рух Екогласність проти Болгарії» (National Movement Ekoglasnost v. Bulgaria), № 31678/17, від 15 грудня 2020 року
«Ней і Сунде Колмісоппі проти Швеції» (Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden) (ухв.), № 40397/12, від 19 лютого 2013 року
«Нерва та інші проти Сполученого Королівства» (Nerva and Others v. the United Kingdom), № 42295/98, ЄСПЛ 2002-VIII
«Нешич проти Чорногорії» (Nešić v. Montenegro), № 12131/18, від 09 червня 2020 року
«Нємец проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), від 16 грудня 1992 року, Серія A № 251-B
«Нечаєва проти Росії» (Nechayeva v. Russia), № 18921/15, від 12 травня 2020 року
«Ніколай Костадінов проти Болгарії» (Nikolay Kostadinov v. Bulgaria), № 21743/15, від 08 листопада 2022 року
«НІТ С.Р.Л. проти Республіки Молдова» (NIT S.R.L. v. the Republic of Moldova), № 28470/12, від 05 квітня 2022 року
«Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine), № 47148/99, ЄСПЛ 2005-II (витяги)

—О—

«ОГІС-Інстітут Станіслас, ОГЕК Сен-П'є Ікс і Бланш де Кастій та інші проти Франції» (OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France), №№ 42219/98 та 54563/00, від 27 травня 2004 року
«Озтюрк проти Туреччини» (Öztürk v. Turkey) [ВП], № 22479/93, ЄСПЛ 1999-VI
«Олару та інші проти Молдови» (Olaru and Others v. Moldova), №№ 476/07 та 3 інші, від 28 липня 2009 року
«Ольберц проти Німеччини» (Olbertz v. Germany) (ухв.), № 37592/97, ЄСПЛ 1999-V
«Ольчак проти Польщі» (Olczak v. Poland) (ухв.), № 30417/96, ЄСПЛ 2002-X (витяги)
«Омаста проти Словаччини» (Omasta v. Slovakia) (ухв.), № 40221/98, від 10 грудня 2002 року
«О.Н. проти Болгарії» (O.N. v. Bulgaria) (ухв.), № 35221/97, від 06 квітня 2000 року
«Онер'їлдиз проти Туреччини» (Öneryıldız v. Turkey) [ВП], № 48939/99, ЄСПЛ 2004-XII
«Оріон-Брецлав, С.Р.О. Проти Чеської Республіки» (Orion-Břeclav, S.R.O. v. the Czech Republic) (ухв.), № 43783/98, від 13 січня 2004 року
«Орліч проти Хорватії» (Orlić v. Croatia), № 48833/07, від 21 червня 2011 року
«Орловіч та інші проти Боснії та Герцеговини» (Orlović and Others v. Bosnia and Herzegovina), № 16332/18, від 01 жовтня 2019 року
«О'Салліван Маккарті Массел Девелопмент Лтд. проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland), № 44460/16, від 07 червня 2018 року
«Османян та Амірагян проти Вірменії» (Osmanyan and Amiraghyan v. Armenia), № 71306/11, від 11 жовтня 2018 року

—П—

«Падурару проти Румунії» (Păduraru v. Romania), № 63252/00, ЄСПЛ 2005-XII (витяги)
«Паеффген ГмбХ проти Німеччини» (Paeffgen GmbH v. Germany) (ухв.), №№ 25379/04 та 3 інші, від 18 вересня 2007 року
«Пайн Веллі Девелопментс Лтд та інші проти Ірландії» (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), від 29 листопада 1991 року, Серія A № 222
«Пакурар проти Румунії» (Păcurar v. Romania), № 17985/18, від 24 червня 2025 року
«Палка та інші проти Чеської Республіки» (Pálka and Others v. the Czech Republic), № 30262/13, від 24 березня 2022 року
«Паннон Плакат Кфт та інші проти Угорщини» (Pannon Plakát Kft and Others v. Hungary), № 39859/14, від 06 грудня 2022 року
«Панфіле проти Румунії» (Panfile v. Romania) (ухв.), № 13902/11, від 20 березня 2012 року

«Панченко проти Латвії» (Pančenko v. Latvia) (ухв.), № 40772/98, від 28 жовтня 1999 року
«Папаміхалопоулос проти Греції» (Papamichalopoulos v. Greece), від 24 червня 1993 року, Серія A № 260-B
«Папачела й АМАЗОН С.А. Проти Греції» (Papachela and AMAZON S.A. v. Greece), № 12929/18, від 03 грудня 2020 року
«Папачелас проти Греції» (Papachelas v. Greece) [ВП], № 31423/96, ЄСПЛ 1999-II
«Паплаускієне проти Литви» (Paplauskienė v. Lithuania), № 31102/06, від 14 жовтня 2014 року
«Парванов та інші проти Болгарії» (Parvanov and Others v. Bulgaria), № 74787/01, від 07 січня 2010 року
«Парізек проти Чеської Республіки» (Paříz̆ek v. the Czech Republic), № 76826/14, від 12 січня 2023 року
«Паррілло проти Італії» (Parrillo v. Italy) [ВП], № 46470/11, ЄСПЛ 2015
«Пендов проти Болгарії» (Pendov v. Bulgaria), № 44229/11, від 03 березня 2020 року
«Пердігао проти Португалії» (Perdigão v. Portugal) [ВП], № 24768/06, від 16 листопада 2010 року
«Перре проти Італії» (Perre v. Italy) (ухв.), № 32387/96, від 21 вересня 1999 року
«Петреску та інші проти Румунії» (Petrescu and Others v. Romania) (ухв.), № 31390/18 та 9 інших, від 07 березня 2023 року
«Петруццо та інші проти Італії» (Petruzzo and Others v. Italy), №№ 1986/09 та 67556/13, від 09 жовтня 2025 року

«П'єтжак проти Польщі» (Pietrzak v. Poland), № 38185/02, від 08 січня 2008 року
«Піалопоулос та інші проти Греції» (Pialopoulos and Others v. Greece), № 37095/97, від 15 лютого 2001 року
«Пінтар та інші проти Словенії» (Pintar and Others v. Slovenia), №№ 49969/14 та 4 інших, від 14 вересня 2021 року
«Пінчова і Пінч проти Чеської Республіки» (Pincová and Pinc v. the Czech Republic), № 36548/97, ЄСПЛ 2002-VIII
«Пірантієне проти Литви» (Pyrantienė v. Lithuania), № 45092/07, від 12 листопада 2013 року
«Пішторова проти Чеської Республіки» (Pištorová v. the Czech Republic), № 73578/01, від 26 жовтня 2004 року
«П.К. проти Ірландії» (P.C. v. Ireland), № 26922/19, від 01 вересня 2022 року
«Платаку проти Греції» (Platakou v. Greece), № 38460/97, ЄСПЛ 2001-I
«Плеханов проти Польщі» (Plechanow v. Poland), № 22279/04, від 07 липня 2009 року
«Поле проти Сполученого Королівства» (Paulet v. the United Kingdom), № 6219/08, від 13 травня 2014 року
«Полтораченко проти України» (Poltorachenko v. Ukraine), № 77317/01, від 18 січня 2005 року
«Поповіч та інші проти Сербії» (Popović and Others v. Serbia), №№ 26944/13 та 3 інших, від 30 червня 2020 року
«П. Плесієр Б.В. проти Нідерландів» (P. Plaisier B.V. v. the Netherlands) (ухв.), №№ 46184/16 та 2 інші, від 14 листопада 2017 року
«Преда та інші проти Румунії» (Preda and Others v. Romania), №№ 9584/02 та 7 інших, від 29 квітня 2014 року
«Пренча проти Сербії» (Prenča v. Serbia), № 48725/12, від 07 жовтня 2025 року
«Прессос Компаніа Навієра С.А. та інші проти Бельгії» (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium), від 20 листопада 1995 року, Серія A № 332
«Принц Ганс-Адам II Ліхтенштейну проти Німеччини» (Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany) [ВП], № 42527/98, ЄСПЛ 2001-VIII
«Продан проти Молдови» (Prodan v. Moldova), № 49806/99, ЄСПЛ 2004-III (витяги)
«Проєкт-Траде д.о.о. проти Хорватії» (Project-Trade d.o.o. v. Croatia), № 1920/14, від 19 листопада 2020 року
«Пройссіше Тойханд Гмбх і Ко КГ а.А. проти Польщі» (Preußische Treuhand GmbH & Co. KG a.A. v. Poland) (ухв.), № 47550/06, від 07 жовтня 2008 року
«Прокопович проти Росії» (Prokopovich v. Russia), № 58255/00, ЄСПЛ 2004-XI (витяги)
«Проценко проти Росії» (Protsenko v. Russia), № 13151/04, від 31 липня 2008 року

«Прьотш проти Австрії» (Prötsch v. Austria), від 15 листопада 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-V
«Пуле проти Франції» (Poulain v. France) (ухв.), № 52273/08, від 08 лютого 2011 року

—P—

«Раделіч проти Хорватії» (Radelić v. Croatia), № 12432/22, від 13 травня 2025 року
«Радіо Франс та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France) (ухв.), № 53984/00, ЄСПЛ 2003-X (витяги)
«Радобулжач проти Хорватії (№ 2)» (Radobuljac v. Croatia (no. 2)), № 38785/18, від 17 червня 2025 року
«Радовічі і Станеску проти Румунії» (Radovici and Stănescu v. Romania), №№ 68479/01 та 2 інші, ЄСПЛ 2006-XIII (витяги)
«Радомілія та інші проти Хорватії» (Radomilja and Others v. Croatia) [ВП], №№ 37685/10 та 22768/12, від 20 березня 2018 року
«Раймондо проти Італії» (Raimondo v. Italy), від 22 лютого 1994 року, Серія A № 281-A
«Рамаер і Ван Віллінген проти Нідерландів» (Ramaer and Van Villingen v. the Netherlands) (ухв.), № 34880/12, від 23 жовтня 2012 року
«Расмуссен проти Польщі» (Rasmussen v. Poland), № 38886/05, від 28 квітня 2009 року
«Рейснер проти Туреччини» (Reisner v. Turkey), № 46815/09, від 21 липня 2015 року
«Ресурсний центр демократії та прав людини та Мустафаєв проти Азербайджану» (Democracy and Human Rights Resource Centre and Mustafayev v. Azerbaijan), №№ 74288/14 та 64568/16, від 14 жовтня 2021 року
«Рисовський проти України» (Rysovskyy v. Ukraine), № 29979/04, від 20 жовтня 2011 року
«Ріела та інші проти Італії» (Riela and Others v. Italy) (ухв.), № 52439/99, від 04 вересня 2001 року
«Р і Л, с.р.о., та інші проти Чеської Республіки» (R & L, s.r.o., and Others v. the Czech Republic), №№ 37926/05 та 4 інші, від 03 липня 2014 року
«Річардсон проти Сполученого Королівства» (Richardson v. the United Kingdom) (ухв.), № 26252/08, від 10 травня 2012 року
«Р. Качапор та інші проти Сербії» (R. Kačapor and Others v. Serbia), №№ 2269/06 та 5 інших, від 15 січня 2008 року
«Розенцвайг і Бондед Веахаузіс Лтд. Проти Польщі» (Rosenzweig and Bonded Warehouses Ltd. v. Poland), № 51728/99, від 28 липня 2005 року
«Ромева проти Північної Македонії» (Romeva v. North Macedonia), № 32141/10, від 12 грудня 2019 року
«Росіньський проти Польщі» (Rosiński v. Poland), № 17373/02, від 17 липня 2007 року
«Россітто проти Італії» (Rossitto v. Italy), № 7977/03, від 26 травня 2009 року
«Руіз Матеос проти Сполученого Королівства» (Ruiz Mateos v. the United Kingdom), № 13021/87, рішення Комісії від 08 вересня 1988 року, Рішення і доповіді (DR) 57
«Руммі проти Естонії» (Rummi v. Estonia), № 63362/09, від 15 січня 2015 року
«Руск проти Швеції» (Rousk v. Sweden), № 27183/04, від 25 липня 2013 року
«Руставі 2 Бродкастінг Компані Лтд та інші проти Грузії» (Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia), № 16812/17, від 18 липня 2019 року
«Рустамханлі проти Азербайджану» (Rustamkhanli v. Azerbaijan), № 24460/16, від 04 липня 2024 року
«Р.Ш. проти Угорщини» (R.Sz. v. Hungary), № 41838/11, від 02 липня 2013 року
«Рябих проти Росії» (Ryabykh v. Russia), № 52854/99, ЄСПЛ 2003-IX

—C—

«С. проти Сполученого Королівства» (S.v. the United Kingdom) (ухв.), № 11716/85, від 14 травня 1986 року

«С.А. Біо д'Арденнес проти Бельгії» (S.A. Bio d'Ardennes v. Belgium), № 44457/11, від 12 листопада 2019 року
«С.А. Данжевіль проти Франції» (S.A. Dangeville v. France), № 36677/97, ЄСПЛ 2002-III
«С.К. Зоріна Інтернешнл С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Zorina International S.R.L. v. Romania), № 15553/15, від 27 червня 2023 року
«С.п.р.л. АНКА та інші проти Бельгії» (S.p.r.l. ANCA and Others v. Belgium), № 10259/83, рішення Комісії від 10 грудня 1984 року, Рішення та доповіді 40, стор. 170
«С.Ц. Антарес Транспорт С.А. і С.Ц. Трансробі С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Antares Transport S.A. and S.C. Transroby S.R.L. v. Romania), № 27227/08, від 15 грудня 2015 року
«С.Ц. Сервіс Бенц Ком С.Р.Л. проти Румунії» (S.C. Service Benz Com S.R.L. v. Romania), № 58045/11, від 04 липня 2017 року
«Савікіс та інші проти Латвії» (Savickis and Others v. Latvia) [ВП], № 49270/11, від 09 червня 2022 року
«Савіцкас та інші проти Литви» (Savickas and Others v. Lithuania) (ухв.), №№ 66365/09 та 5 інших, від 15 жовтня 2013 року
«Сагхінадзе та інші проти Грузії» (Saghinadze and Others v. Georgia), № 18768/05, від 27 травня 2010 року
«Сак і Гєбултович проти Польщі» (Sak and Giebułtowicz v. Poland) (ухв.), №№ 39942/18 та 41347/18, від 17 січня 2023 року
«Саккоцціа проти Австрії» (Saccoccia v. Austria), № 69917/01, від 18 грудня 2008 року
«Салабіаку проти Франції» (Salabiaku v. France), від 07 жовтня 1988 року, Серія А № 141-А
«Саленто Енерджі С.р.л. та Нуово Соле С.р.л. проти Італії» (Salento Energy S.r.l. ma Nuovo Sole S.r.l. v. Italy) (ухв.), №№ 20445/15 та 59246/17, від 01 лютого 2024 року
«Саліба проти Мальти» (Saliba v. Malta), № 4251/02, від 08 листопада 2005 року
«Сарач та інші проти Туреччини» (Saraç and Others v. Turkey), № 23189/09, від 30 березня 2021 року
«Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan) [ВП], № 40167/06, ЄСПЛ 2015
«Сариджа і Ділавер проти Туреччини» (Sarıca and Dilaver v. Turkey), № 11765/05, від 27 травня 2010 року
«Сарль Куттоленк Фрерс проти Франції» (Sàrl Couttolenc Frères v. France), № 24300/20, від 05 жовтня 2023 року
«Сафаров проти Азербайджану» (Safarov v. Azerbaijan), № 885/12, від 01 вересня 2022 року
«Світалана Ільченко проти України» (Svitlana Ilchenko v. Ukraine), № 47166/09, від 04 липня 2019 року
«Святі монастирі проти Греції» (The Holy Monasteries v. Greece), від 09 грудня 1994 року, Серія А № 301-А, стор. 34-35
«Сексімп Груп СРЛ проти Республіки Молдова» (Seksimp Group SRL v. the Republic of Moldova), № 30085/13, від 15 травня 2025 року
«Сельчук і Аскер проти Туреччини» (Selçuk and Asker v. Turkey), від 24 квітня 1998 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1998-II
«Сентро Європа 7 С.Р.Л. і ді Стефано проти Італії» (Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy) [ВП], № 38433/09, ЄСПЛ 2012
«Сербська православна церква проти Хорватії» (Serbian Orthodox Church v. Croatia), № 10149/13, від 30 червня 2020 року
«Сєбєлєва та інші проти Росії» (Sebeleva and Others v. Russia), № 42416/18, від 01 березня 2022 року
«Сємьонов проти Росії» (Semenov v. Russia), № 17254/15, від 16 березня 2021 року
«Сєрьогін та інші проти Росії» (Seregin and Others v. Russia), №№ 31686/16 та 4 інші, від 16 березня 2021 року
«Сипченко проти Росії» (Sypchenko v. Russia), № 38368/04, від 01 березня 2007 року
«СІА АККА/ЛАА проти Латвії» (SIA AKKA/LAA v. Latvia), № 562/05, від 12 липня 2016 року
«СіДіАй Холдінг Акцьєнгезельшафт та інші проти Словаччини» (CDI Holding Aktiengesellschaft and Others v. Slovakia) (ухв.), № 37398/97, від 18 жовтня 2001 року
«Сілікієне проти Литви» (Silickienė v. Lithuania), № 20496/02, від 10 квітня 2012 року

«Сільдедзіс проти Польщі» (Sildedzis v. Poland), № 45214/99, від 24 травня 2005 року
«Сімонян проти Вірменії» (Simonyan v. Armenia), № 18275/08, від 07 квітня 2016 року
«Сірч проти Словенії» (Sirc v. Slovenia), № 44580/98, від 08 квітня 2008 року
«Скагліаріні проти Італії» (Scagliarini v. Italy) (ухв.), № 56449/07, від 03 березня 2015 року
«Скжиньський проти Польщі» (Skrzyński v. Poland), № 38672/02, від 06 вересня 2007 року
«Скібіньський проти Польщі» (Skibińscy v. Poland), № 52589/99, від 14 листопада 2006 року
«Сковроньський проти Польщі» (Skowroński v. Poland) (ухв.), № 52595/99, від 28 червня 2001 року
«Сколло проти Італії» (Scollo v. Italy), від 28 вересня 1995 року, Серія A № 315-C
«Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (no. 1)) [ВП], № 36813/97, ЄСПЛ 2006-V
«Скоріц проти Угорщини» (Skórits v. Hungary), № 58171/09, від 16 вересня 2014 року
«Скорк'євіч проти Польщі» (Skórkiewicz v. Poland) (ухв.), № 39860/98, від 01 червня 1999 року
«Смиляніч проти Словенії» (Smiljanić v. Slovenia) (ухв.), № 481/04, від 02 червня 2006 року
«Сміс Клайн і Френч Лабораторіс Лтд проти Нідерландів» (Smith Kline and French Laboratories Ltd v. the Netherlands) (ухв.), № 12633/87, від 04 жовтня 1990 року
«Совтрасавто Холдінг проти України» (Sovtransavto Holding v. Ukraine), № 48553/99, ЄСПЛ 2002-VII
«Соріч проти Хорватії» (Sorić v. Croatia) (ухв.), № 43447/98, від 16 березня 2000 року
«Спасов проти Румунії» (Spasov v. Romania), № 27122/14, від 06 грудня 2022 року
«Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden), від 23 вересня 1982 року, Серія A № 52
«Станкєвіч проти Польщі» (Stankiewicz v. Poland), № 46917/99, ЄСПЛ 2006-VI
«Статілео проти Хорватії» (Statileo v. Croatia), № 12027/10, від 10 липня 2014 року
«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom) (ухв.) [ВП], №№ 65731/01 та 65900/01, ЄСПЛ 2005-X
«Стек та інші проти Сполученого Королівства» (Stec and Others v. the United Kingdom) [ВП], №№ 65731/01 та 65900/01, ЄСПЛ 2006-VI
«Стере та інші проти Румунії» (Stere and Others v. Romania), № 25632/02, від 23 лютого 2006 року
«Стефанетті та інші проти Італії» (Stefanetti and Others v Italy), №№ 21838/10 та 7 інших, від 15 квітня 2014 року
«Столярова проти Росії» (Stolyarova v. Russia), № 15711/13, від 29 січня 2015 року
«Столковський проти Польщі» (Stołkowski v. Poland), № 58795/15, від 21 грудня 2021 року
«Стран Грік Рефайнеріс і Стратіс Андреадіс проти Греції» (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece), від 09 грудня 1994 року, Серія A № 301-B
«Стрезовський та інші проти Північної Македонії» (Strezovski and Others v. North Macedonia), №№ 14460/16 та 7 інших, від 27 лютого 2020 року
«Стрейн та інші проти Румунії» (Străin and Others v. Romania), № 57001/00, ЄСПЛ 2005-VII
«Стрельцов та інші "Новочеркаські військові пенсіонери" проти Росії (Streltsov and other "Novocherkassk military pensioners" cases v. Russia), №№ 8549/06 та 86 інших, від 29 липня 2010 року
«Стретч проти Сполученого Королівства» (Stretch v. the United Kingdom), № 44277/98, від 24 червня 2003 року
«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy) (ухв.), № 75909/01, від 30 серпня 2007 року
«Суд Фонді срл та інші проти Італії» (Sud Fondi srl and Others v. Italy), № 75909/01, від 20 січня 2009 року
«Сулягіч проти Боснії та Герцеговини» (Suljagić v. Bosnia and Herzegovina), № 27912/02, від 03 листопада 2009 року
«Сун проти Росії» (Sun v. Russia), № 31004/02, від 05 лютого 2009 року
«Суругіу проти Румунії» (Surugiu v. Romania), № 48995/99, від 20 квітня 2004 року
«Суханов та Ільченко проти України» (Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine), №№ 68385/10 та 71378/10, від 26 червня 2014 року
«Сухобоков проти Росії» (Sukhobokov v. Russia), № 75470/01, від 13 квітня 2006 року
«СЦЕА Ферм де Фресной проти Франції» (SCEA Ferme de Fresnoy v. France) (ухв.), № 61093/00, ЄСПЛ 2005-XIII (витяги)

—Т—

«Таганрог ЛРО та інші проти Росії» (Taganrog LRO and Others v. Russia), №№ 32401/10 та 19 інших, від 07 червня 2022 року
«Тамазант та інші проти Франції» (Tamazount and others v. France), №№ 17131/19 та 4 інші, від 04 квітня 2024 року
«Тартамелла та інші проти Італії» (Tartamella and Others v. Italy), №№ 26338/19 та 2 інші, від 23 жовтня 2025 року
«Ташкая проти Туреччини» (Taşkaya v. Turkey), № 14004/06, від 13 лютого 2018 року
«Тетеріни проти Росії» (Teteriny v. Russia), № 11931/03, від 30 червня 2005 року
*«Тішкіна проти Болгарії» (Tishkina v. Bulgaria)**, № 4711/20, від 03 березня 2026 року
«Ткаченко проти Росії» (Tkachenko v. Russia), № 28046/05, від 20 березня 2018 року
«ТОВ «М.С.Л.» проти України» (M.S.L., TOV v. Ukraine), № 18049/18, від 16 жовтня 2025 року
«Тодоров проти Болгарії» (Todorov v. Bulgaria) (ухв.), № 65850/01, від 13 травня 2008 року
«Тодоров та інші проти Болгарії» (Todorov and Others v. Bulgaria), №№ 50705/11 та 6 інших, від 13 липня 2021 року
«Токель проти Туреччини» (Tokel v. Turkey), № 23662/08, від 09 лютого 2021 року
«Тормала проти Фінляндії» (Tormala v. Finland) (ухв.), № 41258/98, від 16 березня 2004 року
«Тошкута та інші проти Румунії» (Toşcuţă and Others v. Romania), № 36900/03, від 25 листопада 2008 року
«Траіна Берто і Альфонсетті проти Італії» (Traina Berto and Alfonsetti v. Italy) (ухв.), № 75505/12, від 08 березня 2022 року
«Трайковський проти колишньої Югославської Республіки Македонія» (Trajkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia) (ухв.), № 53320/99, ЄСПЛ 2002-IV
«Тре Трактьорер Актіболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden), від 07 липня 1989 року, Серія A № 159
«Тчоконтіо Хаппі проти Франції» (Tchokontio Happi v. France), № 65829/12, від 09 квітня 2015 року
«Тюдор Тюдор проти Румунії» (Tudor Tudor v. Romania), № 21911/03, від 24 березня 2009 року

—У—

«УАБ «Профарма» та УАБ «Бона Діагнозіс» проти Литви» (UAB Profarma and UAB Bona Diagnosis v. Lithuania), №№ 46264/22 та 50184/22, від 07 січня 2025 року
«Удовічіч проти Хорватії» (Udovičić v. Croatia), № 27310/09, від 24 квітня 2014 року
«Узан та інші проти Туреччини» (Uzan and Others v. Turkey), № 19620/05 та 3 інших, від 05 березня 2019 року
«Узуноглу проти Греції» (Ouzounoglou v. Greece), № 32730/03, від 24 листопада 2005 року
«Україна та Нідерланди проти Росії» (Ukraine and the Netherlands v. Russia) [ВП], №№ 8019/16 та 3 інші, від 09 липня 2025 року
«Україна-Тюмень проти України» (Ukraine-Tyumen v. Ukraine), № 22603/02, від 22 листопада 2007 року
«Улемек проти Сербії» (Ulemek v. Serbia) (ухв.), № 41680/13, від 02 лютого 2021 року
«Унспед Пакет Сервісі СаН. Ве ТіК. А.С. проти Болгарії» (Unsped Paket Servisi SaN. Ve TiC. A.Ş. v. Bulgaria), № 3503/08, від 13 жовтня 2015 року
«Урбарска Обеч Тренч'янське Біскупіче проти Словаччини» (Urbárska Obec Trenčianske Biskupice v. Slovakia), № 74258/01, від 27 листопада 2007 року

—Ф—

«Фабіан проти Угорщини» (Fábián v. Hungary) [ВП], № 78117/13, від 05 вересня 2017 року

«Фабрі проти Франції» (Fabris v. France) [ВП], № 16574/08, ЄСПЛ 2013 (витяги)
«Факас проти України» (Fakas v. Ukraine) (ухв.), № 4519/11, від 03 червня 2014 року
«Федулов проти Росії» (Fedulov v. Russia), № 53068/08, від 08 жовтня 2019 року
«Фельдман і банк «Слов'янський» проти України» (Feldman and Slovyanskyy Bank v. Ukraine), № 42758/05, від 21 грудня 2017 року
«Фенер Рум Еркек Лісесі Вакфі проти Туреччини» (Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı v. Turkey), № 34478/97, від 09 січня 2007 року
«Ферретті проти Італії» (Ferretti v. Italy), № 25083/94, рішення Комісії від 26 лютого 1997 року
«Філіппу проти Кіпру» (Philippou v. Cyprus), № 71148/10, від 14 червня 2016 року
«Філліпс проти Сполученого Королівства» (Phillips v. the United Kingdom), № 41087/98, ЄСПЛ 2001-VII
«Фіне Доо і Каноскі та інші проти Північної Македонії» (Fine Doo and Canoski and Others v. North Macedonia) (ухв.), № 37948/13, від 17 травня 2022 року
«Фламенбаум та інші проти Франції» (Flamenbaum and Others v. France), №№ 3675/04 та 23264/04, від 13 грудня 2012 року
*«Флоріо та Бассіньяна проти Італії» (Florio and Bassignana v. Italy)**, №№ 34324/15 та 65192/16, від 05 лютого 2026 року
«Флоріу проти Румунії» (Floroiu v. Romania) (ухв.), № 15303/10, від 12 березня 2013 року
«Фока проти Франції» (Phocas v. France), від 23 квітня 1996 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1996-II
«Фоменко та інші проти Росії» (Fomenko and Others v. Russia) (ухв.), № 42140/05 та 4 інші, від 24 вересня 2019 року
«Фон Мальцан та інші проти Німеччини» (Von Maltzan and Others v. Germany) (ухв.) [ВП], №№ 71916/01 та 2 інші, ЄСПЛ 2005-V
«Фонд боротьби з корупцією (ФБК) та інші проти Росії» (Anti-Corruption Foundation (FBK) and Others v. Russia), №№ 13505/20 та 138 інших, від 16 грудня 2025 року
«Фонд Греко-православної церкви Арнавуткой Таксіархіс проти Туреччини» (Arnavutkoy Greek Orthodox Taksiarhis Church Foundation v. Türkiye), № 27269/09, від 15 листопада 2022 року
«Фонд Дасса та інші проти Ліхтенштейну» (Dassa Foundation and Others v. Liechtenstein) (ухв.), № 696/05, від 10 липня 2007 року
«Фонд "Карібу" проти Норвегії» (The Karibu Foundation v. Norway), № 2317/20, від 10 листопада 2022 року
«Формінстер Ентерпрайзіс Лімітед проти Чеської Республіки» (Forminster Enterprises Limited v. the Czech Republic), № 38238/04, від 09 жовтня 2008 року
«Фрайтаг проти Німеччини» (Freitag v. Germany), № 71440/01, від 19 липня 2007 року
«Фредін проти Швеції (№ 1)» (Fredin v. Sweden (no. 1)), від 18 лютого 1991 року, Серія A № 192
«Фрейре Лопес проти Португалії» (Freire Lopes v. Portugal) (ухв.), № 58598/21, від 31 січня 2023 року
«Френдо Рендон та інші проти Мальти» (Frendo Randon and Others v. Malta), № 2226/10, від 22 листопада 2011 року
«Фріму та інші проти Румунії» (Frimu and Others v. Romania) (ухв.), №№ 45312/11 та 4 інших, від 07 лютого 2012 року
«Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine), № 71186/01, від 07 червня 2005 року

—X—

«Хакан Ари проти Туреччини» (Hakan Arı v. Turkey), № 13331/07, від 11 січня 2011 року
«Хамер проти Бельгії» (Hamer v. Belgium), № 21861/03, ЄСПЛ 2007-V (витяги)
«Хамідов проти Росії» (Khamidov v. Russia), № 72118/01, від 15 листопада 2007 року
«Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom), від 07 грудня 1976 року, Серія A № 24
«Хентріч проти Франції» (Hentrich v. France), від 22 вересня 1994 року, Серія A № 296-A

«Ходорковський і Лебедєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), №№ 11082/06 та 13772/05, від 25 липня 2013 року
«Хонякіна проти Грузії» (Khoniakina v. Georgia), № 17767/08, від 19 червня 2012 року
«Хорватська господарська палата проти Сербії» (Croatian Chamber of Economy v. Serbia) (ухв.), № 819/08, від 25 квітня 2017 року
«Хорнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece), від 19 березня 1997 року, *Збірники судових рішень та ухвал* 1997-II
«Християнська релігійна організація Свідків Єгови проти Вірменії» (Christian Religious Organization of Jehovah's Witnesses v. Armenia) (ухв.), № 73601/14, від 29 вересня 2020 року
«Хруст проти Чеської Республіки» (Chroust v. the Czech Republic) (ухв.), № 4295/03, ЄСПЛ 2006-XV
«Хугендійк проти Нідерландів» (Hoogendijk v. the Netherlands) (ухв.), № 58641/00, від 06 січня 2005 року
«Хунгест Зрт проти Угорщини» (Hunguest Zrt v. Hungary), № 66209/10, від 30 серпня 2016 року
«Хюсейн Каплан проти Туреччини» (Huseyin Kaplan v. Turkey), № 24508/09, від 01 жовтня 2013 року

—Ц—

«Цвієтіч проти Хорватії» (Cvijetić v. Croatia), № 71549/01, від 26 лютого 2004 року
«Цегентнер проти Австрії» (Zehentner v. Austria), № 20082/02, від 16 липня 2009 року
«Ціндріч і Бешліч проти Хорватії» (Cindrić and Bešlić v. Croatia), № 72152/13, від 06 вересня 2016 року

—Ч—

«Чайковська та інші проти Польщі» (Czajkowska and Others v. Poland), № 16651/05, від 13 липня 2010 року
«Чакаревич проти Хорватії» (Čakarević v. Croatia), № 48921/13, від 26 квітня 2018 року
«Чатак та інші проти Туреччини» (Çatak and Others v. Türkiye), № 33189/21, від 03 грудня 2024 року
«Ченгелян та інші проти Болгарії» (Chengelyan and Others v. Bulgaria), № 47405/07, від 21 квітня 2016 року
«Чені проти Італії» (Ceni v. Italy), № 25376/06, від 04 лютого 2014 року
«Чепмен проти Сполученого Королівства» (Chapman v. the United Kingdom) [ВП], № 27238/95, ЄСПЛ 2001-I
«Джингилли Холдінг А.Ш. і Джингиллиоглу проти Туреччини» (Cıngıllı Holding A.Ş. and Cıngıllıoğlu v. Turkey), №№ 31833/06 та 37538/06, від 21 липня 2015 року
«Чірагов та інші проти Вірменії» (Chiragov and Others v. Armenia) [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015
«Чіфтчилер Джойнт Сток Кампані та інші проти Туреччини» (Çiftçiler Joint Stock Company and Others v. Turkey) (ухв.), №№ 62323/09 та 64965/09, від 24 листопада 2020 року
«Чічопек та інші проти Польщі» (Cichopek and Others v. Poland) (ухв.), №№ 15189/10 та 1 627 інших, від 14 травня 2013 року

—Ш—

«Шаботі проти Франції» (Chabauty v. France) [ВП], № 57412/08, від 04 жовтня 2012 року
«Шалтініте проти Литви» (Šaltinytė v. Lithuania), № 32934/19, від 26 жовтня 2021 року
«Шассаню та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France) [ВП], №№ 25088/94 та 2 інші, ЄСПЛ 1999-III
«Шведов проти Росії» (Shvedov v. Russia), № 69306/01, від 20 жовтня 2005 року
«Швенгель проти Німеччини» (Schwengel v. Germany) (ухв.), № 52442/99, від 02 березня 2000 року
«Шейко проти Литви» (Šeiko v. Lithuania), № 82968/17, від 11 лютого 2020 року

«Шембрі та інші проти Мальти» (Schembri and Others v. Malta), № 42583/06, від 10 листопада 2009 року
«Шеріфе Їгіт проти Туреччини» (Şerife Yiğit v. Turkey) [ВП], № 3976/05, від 02 листопада 2010 року
«Шерстюк проти України» (Sherstyuk v. Ukraine) (ухв.), № 37658/03, від 18 вересня 2006 року
«Шестаков проти Росії» (Shestakov v. Russia) (ухв.), № 48757/99, від 18 червня 2002 року
«Шесті Май Енджиніринг ООД та інші проти Болгарії» (Shesti Mai Engineering OOD and Others v. Bulgaria), № 17854/04, від 20 вересня 2011 року
«Шеффер та інші проти Словаччини» (Scheffer and Others v. Slovakia) (ухв.), № 16627/21, від 16 грудня 2025 року
«Шірмер проти Польщі» (Schirmer v. Poland), № 68880/01, від 21 вересня 2004 року
«Шльопкін проти Росії» (Shlepkin v. Russia), № 3046/03, від 01 лютого 2007 року
«Шоліч проти Хорватії» (Čolić v. Croatia), № 49083/18, від 18 листопада 2021 року
«Шоразова проти Мальти» (Shorazova v. Malta), № 51853/19, від 03 березня 2022 року
«Шосіч проти Хорватії» (Ćosić v. Croatia), № 28261/06, від 15 січня 2009 року
«Шпачек, с.р.о. проти Чеської Республіки» (Špaček, s.r.o., v. the Czech Republic), № 26449/95, від 09 листопада 1999 року
«Шполяр і Дєжчі Вртіч Пчеліце проти Хорватії» (Špoljar and Dječji Vrtić Pčelice v. Croatia) (ухв.), № 68320/13, від 22 вересня 2020 року
«Штуммер проти Австрії» (Stummer v. Austria) [ВП], № 37452/02, ЄСПЛ 2011

—Ю—

«Юржич проти Хорватії» (Jurčić v. Croatia), № 54711/15, від 04 лютого 2021 року
«Юрій Лобанов проти Росії» (Yuriy Lobanov v. Russia), № 15578/03, від 02 грудня 2010 року
«Юрій Миколайович Іванов проти України» (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine), № 40450/04, від 15 жовтня 2009 року
«Юсфілі та інші проти Азербайджану» (Yusifli and Others v. Azerbaijan) (ухв.), № 21274/08, від 06 грудня 2022 року
«Ющишин проти Польщі» (Juszczyszyn v. Poland), № 35599/20, від 06 жовтня 2022 року

—Я—

«Я. С. та А. С. проти Польщі» (J.S. and A.S. v. Poland), № 40732/98, від 24 травня 2005 року
«Яваш та інші проти Туреччини» (Yavaş and Others v. Turkey), № 36366/06, від 05 березня 2019 року
«Явуз Озден проти Туреччини» (Yavuz Özden v. Turkey), № 21371/10, від 14 вересня 2021 року
«Яйлалі проти Сербії» (Yaylalı v. Serbia), № 15887/15, від 17 вересня 2024 року
«Ян Едгар (Ліверпуль) Лтд проти Сполученого Королівства» (Ian Edgar (Liverpool) Ltd v. the United Kingdom) (ухв.), № 37683/97, ЄСПЛ 2000-I
«Ян та інші проти Німеччини» (Jahn and Others v. Germany) [ВП], №№ 46720/99 та 2 інші, ЄСПЛ 2005-VI
«Янакієв проти Болгарії» (Yanakiev v. Bulgaria), № 40476/98, від 10 серпня 2006 року
«Янковіч проти Хорватії» (Janković v. Croatia) (ухв.), № 43440/98, ЄСПЛ 2000-X
«Янтнер проти Словаччини» (Jantner v. Slovakia), № 39050/97, від 04 березня 2003 року
«Ярославцев проти Росії» (Yaroslavtsev v. Russia), № 42138/02, від 02 грудня 2004 року
«Ясінський та інші проти Литви» (Jasinskij and Others v. Lithuania), № 38985/97, рішення Комісії від 09 вересня 1998 року
«Ясіуніене проти Литви» (Jasiūniene v. Lithuania), № 41510/98, від 06 березня 2003 року
«Ятрідіс проти Греції» (Iatridis v. Greece) [ВП], № 31107/96, ЄСПЛ 1999-II
«Яшар проти Румунії» (Yaşar v. Romania), № 64863/13, від 26 листопада 2019 року